

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
T Ü R K T A R İ H K U R U M U

ISSN 0041 - 4255

BELLE TEN

Cilt: III

Sa. 10

1 Nisan 1939

TÜRK TARİH KURUMU BELLETEN'İN
BU FEVKALÂDE NÜSHASINI TARİHİN
BÜYÜK YAPICISI ATATÜRK'ÜN AZİZ
HÂTIRASINA İTHAF ETMİŞTİR.

T Ü R K T A R İ H K U R U M U B A S I M E V İ — A N K A R A

1 9 9 4

BELLETEN

ISSN 0041-4255

Birinci baskı : 1939
İkinci baskı : 1994

*Türk Tarih Kurumu "Belleten,, in
bu fevkalâde nüshasını tarihin Büyük
Yapıcısı Atatürk'ün aziz hatırasına ithaf
etmiştir.*

[Bu fotoğrafl 1987 yazında Floryada Kurumumuz tarafından aldırılmıştır.]

BELLETEN

Cilt: III

1 Nisan 1939

Sayı: 10

ATATÜRK'ÜN AZİZ HATIRASINA

İsmet İnönü

Türkiye Reiscümhuru

Türk Tarih Kurumu bu nüshada bir toplantı tertip etmiş oluyor. Buna hepimiz hürmet ve muhabbetle, koşarak geldik. Cemiyet kurmak, cemiyet içinde konuşmak Atatürk'ün sevdiği bir âdeti ve çok hususî bir mehareti idi. Bu toplantıdan onun ruhu şad olacaktır. Bize bu fırsatı verdiği için de Türk Tarih Kurumuna teşekkür etmeliyiz.

Türk Tarih Kurumu, milli kültürümüz, kültürel terbiyemiz için birinci derecede faydalı bir müessesemiz olmuştur. Geniş mikyasta enternasyonal neşriyata, eski eserlere ve vesikalara ve arkeolojiye dayanan araştırmaları, ilim ve ideal ufkumuzda yeni âlemler açmıştır. Bir milletin en büyük kaybı, kendine itimadını kaybetmesidir. Cumhuriyete kadar iki yüz seneye yakındır ki, bu memleketin okumuş geçinenleri, kendi medeniyet kuvvetlerine inanmadan konuşurlardı. Türklerin milli hayatını harareten mahrum etmek isteyen bir yabancı edebiyatın zehirli telkini, en dikkatli olduğunu zanneden ilim muhitlerimizde bile yerleşmişti. Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün hususî alâkası ve tesiri sayesinde, tetkiklerinde başlı başına düşünür ve hüküm verir bir müstakil zihniyetle temayüz etmiştir. Bu, milli kültür için büyük kazanç ve çok sağlam bir esastır. Kurumun, kırk yıllık hurafeler ve sabit fikirler karşısında tereddüt etmeksizin, hakikatleri bulmak ve söylemek cesaretini muhafaza etmesini isteriz. Türk Tarih Kurumu, Türk milletinin medenî kabiliyet ve hizmetlerini, insanlık âleminde

teşrih ederken yeni nesillerin temiz ideallerine de taze can kattığından emin olabilir.

Sevgili ebedî Atatürk!

Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekler, aşk ile takip edeceğiz.

A LA MEMOIRE VENEREE D'ATATURK

Ismet İnönü

Président de la République Turque

La Société d'Histoire Turque nous a conviés à nous réunir ici-même. Nous accourons tous à cet appel, le coeur plein de respect et d'affection. Ataturk chérissait entre toutes la coutume de fonder des sociétés, de parler en société; il y déployait une habileté toute particulière. Aussi, notre réunion sera-t-elle agréable à ses mânes, et devons-nous savoir gré à la Société d'Histoire Turque de nous en avoir offert l'occasion.

Notre Société d'Histoire Turque est devenue une institution de première utilité, du point de vue de notre culture nationale et de notre éducation culturelle. Avec ses vastes publications de valeur internationale, avec ses études étayées sur les oeuvres et documents anciens et sur l'archéologie, elle a ouvert des univers nouveaux à l'horizon de notre science et de notre idéal.

La plus grande perte que puisse éprouver un peuple, c'est la perte de la confiance en soi-même. Dans une période longue presque de deux cents ans, précédant la République, les gens prétendus éclairés de ce pays parlaient et agissaient sans croire en leur propre vertu civilisatrice. Les insinuations envenimées d'une littérature étrangère, désireuse de flétrir de son souffle glacé la vie nationale des Turcs, s'étaient implantées même dans nos milieux scientifiques qui, pourtant, s'imaginaient être sur leurs gardes.

Grâce à l'influence d'Ataturk et grâce aussi à l'intérêt tout personnel qu'il lui a voué, la Société d'Histoire Turque s'est distinguée dans ses recherches par l'indépendance de sa pensée et de son jugement. Cela constitue un gain immense et une base très solide pour la culture nationale. Il importe que la Société conserve intact le courage dont elle a fait preuve en découvrant et proclamant la vérité, sans se laisser dominer par des préjugés et des idées préconçues invétérées depuis longtemps. La Société d'Histoire Turque peut être assurée

qu'en exposant devant l'humanité les aptitudes du peuples turc à la culture et les services qu'il a rendus à la civilisation, elle insuffle une vie nouvelle aux purs idéaux des jeunes générations.

Cher et immortel Atatürk,

Les buts que tu avais assignés à la Société d'Histoire, nous les poursuivrons avec ardeur, nous et ceux qui nous suivront.

Atatürk'ün aziz hatırasına

Türk tarih kurumu bu rushada bir toplantı tertip etmiş oluyor. Buna hepimiz hömet ve muhabbetle, koşarak geldik. Cemiyet kurmak, cemiyet içinde konuşmak Atatürk'ün verdiği bir adeti ve çok hususî bir mehareti idi. Bu toplantıdan onun ruhu şad olacaktır. Bizce bu fırsatı verdiği işin de Türk Tarih Kurumuna teşekkür etmeliyiz:

Türk tarih kurumu, milli kültürümüz, kültürel terbiyemiz için birinci derece de faydalı bir müessesemiz olmuştur. Geniş nişgasta enter-nasyonal nesriyata, eski eserlere ve vesikalara ve arkeolojije dayanan araştırmaları, ilim ve ideal ruhumuzda yeni âlemler açmıştır.

Bir milletin en büyük kaybı, kendine itimadını kaybetmesidir. Cumhuriyet kadar iki yüz seneye yakında ki, bu memleketin okunmuş geçirenleri, kendi medeniyet kuvvetlerine inanmadan konuşurlardı. Türklerin milli hayatını hararetle mahrum etmek isteyen bu yabancı edebiyatın zehirli telkini, en dikkatli olduğunü zanneden ilim mühtitlerimizde bile yerleşmişti. Türk Tarih Kurumu, Atatürk'ün hususî alakası ve tesvii sayesinde, tetkiklerinde baş başına düşünür ve hüküm verir bir müstakil zihniyetle temayüz etmiştir.

Bu, millî kültür için büyük kazanç ve çok sağlam bir esastır. Kurumun, kırk yıllık hurafeler ve sabit fikirler karşısında tereddüt etmeksizin, hakikatleri bulmak ve söylemek cesaretini muhafaza etmesini isteriz. Türk Tarih Kurumu, Türk milletinin medenî kabiliyet ve hizmetlerini, insanlık âleminde teşrih ederken yeni nesillerin temyiz ideallerine de taze can kattığından emin olabilir.

Sevgili ebedî Atatürk!

Tarih Kurumundan beklediğin maksatları, biz ve bizden sonra gelecekle, aşk ile takip edeceğiz.

31.3.1939

İsmet İnönü

EBEDÎ ŞEF

Hasan - Âli Yücel

Maarif Vekili

Atatürk, Türk Milletinin en aydın bir şuuru oldu. Denilebilir ki Türk, varlığının her zerresini onun ışığıyla aydınlatarak görebildi. Bu görüşü yaratabilmek, bir millete edilecek hizmetlerin başında gelir. Atatürk, millî idrakin mihrakıdır. Millet var oldukça o da yaşayacaktır. Onun için ebedidir.

Atatürk, Türk iradesinin kutsal bir timsalidir. Türk milleti esir edilmiş bir halde iken onu hürriyete kavuşturmak için bütün kuvvetleri şahsında topluyabildi. Millî iradenin özü oldu. İstiklâlimiz, onun varlığında hayat buldu. O, bunun için millî kahramandır.

Atatürk, bizim için hem mâzi, hem istikbal sayılabilir. Türk tarihinin kaynaklarına kadar giderek millî benliğimizi bütün yaratıcı kudretleriyle tanıyan ve tanıtmaya çalışan o oldu. Bu bakımdan tarihimizin kâşifi ve bizzat kendisi bu tarihin yepyeni bir harikasıdır.

Atatürk, istikbaldir, dedim; çünkü, Türk Milleti, kendisini, yeniden bulduğu hayatın başlangıcı saydığı kadar onun yüreğindeki millî emelleri varlığının gayesi bilmektedir. Atatürk'ün hayalinde, bütün medenî milletlere üstün bir Türk camiası vardı. Atatürk'ün vicdanında bütün hayatı boyunca yaşamış olan bu emel, yarınlar için gönül vereceğimiz bir idealdir.

Onu, bütün hüviyeti ve hakikatile aramak, anlamak ve anlatmak, Türk münevverinin baş vazifesidir.

LE CHEF ETERNEL

Hasan - Âli Yücel

Ministre de l'Instruction Publique

Ataturk est devenu la conscience, éminemment lucide, de la Nation Turque. C'est, peut-on dire, en éclairant de Sa lumière chaque parcelle de son existence que le Turc a pu voir clair en lui-même. Créer cette vision, c'est rendre à une nation le service le plus grand qui soit. Ataturk est le foyer du sentiment national. Il vivra aussi longtemps que la Nation. C'est en ce sens qu'Il est éternel.

Ataturk est le symbole sacré de notre volonté. A un moment où le peuple Turc était voué à la servitude, Il a réussi, pour lui redonner sa liberté, à réunir toutes les forces en Sa personne. Il est ainsi devenu l'essence même de la volonté nationale. De Son existence, notre indépendance a puisé sa force et sa vie. C'est pourquoi Il est Le Héros National.

On peut dire qu'Ataturk est notre passé autant que notre avenir. C'est Lui qui, allant aux sources de l'histoire turque, connut, grâce à sa puissance créatrice, et tâcha de faire connaître notre substance nationale. Vu de cet angle, Il est le découvreur de notre Histoire de cette Histoire dont il est lui-même un prodige nouveau.

Ataturk est l'avenir, ai-je dit; en effet, la nation turque Le considère comme le début de sa vie retrouvée et reconnaît comme buts de son existence les aspirations nationales qui remplissaient Son cœur.

Dans l'imagination d'Ataturk il existait une communauté turque, au-dessus de toutes les nations civilisées. Cette vision, restée vivace tout le long de Sa vie, est l'idéal auquel se lieront nos cœurs, pour les siècles à venir.

Chercher Ataturk, Le comprendre et Le faire comprendre dans toute Son essence et Sa vérité, tel est le devoir primordial qui incombe à l'intellectuel turc.

ATATÜRK, YAPTIKALARİLE DE, ANLATTIKLARİLE DE BÜYÜKTÜR

Cemil Bilsel
Istanbul Üniversitesi Rektörü

Atatürk, yaptıklarıle büyüktür. Bu büyüklüğü O'nun sağlığında söyledik. O'nun ölümile ağlaştığımız günlerde söyledik; bugün söylüyoruz.

Bu büyüklüğü O'na erişen bizler ölüncüye kadar söyleyeceğiz, bizden sonra çocuklarımız söyleyecek, onların çocukları söyleyecek, tarih söyleyecek.

Hegel'e de Schiller'e de isnat olunan meşhur sözdür: «Tarih, dünya mahkemesidir». Geçmiş, geleceğe bu mahkeme önünde hesap verir. Her millet ve milletlerin mukadderatında rol oynayan herkes bu mahkemeden geçer. Dünyaya hükmedenler bu mahkemede hüküm giyerler.

Türk Milleti, dünyada başka hiçbir milletin yapmadığını **O'nunla** yaptı. Dünya harbi ertesinde, yenen ve yenilen her millet, dünya devletlerinin kararlaştırdıklarını kabule mecbur oldu. Yalnız Türk milletidir ki, kendi şartlarını kendi kararlaştırdı ve bütün devletlere kabul ettirdi.

Atatürk, Türk milletinin her milletten ağır muameleye tâbi tutulduğu ve ortadan kaldırılmak istenildiği umutsuzluk günlerinde inancını kaybetmedi. Kurtuluş yolunu müstevlilere yalvarmakta ve hoş görünmekte değil, Türk milletinin özüne ve kabiliyetine dayanarak savaşmasında gördü. Tarihin eşsiz güçlüklerinde Türk milletine bunu hazırladı, Türk milletile bunu yaptı. Bundan sonra da, kötü idarelerin geriletği ve yabancılar için çalşır bir varlığa çevirdiği memlekette, milletin kudret ve kabiliyetine dayanarak kendi için yavaş modern ve şerefli bir devlet kurdu.

Bu suretle Atatürk'ün, Türk Milletinin mukadderatında oynadığı rol, memleketi kurtarmak ve kurtardığı memlekette milli Türk devletini kurmak olmuştur. **Atatürk, bunu tarihin gidişini değıştirerek yapmıştır.**

Ancak büyük adamlar tarihin gidişini değiştirebilir. Atatürk bu büyüklerden biridir.

İçinde bulunduğu şartlara göre muhakeme edilirse, tarihin gidişini, çok ağır şartlar altında değiştirmiş olduğu için, Atatürk'ün büyüklüğü daha da büyür.

Türk milleti Ona ve O'nun büyüklüğüne yürekten bağlı idi. Gencinden yaşlısına, köylüsünden şehirlisine, zengininden fukarasına kadar her ferdi günlerce O'na ağladı. O'nun sağlığında, otoritesini milletinin yüreğinden aldığını, bütün nüfuzunu milletinin sevgisine dayandırıldığını ileri sürüyor idik.

Türk milleti, O'nun ölümünde duyduğu acının derinliği ile bütün dünyaya bunun ispatını verdi.

O'nun öldüğü güne kadar, tarihin, biri öbürünü tamamlayan üç önemli hâdisesi karşı karşıya idi:

1. Müttefik donanmalar, 915 şubatının on dokuzundan martın on sekizine kadar, en kuvvetli gemilerle Boğaza saldırdılar. En ağır zayıyla çekildiler. Müttefik ordular 23 nisan 1915 de Gelibolu yarımadasına en kuvvetli vasıtalarla çıktılar. En şiddetli muharebelerle Boğazı açmağa çalıştılar. Bu uğurda 250 bin kişiyi orada gömerek çekildiler.

2. Donanmalar ve ordular, en şiddetli hücumlarla açamadıkları Boğazdan Mondros mütarekesile geçerek 13 ikinciteşrin 1918 günü İstanbula geldiler. Mütareke şartları hilâfına İstanbulu da işgal ederek beş yıl Türklüğe unutulmaz acı günler yaşattılar.

3. Donanmalar ve Ordular Lozan tahliye protokolu hükmünce 2 birinciteşrin 1923 günü İstanbuldan ayrıldılar.

Protokolun tesbit ettiği müddet bitmeden çekildiler ve Türk askerini merasimle selâmlıyarak ve O'nun önünden geçerek çekildiler. Fakat çekilen ve yerlerini alan ordular ve donanmalar birbirlerinden ayrı duygularda idiler ve öyle kaldılar.

Çekilen ve yerlerini alan donanmalar ve ordular, O'nun ölümü önündedir ki birleştiler. Bütün insanî ve millî duygularile birleştiler. Sarayburnundan yüklenen tabutunu, Boğazdan sırf bunun için geçmiş donanmalar Türk donanması ile beraber selâmladılar. Türk ve dost donanmalar toplarını beraber attılar. Beraber uğurladılar.

Memleketlerinden O'nu selâmlamak için gelmiş ordu parçaları, Ankara'da O'nun önünden Türk askerile beraber geçtiler. O'nu en büyük askerî törenle selâmladılar. Muzikaları en büyüklere çalınan matem havalarını beraber çaldılar.

İngiltere Hükûmeti, Çanakkale harbine ait eseri :

«Büyük bir kumandan, asil bir düşman ve âlicenap bir dost şerefine,

Türkiye Cümhuriyeti Reisi Cümhuru Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Haşmetli İngiltere Kralının Hükûmeti tarafından takdim edilmiştir.»

İbaresile O'na resmen sunmuştu. İngilterenin haşmetli Kralı, O'nun cenaze merasiminde mareşalile kendini temsil ettirdi.

İnsanlığın Büyük Adamı önünde, en büyük ve en uzak devletlerden en yakın ve dost devletlere kadar bütün dünya hürmetle eğildi. Bütün dünya günlerce O'ndan takdirle, sitayişle, teessürle bahsetti.

Ölü önünde doğru söylenir, dünyanın her yerinde doğru söylendi: "Atatürk, yaptıkları ile büyüktür.,"

Atatürk, yalnız yaptıkları ile değil, anlattıkları ile de büyüktür.

Anlatışında inandıran, kendine çeken ve bağlayan bir kudret vardır. Açıklık ve kat'ilik bütün anlatışlarına hâkimdir. Tereddüt ve şüphe, kararlarına olduğu kadar anlatışlarına da yabancıdır.

Hazırlanarak konuşur ve konuşurken görüşünün ve gösterişinin üstünlüğünü mutlaka duyurur. Üstünlüğünü duyuramayan, amacına iletemeyen konuşmadan hoşlanmaz.

Bir gece, sevdiği iki değerli zat arasında geçen, fakat neticesiz kalan şiddetli bir münakaşa sebebiyle, onlardan birini tenkit etti; düşürmek için hücum edişinden dolayı değil, düşürmeğe karar verince bunu temin edecek surette hazırlanmamış ve düşürememiş olmaktan dolayı tenkid etti.

İnandıran, kendine çeken ve bağlayan anlatışları, kurtuluş savaşının büyük güçlüklerinden bir çoğunun giderilebilmesi sırrını da açar.

Erzurum ve Sivas kongrelerinde de, ilk Büyük Millet Meclisinde de, hattâ istenilmiyerek reisliğe seçiliş; daha sonra bu meclisce kendisine Başkumandanlık verilmiş, saltanatı kaldırış, hep anlatış kuvvet ve kudretile üstünlüğü duyuruşun, inandırışın ve kendine çekişin birer tecellisidir.

Büyük Millet Meclisi 23 nisan 1920 de - kendi ifadesinden de anlaşıldığı üzere - tekbirlerle, dualarla açıldı. Millet Vekillerinin çoğu saltanatçı, hilâfetçi ve şeriatçi idi. Çoğunun başında sarık vardı. Kürsüde dua ettirilmişti. Bütün iktidarı kendisine devrettiği işte bu Mec-

lis, Atatürk'ü, ilk nutkunu dinleyerek, Reis seçti. O' nun meclisteki ilk nutkunu ve bunun tesirini anlatan Tanrıöver'den duymuştum: «O anlattıkça başımızı bulduğumuza inanımız artıyordu. Tereddütsüz O' nu baş seçtik.»

Ben Atatürk'ü en evvel 1924 Ağustos'unun otuzunda Dumlupınarda dinledim [1].

Mareşalden, Büyük Millet Meclisi Reisinden, Darülfünun Emininden, Baro reisinden ve Matbuat Cemiyeti Reisinden sonra kürsüye çıkan Atatürk, Büyük Zaferin büyüklüğünü duyuran uzun bir nutuk söylemişti. Tesiri halâ üzerimde ve bir çok cümleleri hatırımdadır: «Biraz sonra dünyada bir inhidam olacaktı. Beklediğimiz halâs güneşinin doğabilmesi için bu inhidam lâzımdı.» Harflerin ve kelimelerin üzerine basarak kuvvetle söylediği bu sözlerle önümüzde bir âlem yıkılıyor, onun gürültüsü duyuluyor gibiydi. O'nun elile gösterdiği tarafta, anlatışile köylerin tutuştuğu, orduların ilerlediği, bütün bir ordunun mahvedildiği görülüyor gibi idi.

Büyük bir zaferin büyük anlatılışı! Hepimiz bunu dinlemekten gurur ve heyecan içinde oradan ayrıldık. Nutkun akisleri Atina gazetelerinde bile parlak oldu.

Ondan sonra, Atatürk'ü ertesi yıl 1925 ikinci teşrininin beşinci perşembe günü, Ankara Hukukunu açarken dinledim.

Yaptığı işlerin herbiri bir büyüğe şeref verecek kadar büyük olan Atatürk, «Cümhuriyetin müeyyidesi olacak bu büyük müesseseyi açmaktan duyduğum saadeti, hiç bir teşebbüsde duymadım.» dedi. Bu ne kuvvetli cümle idi. Atatürk, bu kadar kuvvetli bir sözü, inkilâp hukukunu kurmaya verdiği önemi göstermek için söylemişti. İnkilâp yapılmıştı. Şimdi inkilâbın hukuku kurulacak ve artık bu hukuk okutulacak ve öğretilecek idi.

Atatürk, ilmi, medeniyeti yüceltiyor, kendini de yaptığı inkilâbı da ilmin bu yüceliği önünde eğilmiş gösteriyordu. Fakat eskiye durmadan vuruyordu. O suretle ki, geri bırakan eski hukuk, inkilâp ruhunu duyamayan eski hukukçular, O'nun yıldırımından daha sert ve daha yakıcı vurmaları ile gözlerimizin önünde cansız yere serildi. Büyük Türk inkilâbı ve onun güneş gibi parlayan başarıcısı gözümüzün önünde gittikçe yükseldi!

[1] Darülfünun beni de bu merasim için seçmişti. O vakit Ankara'da bulunuyordum. Ankara'dan Dumlupınar'a Başvekil İsmet İnönü beni kendi vagonunda götürmüştü. Aynı vagonunda bulunan Mareşal Çakmak, bana geçtiğimiz yerlerdeki mücadele safhalarını anlatmıştı. Büyük istifade etmişim.

Atatürk'ü hususî olarak, ilk defa Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurd'un Çankaya'daki köşkünde, o sıralarda dinledim. Bozkurt, Atatürk'ün şerefine bir akşam yemeği veriyordu. Oturduğu ev Çankaya'nın en iyi yerli evlerinden biri idi. Fakat nihayet bir koridor üzerinde dört odası vardı. Yemek odası ancak on on iki kişi alabilirdi. Başvekil İsmet İnönü, Ticaret Vekili Ali Cenani, Hariciye Vekili Tefik Rüştü, Nuri Conker, Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Akçura, Falih Rıfki Atay, Cemal Hüsnü, Yunus Nadi davetliler arasında idi.

Atatürk akşamın tam saat 7 sinde geldi ve sabahın 5 ine kadar oturdu.

En çok o söylüyordu. Sırf kulak kesilmiştim. İttihat ve terakkinin son günlerinden ve harbin idare ediliş tarzından bahsedildi. Tenkidlerindeki isabet ve şiddet bana çarptı. Her mutaleayı dinliyor ve sonra kendi düşüncesini söylüyordu. Bu, hepsinin üstünü oluyordu. Ondan geldiği için değil, en doğrusu ve en iyisi olduğu için üstün oluyordu.

Bir aralık şapkaya temas etti. Öğülmek ister gibi olduğunu sezdim. Ben söze başlarken, «Beyefendi söylüyor, dinleyelim.» diye herkesi sükûta davet edişindeki ihtimamı halâ hatırlarım.

Millete şapka giydirmenin önemini ve bunu açıkçe söylemenin faziletini kim yüreğinde duymamıştır? Birkaç cümle içinde bunu anlattım. Avrupa'nın tazyiki ile, biraz oyalamak ve biraz da gösteriş için yapılmış tanzimat reformü ile, faydasını ve lüzumunu duyarak kendimizin inanla yapmakta olduğumuz reformun arasında esaslı fark vardır. Bunu göstererek, dünya Üniversitelerine bir yazı yazmakta olduğumu da anlattım, memnun oldu.

Vakit epey geçmişti. Meğer gecenin asıl bahsi bundan sonra başlayacak imiş! Sabahın saat 2 sine doğru idi, «Hukuk nedir? Bana Hukuku ve O'nun rolünü izah ediniz,» dedi. İşi üzerime almak hiç işime gelmedi. Dört beş saatlik konuşma bana, O'nun her meseleyi tetkik etmiş olarak ortaya attığını yeniden öğretmişti. Bahse karışma-mağa ve dinleyici kalmağa karar verdim.

Ağaoğlu, Hukuku Esasiye profesörü idi. Asıl söz ona düşerdi. O da, Yusuf Akçura da, Yunus Nadi de, Tefik Rüştü de diğerleri de kısa ve uzun söz söylediler. Beni iki üç defa söze davet etti. Söz arasında temas edilen istiklâle ve bunu elde edişte Atatürk'ün ve Türk milletinin rolüne ait birkaç söz söyledim. Türk milleti olmasaydı Atatürk kendini büyülen büyük işleri yapamazdı. Fakat Türk Milleti de Atatürk olmasaydı, bu büyük işleri o güç günlerde yapamazdı.

İstiklâlini kaybetmiş nice Türkler bugün halâ istiklâllerine kavuşmamış olarak yaşıyorlar. Bunu anlattım. Fakat hukukun tarif ve izahı meselesine girişmekten çekindim. Kızmadı ve kendi söze başladı.

Evvelâ söz söyleyen beş altı kişinin fikirlerini hulâsa etti. Benim için de «mübahasaya iştirakten imtina buyurdular» dedi. En son kendi fikirlerini anlattı. Söylenenleri hulâsa edişdeki kudreti de, tetkik ettiği bahsı esaslî izah edişi de beni teshir etti. Fikirleri hulâsa ederken : İşte Baş! Kendi fikrini izah ederken : Ne vuzuh! diyordum.

Ogeceden sonra kendisini, meclisinde veya Büyük Millet Meclisinde pek çok defalar dinledim. Ve daima aynı inanla ayrıldım :

Yaptıkları ile büyük olan Atatürk, anlatmaları ile de Büyüktür.

HOMMAGES A LA MEMOIRE D'ATATURK

Eugène Pittard

Professeur d'Anthropologie à l'Université de Genève

L'homme extraordinaire que, pour son honneur et son bonheur, la Turquie rencontra au moment le plus funeste de son histoire, j'ai eu le privilège de l'approcher à plusieurs reprises : à Istanbul, à Ankara et aussi à Florya, dans cette maison sur pilotis qu'il avait fait construire pour s'isoler un peu, pour chercher quelque repos. J'ai gardé de ces rencontres, les unes presque fugitives, les autres, longuement appuyées, le souvenir que l'on devine. En écrivant ces lignes, je ressens encore l'émotion qui nous étreignit le jour où, pour la dernière fois, nous rencontrâmes Ataturk. C'était à Çankaya. Déjà malade, affaibli, sentant peut-être au fond du lui-même qu'il était dangereusement atteint, il avait tenu, sachant notre départ très proche, à nous donner encore un peu de sa présence.

Aucune de ces rencontres, dont j'aimerais pouvoir évoquer, comme il conviendrait, l'atmosphère, ne fut une de ces rencontres banales, où s'échangent seulement quelques paroles : ici de courtoisie, là de respect. Chaque fois, l'un ou l'autre des problèmes que le Président de la République avait à cœur de pénétrer, devenait - si le temps le permettait - l'objet unique de la conversation : problèmes de linguistique et d'histoire primitive, problèmes d'anthropologie raciale. Ce sont là, pour moi, aujourd'hui, de précieuses réminiscences. Il faudrait pouvoir les garder intactes, et pour toujours, dans le temple de la mémoire...

Ce que je dirai ici sera le témoignage d'un étranger; il est vrai, ami de la Turquie, mais qui sait, malgré cette amitié, garder une vision objective. Et je remercie les auteurs de l'œuvre de piété à laquelle j'ai l'honneur de collaborer d'avoir bien voulu me faire une place à leurs côtés.

♦♦

Les voyageurs qui, il y a 20 ou 30 années, ont visité la Turquie et qui la retrouvent à cette heure, peuvent mesurer, avec exactitude,

ce qu'est devenu ce pays depuis la grande guerre, depuis qu'Ataturk en fut le Chef indiscuté. Les questions de politique internationale ne sont pas de mon ressort. Mais ayant connu, scientifiquement parlant peut-on dire, la Turquie d'autrefois et la Turquie d'aujourd'hui, il m'est possible d'établir une comparaison. La rénovation des hautes études, sous tous leurs aspects, à Istanbul; la création de la Faculté de Géographie et d'Histoire à Ankara, le développement extraordinaire, dans l'ensemble de la République, de l'Instruction publique à tous les degrés, et celui de toutes les institutions scientifiques et des musées; l'éclosion, sur le territoire entier, des recherches relatives au passé - à tout le passé - de la Turquie - dans les entrailles de la terre et dans les dépôts d'archives - toute cette magnifique extension de la Connaissance, représente, du seul point de vue dont je m'occupe ici, la tâche qui fut dévolue au Gouvernement républicain. Il l'a menée avec un entrain, un enthousiasme juvénile, une foi ardente, qui devaient assurer le succès.

Vus de l'extérieur, ces efforts conjugués de la Turquie se concrétisaient sous le nom d'Ataturk. Le Président de la République était devenu comme la synthèse vivante de cette immense besogne, de ce labeur colossal, émanant de partout, pour aboutir à ce seul résultat: le rajeunissement et la grandeur de la Turquie.

J'ai vécu dans ce pays à des époques diverses, assez en arrière de nous, entre 1901 et 1925. En 1928, j'ai séjourné à Ankara et dans plusieurs régions de l'Anatolie. Son Excellence Ismet İnönü m'avait dit alors: «Revenez dans dix ans, vous constaterez, en toute objectivité, ce que nous aurons pu faire».

Je suis revenu exactement après ce laps de temps. Et j'ai constaté des choses prodigieuses. Alors qu'en 1928 on circulait au milieu des terrassements d'une ville dont les artères principales étaient encore sur le papier, ou à peine tracées; alors qu'en avant d'Ankara les vastes terrains que domine la citadelle n'étaient: ici qu'une sorte de désert, là de vagues régions marécageuses; alors que, sur un grand pourtour de l'horizon, aucun arbre ne dressait sa silhouette; alors que l'eau était distribuée avec une telle parcimonie que l'arrosage de quelques plates-bandes coûtaient, comme on dit, les yeux de la tête; alors que les maisons locatives ne pouvaient offrir qu'un nombre très insuffisant d'appartements; j'ai vu, en 1937, sous mes yeux étonnés, surgir une ville nouvelle, une ville considérable, de l'aspect le plus moderne qui soit. Une vaste Cité était sortie de

terre, comme par un coup de baguette magique. De magnifiques boulevards portaient au loin l'étendue des monuments; des statues se dressaient aux carrefours, des édifices somptueux alignaient leurs façades le long de larges chaussées, des Musées, des Hôpitaux, des Banques, des Instituts, des Ministères, avaient construit des palais. Sur les boulevards, des magasins «à l'instar de Paris» montraient de riches vitrines. L'eau coulait partout avec abondance, car on avait dressé le barrage colossal du Chibouksou. La malaria avait été jugulée, car on avait drainé tous les terrains marécageux. A l'horizon se profilaient déjà les silhouettes de jeunes forêts, avant-garde des forêts plus profondes, qui devaient, en modifiant la climatologie, redonner au pays son ancienne prospérité. L'électricité était partout. Le Conservatoire de musique, comme l'Ecole vétérinaire et comme les Facultés de Géographie et d'Histoire, regorgeaient d'élèves studieux. En bref, il était impossible de faire dix pas dans Ankara sans constater qu'une autre ville était née, une ville en tous points semblable à toutes les grandes villes d'Occident. Au printemps de 1928, les journaux et les affiches s'imprimaient en caractères arabes. En 1938, il y avait dix ans que tout ce qui nécessitait l'intervention des lettres d'imprimerie utilisait des caractères latins.

En dehors de ses frontières, la Turquie jouait un rôle efficient dans la politique internationale. A la Société des Nations, elle prenait une large place. Dans les Universités d'Europe les étudiants turcs, subventionnés par le Gouvernement, allaient s'enquérir des connaissances et des méthodes, en même temps que les Universités de la Turquie même -spectacle nouveau- s'emplissaient de milliers de jeunes hommes et de jeunes femmes qui allaient bientôt s'éparpiller dans l'immense Turquie, pour y porter l'instruction à tous les degrés.

Dans les campagnes d'Anatolie on manquait de médecins et de pharmaciens. Bientôt, toutes les agglomérations en seraient pourvues. On créait des écoles par centaines et par centaines. Tous les villages eurent bientôt leurs instituteurs. Les réformes juridiques s'imposèrent: le code civil suisse fut accepté dans son entier. Et une telle décision en dit long sur la qualité des réformes, quand on sait ce que fut, dans le domaine social, la vieille Turquie. En résumé, depuis les murs de soutènement, jusqu'aux tuiles du toit, l'édifice social fut bouleversé, rajourni, repeint avec d'autres couleurs, reconstruit. La Turquie prenait un visage nouveau. Après mon voyage de 1928, j'ai dit ce qu'avait été, à mes yeux, les transformations

opérées [1]. En 1938, il eût fallu écrire un nouveau livre pour montrer les changements survenus. Ismet İnönü avait été bon prophète: «Revenez dans dix ans»... Ce retour nous mettait en face d'une Turquie dont l'effort dépassait certainement les efforts que l'on se plaît à citer, lorsqu'on parle des Etats qui se sont complètement transformés dans un court espace de temps, comme le Japon par exemple. L'homme qui en fut le principal auteur s'appelait alors Mustapha Kémal Pacha. Il s'appela dès lors Ataturk, le père des Turcs!

L'Occident ne connaît pas assez ce qu'a été ce qu'on peut appeler sans exagération le miracle turc. Il pourrait y trouver bien des leçons.

Sans doute Ataturk fut grandement aidé par l'équipe dévouée qui l'entourait, par la bonne volonté générale du pays tout entier. Il n'empêche que la Turquie a montré au monde entier, étonné de cette réussite, ce qu'une volonté, consciente du destin de la Patrie, pouvait obtenir.

Dans cette marche à l'étoile, Ataturk eut toujours à ses côtés son vieux compagnon de travail, de réformes, de guerres et de victoires, son fraternel ami, Ismet İnönü, aujourd'hui son successeur; Ismet İnönü vainqueur dans les batailles et dans les traités de paix.

Dans un article récent, écrit à la demande de la Revue anthropologique de Paris, j'ai rappelé seulement - car il s'agissait de se maintenir dans l'atmosphère même de ce Bulletin scientifique - trois des préoccupations d'Ataturk dont je fus le témoin: la réforme linguistique, le souci de connaître les origines les plus lointaines de la nation turque et aussi le désir de posséder une image, la plus fidèle qu'il soit possible, des caractères raciaux de la population dont il était le Chef.

Je n'ai pas à rappeler ici ce que fut la réforme linguistique. J'eus la chance inespérée d'être, jour après jour, le témoin de cette formidable transformation sociale. En Occident, lorsqu'arrivèrent les premiers échos de la réforme projetée, on ne crut guère à sa réalisation, tant paraissait inouïe une modification de cette nature. Et pourtant elle fut accomplie. Au cours de l'été de cette année 1928, je suis allé d'Ankara à Diarbékir, et de Sivas à Koniah, m'arrêtant dans presque toutes les localités et j'ai assisté aux efforts de toute une population. Jeunes et vieux, spectacle touchant, cherchaient

[1] Eugène Pittard, **A travers l'Asie Mineure. Le visage nouveau de la Turquie.** Soc. d'Ed. Géogr. Maritimes et Col., Paris 1931.

à apprendre le nouvel alphabet. J'ai, moi-même, à Diarbékir, donné des leçons à un jeune jardinier qui marchait deux heures pour venir au rendez-vous. A mon retour à Ankara, son Excellence, le Ministre de l'Education nationale me demanda de raconter aux fonctionnaires de son département les faits dont j'avais été le témoin. Et je fis une petite conférence, soulignant l'extraordinaire bonne volonté enregistrée partout, et à tous les degrés sociaux.

Onze ans se sont écoulés et les espoirs conçus par Ataturk, grâce à cette révolution, ont été couronnés de succès. Ce moment exceptionnel dans l'existence intellectuelle et sociale, et politique, de la Turquie demeurera toujours dans l'Histoire comme un des chapitres les plus saisissants.

Les préoccupations d'Ataturk, au sujet des origines les plus lointaines de la civilisation anatolienne et la place occupée par la population turque dans l'ensemble des races humaines me retiendront plus longtemps. C'est qu'à plusieurs reprises j'ai été mêlé à ces préoccupations. J'ai senti à quel point le Président de la République était soucieux de rattacher son peuple aux plus anciennes données de l'histoire humaine. Les grandes fouilles que, depuis quelques années, la Turquie fait pratiquer en Anatolie et sur son territoire d'Europe, l'intéressait au plus haut degré. Légitimement, il voyait, dans leurs résultats, des chapitres d'abord isolés, puis reliés les uns aux autres, des plus vieilles annales de son pays. Là-dessus, nous eûmes ensemble de longues conversations. A chaque découverte archéologique qui reculait d'un cran le passé, il voyait avec joie se lever un peu plus haut le voile qui recouvre encore jusque très bas les aventures primitives de l'Asie Mineure. Des liens s'établissaient qui rattachaient, dans l'espace, une période à une autre période. Des populations préhistoriques dont nous ne saurons jamais les noms, mais dont nous pouvons imaginer les traits principaux de la vie sociale, aux populations protohistoriques et historiques, les liaisons s'établissaient. Chaque année, la chaîne augmentait le nombre de ses anneaux. L'intérêt particulièrement vif qu'avait Ataturk pour cette longue histoire de la Turquie, on en prit nettement conscience lors du Congrès d'Istanbul, en 1937, où, dans le palais de Dolmabahce, se tinrent de fructueuses séances de travail et la riche exposition que l'on sait. Durant tout le Congrès, Ataturk paya de sa personne. Sa présence journalière fut un très grand honneur pour tous les conférenciers et tous les assistants; mais elle fut aussi et surtout un encouragement de haute allure pour tous les travailleurs de la pensée. Je suis convaincu que, dès

leur retour dans les provinces, les nombreux instituteurs qui assistèrent avec zèle aux conférences, s'efforceront de devenir des collaborateurs à l'oeuvre commune, à l'oeuvre patriotique. A n'en pas douter, nous leur devons des découvertes qui enrichiront le patrimoine collectif.

Cet enrichissement - qui doit devenir perpétuel - la Société d'Histoire Turque en a pris la direction et la garde. Nous lui devons déjà de très précieux apports. Elle a déjà derrière elle des réussites qui assurent l'avenir. Les fouilles engagées à Alaca Höyük peuvent servir de démonstration aux efforts qu'elle a entrepris et qui seront sans cesse continués. Et, avec les recherches sur le terrain, les publications se poursuivent.

Ataturk fut un animateur ardent de cette Compagnie scientifique. L'intérêt et la fidélité qu'il portait à la Société d'Histoire Turque, nous en avons eu la démonstration magnifique dans ses dispositions testamentaires. Quel est le Chef d'Etat qui, en un pareil moment, songea- ou songera - à prendre, vis à vis de l'avenir, de tels engagements?

Parmi les problèmes dont nous nous étretînmes à plusieurs reprises, je veux rappeler celui de la grande transformation sociale apportée dans le monde par la civilisation néolithique. Le passage de la vie des chasseurs nomades à la vie des agriculteurs et des pasteurs sédentaires, fut, à n'en pas douter, la plus grande des métamorphoses collectives que connut l'Humanité. Elle n'en peut connaître de plus grande. Il est très vraisemblable que l'Anatolie d'alors prit une part efficiente à ce profond bouleversement. La plus antique civilisation, celle qui avait duré des dizaines et des vigtaines de milliers d'années, était brusquement renversée par la découverte des céréales et des animaux domestiques. Or, cette fabuleuse aventure se déroula en Asie. Mais nous ne savons pas encore quel en fut l'épicentre. La plus vieille culture hittite nous donne comme une image, mais une image déjà haute en couleurs, de ce que fut, à son départ, l'état social nouveau. Des trouvailles concernant des périodes plus anciennes nous mettront peut-être un jour en face des débuts mêmes. Mais ce qui est la plus grande affaire, c'est de constater que, sans l'arrivée des contingents asiatiques qui lui apportèrent l'agriculture et l'élevage, l'Europe n'aurait jamais pu dépasser le stade des tailleurs de silex, puisqu' elle ne possède pas de plantes vivrières. Il résulte de ce simple fait que toute notre civilisation -disons au moins tous ses commencements- nous la devons à l'Asie antérieure. Et les Anatoliens néolithiques

étant, géographiquement, les plus rapprochés des terres européennes, ce sont eux, vraisemblablement, qui furent, chez nous, les propagateurs de l'état de choses nouveau. Les populations brachycéphales de l'Europe de ce moment-là ne peuvent venir que des territoires asiatiques dont nous parlons.

On comprend qu'un problème de cette envergure, dans lequel la Turquie ancienne aurait pu jouer un des principaux rôles, devait, aux yeux d'Ataturk, revêtir un éclat sans pareil. Et j'imagine que c'est dans le but d'associer les qualités raciales des civilisateurs aux expressions de la civilisation même, qu'il avait désiré qu'on fit un grand effort pour mieux connaître les caractéristiques anthropologiques de la nation turque actuelle, puisqu'elle renferme, naturellement, les descendants, restés en place, des Néolithiques -instaurant la plus formidable des révolutions.

Cette enquête anthropologique -Melle. Âfet fut associée de très près à ce dessein - est aujourd'hui terminée. Et je cherche dans le monde -sans le trouver- le pays dont le Gouvernement eut un pareil souci scientifique. Nos connaissances des caractères raciaux à la surface de la terre, nous les devons aux initiatives privées. C'est par l'accumulation de tous les résultats individuels que nous pouvons dresser, ici et là, quelques cartes raciales. Si Ataturk n'était pas intervenu, il est probable que nos documents anthropologiques au sujet des populations anatoliennes, ne nous seraient parvenues que dans les conditions mêmes où elles ont été acquises ailleurs, c'est à dire par bribes et par morceaux. Jusqu'à cette heure, nous n'avions de cet immense territoire que des images humaines très fragmentaires. Lorsque les résultats de la vaste enquête dont nous parlons seront publiés, nous aurons sous les yeux la physionomie exacte de cette région, qui fut certainement -répétons-le- au point de vue de l'histoire universelle, une des plus importantes qui soient.

Dans la Revue anthropologique de Paris [1] j'ai dit quelques mots de cet effort considérable qui a nécessité la formation d'équipes nombreuses de travailleurs et qui a porté sur environ 60.000 individus, hommes et femmes. C'est, du point de vue des comparaisons sexuelles - dans le cadre de la race - ou disons, si l'on veut, dans le cadre ethnique - la documentation la plus abondante, sinon l'une des plus abondantes - qui ait été, jusqu'à présent, recueillie. Les

[1] Eugène Pittard, *Un Chef d'Etat animateur de l'Anthropologie et de la Préhistoire. Kémal Ataturk*. Rev. anthrop. No. 1-3, Paris 1939.

anthropologistes tures ont, comme on dit, du pain sur la planche. Mais il faut le redire, et on ne le redira jamais assez, une telle investigation n'eut pas été possible avec les moyens ordinaires mis à la disposition des savants. Ataturk, en ordonnant ces recherches, a bien mérité de la Science. Et, toujours, les anthropologistes honoreront sa mémoire.

Ainsi, sous l'impulsion du Chef suprême de la Nation turque, la vaste enquête s'organisa. Le pays fut subdivisé en sections géographiques. A l'intérieur de chacune d'elles les spécialistes préparés par le professeur Chevket Aziz Kansu, accomplirent leur besogne : mensurations, renseignements descriptifs, photographies. Cette première partie du travail étant achevée, ce fut l'oeuvre du Bureau de statistique de calculer les moyennes, les indices, d'établir les tableaux et les graphiques. Bientôt sans doute, grâce à Melle Afet, nous verrons paraître les premiers résultats. Mais la masse énorme de documents ainsi rassemblés donnera, pendant de nombreuses années, matière à d'importantes publications.

Ataturk ne fut pas un anthropologiste; il ne fut pas, non plus, un préhistorien. Néanmoins, grâce à lui, les sciences anthropologiques et préhistoriques sont appelées à faire des progrès considérables. Aussi, tant qu'il y aura des savants qui essaieront de scruter les origines de l'homme, de suivre dans sa marche -souvent bien difficile- l'Humanité préhistorique; tant qu'il y aura des savants qui auront pris pour tâche d'établir la physionomie des races humaines et de dresser le bilan de leurs habitats et de leurs relations généalogiques, la mémoire d'Ataturk restera vivante.

Dans le palmarès général des Nations, quels Chefs d'Etats -et pour n'importe quelles époques- pourraient être couronnés de ces lauriers immortels!...

ATATÜRK'ÜN HATIRASINI TAZİM

Eugène Pittard

Jönev Üniversitesi Antropoloji Profesörü

Tarihinin en muzlim bir anında, Türkiyenin raslamak şerefine ve saadetine nail olduğu harikulâde adama, İstanbulda, Ankarada ve -biraz inzivaya çekilip dinlenmek maksadile Yalovada, kazıklar üzerinde yaptırdığı evde- müteaddit defalar yaklaşmak imtiyazına mazhar oldum. Bazıları gelip geçici denecek kadar kısa, bazıları uzun olan bu telâkilerden ne gibi hatıralar muhafaza ettiğim tahmin olunabilir. Bu satırları yazarken de Atatürk'e son defa rastladığımız gün bizi kavriyan heyecanı tekrar hissediyorum: Çankayada idik. Hasta, zayıf düşmüş, tehlikeli surette musâp olduğunu belki de hisseden Atatürk, mufarikatımızın yakın olduğunu bildiği için, bize kendi şahsından biraz daha bahşetmek istemişti.

Atmosferlerini lâıık olduğu veçhile canlandırabilmek istediğim bu telâkilerin hiçbirisi kâh nezaket, kâh hürmet sözlerinin teatisine munhasır kalan banal buluşmalara benzememiştir. Her defasında Cümhurreisinin, içine nüfuz etmek istediği mes'elerden birisi - zaman müsait olduğu takdirde - muhaverenin yegâne mevzuunu teşkil ederdi: Lengüistik ve ilk tarih mes'eleleri, ırk antropolojisi mes'eleleri gibi... Bunlar bugün benim için kıymetli hatıralardır. Bunları hafızanın mabedinde tam olarak ebediyen muhafaza edebilmek gerektir.

Burada söyleyeceklerim, bir ecnebinin şehadetidir; vakıa bu ecnebi Türkiyenin dostudur, fakat dostluğuna rağmen afakî görüşünü muhafaza etmesini bilen bir kimsedir. İştirak etmekle şeref kazandığım bu tazim eserini tertip edenlere, yanlarında bana lütfen bir yer ayırdıkları için de teşekkür ederim.

* * *

Yirmi yahut otuz sene evvel Türkiyeyi ziyaret eden ve bugün de tekrar gören seyyahlar bu memlekette, büyük harpten ve Atatürk'ün onun münakaşa götürmiyen şefi olduğundanberi ne derece değiştiğini iyice takdir edebilirler. Enternasyonal siyaset mes'eleleri ihtisasım da-

hilinde değildir. «İlmî bakımdan» diyebileceğim bir şekilde eski Türkiye ile bugünkü Türkiye'yi tanıdığımdan, bir mukayese yapabilecek vaziyetteyim.

İstanbulda yüksek tahsilin bütün cephelerinin yenileştirilmesi; Ankarada Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesinin tesisi; Cümhuriyetin bütününde maarifin her derecesinin ve her nevi ilmî müesseselerle müzelerin fevkalâde surette inkişafı; bütün ülkede toprağın içinde ve arşiv hazinelerinde, Türkiye'nin mazisine - bütün mazisine - ait araştırmalar . . . Bilginin bu muhteşem genişlemesi, beni burada alâkadar eden tek bakımdan, Cümhuriyet hükûmetine düşmüş olan vazifeyi ifade eder. Hükûmet bu vazifeyi, kendisine muvaffakiyeti temin eden bir gayret, genç bir heyecan ve ateşin bir imanla başarmıştır.

Dışardan görünüşte Türkiye'nin bu müzdeviç gayretleri Atatürk'ün adı altında müşahhas bir varlık oluyordu. Cümhurreisi, her taraftan sudur edip şu bir tek neticeye: Türkiye'nin gençleşmesine ve büyüklüğüne müncer olan bu âzim çalışmanın âdeta canlı bir sentezi olmuştur.

1901 ile 1925 arasında, bize nazaran epiyce geride bulunan zamanlarda, birkaç kere bu memlekette yaşadım. 1928 de Ankarada ve Anadolunun birtakım mıntakalarında ikamet ettim. O zaman Ekselâns İsmet İnönü bana: «On sene sonra avdet ediniz; ne yapmağa kadir olduğumuzu büyük bir afakilikle müşahede edersiniz» demişti.

Tam bu müddet sonra tekrar geldim ve akla hayret veren şeyler müşahede ettim : 1928 de başlıca yolları henüz kâğıt üstünde bulunan veyahut ancak çizilmiş bir şehrin temel hendekleri arasında dolaşılıyordu; o zaman Ankaranın ilerisinde kalenin hâkim olduğu arazi kısmen birnevi çöl, kısmen de bataklık sahalardan ibaretti; ufkun büyük bir çevresi içinde hiçbir ağaç silhuet'i göze çarpmıyordu; su okadar büyük bir iktisatla dağıtılıyordu ki, bir iki bahçe tarhının sulanması çok pahalıya mal oluyordu; kiralık evlerdeki mesken (apartman) adedi ihtiyaca kâfi olmaktan uzaktı; halbuki 1937 de yepyeni ve en modern bir manzara arzeden bir şehir görmekte hayretlere düştüm. Âdeta sihirli bir değneğin darbesile imiş gibi geniş bir belde yerden çıkmıştı. Muhteşem bulvarlar, anıtların manzarasını uzaklara kadar götürüyordu. Heykeller dört yol ağızlarında yükseliyor, zengin binalar geniş şöşelerin boyunca cephelerini sıralıyorlardı; müzeler, hastahaneler, bankalar, enstitüler, vekâletler, birtakım saraylar inşa etmişlerdi. Bulvarların üzerinde «Paris tarzı» mağazalar zengin vitrinlerini arz ediyorlardı. Su bol bol akıyordu, zira cesim Çubuksuyu barajı inşa edilmişti. Ma-

larya mağlûp edilmişti, çünkü bütün bataklık arazide drenaj yapılmıştı. Ufukta genç ormanların silhuetleri beliriyordu, bunlar iklimi şartları değiştirerek memlekete eski mamuriyetini verecek olan daha derin ormanların dümdarları idi.

Elektrik her yere girmişti. Musiki konservatuarı, Baytar okulu ve Tarih, Coğrafya Fakültesi çalışkan talebelerle dolu idi. Hulâsa, yeni bir şehrin, garbın büyük şehirlerine her hususta benziyen bir şehrin, doğduğunu müşahede etmeksizin Ankarada on adım atmağa imkân yoktu. 1928 de gazeteler ve ilânlar arap harflerile basılıyordu. 1938 de ise, matbaa harflerinin müdahalesini zarurî kılan ne varsa hep lâtin harflerini kullanıyordu.

Sınırlarının dışında, Türkiye enternasyonal siyasette müessir bir rol oynuyor, Milletler Cemiyetinde mühim bir yer alıyordu. Avrupa Üniversitelerinde hükümet hesabına tahsil eden Türk talebeleri, bilgi ve metot öğreniyorlardı, aynı zamanda - ve yepyeni bir manzara olarak! - Türkiye Üniversiteleri, az sonra cesim ülkede yayılıp maarifin her derecesini getirecek olan, binlerce genç erkek ve kadın ile doluyordu.

Anadolu köylerinde hekim ve eczacı fıkdanı vardı. Az zaman sonra bütün insan topluluklarının hekim ve eczacıya malik olması için tedbirler alınmıştır. Yüzlerce ve yüzlerce okul tesis ediliyordu. Çok geçmeden her köy birer öğretmene sahip oldu. Hukukî ıslahat zarurî görüldü. İsviçre medenî kanunu tam olarak kabul olundu. Sosyal sahada eski Türkiyenin ne olduğu bilindikten sonra, böyle bir karar, yapılan ıslahatın kalitesi hakkında iyi bir fikir verir. Hulâsa, sosyal bina, destek duvarlarından dam kiremitlerine kadar alt üst edildi, gençleştirildi, başka renklerle yeniden boyandı ve yeniden inşa olundu. Türkiye yeni bir veçhe alıyordu. 1928 de yaptığım seyahatten sonra, tahakkuk etmiş değişikliklerin bence nelerden ibaret olduklarını söyledim [1]. 1938 de vukua gelen değişiklikleri göstermek için yeni bir kitap yazmak icap ederdi. İsmet İnönü: «On sene sonra avdet ediniz» demekle doğru bir kehanette bulunmuştu.

Bu kereki avdetimiz bizi cehti, meselâ Japonya gibi kısa bir zamanda tamamen değişmiş olan memleketlerden bahsederken zikredilmesi mutat olan cehtlerden şüphesiz daha yüksek bir Türkiye karşısında bulundurdu. Bunun başlıca yaratıcısı olan adamın eski adı Mustafa Kemal Paşa idi. Sonraları adı Atatürk, Türklerin babası, oldu.

[1] Eugène Pittard, *A travers l'Asie Mineure. Le visage nouveau de la Turquie*. Soc. d'Ed. Géogr. Maritimes et Col; Paris.

Mübalâğasız olarak «Türk mucizesi» diyebileceğimiz vâkıanın ne olduğunu Garp kâfi derecede bilmiyor. O bunda kendisi için birçok ders bulabilir.

Şüphesiz, Atatürk'e etrafında bulunan sadık ekip ve bütün memleketin umumî hüsnüniyeti çok yardım etmiştir. Bununla beraber, Türkiye, muvaffakiyetine mütehayyir bütün bir dünyaya, vatanın mukadderatını müdrük bir iradenin neleri elde edebildiğini göstermiştir.

Zafere doğru bu yürüyüşte Atatürk'ün eski çalışma, ıslâhat, harp ve zafer arkadaşı ve kardeşçe dostu, bugün halefi olan İsmet İnönü-harp meydanlarında ve sulh muahedelerinde muzaffer İsmet İnönü-daima Onun yanında bulunmuştur.

Paris Antropoloji mecmuasının talebi üzerine, Atatürk'ün şahit olduğum üç kaygusunu hatırlatmakla iktifa ettim; (hatırlatmakla iktifa ettim, diyorum, zira bu ilmi bülten'in atmosferi içinde kalmak icap ediyordu) bu kaygular şunlardır: Dil ıslâhatı, Türk milletinin en eski menşeyini bilmek kaygusu ve şefi bulunduğu nüfusun ırkî karakterlerinin mümkün olan en sadık imajını tanımak arzudur.

Dil ıslâhatının mahiyetini burada hatırlatacak değilim. Bu müthiş sosyal değişimin günbegün şahidi olmak gibi umulmaz bir talie mazhar oldum. Yapılması tasavvur olunan bu ıslâhatın ilk akisleri garba geldiği vakit bu mahiyette bir değişme o kadar akla sığmaz göründü ki tahakkukuna pek inanılmadı. Fakat bu inkılâp tahakkuk etti. 1928 senesinin yazında Ankaradan Diyarbakıra ve Sıvastan Konyaya gittim, ve hemen hemen her köy ve kasabada tevakkuf ettim, bütün bir halk kitlesinin cehtine böylece şahid oldum. Genç ve ihtiyaların yeni alfebeyi öğrenmek için gösterdikleri gayret müessir bir manzara arz ediyordu. Diyarbakırda genç bir bahçivana ders verdim; bu genç benimle buluşmak için tam iki saat yol yürüyordu. Ankaraya avdetimde Ekselâns Maarif Vekili, şahidi olduğum vâkıaları, Vekâletteki memurlara anlatmamı istedi. Ben de küçük bir konferans vererek her tarafta ve sosyal seviyelerin hepsinde görülen fevkalâde büyük hüsnüniyeti işaret ettim.

Ondanberi on bir sene geçti, ve Atatürk'ün bu inkılâp sayesinde beslediği ümitler muvaffakiyetle tetevvüç etti. Türkiyenin entelektüel, sosyal ve siyasal mevcudiyeti içindeki bu ân, tarihi en müteheyyiç fasıllarında haklı olarak kalacaktır.

Atatürk'ün Anadolu medeniyetinin en uzaktaki menşelerine ve beşer ırkları arasında Türklerin işgal ettikleri yere dair kayguları üzerinde daha uzun duracağım. Zira bu düşüncelere müteaddit defalar iştirak ettim. Cümhurreisinin milletini beşer tarihinin en eski mu-

talarına bağlamak hususunda ne derece kaygulu olduğunu hissettim. Türkiye'nin birkaç senedenberi Anadolu'da ve Avrupadaki ülkesinde yaptırdığı büyük hafriyatlar, Onu son derece alâkadar ediyordu. O, bunların verdiği ve vereceği neticelerde, memleketin - ilkönce biribirinden ayrı bulunan ve sonra biribirine bağlanan - en eski «anal»lerini, meşru olarak, görüyordu. Bu hususta uzun mükâlemelerde bulunduk. Maziye bir derece daha geriye atan her arkeoloji keşfinde, Küçük Asyanın iptidai devirlere ait sergüzeştlerini hâlâ aşağılara kadar örtten örtünün biraz daha yükseldiğini sevinçle görüyordu. Böylece bir devri başka bir devre mekânda bağlayan rabitalar vücutte geliyordu. Adlarını hiçbir zaman bilemiyeceğimiz, fakat sosyal hayatlarının ana hatlarını tasavvur edebildiğimiz preistorik insanlardan, protoistorik ve tarihî insanlara münasebetler tesis olunuyordu. Her sene, zincirin halkaları çoğalıyordu. Atatürk'ün, Türkiye'nin bu uzun tarihine karşı gösterdiği pek büyük alâkayı, Dolmabahçe sarayında verimli çalışma toplantılarına ve malûm olan zengin sergiye vesile olan 1937 İstanbul kongresi açık suretle göstermiştir. Atatürk kongreye baştan başa bizzat iştirak etmiştir. Onun hergün hazır bulunması, konferans verenlerin ve kongreye iştirak edenlerin cümlesi için pek büyük bir şerefti, aynı zamanda bu huzur, tefekkür sahasında çalışanların hepsi için yüksek mahiyette bir teşci teşkil ediyordu. Eminim ki, konferanslara aşk ile iştirak eden öğretmenler, vilâyetlere döner bönmez müsrerek vatanî esere paylarını vermeğe gayret etmişlerdir. Onlara, umumî ilim sermayesini zenginleştirecek keşifler borçlu olacağımıza şüphe yoktur.

Türk Tarih Kurumu, daimî olması lâzım gelen bu zenginleşmenin idaresini eline almış ve muhafaza etmektedir. Ona pek kıymetli ilmî neticeleri şimdiden borçluyuz. Kurumun mazisinde, istikbali müemmen kılan muvaffakiyetler bulunmaktadır. Alacahöyükte başlanan hafriyat, sarfettiği ve durmadan devam ettireceği gayretler için bir bürhan vazifesini görebilir ve arazi üzerindeki araştırmaları yanında Kurumun neşriyatı da biribirini takip etmektedir.

Atatürk bu ilmî Kurumun ateşin bir can vericisi idi. Türk Tarih Kurumuna karşı gösterdiği alâka ve sadakatin muhteşem bir bürhanını, vasiyetnamesindeki hükümler teşkil etmektedir. Hangi devlet şefi böyle bir ânda atı karşısında bu gibi taahhütlere girişmiş yahut girişecektir?

Müteaddit defalar beraber mevzuubahs ettiğimiz meseleler arasında, neolitik medeniyetin dünyaya getirdiği büyük sosyal değişikliği hatırlatmak isterim. Göçebe avculardan yerleşmiş ziraatçi ve çobanla-

ra geçiş, hiç şüphesiz, beşeriyetin tanıdığı kitlevi istihalelerin en büyüğüdür. Beşeriyet, bundan büyüğünü yaşayamaz. O zamanın Anadolusunun bu istihaleye müessir bir surette iştirak etmiş olması çok akla yakındır. Medeniyetlerin en kadîmi olup, on bin hattâ yirmi binlerce sene devam etmiş olan eski medeniyet, hububatın ve ehli hayvanların keşfi ile birdenbire alt üst olmuş bulunuyordu. İmdi, bu ef-sanevi sergüzeşt Asyada vukua geldi. Fakat bunun merkez sahasının neresi olduğunu henüz bilmiyoruz. En eski Eti kültürü, yeni sosyal durumun mebdei hakkında bir imaj - hattâ renkli bir imaj - vermektedir. Daha eski devirlere ait buluntular belki günün birinde bizi bu mebdein karşısına koyacaktır. Fakat en mühim nokta şunu tespit etmektir ki, ziraati ve hayvan yetiştirmesini getiren Asya unsurları gelmesi idi. Avrupa gıdaî nebatlara malik olmadığından dolayı, hiçbir zaman sileks yontanların derecesini aşmıyacaktı. Bu basit vâkıadan bütün medeniyetimizi - hiç olmazsa bütün başlangıçlarını diyelim - Ön Asyaya borçlu olduğumuz neticesi çıkar. Ve neolitik Anadolulular, coğrafya bakımından, Avrupa topraklarına en yakın olanlar olduğundan, bizde yeni durumu onların yapmış olmaları muhtemeldir. O zamanın Avrupasının brakisefal nüfusları ancak bahsettiğimiz Asya ülkelerinden gelmiş olabilirler.

Başlıca rollerden birini eski Türkiyenin oynamış olmasını mümkün kılan bu genişlikteki bir meselenin Atatürk'ün gözü önünde misilsiz bir parlaklıkla belirmiş olmasını anlıyoruz ve, medeniyetçilerin, irkî vasıfları medeniyetin ifadelerile birleştirmek gayesile bugünkü Türk milletinin antropolojik karakteristiklerinin daha iyi tanınması için büyük bir gayret sarfedilmesini istendiğini tasavvur ediyoruz; zira, bugünkü Türk milleti, inkılâpların en müthişini tahakkuk ettiren neolitiklerin, oldukları yerde kalan bakiyelerini tabii olarak ihtiva etmektedir.

Plânına Bayan Afetin pek yakından iştirak ettiği bu antropoloji anketi bugün bitmiş bulunuyor ve dünyada, hükûmeti böyle bir ilmî kaygu taşıyan bir millet arıyor ve bulamıyorum. Arz sathı üzerindeki irkî karakterlere dair bilgilerimizi, şahsî teşebbüslere borçluyuz. Bütün ferdî neticelerin toplanmasile, şurada ve burada, bazı ırk kartları tanzim edecek vaziyetteyiz. Atatürk müdahale etmemiş olsaydı, ihtimal ki Anadolu insanları hakkındaki antropoloji vesikalarımız ancak başka yerlerde hangi şartlarla elde ediliyorsa, o şartlarla, yani parça parça, elimize vasıl olacaktı. Bu âne kadar bu cesim ülkeye dair pek natamam beşerî imajlara malik idik. Bahsettiğimiz bu geniş anketin neticeleri neşrolununca evrensel tarih bakımından en mühimlerden

biri olduğu şüphesiz bulunan bu havalinin doğru fizyonomisi gözümüzün önünde inkişaf edecektir. Paris Antropoloji mecmuasında [1], çok adette çalışma ekiplerinin teşekkülünü zarurî kılmış ve aşağı yukarı 60.000 fert (erkek ve kadın) üzerine tatbik olunmuş olan bu dikkate değer sây hakkında bir iki kelime söyledim. Bu, ırk çevresi - yahut başka tabirle etnik çevre - içinde yapılan cinsî mukayeseler bakımından şimdiye kadar elde edilmiş olan en bol malzemedir, yahut hiç olmazsa en bol malzemedir. Böylece, Türk antropologlarına çok iş vardır. Fakat tekrar edelim, ve ne kadar tekrar etsek azdır, böyle bir araştırma, âlimlerin emirlerine amade olan alelâde vasıflarla imkânsız olurdu. Atatürk, bu araştırmaları emretmekle ilmin minnetdarlığını kazanmıştır. Ve antropologlar Onun hatırasını daima takdis edeceklerdir.

Böylece, Türk milletinin en büyük şefinin muharrik kuvveti sayesinde geniş anket organize edildi. Memleket coğrafi mıntakalara ayrıldı. Her birinde, Profesör Şevket Aziz Kansu tarafından hazırlanmış olan mütehasıslar, ölçüler, tasvirî malûmat, fotografi almaktan ibaret işlerini gördüler. İşin bu birinci kısmı hitama erdiğinden, vasatileri, karineleri hesap etmek ve tablolarla grafikleri tanzim etmek işi istatistik bürosuna düştü. Yakında - ve şüphesiz, Bayan Afetin himmetile - ilk neticelerin intişarını göreceğiz. Fakat bu suretle toplanmış olan malzemenin cesim kitlesi, birçok seneler mühim neşriyata mevzu verecektir.

Atatürk antropolog değildi; preistuvareci da değildi. Bununla beraber, Onun sayesinde antropolojik ve preistorik ilimler dikkate şayan terakkiler yapacak vaziyete girdiler. Onun için, insanın menşeyini araştırmaya ve preistorik beşeriyetin - ekseriya çok güç olan - gidişini takip etmeğe teşebbüs eden âlimler bulundukça; beşer ırklarının fizyonomilerini tesbit etmeği ve ikamet şartları ile jenealojik münasebetlerinin pilânçosusunu çıkarmağı kendilerine vazife edinen âlimler bulundukça, Atatürk'ün hatırası canlı kalacaktır.

Milletlerin umumî «mükâfat tablo»larında, hangi devlet reislerine - ve hangi devri alırsak alalım - böyle ebebî defne dalları tevcih edilebilir ?

[1] Eugène Pittard, **Un Chef d'Etat animateur de l'Anthropologie et de la Préhistoire Kemal Ataturk.** - Rev. Anthrop. No. 1-3, Paris; 1939.

ERINNERUNGEN AN KEMAL ATATÜRK UND SEIN WERK

*Universitätsprofessor Dr. Oswald Menghin,
Staatsminister a. D., Wien.*

Als ich im September 1937 als Gast der türkischen Regierung zum Zweiten Türkischen Geschichtskongress reiste, war es nicht nur die Aussicht, die unvergleichliche Stadt am Bosphorus zu sehen, die mich mit einer ungewöhnlichen Spannung erfüllte, sondern nicht minder auch die Hoffnung, den Retter und Schöpfer der modernen Türkei kennen zu lernen und wenigstens mit einem Ausschnitte seines ungeheuren Lebenswerkes vertraut zu werden. Diese Hoffnung wurde reichlich erfüllt, denn Ausstellungen, Führungen und Studienfahrten während des Kongresses und nachher verschafften uns tiefe Einblicke in das, was dieser einzigartige Mann gewollt und erfüllt hat, und ausserdem hatten wir während der Tagung immer wieder Gelegenheit, ihn selber zu sehen, zu hören, zu sprechen.

Denn Atatürk legte offenbar besonderen Wert darauf zu zeigen, welche Bedeutung er allen Bemühungen, die geistige Kultur seines Landes zu heben, beimesse. Er besuchte nicht nur die Eröffnungsversammlung des Kongresses, sondern auch alle fünf Plenarsitzungen der folgenden Tage und folgte den viele Stunden dauernden Ausführungen der in- und ausländischen Gelehrten mit gespannter Aufmerksamkeit. Man kannte es seinem Auge an, dass er stets bei der Sache war, alles sah, alles hörte und nie ermüdete. In den Pausen verliess er mit dem übrigen Publikum den Festsaal des Dolma Bagtsche und bewegte sich in den Nebenräumen zwanglos unter den Teilnehmern, so dass jeder die Gelegenheit hatte, das Bild seiner gewaltigen Persönlichkeit in sich aufzunehmen und mit ihm in persönlichen Kontakt zu treten. Kemal Atatürk sah jünger aus, als er war, und niemand hätte ihm die schwere Krankheit angekannt, die ihn allzufrüh dahinfliegen sollte. Jede seiner Gesten verriet die unerhörte Willenskraft, die ihn erfüllte, und sein Auge war so voll Leben und Feuer, wie ich es noch bei wenigen Menschen beobachtet habe.

Es ist nicht eigentlich Istanbul, wo man die Aufbauarbeit Atatürks studieren kann, obgleich auch hier viel geschehen ist. Atatürks Badepalais in Floria zum Beispiel liefert einen überzeugenden Beweis dafür, dass es bereits gelungen ist, einheimische künstlerische Kräfte zu voller Leistungsfähigkeit emporzuführen. Aber erst in Ankara, der neuen Hauptstadt des Landes, empfängt man jene Eindrücke, die einem das kulturelle Werk des grossen Führers voll und ganz zu Bewusstsein bringen. Hier empfindet man, dass der geniale Organisator die Absicht hatte, zuerst einmal einen geistigen Mittelpunkt zu gründen, der, Herz und Hirn des neuen Staates zugleich, nach allen Seiten hin Ideen und Willenskraft und Begeisterung ausstrahlen sollte. Das moderne Ankara stellt nach Anlage und Gebäuden eine Höchstleistung moderner Baukunst dar. Was jeder Höherentwicklung der wirtschaftlichen Kultur im Inneren Anatoliens immer die grössten Schwierigkeiten entgegengesetzt ist, die Wasserfrage, sie wurde für Ankara durch das moderne Stauwerk im Tschubuktale gelöst. Durch dieses wird die Hauptstadt in wenigen Jahren in eine grüne Insel verwandelt werden. In der Nähe Ankaras liegt das Musterlandgut das Atatürk angelegt und dann dem Staate geschenkt hat. Es bedurfte ungeheurer Anstrengungen, um auf der dünnen Hochebene die Bäume hochzubringen; aber heute grüsst hier schon ein schön entwickelter Wald, der ohne besondere Pflege gedeiht und der Vater vieler anderer Wälder sein wird. Der Eisenbahn entlang sind überall Alleeen gepflanzt; fünfmal im Tage müssen die Bäume begossen werden, damit sie hochkommen, - und das viele Jahre hindurch - an solchen Einzelheiten kann man am besten die ungeheure Summe von Energie ermessen, die von diesem einzigartigen Manne ausging! Diese Einzelheiten sind es auch, die auf jeden Fremden, der im Lande reist, den tiefsten Eindruck machen müssen.

Wir sahen aber nicht nur das Herz und Glanzstück der Türkei Atatürks, sondern konnten auch eine Studienreise tief ins Innere Anatoliens machen, wo es die Verhältnisse mit sich bringen, dass die Kulturenerneuerung nur Schritt für Schritt vor sich gehen kann. Es waren die Kreise Jozgad und Çorum, die wir auf unserer, in erster Linie archäologischen Besichtigungen gewidmeten Fahrt betraten. Hier liegen die grossen Ausgrabungsstätte Boghazköi, Aladscha Hüyük, Pazarli, von denen die beiden letzteren von einheimischen Fachleuten durchforscht werden und auch bereits durch schöne Publikationen der weiteren Öffentlichkeit bekannt geworden sind. In diesen Gegenden lebt der türkische Bauer noch vielfach unter den alt-

gewohnten Verhältnissen aber trotzdem merkt man das Erwachen der Bevölkerung: der Geist Atatürks ist auch hier bereits lebendig geworden und hat die Menschen, vor allem die Jugend, mit den Idealen des neuen türkischen Staatsgedankens, mit nationalem Stolz erfüllt. Trotz der natürlichen und geschichtlich bedingten Schwierigkeiten, die zu überwinden sind, geht es überall vorwärts. Es werden Strassen gebaut, Spitäler. Schulen, Volkshäuser eingerichtet, das Volk wird politisch, wirtschaftlich, hygienisch geschult; die öffentliche Sicherheit, um die es früher sehr bedenklich stand, ist nahezu einwandfrei geworden. Wie frisch zugegriffen wird, wenn sich eine gute Gelegenheit zur Hebung der Volkskultur ergibt, konnten wir in Aladscha Hüyük sehen. Dort liegen die alten Häuser des gegenwärtigen türkischen Dorfes auf dem Hügel, der die vorgeschichtliche Siedelung bedeckt. Sie müssen daher nach und nach abgerissen werden. Die Regierung errichtet dafür den Bauern an einem anderen Platz moderne praktische Häuser und gibt so für die Zukunft ein weithin wirkendes Vorbild.

Die grossartigen Leistungen Atatürks für die Hebung der türkischen Industrie, für den Unterricht von der Volks- bis zur Hochschule, für die Verteidigung des Staates.. usw konnten wir naturgemäss nur in kleinen Stichproben und in den Statistiken der in Istanbul dargebotenen Ausstellung kennen lernen. Aber das Gesamtbild des von uns Aufgenommenen reichte vollkommen hin, um uns die Grösse des Mannes ermessen zu lassen, der unter den ungünstigsten Verhältnissen, nach einem verlorenen Kriege und nach einem fast hoffnungslosen Kampfe um die Macht, dem Lande einen solchen Aufschwung geben konnte. Er hat freilich manchmal hart zugreifen und mit den Überlieferungen der Vergangenheit radikal brechen müssen. Manches, was fiel, wird dem, der auf den «Orient» nicht verzichten möchte, als Verlust erscheinen. So zum Beispiel das Verschwinden der malerischen Landestrachten. Aber wer sein Volk neugestalten will, der muss es in allen seinen Lebensäusserungen aufwühlen und darf gerade auch vor Symbolen nicht Halt machen.

Atatürk, der bewegende Geist der neuen Türkei, ist von hinnen gegangen. Aber das, was er getan, hat bereits so tiefe Linien in das Antlitz seines Landes gezogen, dass es niemals mehr wird getilgt werden können. Er hinterlässt ein grosses Erbe an Leistung, aber auch an Aufgabe. Man sieht heute schon, dass ihr sein Nachfolger gewachsen und damit das Wichtigste gesichert ist, dessen ein Staat und ein Volk bedarf: Stetigkeit der Führung. Wir Deutsche, als

erprobte Freunde des türkischen Volkes, können nur einen Wunsch hegen: dass der Geist Atatürks tausendfältige Frucht trägt und sein Volk zu jener Höhe führt, die ihm sein glühendes Herz zu erkämpfen wünschte.

KEMAL ATATÜRK'TEN VE ESERİNDEN HATIRALAR

Oswald Menghin

Üniversite Profesörü ve Sabık Devlet Nazırı

Viyana

1937 Eylülünde Türkiye hükümetinin misafiri sıfatıyla İkinci Türk Tarih kongresine gittiğim vakit, beni fevkalâde büyük bir merakla dolduran şey, yalnız boğaz kenarındaki emsalsiz şehir görmek değil, aynı zamanda da modern Türkiyenin kurtarıcı ve yaratıcısını tanımak ve devâsâ eserinin hiç olmazsa bir parçasıyla ünsiyet peyda etmektir. Bu ümidim bol bol yerine geldi, zira kongre esnasında ve sonradan görülen sergiler, yapılan gezintiler ve tetkik seyahatleri, bu emsalsiz adamın ne istediği ve yaptığı hakkında bize derin görüşler bahşetti. Bundan maada, toplantılar esnasında kendisini bizzat görmek, onu dinlemek, onunla konuşmak fırsatına daima nail olduk.

Zira belli ki Atatürk, memleketinin zihni kültürünü yükseltmeğe matuf bütün gayretlere ne kadar ehemmiyet atfettiğini göstermeğe ayrıca kıymet veriyordu. Atatürk, kongrenin yalnız açılış toplantısını ziyaret etmekle kalmadı, müteakıp günlerdeki beş umumî toplantıyı da ziyaret etti ve yerli ve yabancı âlimlerin saatlerce süren izahatını gergin bir dikkatle takip etti. Daima meseleleri takip ettiği, her şeyi gördüğü ve işittiği ve hiç yorulmadığı gözlerinden okunuyordu. İstirahat zamanlarında diğer hazırunla beraber Dolmabahçenin merasim salonunu terk ediyor ve yan odalarda, dinleyicilerin arasında serbestçe dolaşıyordu, öyle ki herkes onun pek kuvvetli şahsiyetinin manzarasını içine sindirmek ve onunla şahsî temasta bulunmak fırsatını elde ediyordu. Kemal Atatürk, olduğundan daha genç görünüyordu; onu pek erken alıp götürün ağır hastalığı kimse halinden sezemezdi. Jestlerinin herbiri onu dolduran müthiş irade kuvvetini tebarüz ettiriyordu. Ve gözleri şimdiye kadar az kimsede müşahede ettiğim derecede hayat ve ateşle dolu idi.

İstanbulda da bir çok işler görülmüş olmakla beraber, Atatürk'ün kuruculuk eserinin tetkik edilebileceği yer, asıl İstanbul değildir. Meselâ Atatürk'ün Floryadaki banyo evi, yerli san'at unsurlarını tam randıman kudretine yükseltmeğe muvaffak olduğuna mukni' bir delildir. Fakat ancak memleketin yeni başşehri olan Ankarada Büyük Önderin kültür eseri insanın şuurunda tam olarak tebellür etmektedir. Dâhi organizatörün ilkönce, yeni devletin hem kalbi hem dımağı sıfatile her istikamete fikir, irade kuvveti ve heyecan inşa' ettirmekle mükellef olan zihni bir merkez kurmak tasavvurunda bulunmuş olduğu burada hissediliyor. Modern Ankara, kuruluşu ve binaları bakımından, modern inşa san'atinin en yüksek bir başarısını temsil eder. Anadolunun içinde ekonomik kültüre daima engel olmuş olan en büyük müşkül, yani su meselesi, Ankara için Çubuk vâdisine inşa edilen modern barajla halledilmiştir. Bu baraj sayesinde başşehir, bir kaç sene içinde yeşil bir adaya tahvil olunacaktır. Ankaranın yakınında, Atatürk'ün tesis ve sonra devlete hediye ettiği nümune çiftlik bulunuyor. Çorak yaylada ağaçları yetiştirmek için fevkalâde büyük gayretlere ihtiyaç olmuştu; fakat bugün burada bizi, ayrıca ihtimama mazhar olmadan neşvünema bulan ve bir çok başka ormanların babası olacak olan güzel bir orman selâmlıyor. Demiryolu boyunca, her tarafta sıra ağaçlar dikilmiştir; neşvünema bulmaları için ağaçların senelerce günde beş defa sulanmaları lâzımdır. Bu emsalsiz adamdan çıkan enerjinin müthiş derecesi işte bu gibi teferruattan ölçülebilir ve bu teferruattır ki memlekette seyahat eden her yabancı üzerinde en derin intibai zarurî olarak bırakmaktadır.

Fakat biz yalnız Atatürk Türkiyesinin kalbini ve en parlak parçasını görmekle kalmadık, Anadolunun tâ içlerine -yani kültür yenileşmesinin vaziyet icabı adım adım gidebildiği yerlere - bir tetkik seyahati yapmak fırsatına da nail olduk. Evvel emirde arkeolojik ziyaretlere hasredilmiş olan ilk gezintimizde Yozgat ve Çorum vilâyetlerine ayak bastık. Boğazköy, Alacahöyük ve Pazarlı gibi büyük hafriyat yerleri buradadır; bunlardan iki sonuncular, yerli mütehassıslar tarafından araştırılmakta ve güzel neşriyatla geniş okuyucu tabakalarına şimdiden tanıtılmış bulunmaktadır. Türk köylüsü bu civarlarda, çok kere, eskidenberi alışılmış şartlar içinde yaşamaktadır; fakat buna rağmen, halkın uyanışı görülüyor; Atatürk'ün ruhu burada da canlı bir varlık olmuş ve insanları, ve her şeyden evvel gençliği, yeni Türk devlet fikrinin

ülkülerile ve milli gururla doldurmuştur. Yenilmesi icap eden tabii ve tarihi müşküllere rağmen her tarafta ileriye doğru gidiliyor. Yollar, hastahaneler, okullar, halkevleri yapılıyor; millet, siyasi, ekonomik, sıhhi bakımlardan uyandırılıyor. Evvelce pek düşündürücü bir mahiyette olan umumi emniyet, hemen hemen tam olmuştur. Halk kültürünü yükseltmek hususunda iyi bir fırsat hasıl olunca ne kadar genç bir enerji ile işe teşebbüs edildiğini Alacahöyükte görebildik: orada bugünkü Türk köyünün eski evleri preistorik iskân yerini kaplıyan tepenin üzerinde bulunmaktadır. Bunun için, bu evlerin yavaş yavaş yıkılması lâzımdır. Bu sebeple hükümet köylülere başka bir yerde modern, pratik evler inşa ediyor ve böylece istikbal için uzaklara kadar müessir imtisal nümunesi veriyor.

Atatürk'ün, Türk endüstrisinin yükselmesine, ilk okuldan yüksek okula kadar tedrisata, devletin müdafaasına matuf muhteşem başarılarını bittabi ancak küçük provalardan ve İstanbulda açılan serginin istatistiklerinden öğrenebildik. Fakat tarafımızdan idrâk olunan şeylerin arzettiği umumi imaj, en gayri müsait şartlar içinde, kaybedilmiş bir harpten ve hemen hemen ümitsiz bir hâkimiyet savaşından sonra memlekete böyle bir hamleyi verebilmiş olan bu adamın büyüklüğünü ölçmek için tamamen kifayet ediyordu. Vakıa O bazan sert davrandı ve mazinin ananelerini cezri surette ortadan kaldırmağa mecbur oldu. Kaybolanlar arasında bazı şeyler, «şark» tan vaz geçmek istemiyene bir zıya gibi görünecektir. Meselâ pitoresk milli kıyafetlerin ortadan kalkması gibi... Fakat millete yeni bir şekil vermek isteyen bir insan, onu hayatının bütün tezahürlerinde altüst etmek zaruretindedir; ve bilhassa sembollerin önünde durmamalıdır.

Yeni Türkiyenin muharrik ruhu ve zekâsı Atatürk üful etti. Fakat yaptığı şeyler memleketinin çehresinde şimdiden hiç silinmeyecek kadar derin hatlar çizmiştir. Atatürk, başarılarından, aynı zamanda vazifelerden mürekkep bir miras bırakıyor. Görülüyor ki halefi bu mirasa lâyıktır, ve böylece bir devletin ve milletin muhtaç olduğu şeylerin en mühimmi emniyet altına alınmıştır: sevk ve idarede mütamadilik! Türk milletinin mücerrep dostları olan biz Almanlar ancak şu arzu ve temennide bulunabiliriz: Atatürk'ün ruh ve zekâsının binlerce meyva vermesi, ve milletini, O' nun âteşin kalbinin savaşarak isal etmek istediği yüksekliğe götürmesi...

ATATÜRK UND DIE URGESCHICHTSFORSCHUNG

Dr. K. Bittel

*Direktor des Archäologischen Instituts des Deutschen Reiches
Abteilung Istanbul.*

Der ungeheure Reichtum Anatoliens, namentlich des Westens, an Ruinen und Denkmälern hellenistischer und römischer Zeit, die sich uns vielfach besser erhalten und eindrucksvoller als viele andere im weiten Gebiete der alten Welt bieten, hat schon im Ausgang des Mittelalters die Aufmerksamkeit besinnlicher oder gelehrter Reisender geweckt und seitdem nicht aufgehört, Forscher aller Nationen zu beschäftigen, die sich im Laufe des 19. und des 20. Jahrhunderts ihrer Erschliessung und, wie wir nicht vergessen wollen, zum Teil auch ihrer Konservierung und damit ihrer Rettung für die Nachwelt, gewidmet haben. So sind Pergamon und Milet, Ephesus und Priene, Didyma und Sardes und viele andere Stätten feste Begriffe, sowohl in der Kunst, wie auch in der Architekturgeschichte geworden, und wenige Ausgrabungen haben uns so tief in das Verständnis antiken Lebens eindringen lassen wie die jener Städte an der westlichen Küste.

Die Erforschung der älteren, der vorklassischen Kulturen hat damit jedoch in keiner Weise Schritt gehalten. Zwar hatte Heinrich Schliemann sich schon in den 70 er Jahren des letzten Jahrhunderts nach Troja an den Dardanellen gewandt und dort uralte, bis in den Anfang des dritten Jahrtausends v. Chr. zurückreichende Ansiedlungen aufgedeckt, aber an dem grossen Aufschwung, den die Früh- und Vorgeschichtsforschung Ende des letzten Jahrhunderts wie allerwärts so auch im Gebiet des östlichen Mittelmeeres genommen hat, hatte Anatolien so gut wie keinen Anteil. Schliemanns Wiedererweckung der mykenischen Kultur, Evans' Entdeckung des minoischen Kreta, Flinders Petries Erschliessung der vordynastischen ägyptischen Kulturen und schliesslich die Auffindung uralter Denkmäler des Zweistromlandes und Elams in Assur, Nippur, Tello, Fara, Babylon und Susa erschlossen uns eine völlig neue Welt und förderten unser Wis-

sen in ungeahnter Weise, demgegenüber die Forschung auf anatolischem Boden zunächst Gleiches nicht aufzuweisen vermochte. Es soll zwar nicht vergessen sein, dass sich auch hier einzelne Gelehrte um die Aufklärung der ältesten Kulturen bemüht haben, aber ihre Ergebnisse verblassten gegenüber den glänzenden Entdeckungen in den umliegenden und benachbarten Gebieten. Und doch konnte es nur eine Frage der Zeit sein, bis auch Anatolien den ihm gebührenden Platz im Rahmen dieser Forschungen einnehmen sollte, denn seine einzigartige geographische Lage, seine Eigenschaft, als gegebene Landbrücke zwischen Asien und Europa, seine grossen natürlichen Vorzüge und nicht zuletzt seine reichen Bodenschätze liessen mit Sicherheit erwarten, dass die Halbinsel zu allen, auch den ältesten Zeiten menschlicher Geschichte, eine besondere Rolle gespielt haben musste, und dass hier sehr frühe Zeugen menschlicher Kultur zu erwarten sein würden.

Die in ihrer Bedeutung kaum zu überschätzende Entdeckung in Boğazköy von Hugo Winckler im Jahre 1906, die den Anfang der Erschliessung der hethitischen Kultur bedeutet, zeigte mit einem Schlage, dass Anatolien während des zweiten Jahrtausends v. Chr. das Kernland einer Grossmacht war, die, zum mindesten in politischer Hinsicht, zu Zeiten ein gleichberechtigter Partner neben Ägypten und Babylon gewesen ist und damit von selbst auch in der Kulturgeschichte Anatoliens einen Höhepunkt bedeutete. Zum ersten Mal war damit ein sicherer und urkundlich verankerter Fixpunkt aus einer sehr alten Epoche anatolischer Geschichte gewonnen, während man bisher nur auf sehr spärliche und in ihrem Wert nicht immer tragfähige Nachrichten von Schriftstellern klassischer Zeit oder gar auf Mythologisches angewiesen gewesen war. Zahlreiche, bisher ziemlich rätselhafte und ihrer Zeitstellung nach umstrittene Denkmäler, namentlich Felsreliefs des weiten Anatolien, konnten jetzt in den richtigen Rahmen eingeordnet werden, und die hethitische Kultur wurde neben der minoischen und mykenischen, neben der ägyptischen und babylonischen, zu einem festen Begriff. War somit ein entscheidender Fortschritt der Erforschung der politischen und kulturellen Geschichte des zweiten Jahrtausends erzielt worden, so musste sich von selbst der Blick alsbald weiter nach rückwärts wenden und das Interesse sich auch den noch älteren Kulturen zuwenden, zeigt uns doch die Kultur des zweiten Jahrtausends eine solche Höhe, dass eine sehr lange vorausgehende Entwicklung anzunehmen ist. Bei den Ausgrabungen in Alişar wurden zum ersten Mal systematisch Schichten des dritten

Jahrtausends v. Chr. untersucht und erschlossen, und inzwischen sind an anderen Stellen auch noch ältere Spuren menschlicher Zivilisation aufgedeckt worden, an deren Erforschung Angehörige verschiedener Nationen beteiligt sind und waren. Es ist aber keine Frage, dass das Hauptverdienst an diesen Forschungen in hohem Grade der Türkischen Geschichtskommission zukommt.

Der geniale Schöpfer der modernen Türkei, der verewigte Atatürk, hat in der klaren Erkenntnis, dass der äusseren Befreiung auch die innere folgen müsse, dass in dem Auf und Ab der Zeiten nur ein Volk zu bestehen vermag, das sich seiner Tradition, seiner Vergangenheit, seiner Ahnen und der Geschichte seines Bodens bewusst ist, die Aufgabe der Erforschung der Urgeschichte seines Volkes, seiner Kultur und des von ihm bewohnten Landes zu seiner eigenen gemacht. Aber Atatürk war nicht nur, wie schon andere Staatsmänner vor ihm, Protektor und Gönner wissenschaftlicher Arbeiten, sondern er hat selbst regen und tätigen Anteil an geschichtlichen, archäologischen und sprachlichen Forschungen genommen und mit grosser, echter Leidenschaft an der Erschliessung der Vergangenheit mitgewirkt. Wenn wir heute nach verhältnismässig wenigen Jahren eine überraschend hohe Zahl von Urkunden über die Urgeschichte Anatoliens, seiner Kultur und seiner Bewohner während vieler Jahrtausende der Geschichte vor uns haben, so ist das unbestritten in erster Linie seinem unablässigen und begeisterten Bemühen, den Werken der Vergangenheit Achtung und Verständnis zu verschaffen, zu verdanken. Durch die Gründung der Geschichtskommission und durch die ständige Fürsorge und Betreuung, die er ihr angedeihen liess, hat Atatürk eine Organisation geschaffen, deren hohe Bedeutung für unsere Wissenschaft niemand verkennen wird, der ehrlich zu urteilen vermag. Die Ausgrabungen der Kommission in Ahlatlibel, Karaoğlan, Göllüdağ, Karalar, İzmir und in Thrakien haben nicht nur Lücken unseres Wissens geschlossen, sondern sie haben auch zum grössten Teil gänzlich neue Ausblicke und unerwartete Gesichtspunkte eröffnet. Die von hervorragendem Erfolg gekrönten Arbeiten in Alaca - Hüyük gar haben uns eine völlig unbekannte, in ihrer Höhe und Bedeutung wohl von niemand erwartete Kultur des dritten Jahrtausends erschlossen, die plötzlich, genau wie seiner Zeit die Entdeckung des hethitischen Boğazköy, das Anatolien jener Zeit in einem ganz anderen Lichte erscheinen lässt, als wir es bisher zu ahnen wagten. Und schon sind darüber hinaus Funde noch älterer Zeiten entdeckt, und ist auch die Erforschung der Altsteinzeit, die

bisher so sehr vernachlässigt worden ist, tatkräftig und mit Erfolg in Angriff genommen worden.

So trauern wir in dem Verewigten nicht nur um den Befreier und Erneuerer seines Volkes, nicht nur um den grossen Staatsmann und Soldaten, sondern in gleichem Maasse auch um den verständigen Freund und Wegweiser der Wissenschaft. Von den ausländischen Gelehrten, die mitarbeiten dürfen an der Erforschung der Vergangenheit Anatoliens und des türkischen Volkes, wird das Gedächtnis an Atatürk ebenso treu gehütet wie von den Söhnen seines Landes.

ATATÜRK VE İLKÖZ TARİH ARAŞTIRMALARI

Dr. K. Bittel

İstanbul Alman Arkeoloji Enstitüsü Direktörü

Anadolunun, ve bilhassa garbının, eski dünyanın geniş sahalarında bulunan bir çok başka eserlerden ekseriya daha iyi muhafaza olunmuş olan heybetli harabeler ve anıtlar bakımından fevkalâde büyük zenginliği, daha ortaçağın sonlarında düşünceli ve âlim seyyahların dikkatlerini uyandırmış ve o zamandanberi her millete mensup araştırmacıları meşgul etmekten geri durmamıştır. Bu araştırmacılar 19 uncu ve 20 inci asırlarda bu eserlerin meydana çıkarılmasına ve, unutmamaklığımız icap ettiği veçhile, kısmen de bunların muhafazasına ve binaenaleyh âti için kurtarılmasına kendilerini hasretmişlerdir. Böylece Bergama ve Milet, Efesos ve Priene, Didima ve Sardes ve başka bir çok yerler, hem san'at tarihinde, hem mimari tarihinde birer sağlam mefhum haline girmişlerdir; ve az hafriyat, garp sahillerinde bulunan bu saydığımız şehirlerdeki derinliğinde bizi ilkçağ hayatının anlayışına nufuz ettirmişlerdir.

Fakat, daha eski, preklasik kültürlerin araştırılması, bunlara hiç bir veçhile adım uydurmamıştır. Vakıa Heinrich Schliemann, son asrın 70 senelerinde nazarlarını Çanakkale boğazında kâin Turova'ya tevcih ve orada Millâttan önce üçüncü bin yılın başlangıcına kadar giden gayet eski yerleşmeler keşfetmişti; fakat preistüvar ve protoistüvar araştırmalarının geçen asrın sonunda, her yerde olduğu gibi, şarki akdeniz mıntakasında da mazhar olduğu büyük inkişafta, Anadolu'nun hemen hemen hiç payı yoktu. Schliemann'ın Miken kültürünü tekrar uyandırması, Evans'ın Minos devrine ait Giridi keşfetmesi, Flinders Petries'in predinastik Mısır kültürlerini meydana çıkarması ve nihayet, Asur, Nippur, Tello, Fara, Babil ve Sus da nehreyn memleketine ait en eski anıtların keşfolunması önümüzde yep yeni bir âlem açmış ve bilgimizi umulmadık bir şekilde ileri götürmüştür; bunun karşısında, Anadolu toprağı üzerindeki araştırmalar, saydıklarımıza müsavi başarılar göstermek iktidarında değildi. Unutulmamalıdır ki burada da

bazı âlimler en eski kültürlerin aydınlatılmasına gayret ettiler, fakat bunların elde ettikleri neticeler, etraf ve civardaki sahalarda yapılan parlak keşifler yanında sönük kalıyordu. Bununla beraber Anadolunun, bu araştırmalar çerçevesi içinde lâıyk olduğu yeri alması ancak bir zaman meselesi olabilirdi, zira emsalsiz coğrafi vaziyeti, Asya ile Avrupa arasında hazır bir köprü olmak vasfı, büyük tabii muhassinatı ve zengin maden hazineleri, yarım adanın, en eski zamanlar da dahil olmak üzere, beşer tarihinin bütün devirlerinde zarurî olarak mühim bir rol oynamış olduğunu ve burada insan kültürünün pek eski şâhitlerini beklemek gerek olduğunu muhtemel kılıyordu.

Hugo Winckler'in 1906 da Boğazköyde yaptığı, ehemmiyeti hemen hemen hiç izam edilemeyecek olan ve Eti kültürünün meydana çıkarılmasının başlangıcını ifade eden keşif, bize birdenbire gösterdi ki Anadolu Milâttan önce ikinci bin yılda, o zamanlar Mısır ve Babil yanında aynı dereceden bir rakip ve âkit olan ve binnetice Anadolu kültür tarihinde de tabiatıyla yüksek bir devir ifade eden büyük bir devletin nüve ülkesini teşkil ediyordu. Bu suretle ilk defa olarak Anadolu tarihinin pek eski bir devrine ait emin ve vesikalarla sağlam bir temele bağlanmış bir nokta elde edilmiş bulunuyordu; halbuki bu zamana kadar ancak klâsik devrin müelliflerinin verdiği pek az ve kıymetleri her zaman sağlam olmıyan haberlere ve hattâ mitolojik unsurlara dayanmak mecburiyeti vardı. Artık bundan sonra bu zamana kadar oldukça esrarengiz kalmış ve tarihleri üzerinde ittifak olunamıyan bir çok anıtlara, bilhassa geniş Anadolunun kaya kabartmalarına, doğru bir çerçeve içinde yerlerini vermeğe imkân hasıl oldu, ve Eti kültürü de Minos ve Miken, Mısır ve Babil kültürleri yanında sağlam bir mefhum haline girdi. İkinci bin yılın siyasi ve kültürel tarihinin araştırılmasında bu suretle kat'i bir terakki elde edildikten sonra, nazarların biraz sonra daha gerilere teveccüh etmesi ve alâkanın daha eski kültürler üzerinde temerküz etmesi zarurî idi, zira ikinci bin yılın kültürü bize öyle bir yükseklik arz etmektedir ki, ona uzun bir tekâmül devresinin tekaddüm ettiğini kabul etmek icap eder. Alişar hafriyatında ilk defa sistematik olarak Milâttan önce üçüncü bin yıla ait tabakalar tetkik edilmiş ve meydana çıkarılmıştır, ve arada geçen zamanda, beşer medeniyetinin daha eski izleri keşfedilmiştir; bunların araştırılmasına muhtelif milletler mensupları iştirâk etmiş ve etmektedirler. Bu araştırmaların şerefine büyük mikyasta Türk Tarih Kurumuna ait olduğu şüpheden varestedir.

Modern Türkiyenin dâhi yaratıcısı, ebediyete intikal eden Atatürk, haricî kurtuluşu, deruni kurtuluşun takip etmesi lâzım geldiğini, zamanın yükseliş ve alçalışları içinde, ancak ananesinin, mazisinin, cetlerinin ve toprağının tarihinin şuuruna sahip bir milletin hayatını idame edebileceğini vazih surette görerek, milletin ilköz tarihinin, kültürünün ve sâkin olduğu memleketin araştırılmasını kendisine vazife edindi. Fakat Atatürk, kendinden evvel gelen bazı devlet adamları gibi ilmi çalışmaların yalnız hâmisi değildi, onun bizzat tarih, arkeoloji ve dil araştırmalarında canlı ve faal payı olmuş ve mazinin meydana çıkarılmasına büyük ve hakiki bir heyecanla çalışmıştır. Bugün, nisbeten az sene sonra, Anadolu'nun müteaddit binyıllar imtidadınca ilköz tarihine, kültürüne ve sâkinlerine dair hayrete şayan derecede çok vesika elimizde bulunuyorsa, bunu şüphesiz evvel emirde Onun mazinin eserlerine karşı hürmet ve anlayış uyandırmak hususundaki yorulmaz ve heyecanlı gayretlerine borçluyuz. Tarih Kurumunu tesis ile ve Kuruma karşı gösterdiği daimi teveccüh ve ihtimam ile Atatürk, ilmimiz için yüksek ehemmiyeti namuskârane hüküm veren hiçbir kimse tarafından inkâr olunamayacak olan bir organizasyon yaratmıştır. Kurumun Ahlatlıbelde, Karaoğlana, Göllüdağda, Karalarda, İzmirde ve Trakyada yaptırdığı hafriyat yalnız bilgimizin boşluklarını doldurmakla kalmamış, aynı zamanda tamamen yeni ufuklar ve noktai nazarlar açmıştır. Hattâ fevkalâde büyük bir muvaffakiyetle tetevvüç eden Alacahöyükteki çalışmalar bize 3 üncü bin yılın tamamen meçhul ve yüksekliği ve ehemmiyeti belki kimse tarafından önceden sezilmemiş bir kültürünü meydana çıkarmıştır; bu keşif, tıpkı evvelce Eti devrine ait Boğazköyün keşfi gibi, o devrin Anadolu'sunu bizim tahmin etmeğe cesaret ettiğimizden büsbütün başka bir ışık altında göstermektedir. Ve bundan maada şimdiden, daha eski zamanlarda keşfolunmuş ve bu zamana kadar pek fazla ihmal edilmiş olan eski taş devrinin araştırılması da enerji ve muvaffakiyetle ele alınmıştır.

Böylece, Onun ebediyete intikali dolayısıyla yalnız milletinin kurtarıcısına ve yenileştiricisine değil, yalnız büyük devlet adamına ve askere değil, aynı mikyasta ilmin anlayışlı dost ve rehberine matem ediyoruz. Anadolu'nun ve Türk milletinin mazisinin araştırılması üzerinde çalışan ecnebi âlimleri, Atatürk'ün hatırasını, kendi memleketinin çocukları kadar büyük bir sadakatle muhafaza edeceklerdir.

ÜBER DEN WERT KÜNFTIGER AUSGRABUNGEN IN DER TÜRKEI

Von B. Landsberger

Ord. Professor an der Fakultät für Geschichte, Sprachen und
Geographie. — Ankara.

I

Die jungen Historiker der Türkei haben ein doppeltes Vermächtnis ATATÜRK' s pietätvoll zu beherzigen: die Geschichte Anatoliens, von den ältesten Zeiten an, *als ihre eigene* zu betrachten und von jeder Geschichtsforschung *Lebendigkeit* zu fordern. Die hohe Wertschätzung, die Atatürk der Geschichtswissenschaft zollte, ist geschöpft aus der Ueberzeugung, dass diese nicht ein Gegenstand der Archive und Museumsvitrinen, gelehrter Kontroversen und akademischer Abhandlungen sei, dass sie uns vielmehr unmittelbare Erkenntnis über die Triebkräfte des Geschehens, Einsicht in die Grundbedingungen menschlichen Zusammenlebens bieten könne, dass ihre Einzeltatsachen sich einfügen lassen in ein synthetisches Weltbild, das ihr selbst, der Geschichte, entnommen ist.

Wieweit kann die Wissenschaft vom fernen Altertum, die Geschichte der Völker und Kulturen des alten Vorderasien, diese Forderung nach Lebendigkeit erfüllen? Die Sumerologie und Akkadistik, wie auch die Aegyptologie ist der Frage nach dem *Werte* ihrer Gegenstände (und damit auch nach dem Werte der Wissenschaft davon) nicht aus dem Wege gegangen ¹⁾. Die Einwände gegen die Fruchtbarkeit dieser Forschungen sind etwa diese: die Kulturleistungen jener alten Völker haben zum grössten Teile dem heutigen Menschen nichts mehr zu sagen; auch ist, selbst unter optimalen Bedingungen, die Möglichkeit, sie zu verstehen, sich in sie einzuleben, begrenzt, wozu erschwerend noch das Bruchstückhafte unserer Kenntnisse darüber kommt; die durch den Ueberfluss an Material immer notwendiger werdende Spezialisierung erschwert dem zuständigen Forscher, erstrebt aber dem Aussenstehenden, die Synthese.

Diese Einwände, namentlich der erste, sind voll berechtigt: nur selten wird die Mühe der Entzifferer belohnt durch die Wiederherstel-

lung eines Werkes wie des sumerisch - babylonischen Epos vom Lebenssucher Gilgameš, dessen künstlerische Werte heute noch geniessbar sind. Aber auch die Rechtfertigung, dass die Dinge dieser versunkenen Welten zwar tot sind, aber sofort wieder Leben erlangen, wenn wir sie als «Ursprünge», «Urformen», «Vorstufen» mit späteren Kulturen verknüpfen und so die Linie des Fortschritts bis zum heutigen Tage ziehen, hat sich als nicht stichhaltig erwiesen. ²⁾ Die Reaktion gegen die Ueberspannung des mechanistischen Evolutionismus hat sogar soweit geführt, dass man den Begriff «Menschheitsentwicklung» ganz aus der Geschichtswissenschaft verbannen wollte. ³⁾

Der hier zu Tage tretende Mangel an Orientierung ist dadurch bewirkt, dass ein so schwieriger Begriff wie der der Entwicklung, über den zu urteilen das *Ziel* unserer wissenschaftlichen Arbeit ist, wie ein *Axiom* an deren Anfang gestellt wird. Andere Grundbegriffe wie Wirtschaftsformen, Rechtsstrukturen, Sprachbewegungen werden in gleicher Weise durch Philologen und Historiker dilettantisch gehandhabt. Wohl kann durch die Darstellung eines Geschichtsverlaufs, durch das Interpretieren eines Textes ein mit geschichtlichem Verständnis Begabter unmittelbar Erfahrung, Bereicherung und Erkenntnis gewinnen, und nichts wäre verkehrter als die historischen Wissenschaften zu ersetzen durch theoretische, wie Soziologie, Wirtschaftstheorie, Linguistik, aber der Philologe und Historiker darf sich nun nicht der Pflicht enthoben glauben, an der Erarbeitung dieser theoretischen Grundlagen aller geschichtlichen Wissenschaften mitzuwirken und dabei das Einvernehmen mit den Vertretern der theoretischen Wissenschaften zu pflegen, wodurch das Auseinanderfallen der Gesamtwissenschaft in spezialistische Einzeldisziplinen vermieden wird.

So ergibt sich als erster Gewinn der Beschäftigung mit den alten Kulturen eine reich entwickelte Phänomenologie der Erscheinungen menschlicher Gemeinschaft, eine Sammlung lebendiger Modelle von Lebensformen, durch deren Andersartigkeit und «Primitivität» wir uns der Komplexheit des gegenwärtigen Zustandes bewusst werden. Auf zweiter Stufe verbinden wir diese Elemente zu Strukturen, etwa der Sprache, des Rechts, der Religion, der Kunst, die wir jede für sich und in ihren Beziehungen zueinander untersuchen. Die dritte Stufe unseres Gedankenfortschrittes besteht darin, dass aus dem Ineinandewirken all dieser Faktoren ein geschichtliches Bild der Einzelkultur gezeichnet und der Ablauf der Geschichte konstruiert wird.

Diese Vertiefung der Interpretation der Kulturererscheinungen bei gleichzeitiger Erweiterung des Horizonts ist heute, insbesondere was die Zusammenarbeit der verschiedenen Wissenschaften betrifft, noch ein Programm, aber keine Utopie: Manche jüngeren Forscher bekennen sich zu den hier niedergelegten Anschauungen und aus der Analyse der Rechte der alten Völker Vorderasiens ist der allgemeinen Rechtswissenschaft schon jetzt ein wichtiger Gewinn erwachsen wie auch der Kunstwissenschaft aus der Strukturanalyse der ägyptischen Kunst.

Ogleich wir also die Eigenart und Selbständigkeit der einzelnen Kulturen betonen und herauszuarbeiten bemüht sind, verkennen wir nicht den hohen Wert der Zusammenfassung der Geschichte der Völker des alten Vorderasien zu einer höheren Einheit: Mesopotamien, Syrien-Palästina und Anatolien hängen in historischer und kulturgeschichtlicher Hinsicht so eng zusammen, dass uns sowohl das historische Schauspiel, an dem die Völker dieser drei Gebiete beteiligt sind, fesselt, wie auch das Vergleichen ihrer Kulturen untereinander und mit späteren unerschöpfliche Anregung gibt. Aegypten liegt zwar etwas abseits, gehört aber dem gleichen historischen Raume an; dadurch dass wir es zu dieser Dreiheit hinzunehmen, gewinnt die Darstellung der Kulturen Vorderasiens an Relief und Lebendigkeit. In gleicher Weise kann die griechische Geschichte nur gewinnen, wenn man ihr die Geschichte dieser Kulturvölker voranstellt.

Die in dieser Zusammenfassung gelegene Synthese ist ein wichtiger, vielleicht der wichtigste Teilaspekt der Idee der «Entwicklung der Menschheit», die wir unmöglich preisgeben können zugunsten eines zusammenhanglosen Neben- und Nacheinander aufblühender und verwelkender Kulturen.

II

Welches ist nun die Stellung Anatoliens innerhalb dieser Vierheit alter Kulturen und welches wird einst der Beitrag Anatoliens zu einer Entwicklungsgeschichte der Menschheit sein, wenn die Zukunftsmöglichkeiten dieser jüngsten und hoffnungsvollsten unter den Altertumswissenschaften verwirklicht sind? Wir können Geschichte und Kulturgeschichte des alten Anatolien nicht unmittelbar vergleichen mit der ägyptischen und mesopotamischen, die sich als einheitlich verlaufend darstellen lassen: die ägyptische Geschichte liefert ein Paradigma für das autochthone Entstehen, das ungehemmt sich vollziehende Blühen und Sterben einer Kultur; Mesopotamien für das gegenseitige

sich Befruchten zweier Volksstämme verschiedenster Denkstruktur und für die Assimilation zahlreicher Völkerschaften an eine alte Kultur von grosser Lebenskraft. Dem gegenüber weist schon die grössere Ausdehnung und geographische Gliederung Anatoliens andere Bedingungen auf. Wir sehen nebeneinander eine Mehrzahl der Sprachen und Kulturen, die nur zeitweise, vielleicht oberflächlich, durch politische Einigung des Landes vereinheitlicht werden.

Wenn überhaupt heute schon von einer Kulturgeschichte des alten Kleinasien gesprochen werden kann, so verdanken wir dies der raschen Entzifferung des königlichen Archivs der hethitischen Hauptstadt Hattušaš (Boğazköy): unter den Forschern, die durch kühne Kombination und strenge Methode in bewunderswert kurzer Zeit diese Quellen eröffnet haben, müssen wir Albrecht Goetze besonders danken, weil er mit Wagemut und Sicherheit ein Kulturbild der hethitischen Zeit (1800-1200) entworfen hat,

Die Kultur des hethitischen Königshofes spiegelt den sprachlich und kulturell komplexen Charakter des Landes wieder: Sprachen, Kulte und Sitten der verschiedenen Landesteile werden durch die am Hofe tätigen Priesterschaften zu einem wenig organischen Konglomerat vereinigt. Diese Tendenz erscheint uns stärker als die umgekehrte, dass unter dem Einflusse der Staatsführung und der Hauptstadt Kulte und Sitten der Provinz vereinheitlicht und ausgeglichen werden.

Wenn die hethitische Kulturgeschichte einst zu einer alt-anatolischen erweitert werden soll, wird zunächst die Aufgabe gelöst werden müssen, die kulturelle Eigenart der einzelnen Völker und Stammesgruppen, die Anatolien im Laufe der Jahrtausende besiedelt haben, zu erkennen und voneinander abzugrenzen; eine Aufgabe, die wegen der Mischung der Bevölkerung und der Rezeptionalten Kulturgutes durch Einwanderer besonders schwierig sein wird. Dabei wird es insbesondere darauf ankommen, das Bevölkerungselement zu erfassen, das die Substratbevölkerung nicht nur der südlichen Hälfte von Anatolien, sondern auch Griechenlands bildet, von dem ferner die Etrusker zu stammen scheinen. Es tritt uns in zahlreichen Ortsnamen und seit 2000 auch in vielen Personennamen entgegen. Das Hethitische hat eine grosse Zahl von Wörtern dieser Sprache entlehnt, in noch stärkerem Masse scheint sie aber die Grundlage des Luwischen zu bilden, der südlichen Schwestersprache des Hethitischen, und der späteren kleinasiatischen Sprachen. Wenn so massgebende Forscher wie Forrer,

Goetze und neuerdings auch Brandenstein diese Sprache, die wir noch nicht benennen können, als uralte Substratsprache in Abrede stellen, sie vielmehr mit dem Luwischen, also einer schon indogermanisch überlagerten Sprache relativ später Einwanderer, für identisch halten, so zeigt diese Zwiespältigkeit der Meinungen, wie sehr die Forschung über die Völker Anatoliens noch in den Anfängen steckt.⁴⁾

Bei diesem Stande unserer Kenntnisse mag die Frage verfrüht erscheinen, wie alt die in griechischer Zeit als typisch anatolisch geltenden Kulturelemente sind, der Kult des Stiers (bzw. von Göttern mit Stiersymbol ⁵⁾), der «Grossen Mutter», die leidenschaftlichen Naturkulte, und welcher Bevölkerung sie ursprünglich zugehören. Für ihr hohes Alter spricht nicht nur der Umstand, dass der Bereich ihrer Verbreitung von altersher Syrien, Palästina, mit gewisser Einschränkung auch Mesopotamien umfasst, obgleich sie nirgends so zentral und so tiefverwurzelt zu sein scheinen wie in Anatolien. Hierselbst haben sich aber schon manche Anzeichen für das vermutete Kontinuum der Kultur gefunden, so konnte archäologisch die Reihe konstruiert werden, die vom urzeitlichen Kultidol zur Muttergöttin führt; die Göttin Kubaba, deren Kultbereich (wie seit 2000 nachweisbar) im Osten bis Assyrien reicht, die (seit 1800 nachgewiesen) Hauptgöttin von Karkemiš ist, wurde unter dem Namen Kybebe bis späthin in Sardes verehrt.⁷⁾

So wird sich eine Kulturgeschichte des alten Anatolien von der mesopotamischen oder ägyptischen durch die reichere landschaftliche und ethnische Gliederung, durch die grössere Ursprünglichkeit der von ihr beschriebenen Formen unterscheiden, aber auch durch die grössere Bedeutung, die sie, vom Westen aus gesehen, im Rahmen der Weltgeschichte besitzt: von der Gleichheit des Bevölkerungssubstrats Anatoliens und Griechenlands war schon die Rede; in kultureller Hinsicht zeigen die um 1200 in Anatolien eingewanderten Stämme («Phryger») starke Berührung mit den Achäern⁸⁾; die griechische Kolonisation ist in die anatolischen Kulturen hineingewachsen, hat sich mit ihnen gemischt und das Mutterland befruchtet; im Hellenismus haben anatolische Elemente starke Bedeutung.

Verbindungslinien mit Italien sind gegeben durch die auffällige Ähnlichkeit zwischen hethitischen und römischen Riten; durch die Etrusker, die nach allgemeiner Ansicht aus Anatolien nach Italien eingewandert sind, in Sprache und Bräuchen mit einem anatolischen Bevölkerungselement übereinstimmen; durch die Verpflanzung anatolischer Kulte nach Rom.

Mit einem anderen Gebiet von weltgeschichtlicher Bedeutung ist Anatolien dadurch verbunden, dass sich sein Südosten in kultureller Hinsicht nicht trennen lässt von Syrien, dessen Kultur auf die phönizische und israelitische von grossem Einfluss war.

III

Im folgenden wird die Frage erörtert, wieweit von künftigen Ausgrabungen eine Aufhellung der Dunkelheiten zu erhoffen ist, die heute eine geschlossene Darstellung der altanatolischen Kulturgeschichte noch verhindern. Dabei werden, entsprechend dem Arbeitsgebiet des Verfassers, die älteren Perioden der anatolischen Geschichte im Vordergrund stehen und nur die Aussicht auf Auffindung schriftlicher Denkmäler untersucht werden. Nicht als ob wir die archäologischen Zeugen der Vergangenheit, insbesondere die der bildenden Kunst, gering schätzten! Sie sind von unschätzbarem Werte, wenn sie zu den Schriftdenkmälern das unentbehrliche Anschauungsmaterial bieten. Aber ohne die Möglichkeit der Deutung durch das geschriebene Wort lässt sich aus ihnen nur ein «Reduktionsschema» einer Kultur gewinnen, das durch die konstruktive Phantasie zu einem Kulturbilde ergänzt werden kann, wobei die aus anderen, wohlbekanntem Gebieten geschöpfte archäologische Erfahrung wertvolle Schlüsse ermöglicht. Aber diese abstrakten Deutungen und Ergänzungen des Archäologen erhalten erst dadurch eine feste Grundlage, dass die Träger der Kultur selbst zu ihm sprechen.

Fassen wir die Zeit kurz nach 2000 ins Auge, so lässt sich ein klares Bild von der Wirtschaftsstruktur Anatoliens gewinnen aus den tausenden von Keilschrifttafeln, die in der Nähe von Kayseri bei dem Hügel Kültepe gefunden wurden. Dieser Hügel birgt die alte Stadt Kaniš, zu deren Füßen das wichtigste Handelszentrum des damaligen Anatolien lag, das *karum Kaniš* «Kolonie Kaniš», mit den Kontoren, Magazinen und Marktstellen assyrischer Kaufleute, mit dem bit karim, Rathaus der Kolonie.

Die hier gefundenen, unter dem Namen «kappadokische Tontafeln» bekannten Dokumente gewähren in gewissem Grade auch Einblick in die Regierungsform und die sozialen Verhältnisse ihrer Zeit. Das Land war in Fürstentümer eingeteilt, wobei (anders als im übrigen Vorderasien) auch Fürstinnen regierten. In ihren familienrechtlichen Urkunden, die einen vom üblichen Schema der Kaufehe völlig abweichenden Typus zeigen, schreibt auch die einheimische Bevölkerung assyrisch, oft mit Hilfe assyrischer Schreiber, gelegentlich auch

durch heimische Kräfte. Die Fürsten verfügen über eine wohlgegliederte Beamtenschaft, ja man gewinnt den Eindruck, dass alle Berufe zunftmässig gegliedert sind und unter fürstlichen Beamten stehen. Die Siegel der Beamten zeigen einen eigenen Stil, eine Abwandlung des assyrischen unter Verwendung bodenständiger Motive.

Die Frage, ob in den Palästen der Fürsten (assyrisch) geschrieben wurde und in welchem Masse sich die einheimische Bevölkerung für ihre Urkunden der Schrift bediente, würde durch eine Ausgrabung des Kültepe geklärt werden. Eine solche Ausgrabung würde uns ferner die archäologischen Zeugnisse liefern, die sich mit den überreichen Nachrichten der Tontafeln zu einem lebendigen Kulturbilde dieser Zeit vereinigen liessen. Schliesslich würde diese Grabung die chronologische Stellung der Periode der Kolonisation in der anatolischen Geschichte präzisieren, insbesondere den Uebergang von jener zum hethitischen Zeitalter aufklären.

Die Rekonstruktion des *karum Kaniš* würde den die Ausgrabung führenden Archäologen vor eine besondere Aufgabe stellen: durch Raubgrabungen ist die Stätte dieses alten Weltmarktes völlig zerwühlt; auch die notgedrungenen Weise eilig durchgeführte wissenschaftliche Ausgrabung von 1925, deren Ergebnisse noch nicht veröffentlicht sind, hat nur Klarheit über einige Details, nicht aber über die Gesamtanlage des *karum* gebracht.

Ausser Kaniš gab es in Anatolien noch 8 *karum* ⁹⁾, von denen noch keines ausgegraben, ja nicht einmal seiner Lage nach bestimmt ist. Assyrische Handelsniederlassungen gab es aber während des 20. Jahrhunderts nicht nur in den grossen *karum*, sondern wohl in allen Städten Zentralanatoliens. ¹⁰⁾ In Hattuš (= Boğazköy) und Ankuva (= Ališar) hat man die schriftlichen Zeugen dieser Handels-tätigkeit gefunden. In Ankuva ist aus dem Exporthandel der Assyrer ein reiner Binnenhandel geworden; auch hier bedient sich das Oberhaupt der Stadt (*burullum*, etwa «Bürgermeister») assyrischer Schreiber für personenrechtliche Urkunden der Bürger der Stadt.

Die Fürstentümer, in die Zentralanatolien damals zerfiel, bildeten Teile zweier Reiche, die je von einem «Grossfürsten» beherrscht wurden. Die Hauptstadt des nördlichen war Kuššara, das unweit Boğazköy gelegen haben muss ¹¹⁾, die des südlichen Burušhaddum ¹²⁾, das wir mit einiger Wahrscheinlichkeit in der Gegend von Niğde lokalisieren dürfen. ¹³⁾ Sowohl in Kaniš wie in Ankuva sind Urkunden gefunden worden, die im Namen (wörtlich «durch die Hand»)

des Grossfürsten (von Kuššara) und seines höchsten Beamten ¹⁴⁾ gefertigt sind, als welcher der Kronprinz fungierte.

Die Auffindung der Paläste von Kuššara und Burušhaddum wäre von hohem Werte für die Geschichte Anatoliens. In dem ersten wurde sicher, in dem zweiten wahrscheinlich assyrisch geschrieben. Von dem Grossfürsten Anitta von Kuššara, dessen Regierung in die zweite Hälfte der Periode der assyrischen Handelskolonien fällt, überliefern die späteren Hethiter eine Inschrift, die von Kriegszügen, Jagden und einer Huldigung durch den «Mann von Burušhanda» handelt; über die Authentizität dieser Inschrift wird lebhaft diskutiert. ¹⁵⁾ Unweit von Kuššara und Hattuš muss auch Neša zu suchen sein, das nach Kuššara und vor Hattuš Residenzstadt war, auch Sitz eines karum.

Burušhanda ist die anatolische Stadt mit den ältesten Traditionen: die Sage erzählt von einem Zuge des alten Königs Sargon von Akkad (um 2500) durch unwegsame Gebirge nach Burušhanda. Ob dieser Zug historisch ist, lässt sich noch nicht ausmachen; aber dass B. damals als bedeutende Stadt existierte, wird man für sicher halten. ¹⁶⁾

Die Zeit der assyrischen Kolonisation hat schätzungsweise nur 70 Jahre gedauert; aber der Gebrauch der assyrischen Schrift zu familienrechtlichen Urkunden der einheimischen Bevölkerung hat sich an einzelnen Stellen wohl mindestens ein Jahrhundert länger gehalten. ¹⁷⁾

Wenn wir nun die hethitische Zeit mit einem Blicke streifen, so ist es mehr als unsicher, ob ausserhalb von Hattuša und der anderen Residenzstädte ¹⁸⁾ schriftliche Urkunden zu finden sind. Es ist unwahrscheinlich, dass die Priester der Provinztempel ihre Rituale in Keilschrift niederschrieben; solche Urkunden würden zwar für die Lokalisierung der Kulte von höchstem Werte sein, aber kaum etwas bieten, was aus dem überreichen Quellenmaterial von Boğazköy nicht schon bekannt ist. Auch für Rechtsurkunden und wirtschaftliche Aufzeichnungen scheint man sich zur Hethiterzeit ausserhalb der Hauptstadt der Keilschrifttafel nicht bedient zu haben; in gewissem Umfange scheinen vielmehr auf Holz in Hieroglyphenschrift geschriebene Dokumente für diese Zwecke verwandt worden zu sein. ¹⁹⁾

Aus den ersten Jahrhunderten des ersten Jahrtausends sind uns Königsinschriften in hieroglyphischer Schrift in grosser Zahl erhalten. Die entsagungsvolle Mühe ihrer Entzifferer ist durch die Ermittlung der Lautwerte einer erheblichen Anzahl von Zeichen und durch die Feststellung belohnt worden, dass die Sprache dieser

Inschriften das Luwische ist. Aber um zu vollem Verständnis und geschichtlicher Auswertung dieser Quellen zu gelangen, wäre die Auffindung einer Bilingue nötig, die, wenn irgendwo, so in Karkemisch zu erwarten ist, dem Mittelpunkt der durch diese Inschriften repräsentierten späthethitischen Kultur. Einstweilen müssen wir uns mit den aramäischen Inschriften begnügen, die von einer mitten unter diesen «Späthethitern» oder Luwiern siedelnden Bevölkerung herrühren.

Im Südostwinkel der anatolischen Halbinsel verläuft die Grenze zwischen diesem letzten Absenker der hethitischen Kultur und der noch sehr mangelhaft bekannten Kultur der neuen Herren Zentralanatoliens, der Phryger, die, ohne ihre starke Eigenart einzubüssen, doch weitgehend an altanatolischen Kulturbesitz angeknüpft haben dürfte. Nur durch eine Fortsetzung der Ausgrabungen in Gordion und Sardes ist genauere Kenntnis der kulturgeschichtlich so wichtigen Völker der Phryger und Lyder zu erreichen, wobei auch neue Inschriftenfunde zum besseren Verständnis dieser Sprachen verhelfen werden. Erst dann wird das Problem des sprachlichen und kulturellen Kontinuums in Kleinasien aus dem Stadium dürrer Eigenamenforschung und unsicherer Vermutungen herauskommen²⁰⁾. Von hohem Werte wäre es aber auch, wenn man die alten Priesterstädte, Komana pontica und kataonica, Pessinus durch Ausgrabungen untersuchte.

IV

Wenn wir uns nunmehr dem östlichen Teile der Türkei zuwenden, so wollen wir von dem eben schon gestreiften Karkemisch ausgehen. Mindestens seit 1850 war dieses das wichtigste Handelszentrum für den Verkehr mit Babylonien. Zur Zeit Hammurabis herrschte hier ein König, der den «protoluwischen» Namen Aplahanda führt.²¹⁾ Uns erhaltene Briefe aus seiner Kanzlei zeigen, dass seine Schreiber keine Meister der babylonischen Sprache waren; wir entnehmen daraus, dass die babylonische Schrift hier durch einheimische Schreiber benützt wurde. Weiter lehrt eine bisher vereinzelt Urkunde aus Alalah (nahe Antakya), dass die babylonische Schrift in dieser Zeit bis zum Mittelländischen Meer nicht nur für Zwecke diplomatischer Korrespondenz, sondern für gewöhnliche Urkunden (und wohl auch Privatbriefe) verwendet wurde.²²⁾ Danach können wir mit Sicherheit von einer intensiven Ausgrabung des Ruinenhügels von Cerablus die Auffindung babylonisch geschriebener Handelsurkunden und eines königlichen Archivs erwarten; in Anbetracht des hohen

Niveau's, das die Siegelschneidekunst von Karkemiš, die sich z. T. streng an den babylonischen Stil hielt, erreicht hatte, und der Tatsache, dass das Kunstgewerbe von Karkemiš bis nach Babylon hin berühmt war, ²³⁾ ist (neben der Gewähr wertvoller archäologischen Funde) die Hoffnung vorhanden, dass sich im Archiv eines Aplahanda auch literarische Texte finden sollten. Man darf sogar vermuten, dass die babylonische Schrift von hier aus ihren Weg bis Hattušaš genommen hat.

Sehr skeptisch bin ich dagegen gegen die Annahme, dass die assyrische Kolonisation bis zum Meerbusen von Iskenderun und die Gegend zwischen diesem und dem Euphrat gereicht hat. Jedenfalls besitzen wir keine direkten und indirekten Zeugen dafür; denn die Verlegung der *karum* von Uršu und Hahhum an die Nordostecke des Mittelländischen Meeres scheint mir abwegig. ²⁴⁾ Uršu und das ganz nahe davon gelegene Ebla ²⁵⁾ dürften vielmehr nördlicher zu suchen sein, nicht zu weit von Birecik entfernt. Die Sumerer um 2300 bezogen aus diesen Handelsstädten Bauholz. Hahhum lieferte dem sumerischen Fürsten Gudea Gold, zur Zeit der assyrischen Handelskolonien war es Sitz eines Königums und neben der Stadt Assur und Kaniš das wichtigste Handelszentrum. Für die Bestimmung seiner Lage fehlen Anhaltspunkte bis auf den Hinweis, dass man auf dem Wege von Assur nach Kaniš (vor dem Erreichen von Uršu und vermutlich in nördlicher Richtung) dahin abzweigte. ²⁶⁾

Was Ebla betrifft, so besitzen wir einen unsicheren Hinweis darauf, dass es um 2200 im Sprach- und Kulturgebiet der Subaräer oder Hurrier gelegen war, ²⁷⁾ einer weitausgedehnten Stammesgruppe, die das wichtigste Bevölkerungselement der östlichen Türkei bildete. Das Subaräerproblem ist in den letzten Jahren viel diskutiert worden. ²⁸⁾ Die hier noch offenen Fragen sind: die Datierung der Besiedlung Ostanatoliens (wie auch Syriens) durch die Subaräer, ihre Erstreckung nach dem Westen, der Inhalt der subaräischen Kultur und ihr Einfluss bzw. ihre Nachwirkung auf andere Kulturen. Die ersten beiden Fragen werden dadurch erschwert, dass zwischen alter Besiedlung und jüngerer Eroberung von Gebieten (z. Z. des Reiches von Mitanni, ca. 1600-1400) oft schwer zu unterscheiden ist. Forrer hat die Wanderung eines subaräischen Mythos bis zu Hesiod nachgewiesen, wobei die Phönizier Mittler gewesen sein dürften. ²⁹⁾ Der Einfluss der Subaräer auf die Kunst ihrer Nachbarvölker scheint mir stark überschätzt, jedenfalls fehlt einstweilen der Beweis für ihre künstlerische Originalität und Feinheit, sodass etwa die hohe Kunst-

fertigkeit von Karkemiš oder Nordsyriens von ihnen hätte etwas lernen können.

Grund dafür, dass diese Fragen so umstritten sind, ist der Umstand, dass bislang ältere Nachrichten über diese Völkergruppe, soweit Ostanatolien in Frage kommt, fast ganz fehlten, und dass aus der Glanzzeit der Subaräer, als sie, unter der Führung indischer Fürsten (Mitanni), ein grosses Reich gegründet hatten, dessen Mittelpunkt etwa zwischen Urfa und Mardin zu suchen ist, nur Quellen aus der Peripherie dieses Reiches (Gegend von Kerkuk, von Latakiye) vorhanden sind ³⁰), während wir die Kenntnis ihrer Sprache grossenteils dem Archiv von Boğazköy verdanken.

Erst kürzlich in Mari (mittlerer Euphrat) gefundene Briefe brachten für ca. 1850 Kunde von subaräischen Städten und Fürstentümern, etwa längs der Linie Birecik- Cizre, deren westlichstes, Eluhat, wir etwa bei Birecik zu suchen haben. Längs dieser Linie unternommene Ausgrabungen würden vermutlich teils babylonisch, teils assyrisch geschriebene Denkmäler aus der Zeit vor Gründung des Mitanni-Reiches liefern ³¹), sodann die Dokumente dieser Herrschaft, schliesslich (nahe 1300) assyrische Urkunden. Die Reihe der hier zu findenden alten Städte ist von West nach Ost etwa *Eluhat, *Šuda, *Nihria *Irridi, *Harran, *Nahur, Waššukani, *Hurra, *Kahat, Taidi ³²). Aber das eigentliche Bemühen muss der Auffindung der Hauptstadt Waššukani und ihrer Archive gelten. Liegt ihr Ruinenhügel auf syrischem oder türkischem Gebiet? Auf Grund eines wenig sicheren Indiziums sucht man ihn bei Resūlayn in dem Hügel Feheriye nahe der Grenze (auf syrischem Gebiete). Die unter Leitung des Barons von Oppenheim dorthin gegangene Grabungsexpedition wird den Wert dieser Identifikation klären.

In der Frage, ob die Subaräer in diesem ihrem späteren Kerngebiet die älteste für uns erreichbare Bevölkerungsschicht bilden, müssen wir uns vor unerlaubten Vereinfachungen hüten. Wenn wir von den relativ spät hier eingewanderten Semiten absehen, so müssen wir mindestens mit noch einem Bevölkerungselement am mittleren Euphrat und Tigris rechnen, den Kutium (= kut + semitisches Gentilizium). Dieses Gebirgsvolk, das um 2400 das sumerische Land erobert hatte, ist neuerdings, um die gleiche Zeit auch am mittleren Euphrat nachgewiesen und, mehr als ein halbes Jahrtausend später, in der Gegend von Nusaibin ³³). Drei Städte, davon eine am mittleren Euphrat, sind nach einem König der Kutium genannt: *Tirikan* ³⁴). Fassen wir nun die älteste Eigennamenschicht des Gebietes am

Ober- und Mittellauf der beiden Flüsse ins Auge, so sind die uralten Götternamen Dagan (mittlerer Euphrat, aber auch Syrien - Palästina) und Laban (Gegend von Harran), die deutlich zusammengehörigen Ortsnamen Talhat ³⁵), Iamhat (beide wohl am oberen Euphrat), Eluhat, Kahat (s. oben), Hanigalbat (Bezeichnung für das Kernland des Mitanni-Reiches) nicht aus dem Subaräischen herzuleiten. Ob wir sie den Kutium zuordnen dürfen oder etwa der «protoluwischen» Schicht ³⁶) oder ob wir für sie noch ein weiteres Bevölkerungssubstrat anzunehmen haben, lässt sich noch nicht entscheiden ³⁷).

Unter den Städten der von uns aufgezählten Reihe spielt gerade die einzige, deren Lage genau bekannt ist, eine hervorragende Rolle in der Geschichte: während die anderen nach der Eroberung des Gebietes durch die Assyrer, dem Einwandern der Aramäer und dem schliesslichen Aussterben der Subaräer völlig bedeutungslos wurden, hat sich das Ansehen *Harrans* und des hier verehrten Mondgottes bis zur Eroberung durch die Perser immer mehr gesteigert. Die Aramäer übernahmen den alten Mondkult dieser Stadt, sie betrachteten Harran als ihr politisches und religiöses Zentrum. Die israelitische Sage lässt Abraham aus Harran nach Palästina einwandern, Die letzten assyrischen Könige bauten dem Mondgott dort einen Tempel und ein Prozessionshaus nach altsumerischem Vorbild, Harran war die letzte Zufluchtsstätte des Assyrertums (610); der letzte babylonische König, Nabonid (555-539), war vordem ein Priester aus Harran. Der Grabstein, den er seiner Mutter setzte, ist nahe dem heutigen Harran aufgefunden worden und befindet sich im Museum von Ankara. Der Kult des Mondes, mit späten astrologischen Elementen durchsetzt, hat sich in Harran sogar bis 1033 nach Chr. gehalten; die Bekenner der Mondreligion, die Sabier, wurden vom Islam geduldet ³⁸). Eine Ausgrabung in dem weitausgedehnten und unübersichtlichen Trümmerfeld verspricht sonach archäologische und philologische Funde aus mehr als 3000 Jahren ³⁹).

Nachdem das Subaräische (seit ca. 1000) in seinem Zentralgebiete ausgestorben war, hielt es sich noch in einzelnen Inseln im Gebirgslande, so in dem Ländchen Šubria ⁴⁰) nördlich von Diyarbakır. Den Subaräern sprachlich verwandte Volksstämme (Habhi und Nairi) siedelten in dem Raume zwischen oberem Euphrat und Van-See. Von ihnen sind schriftliche Denkmäler kaum zu erwarten. Am Van-See selbst aber hatten die Urartu, die gleichfalls eine dem Subaräischen eng verwandte Sprache redeten, ein mächtiges Reich gegründet (900-650). Ihre Könige verfassen in ihrer eigenen Sprache Inschriften nach

assyrischem Muster; deren Verständnis, das schon weit gefördert ist, wird durch die jetzt täglich fortschreitende Enträtselung des Subaräischen weiter gewinnen.

Mit diesem östlichsten der Völker, die auf anatolischem Boden eine eigene Kultur gegründet haben, sei diese Skizze beschlossen. Obgleich sie weder den Westen noch das spätere Altertum berücksichtigt hat und den Gesichtspunkt der Auffindung schriftlicher Denkmäler einseitig in den Vordergrund stellte, dürfte sie bewiesen haben, dass Anatolien, was die Vielfalt und welthistorische Verflochtenheit der in seinem Boden schlummernden alten Kulturen betrifft, aber auch hinsichtlich der hier noch zu leistenden Arbeit, nicht seinesgleichen hat. Wenn freilich das in dieser Uebersicht enthaltene Zukunftsprogramm erfolgreich verwirklicht werden soll, so müssen manche Bedingungen erfüllt werden: Glück der Grabungsarchäologen, die nicht nur die wichtigsten Kulturstätten auffinden, sondern in ihnen auch die Lager der Schriftdenkmäler entdecken; ein ausreichender Stab von Philologen, die diese Urkunden auswerten und die für zahlreiche Sprachen des alten Anatolien noch zu leistende mühsame Arbeit der Enträtselung auf sich nehmen; schliesslich (im Sinne der Einleitung dieses Beitrags) die Mitarbeit der übrigen Kulturwissenschaften, durch die diese Entdeckungen erst ihren Wert bekommen.

Wenn wir auf die bisher im Raume Vorderasiens erzielten Leistungen zurückblicken, so wurden diese durch den friedlichen Wettbewerb der Nationen auf dem Felde der Archäologie und Altertumswissenschaft wesentlich gefördert. In dieser internationalen Beteiligung drückt sich nicht nur die Gemeinsamkeit der wissenschaftlichen Zielsetzung aus, sondern auch die Idee von der gemeinsamen geschichtlichen Wurzel aller Kulturnationen. Es bleibt noch der Wunsch auszusprechen, dass dieser friedliche Wettstreit auch in Zukunft den Entdeckungs- und Forschungstrieb anspornen möge und dass der Anteil der neuen Türkei an der Erforschung ihres reichen Altertums, nachdem sie hoffnungsvoll durch die Historische Gesellschaft in Ankara begonnen wurde, die Bedeutung erlange, die dem glühenden Wunsche Atatürks entspricht.

ANMERUNGEN

1) Landsberger, die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt (Islamica 2,355 ff.) 1926; W. Wolf, Wesen und Wert der Aegyptologie (Leipz. Aeg. Stud. 8) 1937; Kritik dieses Büchleins von R. Anthes

(Zeitschr. der Deutschen Morg. Ges. 92, 421 ff.) 1938; vgl. auch W.F. Albright, How well can we know the Ancient Near East? (Journal of the American Or. Soc. 56, 121 ff.) 1936.

2) Der einzige ernste Versuch, die Welgeschichte als geistige Entwicklung darzustellen, wurde unternommen von Hermann Schneider (Kultur und Denken der alten Aegypter 1909; Kultur und Denken der Babylonier und Juden 1910; Kulturleistungen der Menschheit 1927). Die Subjektivität dieser Darstellung gibt zu starker Kritik Anlass.

3) Siehe W. Wolf, a.a. O. S. 19.

4) Forrer, zuletzt Glotta, 26, 191 ff.; Goetze, Kulturgeschichte 69; Brandenstein, Zeitschr. der Deutschen Morg. Ges. 92, 304. - Für die Substratsprache Griechenlands und ihr Verhältnis zu den kleinasiatischen Sprachen einerseits, dem Etruskischen andererseits vgl. F. Schachermeyr, Etruskische Frühgeschichte, 233 ff. — Diese ältere Ansicht, nach der die in Rede stehende Sprache, die durch die Endungen *-uman* (Gentilizium), *-šara* (Femininum), *-anda* (unbekannter Bedeutung) charakterisiert ist, mit dem Indogermanischen nichts zu tun hat, scheint mir keineswegs widerlegt. Weder in den Stamm- noch in den Formelementen der dieser Sprache zuzuweisenden Personennamen hat sich indogermanisches Sprachgut sicher nachweisen lassen. (Auch für die Endung *-ašša*, die neben *-anda* ein Leitfossil dieser Namensschicht bildet und Zugehörigkeit bedeutet, ist spezifisch luwische Herkunft nicht erwiesen; Güterbock weist mich darauf hin, dass diese Endung (wie *-uman*, aber seltener) ins Hethitische übernommen wurde, z. B. *Ištamaššaš* «Gott des Gehörs».) Wenn diese Sprache nicht Luwisch ist, könnte man sie mit dem Palaischen (*palauṃnili*) für identisch halten, das neben Protohattisch und Luwisch durch Sprachproben aus dem Archiv von Boğazköy bekannt ist; aber diese Proben sind so dürftig, dass sie eine Entscheidung nicht zulassen.

Eine gute, wenngleich jetzt vielfach ergänzbare Übersicht über die älteste erreichbare Eigennamenschicht gibt I. J. Gelb, Inscriptions from Alishar S. 13 ff. (1935).

5) Ueber den Stierkult vgl. K. Bittel, Boghazköy, Kleinfunde S.15 ff. (1937). — Über das Motiv «Gott auf dem Stiere» ist eine umfassende Untersuchung von Şaban Demircioğlu demnächst zu erwarten.

6) Vgl. einen von C. Bosch auf dem zweiten Türkischen Geschichtskongress gehaltenen Vortrag über dieses Thema. — Eine Zwischenstufe wird repräsentiert durch die von D. Opitz, Festschrift für Max von Oppenheim S. 187 ff. behandelten Figuren einer Göttin

(oft mit männlichem Partner, dazu manchmal noch mit Kind), deren Typus von Troja bis in die Gegend von Nusaibin (Mallowan, Iraq 4, Tafel XVII) verbreitet ist. Er dürfte in den Anfang des zweiten Jahrtausends zu datieren sein.

7) Vgl. M. Albright, *Archiv für Orientforschung* 5, 229 ff. (1926); Bossert, *Orientalistische Literaturzeitung* 1931, 316 f. *Mitteilungen der Altorientalischen Gesellschaft* 6. Band, Heft 3 (1932); J. Lewy, *Revue de l'Histoire des Religions* 110, 46 f. (1934); G. Dossin, *Revue d'Assyriologie* 35, 115 f. (1938).

Die im vorliegenden Artikel angewandte Chronologie legt folgende Daten zugrunde: Regierungsbeginn des Hammurabi 1850, des Šarrumkin 1970.

8) Vgl. H. Koşay, *Les Fouilles de Pazarlı* (Istanbul 1938), S. 31.

9) Vgl. Goetze, *Kulturgeschichte* S. 71.

10) Der Umfang der Kolonisation lässt sich noch nicht abstecken; aber ihre Ausdehnung auch nach dem Westen des Landes werden wir nicht annehmen dürfen. Für die Kolonien des Ostens wäre die Bestimmung der Lage von Hahhum von Bedeutung (s. darüber Abschnitt 4).

11) Für diese Annahme sprechen sowohl (unveröffentlichte) «kappadokische» wie hethitische Texte. Für letztere vgl. F. Sommer, *Bilingue des Hattušili I.*, S. 200. Die lediglich auf Namensgleichklang beruhende Verlegung in die Gegend von Aksaray (dem alten Gaziura) ist unmöglich.

12) Dies die in den «kapp.» Tafeln übliche akkadisierte Form; in den literarischen Texten die Form *Burušhanda*, die wir für die älteste halten; die spätere, bei den Hethitern übliche Form ist *Baršuhanda*.

13) Auch diese Lokalisierung beruht sowohl auf «kapp.» wie hethitischen Texten. Vgl. Forrer, *Klio* 30, Karte; nach einer «kapp.» Tafel lag *Burušhaddum* vier Tagereisen von Kaniš entfernt.

14) Er führt den eigentümlichen, noch nicht erklärten Titel «Herr der Treppe».

15) Vgl. Güterbock, *Zeitschrift für Assyriologie* 44, 139 ff. (1938)

16) Vgl. Güterbock, *Zeitschrift für Assyriologie* 42, 86 ff. (1934).

17) Dieser jüngere Typus der «kapp.» Tafeln ist bisher, von kleinen Fragmenten abgesehen, nur repräsentiert durch die von J. Lewy *Archives d'Histoire du Droit Oriental* 1, 106 ff. veröffentlichte Tafel der Walters Art Gallery in Baltimore; die Tatsache, dass die Tafel hüllenlos und die Siegel auf ihr selbst abgerollt sind, der Stil der Siegel, die neuartige Urkundenform lassen keinen Zweifel daran, dass

diese Urkunde erheblich später zu datieren ist als die übrigen. Auch die Personennamen sind verschieden: die «protoluwische» Bevölkerung scheint durch die luwische abgelöst zu sein.

18) Hethitisch geschrieben wurde nach unserer heutigen Kenntnis in Kizwadna (wohl = Tarsus), in Arzawa (an der Südküste westlich Tarsus), ferner in dem alten Alalah (bei Antakya), wo neuerdings ein hethitischer Königsbrief gefunden wurde.

19) Vgl. Güterbock, *Symbolae Paulo Koschaker dedicatae*, S. 35 f. (1939).

20) Eine gute Uebersicht über den gegenwärtigen Stand der Erforschung des Lydischen, Phrygischen, Lykischen etc. gibt Friedrich in der Zeitschrift «Die Welt als Geschichte» 3, 65 ff. (1937). — Das Weiterleben altanatolischer Elemente in den Eigennamen ist noch nicht systematisch untersucht; für Kybebe vgl. oben Abschnitt 2; das (offenbar nicht indogermanische) hethitische *arma* «Mond» lebt als Gottesname im Lydischen weiter; für *araua* «frei» vgl. Friedrich, *Revue des Etudes Indo-européennes* B. 1, S. 4 ff. — Die populäre Geschichtsschreibung misst sowohl dem anatolisch-griechischen Substrat wie den Völkern der ägäischen Wanderung (zu denen die Phryger gehören) grosse weltgeschichtliche Bedeutung bei, vgl. etwa Spengler, *Zur Weltgeschichte des zweiten vorgeschichtlichen Jahrtausends in «Reden und Aufsätze»* (1935).

21) Vgl. Dossin, *Revue d'Assyriologie* 35, 115 ff. (1938).

22) Vgl. Sidney Smith, *The Antiquaries Journal* 19, 46 (1939).

23) Obgleich aus Karkemiš nur vereinzelte Beispiele von Siegeln (im altbabylonischen Stil) bekannt sind (Woolley, *Carchemish* 2, Tafel 25; Dossin l. c.), so ist doch kein Zweifel, dass sowohl die babylonisierende Stilgattung wie der sogenannte «syrohethitische» Stil in Karkemiš (und Hallab) zuhause war; eine Vase aus Karkemiš wird im Inventar eines babylonischen Hauses erwähnt (CT II 1). - Handelszentrum war Karkemiš auch in der assyrischen Zeit, wo die Gewichtsnorm von Karkemiš selbst in Assyrien in Geltung war.

24) Ueber Uršu, Ebla, Hahhum vgl. zuletzt Gelb, *American Journal of Semitic Languages* 55, S. 75; 77; 84. Die Lage von Uršu am Meere ist sowohl für die Inschrift des Gudea, der Fichten-, Kiefern- und Platanenholz von dort einführt, wie für die hethitische Erzählung von der Belagerung dieser Stadt wie für den «kapp.» Brief TC I 18 unmöglich, vgl. Güterbock, *Zeitschrift für Assyriologie* 44, 136 f. (Die Gleichung Uršu = Osroe, Urfa ist problematisch).

25) Dass Uršu und Ebla nahe voneinander lagen, ergibt nicht nur die Erwähnung bei Gudea, sondern auch die Tatsache, dass eine und dieselbe Person bald als «Mann von Uršu» bald «von Ebla» bezeichnet wird. Wurfhölzer als Tribut aus Ebla, Pohl, Urk d. 3. Dyn. v. Ur Nr. 313; die Göttin von Ebla im späten assyrischen Kulte; Ebla neben Hallab vgl. Ungnad, Subartu 51. Zu weit nördlich dürfen wir Ebla als eines der «Dagan-Länder» nicht legen.

26) So nach TCL. I 28. — Der Text KUB 26, 71 ergibt nicht Lage von Hahhum am Meere. «König von Hahhum» CCT 4, 30 a 4. — Die Gleichsetzung mit *Xaxov* (bei dem heutigen Divriği) scheint mir durchaus nicht unmöglich.

27) Der Personenname *Ebla-b-ari* Nikolski, Dokumenti chozai-stwennoi otchetnosti, II Nr. 329. — Die Personennamen aus Ebla und Uršu selbst (Zeit der 3. Dyn. von Ur) sind nicht subaräisch. — Auf die im östlichen Anatolien zu lokalisierenden Länder Arman und Apišal (schon ca. 2400) gehe ich nicht ein.

28) Eine gute Uebersicht über das Material gibt Ungnad, Subartu (1936).

29) Forrer in Melanges Franz Cumont (1932), vgl. Güterbock, Zeitschrift für Assyriologie 44, 84 ff.

30) Die oft für das Subaräertum in Anspruch genommenen Funde des Tell Halaf kommen für dieses nicht in Betracht, weil sie teils vor teils nach der Periode des subaräischen Grossreiches zu datieren sind.

31) Dies dürfen wir nach Analogie der Urkunden annehmen, die unweit Nusaibin auf syrischem Gebiete in den Hügeln Šeger-Pazar und Tell-Brak gefunden wurden. Auch die Briefe von Mari lehren, dass die Fürsten der Städte am Tigris miteinander korrespondierten.

32) So nach der Reihe in den Inschriften des assyrischen Königs Adad-nirari I. (nach 1300). Die mit Sternen bezeichneten Städte finden sich schon in den Briefen von Mari (um 1850).

33) Landsberger bei Thureau-Dangin, Revue d'Assyriologie 35, 106 (1938).

34) Auf dem zweiten Türkischen Geschichtskongress machte ich auf die auffallende Aehnlichkeit kutäischer Namen wie yarlagan mit solchen der Türksprachen aufmerksam.

35) Schon zur Zeit der Dyn. von Akkad. bezeugt, s. Goetze, Journal of Am. Or. Soc. 57, 107 Anm. 8 (1938).

36) Falls die Endung *-at* identisch wäre mit *-anda* (vgl. Gelb. Inscriptions from Aışar. S. 19).

37) Zu diesen Ortsnamen gehören die Personennamen der *Su*-Stämme aus der Zeit 3. Dyn. Ur, vgl. Landsberger, Zeitschrift für Assyriologie 35, 230 f., Gelb, Am. Journal of Sem. Lang. 55, 82 f.

38) Vgl. F. H. Weissbach, Artikel Karrhai in Pauly-Wissowa (1919); Mez, Geschichte der Stadt Harran (1892).

39) Über das Trümmerfeld von Harran vgl. E. Sachau, Reise in Syrien und Mesopotamien, S. 217 f. (1883).

40) In diesem Ländernamen dürfte der Name der Subaräer sich erhalten haben.

TÜRKİYEDE MÜSTAKBEL HAFRİYATIN DEĞERİ

Dr. B. Landsberger

Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Ord. Profesörlerinden

Türkçeye çeviren: Dr. Şükrü Akkaya

I

Atatürk'ün vasiyeti karşısında genç Türk tarihçilerine huşula iyfa edilecek muzaaf vazife düşmektedir: Anadolu tarihini en eski çağlardan iytibaren *kendi tarihleri* telâkki etmek ve her tarih araştırmasını *canlı bir surette tecelli* ettirmek. Atatürk'ün tarih ilmine izâfe ettiği yüksek kıymet, bunun bir arşiv veya bir müze meselesi, yahut ilmi münakaşa veya akademik tez mevzu suretindeki telâkkilerden değil, bilâkis hâdiselere âmil olan kuvvetlerin doğrudan doğruya marifetini elde ederek insanların müşterek yaşayışının esaslı şartlarına nufuz edilebileceği, tarihten edinilen münferit vâkıaların sentetik bir dünya tablosu haline ifrağ edilebileceği kanaatinden doğmuştur.

İmdi beşeriyetin fecir çağını işliyen, eski Ön Asya kavim ve kültürlerinin tarihi bu matlûbun canlı bir surette tecellisini ne dereceye kadar tahakkuk ettirebilir? Gerek sümeroloji ve akadistik, gerekse ejiptoloji, kendi mevzularının *değeri* meselesini (aynı zamanda ilmi değeri noktasını) izahtan çekinmemiştir (1). Bu araştırmaların verimli olduğu noktasına karşı yapılan itirazlar şunlardır: Bu eski kavimlerin kültür müktesebatı ekseriyet itibarıyla bugünkü insanlara bir şey ifade etmez; hattâ bizzat en müsait şerait altında bile bunları anlamak, künhüne nüfuz ederek kavramak imkânı mahduttur. Kaldı ki bizim bu sahadaki vukufumuzun noksanisi meseleyi ayrıca iskâl etmekte, malzemenin mebzuliyeti dolayısıyla, gittikçe ihtisas şubelerine ayrılış zarureti, salâhiyettar müdekkiki ve evleviyetle mütehasıs olmiyanı terkip hususunda müşkül mevkie koymaktadır.

Bu itirazlardan bilhassa birincisi tamamiyle haklıdır. Çivi yazısını çözmekle uğraşan bir müdekkikin - ebedi hayatı arayan Kılgameş'in, bugün hâlâ zevkle okunabilen - (Sumer - Babil) destanında olduğu gibi, bir eseri yeniden tertip için sarfettiği emek

nâdiren mükâfata mazhar olur. Fakat, her ne kadar bu artık batmış olan dünyaya ait şeyler ölmüşlerse de, bunları muahhar şeylerin «ilköz kaynağı», «ilköz şekli», «ön basamağı» olarak alıp arada irtibat kurar ve terakki hattını bugüne kadar uzatırsak derhal canlanırlar, suretindeki mütalea da tutunamamaktadır (2). Hattâ mekanistik evolusionizm'in ifratına karşı husule gelen reaksiyon o dereceye varmıştı ki «beşeri tekâmül» mefhumu tarih ilmi çevresinden uzaklaştırılmak isteniyordu (3).

Burada kendini gösteren vukuf noksanlığı, hakkında hüküm vermediği ilmi mesaimizde *istihdaf* ettiğimiz, «tekâmül» gibi kavranması güç bir mefhumun bir *mütearife* olarak başa konmasından ileri gelmektedir. İktisadi şekiller, hukuki bünyeler, dil hareketleri gibi diğer esas mefhumlar da aynı suretle, dil ve tarih bilginleri tarafından alelâde bir heveskâr tarzında muamele görmüşlerdir. Vâkıâ tarihi kavramağa müsait olan biri bir tarih cereyanının tasviri, bir metnin istinbatı yolile doğrudan doğruya vukuf, vüs'at ve marifet iktisap ederse de tarih ilimleri yerine sosyoloji, ekonomik nazariye, linguistik gibi nazariyeleri ikame etmek kadar yanlış bir hareket olamaz. Lâkin dilci ve tarihçi kendisini bütün tarihi ilimlerin bu nazari esaslarının işlenmesine iştirâkten ve bu meyanda nazari ilimlerin mümessilleriyle ahenk tesisinden muaf zannetmemelidir. Ancak bu suretle ilmin heyeti umumiyesinin münferit ihtisas disiplinlerine inkısamına mümanaat edilmiş olur.

Böylece eski kültürlerle uğraşmanın ilk kazancı olmak üzere, beşeri cemiyetin tezahürlerinin zengin, mütekâmil bir fenomenolojisi, hayat şekillerinin canlı modellerinden bir mecmua elde edilmiş olmak üzere çıkar, ki bu tezahürlerin başkalığı ve «iptidai» liği dolayısıyla bugünkü vaziyetin karışıklığını kavramak mümkün olur. İkinci basamakta bu elemanları meselâ, dil, hukuk, din ve san'at bünyesi suretinde bağlayarak bir yapı kurar, her birini ayrı ayrı, aynı zamanda birbirile münasebetleri bakımından tetkik ederiz. Bizim fikri terakkimizin üçüncü basamağı bütün bu âmillerin birbirine yaptıkları tesirden münferit kültürlerin tarih tablosunu tersim ve tarihin cereyanını inşa etmektir.

Bu kültür tezahürlerinin istinbatının tamiki, aynı zamanda ufkun tevsii, bugün bilhassa muhtelif ilimlerin müsterek çalışmaları hususunda bir hayal olmaktan kurtulmuş bir program mahiyeti iktisap etmiştir. Bazı genç bilginler bizim şu izhar ettiğimiz görüş tarzına uymaktadırlar. Nitekim eski Ön Asya kavimlerinin huku-

kunun tahlili umumî hukuk bilgisi ne mühim kazanç temin etmiş olduğu gibi sanat bilgisi de Mısır sanatının bünye tahlilinden doğmuştur.

Demek ki biz münferit kültürlerin hususiyet ve istiklallerini dikkate alarak tebarüz ettirmeye uğraşmamıza rağmen eski Ön-Asya kavimlerinin tarihini yüksek bir vahdet olarak telâkki etmekteki mühim kıymeti de takdir etmiyor değiliz; Mezopotamya Suriye - Filistin ve Anadolu tarih ve kültür tarihi bakımından o kadar sıkı münasebettardır ki gerek bu üç sahanın kavimlerinin iştirakiyle husule gelen tarihi temaşa, gerekse bunların kültürlerinin biribirleriyle ve sonraki kültürlerle mukayesesinin verdiği heyecan bizi teshir eder. Vâkıâ Mısır bir az sapa duruyorsa da aynı tarih kabartması ve canlılığı burada daha ziyade artar. Aynı suretle Yunan tarihi için de bu kültür kavimlerinin tarihinin kendisine tekaddüm edişi ancak faydalı olur.

Bu telhis yollu tutulan yazımızın ihtiva ettiği sentez "beşeriyetin tekâmülü", idesinin mühim, belki de en mühim, bir cephesini teşkil eder ki bunu biz irtibatsız yan yana veya arka arkaya filizlenerek solan kültürler lehine feda edemeyiz.

II

İmdi eski kültür kavimlerinin teşkil ettiği bu dörtlük (terbi') de Anadolunun işgal ettiği yer ile beşeriyetin fecir çağını işleyen eski çağ ilimleri arasında en genç ve en çok ümitbahş olan bu ilimlerin istikbal imkânları tahakkuk ettiği takdirde «beşeriyetin tekâmülü» noktasındaki hissesi nedir? Biz eski Anadolunun tarih ve kültür tarihini, müttehit bir şekilde cereyan etmiş olarak tasvir edilebilen Mısır ve Mezopotamya kültür tarihleri ile doğrudan doğruya mukayese edemeyiz: Mısır tarihi, hariçten anmıya değer bir surette müteessir olmaksızın inkişafını yaparak ortadan kalkan bir kültüre, Mezopotamya ise tamamiyle ayrı düşünüş bünyesine sahip iki kavmin karşılıklı aşılmasıyla bir çok kavimlerin büyük bir hayatîyet kudretini haiz eski bir kültüre intibak etmesine emsal teşkil ederler. Buna mukabil daha büyük sahaya yayılışı ve coğrafi inkisamı dolayısıyla Anadolu başka şartlar arzeder. Anadolu, yalnız vakit vakit ve belki de sathî bir surette siyasi bir vahdet halinde tevhit edilen, türlü dil ve kültürlerin yan yana durduğunu görüyoruz.

Bugün eski Anadolunun bir kültür tarihinden bahsedilişi keyfiyetini Eti devletinin merkezi olan Hattuşaş (Boğazköy)deki kral

arşivinin çabucak deşifre edilmesine medyunuz; cesurane terkip ve geniş metotla hayrete şayan olarak kısa bir zamanda bu Eti kaynaklarını açan müdekkikler arasında Albrecht Götze'nin müte-sebatı bilhassa şükranla şayandır. Çünkü cesaret ve emniyetle Eti çağının (1800 - 1200) kültür tablosunu bu bilgin işlemiştir.

Eti kral sarayının kültüründe memleketin dil ve kültür bakımından mu'dil karakteri in'ikâs etmektedir: memleketin muhtelif kısımlarının dilleri, kült ve âdetleri sarayda çalışmakta olan rahipler marifetiyle az organik şekil arzeden bir halite halinde birleştirilmiştir. Bu temayül, devlet idaresi ve hükümet merkezinin tesiri altında mülhakatın kült ve âdetlerinin birleştirilerek tevazün husulü temayülünden, daha kuvvetli görünmektedir.

Eti kültür tarihi eski Anadolu kültür tarihi suretinde tevsi edilmek istendiği takdirde ilkin, binlerle yıl Anadoluya göçmüş olan münferit kavim ve kabile gruplarının kültür hususiyetlerini tebârüz ettirerek biribirinden ayırmak vazifesi halledilmelidir. Sekenenin muhtelit oluşu, Anadoluya göçenlerin eski kültür mev-rusatını kabul edişi dolayısıyla bu vazifenin halli bilhassa müşkilât arzedecektir. Bu meyanda sekenenin muhtelif unsurlarının tefriki, eski tabakanın yalnız Anadolunun cenup yarısının değil, aynı zamanda Yunanistanın da eski sekenesini teşkil edişi, bundan başka Etrükslerin de bunlardan ayrılmış gibi görünüşü esas noktaları teşkil eder. Bu noktalar birçok mevki adlariyle 2000 denberi de birçok şahıs adlariyle kendini göstermektedir. Bu kelimeler büyük miktarda Eti diline geçmiştir; fakat Eti diliyle cenubî Anadolu ve muahhar Anadolu dillerinin kardeşi mesabesinde olan Luvi dilinin esasını teşkil etmiş gibi görünüyor. Forrer, Goetze ve son zamanlarda Brandenştayn gibi şalâhiyettar müdekkiklerin, henüz ad veremediğimiz bu dili Anadolunun ilk-öz dili olarak kabul etmeyip de, üzerine henüz cerman tabakası yayılmış bulunan ve nisbeten muahhar göçmenlere ait olan Luvi diliyle münasebettar saymaları dolayısıyla husule gelen fikir tehalüfü Anadolu kavimleri hakkındaki araştırmaların henüz pek başlarda olduğunu gösterir (4).

Vukufumuzun bu durumunda, Yunan çağında tipik Anadolu mahsusatı sayılan âdetlerin, boğa kült'ünün (veya boğa sembolünü taşıyan tanrıların) (5), «büyük ana» ile müheyyiç tabiat kült'lerinin ne kadar eski oldukları ve menşeinin hangi sekeneye ait bulunduğu sorumu belki henüz vakitsiz sayılır. Bunların ya-

yılma sahasının tâ eski çağlardanberi Suriye, Filistin ve muayyen bir hadde kadar da Mezopotamyaya şumulü pek eski olduğuna delâlet etmekte, maamafih hiçbir yerde Anadolu da olduğu kadar merkezi ve köklenmiş görünmemektedir. Fakat Anadolu da mevcudiyeti tahmin edilen müttehîit kültürü teyit edecek bazı alâmetler bulunmuştur. Meselâ arkeoloji bakımından, en eski çağlardaki kült idollerinden «Tanrılar anası» na varmak üzere, bir teselsül kurulabilmektedir (6); kült sahası şarkta (2000 den itibaren tevsik edilmek üzere) Âsura kadar yayılmış olup Kargamışta (1800 den tevsik edilmek üzere) baş tanrıça bulunan Kubaba, sonraları Kübebe adı altında Sardes de tebcil edilmiştir (7).

Böylece eski Anadolu kültür tarihi, Mezopotamya ve Mısır nisbetle, memleketin arazi ve etnik bakımından zengin bir tarzda taazzuv etmiş oluşu, tavsif edilen şekillerin daha çok menşei oluşu, fakat aynı zamanda Avrupadan bakıldığına göre, dünya tarihinde işgal ettiği mevki bakımından daha çok mühim oluşu ile başkalk gösterir: Anadolu ile Yunanistanın en eski sekensesinin aynı olduğunu söylemiştik; kültür bakımından 1200 lerde Anadolu ya göçmüş olan «Firikyalılar», «Ahe», lerle sıkı bir surette münasebette bulunurlardı (8). Yunan Kolonizasyonu Anadolu kültürleriyle karışmış ve bu imtizaç anayurtta semeredar olmuştur; elenizmde Anadolu elemanları hayli kuvvetlidir.

İtalya ile irtibat keyfiyeti ise Roma ve Eti dinî âyinlerinin dikati câlip bir surette benzemeyişi ile teyyüt etmektedir ki umumi noktai nazara göre Etrüskler bunları Anadolu dan İtalyaya getirmişlerdir. Bundan başka Etrüsklerin dil ve âdetleri dahi, Anadolu âdetlerinin Romaya nakli dolayısıyla, Anadolu sekensesi elemanlarıyla mutabakatler görülmektedir.

Anadolu dünya tarihi bakımından ehemmiyeti olan, diğer bir saha ile de irtibatta bulunmaktadır; Anadolu nun şarkı cenubisini kültür bakımından Suriyeden ayırmak imkânsızdır; burasının Fenike ve İsrail kültürüne yaptığı tesir de büyüktür.

III

Aşağıki satırlarda müstakbel hafriyatın, bugün Anadolu kültür tarihinin toplu olarak tasvirine mani olan karanlıkların aydınlanması hususunda ne dereceye kadar ümidbahş olduğu keyfiyeti münakaşa edilecektir. Bu meyanda, benim iştilgal saham olan Anadolu tarihinin eski devirleri esas teşkil edecek ve sırf yazılı âbidelerin bulunması ihtimali göz önünde tutularak tetkik edilecek

tır. Bununla mâzinin arkeolojik vesikalarına, bilhassa tasvirî sanata kıymet verilmediği anlaşılmasın! Bunlar yazılı âbideleri tamamlayarak canlandıracak mahiyet arz ettikleri takdirde baha biçilmeyecek kıymet teşkil ederler. Fakat, yazılı kelimelerle aydınlatılmadıkça, tasvirî sanat âbidelerinden bir kültürün ancak bir «redüksiyon şeması» istintaç edilebilir ve bu neticeye de nihayet inşai muhayyile yoluyla bir kültür tablosu hali verilebilir ki bu meyanda başkaca iyi tanınmış olan sahalarda arkeolojiden edinilmiş olan vukufun çok kıymetli yardımı olur. Fakat arkeoloğun bu mücerret istinbat ve itmamları ancak kültürün hâmlerinin kendisiyle doğrudan doğruya konuştuıkları anda sağlam bir temel edinir.

2000 i hemen takip eden çağı göz önüne alacak olursak, Kayseri yakınındaki Kültepe'de ele geçen binlerle çivi yazısı tabletleri bize Anadolunun bu çağdaki iktisadi bünyesi hakkında açık bir fikir verir. Eski Kaniş şehri bu tepede gömülü durmaktadır, ki bunun eteğinde Âsur tacirlerinin idarehaneleriyle, ambarlariyle ve pazar yerleriyle, Koloninin «bit karım = belediye dairesi» ile «Karum Kaniş = Kaniş kolonisi» bulunmakta idi.

Burada bulunup «Kapadokya tabletleri» adıyla tanınmış olan vesikalar devrin mahalli hükümet idare şekliyle içtimai ahvali hakkında bir hadde kadar fikir vermektedirler. Memleket muhtelif hanlıklara (beyliklere) ayrılmıştı. Bu meyanda (mütebaki Ön Asyada emsali görülmeven) kadın beyler de bulunuyordu. Eski Ön Asyada mutat olan satın alma şeklindeki izdivaç şemasından aykırılık gösteren aile hukuku vesikaları yerli halk tarafından da asurca yazılıyordu. Bunlar ekseriya bir Asur yazıcısı fakat bazen de yerliler vâsıtasıyla yazılıyordu.

Hanlar (beyler) in muntazam teşkilâta tâbi memurları bulunuyordu. Hattâ bütün mesleklerin, hanlığın memurları idaresinde olmak üzere, sınıf teşkilâtı suretinde tanzim edilmiş oldukları hissi uyanmaktadır. Memurların mühürleri, asur üslûbunun mütehavvil şekli olmakla beraber, yerli motifleri de kullanmak suretiyle, kendine has bir şekilde arz etmektedir.

Hanlar (beyler) in saraylarında asurca yazılıp yazılmadığı ve yerli halkın vesikalarında ne dereceye kadar bu yazıyı kullanarak kullanmadıkları keyfiyetini Kültepede yapılacak olan hafriyat aydınlatır. Bundan başka böyle bir hafriyat, tabletlerin verdiği pek bol malûmatı devrin canlı bir kültür tablosu haline ifrâğ suretiyle itmam edecek arkeolojik vesikalar da verir; son olmak

üzere Anadolu tarihinde, kolonizasyon çağının kronolojik mevkii, bilhassa bu devirden Eti devrine olan geçit anı kesin olarak taayyün etmiş olur.

Karum Kaniş'in eski şeklinin iadesi hafriyatı yapanlara hususi bir vazife yükletir: kaçak hafriyat dolayısıyla bu eski dünya pazarının yeri tamamiyle alt üst edilmiştir. 1925 te zaruret dolayısıyla acele olarak yapılmış olup netayici henüz neşredilmemiş bulunan ilmi hafriyat ta bazı teferruatın aydınlanmasına yardım etmiştir. Fakat *Karum*'un umumi vaziyeti karanlık kalmıştır.

Kaniş'ten başka Anadolu'da daha 8 *Karum* (9) bulunuyordu. Bunların hiçbiri kazılmamıştır. Hattâ henüz yerleri bile belirtilmemiştir. 20 inci asrın devamınca Asur ticaret şubeleri yalnız büyük *Karum*'lara münhasır kalmamıştı, her halde merkezi Anadolunun bütün şehirlerinde şube açılmıştı (10). Hattuş (= Boğazköy) ile Ankuva (= Alişar) da bu ticari faaliyetin yazılı vesikaları bulunmuştur. Ankuva'da ihracat ticareti tam bir iç ticareti şeklini almıştı; burada da şehrin hâkimi (burullum = takriben belediye reisi) şehrin yerli sekemesinin şahsi hukuk işlerinde Asur yazıcıları kullanmaktadır.

Merkezi Anadolunun o vakitki hanlıkları (beylikleri) her biri bir hakanlıktan (beylerbeyi) ibaret iki devlete bağlı bulunuyorlardı. Bunlardan şimali olanın merkezi, Boğazköy yakınında olması icap eden (11) Kuşşara, cenubi olanın da Niğde havalisinde olması bir hadde kadar muhtemel bulunan, *Buruşhaddum* (12) idi (13). Gerek Kaniş'te gerekse Ankuva'da Kuşşara hakanı ile veliahdın temsil ettiği en yüksek memuru adına (14) (kelimece: eliyle) yazılmış olan vesikalar bulunmuştur.

Kuşşara ve *Buruşhandum* saraylarının ortaya çıkarılması Anadolu tarihi bakımından gayet mühimdir. Bunlardan birincisinde âsurca yazıldığı muhakkak, ikincisinde ise muhtemeldir. Hükümet devri Asur kolonilerinin ikinci yarısına düşen Kuşşara hakanı Anitta dan, muahhar Etiler bir kitâbe nakletmektedirler ki burada harplerden, avlardan ve "Buruşhandum'lu kişi,, nin tazimlerinden bahsedilmektedir; bu kitâbenin vüsuku hakkında şiddetli münakaşalar olmaktadır (15).

Kuşşara'dan sonra ve Hattuş tan önce hükümet merkezi ve bir *Karum* mevkii olmuş bulunan Neşa şehri Kuşşara ile Hattuş'tan uzak olmasa gerek.

Anadoluda hakkında en eski ananenin mevcut olduğu şehir *Buruşhanda*'dır: bir masalda eski Akad kralı Sargon'un (takriben

2500) geçitsiz dağlardan Buruşhanda'ya bir sefer yaptığı anlatılır. Bu seferin tarihi olup olmadığı henüz belli değildir; fakat burasının o vakitler mühim bir şehir olduğu muhakkaktır (16).

Asur koloni çağının 70 yıl kadar devam ettiği tahmin edilir; fakat Asur yazısının yerli halk tarafından aile hukuku vesikalarında kullanılışı münferit yerlerde herhalde en aşağı yüz yıl sürmüş olsa gerek (17).

İmdi Eti çağına kısaca bir göz atacak olursak Hattuşa ile diğer hükümet merkezleri (18) haricinde yazılı vesikaların bulunması ihtimali hemen yok gibidir. Mülhakat mâbetleri rahiplerinin âyin tarzlarını çivi yazısıyla kaydetmiş olmaları muhtemel değildir; vâkıa bu nevi vesikalar kült'lerin mevkiinin tayini bakımından gayet kıymetli olurdu, fakat Boğazköyün pek bol olan kaynak malzemesinin bize bildirdiklerinden başka malûmat vermesi hemen hemen imkân haricidir. Eti çağında hukuki ve iktisadi kayıtlar için, hükümet merkezi haricinde, çivi yazısı kullanılmamış gibi görünüyor. Bilâkis bu maksat için muayyen bir hadde, ahşap malzeme üzerine olmak üzere, resim yazısının kullanıldığına dair emmareler vardır (19).

İkinci bin yılın ilk asırlarında kral kitabelerini ihtiva eden resim yazıları çok miktarda ele geçmiştir. Bu resim yazısını çözmekle uğraşanların büyük feragatlerle sarfettikleri emek, sedâ kıymetlerinin tesbiti dolayısıyla bir hayli yekûn tutan işaretlerin taayyünü ve nihayet bu kitâbelerin Luvi dilinde yazılmış olduğunun anlaşılması suretiyle mükâfatlanmıştır. Fakat bu kaynakların tamamıyla anlaşılacak tarihin aydınlanmasına yarayabilmeleri için, aynı metni iki muhtelif dilde ifade eden bir vesikanın elde edilmesine ihtiyaç vardır. Böyle bir vesika, bu nevi kitabeleri temsil eden muahhar Eti kültürünün merkezi bulunan Kargamış'ta ele geçebilir. Şimdilik bu «muahhar Eti» veya Luvi kavimlerinin arasında sakın olmuş bulunan adamlara ait kitabelerle iktifa mecburiyetindeyiz.

Anadolu yarımadasının şark cenubi köşesinde, Eti kültürünün bu son kalıntısı ile, henüz kültürü pek az tanınmış olan ve Anadolu'nun yeni hâkimleri bulunan Firikya kültürünün hududu geçer. Firikyalıları kendi mahsusatını fazlaca kaybetmemelerine rağmen eski Anadolu külür miraslarile geniş mikyasta irtibat kurmuş olsalar gerek. Yalnız Gordion ve Sardes hafriyatının devamı, kültür tarihi bakımından çok mühim olan Firikya ve Lidyalıların iyice tanınmalarına, fakat aynı zamanda buralarda ele geç-

cek olan yeni kitâbeler dolayısıyla bu dillerin daha iyi anlaşılma-
larına yarıyacaktır. Ancak bu suretle Anadolunun kültür ve dil
bakımından teselsülü meselesi, çok zayıf olan has adlara veya
emniyetsiz tahminlere dayanarak çözmek derekesinden kurtul-
tur (25). Fakat eski rahip şehirleri olan Kommana, Pontika ka-
taonika ve Pessinus da hafriyat yapılması çok önemlidir.

IV

Şimdi Türkiyenin şark kısmına dönecek olursak, az önce gö-
rüşülen Kargamış'tan başlamak lâzımdır. Burası hiç olmazsa 1850
den itibaren Bâbillilerle münasebet bakımından en mühim ticaret
merkezini teşkil ediyor. Hammurabi çağında burada «Protoluvî»
dilinden olan Aplaında adını taşıyan bir kiral hüküm etmekte
idi (21). Bunun «hususî kalem» inden ele geçen mektuplardan, ya-
zıcılarının Bâbil dilinin üstadı olmakla beraber, yerlilerin Bâbil
yazısını kullandıkları anlaşılıyor. Bundan başka, şimdiye kadar
münferit olarak duran ve Antakya yakınındaki Alala da bulunmuş
olan bir vesika bu çağlarda Bâbil yazısının yalnız diploması mu-
haberelerinde değil, aynı zamanda adi vesikalarda (ve herhalde hu-
susî mektuplarda dahi) ta Akdenize kadar olan havalide kullanıl-
dığını göstermektedir (22). Buna göre Cerabulus'un harabe tepesin-
de esaslı surette yapılacak hafriyatta bâbilce yazılmış ticaret ve-
sikalarile kiralılık arşivinin bulunacağı muhakkaktır; gâyet sıkı
bir surette Bâbil üslûbuna dayanan Kargamış mühürcülük san'atinin
vardığı yüksek derece göz önünde tutulur ve Kargamışın tezyini
san'atinin ta Bâbilde meşhur olduğu düşünülecek olursa (23)
bir Aplaında arşivinde (değerli arkeolojik buluntuların ele geçe-
ceğinden başka) edebi metinlerin de bulunacağı ümidi mubalâğalı
olmaz. Hattâ Bâbil yazısının buradan Hattuşaş'a geldiği tahmin
edilebilir.

Buna mukabil, Asur kolonizasyonunun İskenderun körfezine
ve İskenderunla Fırat arasındaki havalie kadar yayıldığı kana-
atine karşı pek bedbinim. Şurası muhakkak ki bu hususta ne doğ-
rudan doğruya ne de bilvasıta vesika mevcut değildir; çünkü Ur-
şu ve Hahhum *Karum* larının akdenizin şimali şarki köşesine
müsadif yerlerde olduğu iddiası isabetsizdir (24). Urşu ile bunun
çok yakınında bulunan Ebla (25) daha ziyade daha şimalde, Bire-
cik yakınında olsa gerek. Sumerler 2300 yıllarında ağaç malzemeyi
bu ticaret şehirlerinden celbediyorlardı. Sumer beyi Gudea'ya
altın veren Hahhum, Asur kolonisi çağında bir kiralığın merkezi

ve Asurla Kanış'ten sonra en mühim ticaret merkezi idi. Mevkii- nin tayini için, Asurdan Kanış'e gidilirlen Urşu'ya varmadan önce (şimal istikametinde olması muhtemel olmak üzere) bunun Hah- hum'a ayrıldığı suretindeki kayitten başka malûmat yoktur (26).

Ebla'ya gelince: Bu hususta, şarki Türkiyenin en mühim seke- ne elemanını teşkil edip çok geniş yayılmış olan, Subar veya Hurri kabile grupunun dil ve kültür sahasında bulunduğu suretin- deki vuzuhsuz bir kayıt bulunmaktadır(28). Subar meselesi son yıllar- da çok münakaşa edilmiştir(29). Bu hususta halledilemeyen meseleler şunlardır: şarki Anadolu'nun (Suriyenin de) iskân tarihi, garpte yayılış sahası, Subar kültürünün mahiyeti ile muhitine veya müte- akıp kültürlerine tesiri. İlk iki sorunun cevabı, arazinin eski iskâniyle muahhar fütuhatin (Mitanni devleti çağında takriben 1600-1400) tefrikinin müşkül oluşu dolayısıyla güçleşmektedir. Forrer bir Su- bar efsanesinin Heziod'a kadar göçüp geldiğini tesbit etmiştir ki bu hususta Fenikeliler tavassut etmiş olsalar gerek. Bana öyle geliyor ki Subar'ların komşularının san'atine yaptığı tesire haddin- den fazla kıymet izafe ediliyor. Şurası muhakkak ki, Kargamış veya Suriyenin yüksek san'at meharetinde kendilerine üstadlık ede- bilecek Subar san'atinin orijinalite ve inceliği hakkında henüz bir delil yoktur,

Bu meselelerin münakaşalı oluşunun sebebi bu kavim grupla- rının şarki Anadolu kısmına ait eski haberlerin hemen hiç bulun- maması ve Subar'ların -merkezi Urfa ile Mardin arasında olması icap eden - Hintli hükümdarların idaresi altında kurdukları büyük devletin parlak devrinden gelen rivayetlerin de bu devletin ancak hudutlarından (Kerkük, Latakya havalisi) intikal etmesine mukabil (30) dilleri hakkındaki malûmatın ekserisinin Boğazköyden olması yüzündendir.

Son zamanlarda Fıratın ortalarında bulunan Mari'de ele geçen mektuplar 1850 yıllarına ait Subar şehirleri ve beylikleri hak- kında malûmat vermektedir: Takriben Birecik - Cizre hattı boyun- ca, garpte en uzak noktada Eluhat geçiyor, ki Birecik yakınında olmalıdır. Bu hat boyunca yapılacak hafriyatta, Mitanni devletinin kurum çağına ait (31) kısmen bâbilce, kısmen âsurca yazılmış vesikalarla, bu devletin idaresine ait vesikaların, son olmak üzere (1300 den sonra) Asur vesikalarının bulunması muhtemeldir. Bura da bulunacak şehirlerin sırası garpten şarka olmak üzere takriben şöyledir: * Eluhat, * Şuda, * İrridi, * Harran, * Nahur, * Vaşşuhani, * Hurra, * Kahat, Taidi (32). Fakat asıl gayret

hükûmet merkezi olan Vaşşukani ile bunun arşivinin bulunmasına matuf olmalıdır; bunun harabe tepesi Suriye sahasında mı, Türkiyede mi? Emniyet derecesi az olan bir delile dayanarak Re'sül'ayn civarında Suriye hududu dahilinde bulunan Feheriye tepesinde olduğu söylenir. Burada bu sene Baron fon Oppenhaym'in idâresinde giden hafriyat heyeti bu tahminin mahiyetini ortaya çıkaracaktır.

Subar'ların muahhar yurtlarında bizim vâsıl olabildiğimiz en eski sekene tabakasını teşkil edip etmedikleri meselesinde işi cevaz verilmeyecek surette basitleştirmekten çekinmeliyiz. Şayet bu havaliye nisbeten geç göçen Samilerden vazgeçecek olsak bile orta Fıratla yukarı Dicle havalisinde en aşağı diğer bir sekene unsurunun, Kutyum (Kut + samî mensubiyet eki) ların mevcudiyetini kabul etmek iycap eder. Dağ sekene olup 2400 yıllarında Sumer ilini zaptetmiş olan bu kavmin aynı çağlarda orta Fıratla, beşyüz yıldan daha fazla, muahhar çağlarda Nusaybin havalisinde (33) bulunmuş olduğunu son tetkikler ortaya çıkarmıştır. Biri orta Fratta bulunan üç şehre bir Kut Kralına izafetle ad verilmiştir: Tirikan (34). Her iki ırmağın yukarı ve orta yatakları havalisinin en eski şahıs adları tabakasını gözönünde tutacak olursak: en eski tanrı adları Dagan (orta Fırat, fakat Suriye ve Filistinde dahi görülüyor) ile Laban (Harran havalisinde), herhalde biribiriyle aidiyeti olması icap eden Talhat (35), İamhat (her ikisi de yukarı Fratta olsa gerek), Eluhat, Kahat (yukarıya bak), Hani-galbat (Mitanni devletinin öz yurdunun tevsimi) bunlar subarcadan iştikak ettirilemezler. Bununla beraber bunları Kutlara mı yoksa «Protoluvî» tabakasına mı (36) izâfe etmek iycap edeceği veya bunlar için diğer bir sekene bakıyesinin vücudünün kabul edilip edilmeyeceği meselesi hakkında henüz kesin birşey söylenemez (37).

Bu saydığımız şehir adları sırasından yerini aynen bildiğimiz biricik şehir, Harran, tarihte fevkalâde rol oynar: diğer şehirler, memleketin Asurlar tarafından zaptından, Aramlar tarafından göçülerek iskânından ve nihayet Subar'ların neslinin ortadan kalkmasından sonra kâmilen ehemmiyetlerini kaybettikleri halde, Harran ile burada tebciil edilen Ay tanrısının iytibarı, İranlıların zaptına kadar, bir düziye artmıştır. Aramlar bu şehrin Ay kültürünü kabul etmişlerdi, Harran'ı kendi siyasî ve dinî merkezleri sayarlardı. İsrail efsânesi İbrahimin Harrandan Filistine göçtüğünü anlatır. Son Asur kıralları burada eski Sumer nümunesine göre Ay tanrısına bir Mâbet ve bir dinî merasim evi yaptırılır, Harran

Asur manevi varlığının son sığınak yeri idi (610); son Bâbil kralı Nabonid (555-539) önce Harran'lı bir rahipti; anasının kabrine diktirdiği taş bugünkü Harran yakınında ele geçmiştir, Ankara müzesinde bulunmaktadır. Harran'da muahhar astrolojik elemanlarla imtizaç etmiş olan Ay kültü hattâ İsadan sonra 1033 yılına kadar varlığını korumuştur. Ay dininin salikleri olan Sabi'leri islâmlık müsamaha ile karşılaşmıştır (38). Buna göre çok geniş yer tutup hayli girift şekil arzeden harabe sahasında yapılacak hafriyat 3000 yıldan fazla bir devre şamil olmak üzere arkeolojik ve filolojik buluntular vadetmektedir (39).

Subar varlığı (takriben 1000 yıllarından) kendi merkezi mntakasında ortadan kalktıktan sonra dağlık arazinin aralıklarında, meselâ Diyarbakırın şimalindeki küçük Şubrin ilinde (40) olduğu gibi, münferit ada halinde tutunmuştur. Subar'larla dil bakımından akraba olan (Habhi ile Nairi) kabileleri yukarı Fratla Van gölü arasındaki sahaya yerleşmişlerdi. Bunların yazılı âbide terketmiş olmaları ihtimali hemen yok gibidir. Subar'ların diline çok yakın bir dil konuşan Urartu'lar Van gölü havalisinde kudretli bir devlet kurmuşlardı (900-650) bunların Kralları, Asur tarzını kendilerine nümune edinerek, kendi dilleriyle kitâbeler yazmışlardı. Anlaşılması hayli ilerlemiş bulunan bu kitâbeler, çözülmesi her gün daha ziyade terakki göstermekte olan subarca dolayısıyla daha inkişaf edecektir.

Anadoluda kendine has kültür kuranlardan şarkta en uzak noktayı işgal eden kavimler hakkında çizdiğim bu taslakla iktifa ediyorum. Vâkıâ ne garp kısmı, ne de muahhar antik devir burada nazarı itibara alınmamış ve bu suretle yazılı âbidelerin bulunma keyfiyetine bir taraflı olarak sıklet merkezi verilmişse de, herhalde Anadolunun topraklarında uyuklamakta olan eski kültürlerin mebzuliyeti ile cihan tarihi noktai nazarından irtibatı ve aynı zamanda burada sarfı icap eden mesai bakımından emsalsiz mevkiî tebarüz ettirilmiş kanaatindeyim. Tabiatıyla bu kuş bakışının ihtiva ettiği müstakbel programın tahakkuku bazı şartların iyfâsını tazammun eder.

Hafriyatı yapan arkeoloğların, yalnız mühim kültür makarrı olan yerleri değil, aynı zamanda bunlarda gömülü bulunan yazı âbidelerini keşfetmek taliine mazhar olmaları; bu vesikaları kıymetlendirecek ve eski Anadolunun bir çok dillerinin çözülmesi için sarfı icap eden zahmetli mesaiyi üzerine alacak kâfi adette filologlardan mürekkep bir heyetin bulunması; son olmak üzere (bu

yazının girişindeki anlamda) bu keşiflerin iktisap edeceği kıymeti bahşedecek olan mütebaki ilimlerin birlikte çalışmaları lâzımdır.

Ön Asya âleminde şimdiye kadar elde edilmiş olan müktesebata bir göz atacak olursak bunların başlıca arkeoloji ve antik ilimler sahasında, milletlerin muslihane rekabetleri sayesinde, husule geldiğini görürüz. Bu beynelmilel iş birliği yalnız ilmi gayenin müşterek olduğunu göstermekle kalmaz, aynı zamanda bütün kültür kavimlerinin tarihi müşterek asıl düşüncesini de ifade eder. Temenni edilir ki bu muslihane rekabet istikbalde dahi keşif ve tetkik temayülünü teşvik etsin ve yeni Türkiyenin kendi zengin mazisinin tetkikindeki iştirak hissesi, Türk Tarih Kurumunun başlamış olan vaitle dolu mesaisinin idamesiyle, Atatürk'ün âteşin emelini tahakkuk ettirecek mertebeye varsın.

HAŞİYELER

1) Landsberger, Babil dünyasında zatî tecerrüd!

(Die Eigenbegrifflichkeit der babylonischen Welt.- (İslamica) 2,355 ff. 1626; W. Wolf, Ejiptoloji nin mahiyet ve değeri (Leipzig. Aeg. Stud. 8) 1937; Bu kitapçığın tenkidi R. Anthes (Zeitschr. der Deutschen Morg, ges. 92, 421 ff.) 1938; Karş. W. F. Albright, How Well can we know the Ancient Near East ? (Journal of the American Or. Soc. 56, 121 ff.) 1936.

2) Dünya tarihini ruhi bir tekâmül olmak üzere ciddi bir surette biricik olmak üzere Hermann Schneider (eski Mısırlıların kültür ve düşünüşleri [*] 1909; Babillilerle Yahudilerin hültür ve düşünüşleri 1910; Beşeriyetin kültür müktesebatı, 1927) eserleriyle işlemiştir. Bu tasvirin subjektif tarzı fazla tenkide yol açmaktadır.

3) Bak. W. Wolf, a. a. o. s. 19.

4) Forrer, son olmak üzere Glotta, 26, 191 ff.; Götze kültür tarihi 69; Brandenstein, Zeitschr. d. Deutschen Morg. Ges. 92, 304. - Yunanistanın eski sekene dilleriyle Anadolu ve Etrüsk dillerine olan münasebetleri; karş. Schachermayer, Etrüsk tarihinin evveliyatı, 233 ff. - Bahis mevzuu olan ve - *anda* (mahiyeti meçhul), - *uman* (gentilizium), - *sura* (femininum) ekleriyle karakterize edilip, hindü - cerman dilleriyle münasebeti bulunmıyan bu eski noktai nazar bence hiç te cerhedilmemiştir. Bu dile izâfe edilecek olan gerek kök gerekse şekil elemanlarının hindü - cerman dili cümlesinden olduğu katiyetle isbat edilememiştir. (Keza - aşşa ile - ana

[*] Bu ve müteakıp türkçe olarak gösterilen kaynaklar türkçe değildir.

suretinde bu ad tabakalarının esas fosilini teşkil edip aidiyeti gösteren elemanların tahsisen luviseden geldiği de isbat edilememektedir; Güterbock bu elemanların Uman'da olduğu gibi fakat nadir olarak Eti diline geçtiği hakkında dikkatimi celbediyor: İştamaşşas = samia tanrısı gibi. Şayet bu dil luvice değilse, dil nünuneleri Boğazköy arşivinden ele geçmiş olup Proto-Eti ve Luvi dilleri meyanında tanınan, Pala (pala-umnili) diliyle münasebetdar sayılabilir. Fakat bu nünuneler kat'i hüküm vermeğe kâfi değildirler.

Halen bir çok yerleri itmam ihtiyacında olmakla beraber J. Gelb'in Alishar kitabeleri (İnscriptions from Alishar) varılabilen en eski has adlar tabakası hakkında iyi bir kuşbakışı fikir verir. (S. 13 ff. 1935)

5) Boğa kültü hakkında karşıla: Boğazköyün küçük bulunmaları (Kleinfunde) (s. 15 ff. 1937).- «Boğa üstünde tanrı» motifi hakkında Şaban Demircioğlunun çıkaracağı etraflı araştırmasında malûmat beklenir.

6) Karşıla: İkinci Türk Tarih Kongresinde C. Bosch tarafından bu mevzu hakkında okunmuş olan taktır. - Max von Oppenheim için neşredilen fevkalâde nüshada D. Opitz tarafından işlenmiş bulunan (çok defa erkek eşi bazen ilâveten çocuğu ile tasvir edilmiş olan) bir tanrıçanın figürleri bu hususta bir aralık kademeyi temsil eder.

Bu tip Trovadan Nusaybin havalisine kadar (Mallowan, Iraq 4, tablo XVII) yayılmıştır ve ikinci bin yılın başlarına ait olsa gerek.

7) Karşıla: M. Albright, Archiv für Orientforschung s. 229 ff. (1929); Orient. Literaturzeitung 1931, 316 f.; Bossert, Mitteilungen der Altorientalischen Ges. 6. Band, Heft 3 (1932); J. Lewy, Revue des l'Histoire des religions 110, 46 f.; G. Dossin, Revue d'Assyriologie 35, 115 f. (1939).

Bu makalede kronolojiye şu tarihler esas teşkil etmektedir: Hamorabi'nin hâkimiyetinin başlaması 1850, Şarrum - kin'ininki 1970.

8) H. Koşay, Les Fouilles de Pazarlı (İstanbul 1938), S. 61.

9) Karşıla: Goetze, Kulturgeschichte s. 71).

10) Kolonizasyonun çevrcsi henüz tahdit edilmemektedir. Fakat bunların memleketin garbine dahi yayılmış olduklarını kabul edemeyiz. Şark kolonileri için Hahhum'un mevkiinin taayyünü mühimdir. (Bu hususta 4. bahse bak).

11) Bu kabul keyfiyetini gerek «Kapadokya» gerekse Eti metinleri teyit etmektedirler. Eti metinleri hakkında F. Sommer'in

Bilingue des Hattuşili I, S. 200 yazısına bak. Sırf ad benzemesine müsteniden, bunun Aksaray (eski Gaziura) taraflarına ircaı imkân-sızdır.

12) Bu, Kapadokya tebletlerinde mutat tarzda Akadcalastırılmış olan şekildir: Edebi metinlerde bizim en eski saydığımız Buruşhanda şeklidir; muahhar Etilerde mutat olan şekil Barşuhanda dır.

13) Bu mevki tayini keyfiyeti de hem «Kapadokya» hem de Eti metinlerine dayanır. Karşıla; (Förner, Klio, harita); bir «Kapadokya» tabletine göre Buruşhandum Kanişten dört gün uzak bulunuyormuş.

14) Taşdığı unvan gariptir ve henüz izzah edilememiştir: «Merdivenin hâkimi!»

15) Karşıla: Güterbock, Zeitschrift für Assyrologie 44, (139 ff. 1938).

16) Karşıla: Güterbock " " " 42, 86 ff. (1934).

17) «Kapadokya» tebletlerinin bu muahhar tipi, küçük parçalardan sarfınazar, yalnız J. Lewy tarafından (Archives d'Histoire du Droit Oriental 1, 106 ff.) mecmuasında neşredilip Baltimore da Walter Art Gallery ye ait bulunan tebletle temsil edilmektedir; tebletin zarfsız oluşu ve mühürün teblet üzerinde tedvir suretiyle basılışı, mühürün üslûbu ve yeni tarzda bir vesika şekli bu vesikanın diğerlerine nisbetle hayli muahhar olarak tarihlenmesi icap ettiğine hiç şüphe bırakmamaktadır. Şahıs adları da muhtelif bulunmaktadır. Protoluvî sekenesi yerini Luvi lere terketmiş gibi görünüyor.

18) Bugünkü vukufumuza göre Kizvatna (herhalde Tarsus olsa gerek) ile Arzsva (Tarsusun garbindeki cenup sahili) ve son zamanlarda bir Eti kiral mektubunun bulunduğu eski Alalah'da (Antakya yakınında) etice yazılıyordu.

19) Karşıla: Güterbock, Symbolae Paulo Koschaker dedicatae, S. 35 f (1939)

20) Lidya, Firikya, Likya ve başka dillerin tetkik vaziyeti hakkında Friedrich S. 35 f. (1939) «Die Welt als Geschichte, S. 65 ff. 1937» mecmuasında iyi kuşbakışı malûmat vardır. - Anadolu elemanlarının varlığını idâme keyfiyeti henüz sistematik bir surette araştırılmamıştır; Kubebe hakkında yukarıdaki 2 bahse bak; Eti dilinde (herhalde hindu - cermance olmyan) «ay,, demek olan arma kelimesi Lidya dilinde tanrı adı olarak varlığını idâme etmiştir; «serbest» demek olan arana hususunda Friedrich'in «Revue des Etudes Indo - européennes B. 1, S. 4 ff.» deki yazısıyla mukayese

et . Popüler tarihler, gerek Anadolu - Yunanistanın asli sekencesine gerekse Firikyahların da dahil bulunduğu Ege göçümü kavimlerine cihan tarihinde büyük yer verirler. Karşıla: Spengler'in «Reden und Aufsätze (1935) - nutuklar ve makaleler» eserinde İysadan önce ikinci bin yılın dünya tarihi hakkındaki yazısı.

21) Karşıla: Dossin, Revue d'Assyriologie 35, 115 ff. (1938).

22) Karşıla: Sidney Smith, the Antiquaries Journal, 19,46(1939).

23) Kargamış'ta (Bâbil üslûbunda) yalnız münferit mühür nümuneleri malûm olmakla beraber (Woolley, Cargemish, 2, tablo 25, Dossin 1. c.) gerek Bâbille şark üslûp nevinin gerekse «syrohetitik» denilen Kargamış (ve Halep) üslûbunun mevcudiyetine hiç şüphe yoktur; bu Bâbil ev levazımı meyanında Kargamış vazosu zikredilmektedir (C. I II 1). Kargamış Asur çağında dahi ticaret merkezi bulunuyordu, ve Kargamış vezin tarzı Asurda dahi cari oluyordu.

24) Urşu, Elba, Hahhum hakkında karşıla: son olmak üzere Gelb'in «American Journal of Semitic Languages 55, s. 75; 77, 84». Urşu'nun deniz kenarında bulunması gerek buradan sarı çam, çam ve çınar kerestelerini celbetmiş olan Gudeanın kitabesine, gerekse Eti rivayetlerinde bu şehrin muhasara edilmesinin zikredilişine ve «Kapadokya» mektubu (c I; 18) muhtevasına göre imkânsızdır, karşıla: Güterbock, «Zeitschrift für Assyriologie 44, 136 f.» (Urşo = Osroe, Urfa suretinde gösterilmek istenen aynıyet münakaşalıdır).

25) Urşu ile Elba'nın birbirine çok yakın oluşu yalnız Gudea da zikredilişi dolayısıyla değil, aynı zamanda, aynı şahsın kâh «Urşula» lı, kâh «Elba» lı olarak gösterilişi vâkıası ile de teyyüt eder; Elba'dan haraç olarak gelen «cırıt» lık (endaht) ağaç hakkında bak: «Pohl, Urk, d. 3. Dyn. v. Ur, nv. 313»; muahhar Asur kültüründe Elba tanrıçası; Hallab yanında Elba karşıla: «Ungnad, Subartu 51». Elba'yı «Dağın memleketleri» meyanında olmak üzere fazla şimale irca edemeyiz.

26) ICI 28 deki KUB 26 metnine göre Hahhum'un mevkii deniz sahili olmuyor. «Hahhum kralı» (CCT 4,30a4). Divriği yakınındaki muahhar Hahonin bunun aynı olması bence büsbütün imkânsız değildir.

27) Şahıs adı *Elba-b-arı* hakkında Nikolski, Dokumenti chozaistvennoi ottchetnosti, 11 No. 329. Elbai ve Urşu'ya ait (Ur 3. hanedanı çağı) şahıs adları subarca değildir. Şarki Anadolu da

olması icap eden Arman ile Apişal memleketlerine (daha 2400lerden) temas etmiyorum.

28) Bu hususta Ungnad'ın Subartu (1936) eseri iyi kuşbakışı malûmat verir.

29) Forrer, Mélanges Franz Cumont (1932) de karşıla: Güterbock, Zeitschrift für Assyrologie 44, 84 ff.

30) Tell Halaf buluntularından olup çok defa Subarlıkla münasebeti iddia edilenler burada bahis mevzuu olamazlar, çünkü bunlar kısmen Subar büyük devleti devrinden önceki çağa, kısmen de sonraki çağa aittirler.

31) Bunu, Nusaybin yakınında Suriye arazisinde Şekerpazar ile Tell-Bark'ta ele geçmiş olan vesikaların emsal teşkil etmesi dolayısıyla kabul edebiliriz. Keza Mari mektüpleri de, Dicle üzerindeki şehirlerin beylerinin birbirleriyle muhabere ettiklerini gösteriyor.

32) Asur kralı «I. Adad - Nirari » nin (1300 den sonra) kitabesindeki sıraya göre böyledir: yıldızla işaret edilmiş olan şehirler daha Mari (1850 yıllarında) mektuplarında geçiyor.

33) Landsberger, Thureau - Danguin de, Revue d'Assyrologie 35, 106 (1938).

34) İkinci Türk Tarih Kurultayında Kut adlarından Yarlagan ve okşarının türkçeye göze çarpacak bir surette benzediklerine dikkati çekmiştim.

35) Daha Akkad hânedanı devrinden tevsik edilmektedir. Bak. Götze, Journal of Am. Or. Soc. 57, 107 haşiyeye 8 (1938).

36) Şayet - at eki - anda ile münasebettar olursa (karşıla: Gelb. Inscriptions from Alishar s. 19).

37) *Su* kökünden olup 3 üncü Ur hanedanı devrine ait bulunan şahıs adları da bu yer adları zümresindedir, karşıla: Landsberger, Zeitschrift für Assyrologie, 35, 230 ff.; Gelb, Journal of Sem. Lang. 55, 82 f.

38) Karşıla: F. H. Weissbach'ın Pauly - Wissowa daki Karrhai bahsı (1919); Mez, Geschichte der Stadt Harran (1892).

39) Harran harabeleri sahası hakkında karşıla: E. Sachau Reise in Syrien und Mesopotamien, S. 217 f. (1883).

40) Subarların adı bu memleket adları arasında olsa gerek.

ATATÜRK VE TARİH TEZİ

Âfet

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

Atatürk, Türkiye için bir tarih devridir. Türkiye Cumhuriyeti tarihi Onun kurmasıyla başladı. Memleketi kurtardı, cumhuriyeti kurdu, onu on beş yıl en verimli idaresiyle yaşattı, büyük işlerinin üzerinde milletinin sevgi halesi içinde ebediyete intikal etti.

İnönü Onun için diyor ki:

«Devletimizin bânisi ve milletimizin fedakâr, sadık hâdimi, insanlık idealinin âşık ve mümtaz siması eşsiz kahraman Atatürk! Vatan sana minnettardır.»

Bu cümle herşeyin ifadesi değil mi?

İlâve ediyorum, Türklük tarihi O büyük başa minnettar.

O Türkiye için bir tarih yaptı. Türklük için ise tarih yazdı. Bu tarih yazmasında Onun yazıcısı ve beraberce okuyanı oldum. Tarihte talebesi idim. Beraber okuduğumuz kitaplar sayısızdır. Bu çalışma 1929 da başlar. Türk Tarih Kurumu bu çalışmalar neticesinde doğdu. Kurum ilk kongresini (1931) Onun yakın alâkası ve takibi altında başardı. Türk Tarih tezi ilk olarak bu kongrede ortaya atıldı ve münakaşa edildi. Memleketin bütün tarih muallimleri, tarih âlimleri, bunda hazır bulundular. Mekteplerin dört ciltlik tarihi bunun sonunda meydana geldi.

Türk Tarihinin Anahatlarını ve Türklerin medeniyete hizmetlerini tetkik etmek ve yazmak vazifesi Tarih Kurumunun başlıca işi olarak Atatürk tarafından verildi.

Hafriyat işleri Onun teşvik ve himayesiyle başarılıydı. Hasta yatağında, dahi, Türk Tarih Kurumunun işleriyle alâkadar olmaktan zevk duyardı. Bir gün Trakya höyüklerinde son çıkan eserlerden bahsetmiştim, o kadar alâkadar oldu ki, «o çıkan eserlerden bana getir göreyim» diye arzu gösterdi. Birkaç parça eşyayı müzeden alarak Saraya getirdim. Bay Fethi Okyarla görüşüyordu. Eşyaları istedi, hepsini birer birer gördü. «Devam ediniz, memleketimizin kültür tarihi zenginliğini daha çok bulacaksınız» diyordu. Onun son gördüğü kitap ta «Belleten» oldu.

15, Birinciteşrin 1938 cumartesi akşamı idi. Saat 7 ile 8 arası beni çağırttı. «Bu akşam kendimi daha iyi hissediyorum. Ankara'ya yakında gidebileceğimi ümit ediyorum» diyordu. Çok sevinmiştim. Yine Tarih Kurumunun faaliyetinden malûmat almak istedi. Doktorların tavsiyesine göre kendisini çok yormamak istiyordum. Kısaca istediği malûmatı verdim. Bu meyanda Belleten'in yeni çıkan nüshasını da söylemişim. «Onu getir görmek isterim» dediler. Belleten'in 5/6 sayılı nüshasını eline alarak yazılarına bir göz gezdirdi, ve memnuniyetini beyan etti. İstirahat etmesi için kendisini yalnız bıraktım.

Böylece Atatürk'ün son gördüğü kitap «Belleten» oldu.

«Belleten» adını O koymuştu. Bu mecmuaya «Atatürkü dinlerken», diye bir köşe açmışım. O yazılar Onu dinlediğim gibi Belleten sayfalarına geçti. Bugün Onu dinlemekten mahrum oluşumun acıları içindeyim. O sesi ki ben senelerce işittim ve dinledim. Artık Onu işitmekten duyduğum ıstırapı çekiyorum. Çünkü Onun gür ve daima hâkim olan sesi kulaklarımda çınlıyor. Her dakika Onu işitir gibiyim.

Onun son günlerini hatırlamakla bu yazıma başladım.

Onun için ne kadar yazsam, bütün duygularımı, bildiklerimi, işittiklerimi bitiremem.

Bu yazımla, Atatürk'ün tarih tezi üzerindeki ilk çalışmalarını hatırlamak istiyorum. 1928 yılında, fransızca coğrafya kitaplarının birinde, Türk ırkının sarı ırka mensup olduğu ve Avrupa zihniyetine göre ikinci «secondaire», nevi bir insan tipi olduğu yazılı idi.

Kendisine gösterdim. Bu böyle midir? Dedim.

«Hayır, olamaz, bunun üzerinde meşgul olalım. Sen çalış»,

Dediler.

Ben tarih okutma vazifem icabı olarak 1929 da çalışmağa başladım. Tarih sahasında çıkmış en yeni kitapları Atatürk getirtti. Bunlarla yeni bir kütüphane kurmuştu. Memlekette tarihle uğraşanları etrafına topladı. Herkesten bir fikir dinliyorduk. Her vekil ve meb'us arkadaşları Atatürk'ün yanından çıkarken yeni bir kitap koltuğunda oluyordu. Onların hulâsaları toplanıyor, Atatürk kendi okuduğu kitaplarla beraber bu hulâsaları tetkik ediyordu. Çalışma uzun ve ekseriya fasilasızdı.

«Türkler bir aşiret olarak Anadolu'da imparatorluk kuramaz. Bunun başka türlü bir izahı olmak lâzımdır. Tarih ilmi bunu meydana çıkarmalıdır», diyordu. Etiler Anadolu'nun en eski

devlet kuranlarından biri olduğu için, Onun zihnini en çok işgal eden bir bahisti. Acaba, Akdenizin kaybolmuş ve yaşamış olan eski medeniyeti ile, Türklerin alâkası nedir, suali sık sık tetkike vesile veriyordu. Dünyanın muhtelif yerlerinde, bilhassa Türkiyede otokton halk ve medeniyet getiren halk kimlerdir? Türklerin cihan tarihinde ve medeniyet âleminde rolleri nedir?

Bu sorulara cevap vermek kolay görünmüyordu.

«Hakimiyeti Milliye» (Ulus) Matbaası bu sorulara cevap veren ilk notları bastı.

Türk Tarihinin Anahatları kitabı bir cilt halinde bunu takip ederek basıldı. Yalova kaplıcalarında Türk Tarih Kurumunun hazır bulunan üyelerine Atatürk bizzat riyaset etti. Anahatları kitabı bu müzakereler neticesinde hazırlanıp basılmıştır.

Atatürk, bütün Türk tarihçilerini bir kurum etrafında topladı. Onu kendi yüksek ve yakın himayesinde hükûmetin büyük yardımında yaşatmak ve çalıştırmak istiyordu. O zaman Başvekil olan Reisicümhur İsmet İnönü bu çalışmaların yakın şahidi oluyordu. Hükûmet işlerini konuştukları vakit, iki şef arasında tarihi meseleler de yer alıyordu.

Atatürk büyük devlet işleri arasında mühim bir zamanını bizzat tarihi etüdler yapmak için ayırmıştı. Çünkü O, bizzat tarihten büyük intibalar ve dersler almıştı. Kurtardığı Milletinin büyük işler yaptığına kani idi. Kurduğu devlet gibi nice devletlerin Türkler tarafından kurulduğunu ve tarihte yaşadığını görüyordu.

Büyük devletler kuran ecdadımız büyük ve şümüllü medeniyete de sahip olmuştur, bunu aramak, tetkik etmek, Türklüğe ve cihana bildirmek bizler için bir borçtur, diyordu. Türk çocuğu ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde kuvvet bulacaktır. O yakın bir tarihte göç etmiş olmakla bu vatanın hakiki sahibi olamaz. Bu fikir tarihen, ilmen yanlıştır. Türk brakisefal ırkı Anadolu'da ilk devlet kuran bir millettir. Bu ırkın kültür yurdu ilk zamanlarda, iklimi müsait olan Ortaasyada idi. İklim tabii şartlar dahilinde değişti.

Taşı cilâlamağı bulan, ziraat hayatına erişen, madenlerden istifadeyi keşfeden bu halk kütlesi, göç etmeğe mecbur kaldı. Ortaasyadan, şarka, cenuba, garpte Hazer Denizinin şimal ve cenubunda olmak üzere yayıldı. Gittikleri yerlere yerleştiler, kültürlerini oralarda kurdular. Bazı mıntakalarda otokton oldular, bazılarında otokton olan diğer bir ırk ile karıştılar. Avrupada tesadüf

ettikleri ırk tipi dolikosefal idi. İrak, Anadolu, Mısır, Ege medeniyetlerinin ilk kurucuları Ortaasyalı brakisefal ırkın mümessilidir. Biz bu günkü Türkler de onların çocuklarıyız.

İşte Atatürk'ün tarih tezi kısaca böyle hulâsa edilebilir.

Hasta yatağında bir gün yine Tarih ve Dil Kurumlarının çalışmaları üzerinde durmuştu.

«Tarih tezi olgunlaştı, onun üzerinde yürümek, durmadan çalışmak lâzımdır. Bazı imansızlar olabilir, bunlar yol kesenlere benzer; aldırmayınız., diyordu. Dil üzerinde ben daha çalışmak isterim. Diye de ilâve etti.

Atatürk Milletine büyük inkılâplar hediye etti. Bu inkılâplardan biri de tarih üzerinde oldu. Onun kısa tarihçesi budur, O fani bir insan olarak tabiatın ezeli kanununa tâbi oldu. Fakat yarattığı eserlerle Türk Milletinin kalbinde yaşıyor ve yaşıyacak. O Türk kültür tarihinin yapıklarını doldurdu. Tarih Onun eserleri için yapıklar açıyor.

ATATÜRK

Prof. Y. Hikmet Bayur

Manisa Sayıları ve T. T. K. Üyesi

Atatürkten bahsetmenin güçlüklerini herkes kolayca anlar. O, o okadar büyüktürki, dehası o kadar derindir ki, o kadar çok ve çeşitli işler başarmıştır ki onun şahsiyet ve eserini lâıykıyla kavrayıp anlatmak imkânsızdır denebilir. Atatürkün büyüklüğü onun hakkında yazı yazmak veya söz söylemek isteyen onun kıratında olmiyan herkesi daima ezecektir.

Bundan başka Atatürk Türklük, ve insanlığın hiç olmazsa Türklükle ilgili kısmı için bir tarih dönümüdür; o bir çok yönlerde bir çok yeni çığırlar açmış, o çığırlarda Türklere ve insanlığın onlarla ilgili kütlelerine bir çok adımlar attırmış ve attırmakta devam ederken ölmüştür. Bu çığırlar ülkünün en yüksek katlarından yaşayışın bir çok teferruatına kadar giden sonsuz alanları kaplar.

Bu işler üzerinde yazı yazan ve söz söyleyen herkes onlardan ancak anlayış, duyuş ve dileyişinin derece ve tarzına göre bahsedebilir, dolayısıyla tarih bir çok, pek çok Atatürk kaydedecektir, ve bu Atatürklerden her birinin öbür Atatürklerden farkı yazıcılar ve söyleyicilerin biribirinden farkını gösterecektir.

İnsanlığın pek az insanın eriştiğı yüksekliklerine çıkanların hepsi için bu böyle olmuştur. Geniş anlamda yurtseverlik ve Türkçülük (bu sözü Türkü sevmek ve onun sonsuz büyüklüğüne inan etmek anlamında alıyoruz), halkçılık, Cumhuriyetçilik, layiklik gibi bir kaç esas müstesna Atatürkün her işi ve her sözü yüzlerce yıl sonra dahi herkesin kavrayış, duyuş ve dileyişine göre tefsir edileceğinde şüphe yoktur. Hulâsa onun şahsı ve eseri hakkında son ve kati hüküm hiç bir vakit verilmeyecektir. Zaman geçtikçe onun yayayış, düşünüş ve işleyişinden yeni yeni ibretler çıkarılacak, onlar üzerinde yeni yeni buluşlar yapılacaktır; o sonsuz bir hazinedir. Ebedi Şef olduğı için ebedi ilham kaynağıdır.

Aşağıdaki yazılar okunurken bu kayıtlar hatırdta olmalıdır.

Bundan başka onun yakınında yaşamış olanlar tabiidir ki onun ölümünden herkesten fazla kederlenmişler ve sarsılmışlardır; onun dünyadan gitmesi yüzünden hasıl olan yaralar hiç bir vakit kapanmayacaksa da bunlar henüz daha çok tazedir, onunla beraber bulunduğumuz herhangi bir yere yeniden gitsek, onun herhangi bir hatırası yeniden canlansa gözlerimiz dolmaktadır. Ruhun bu halde olmak tabiidir ki ona dair yazı yazmayı güçleştirir.

* * *

Dünyada hiç bir ırk yoktur ki her alanda Türk ırkı kadar, bilhassa geniş anlamda alındığı vakit, büyük adam yetiştirmiş olsun.

Dehasının büyüklüğü ve çeşitliliği itibarıyla Atatürk bunların hepsinin çok üstündedir; haklarında tarihi bilgilerin nisbeten bol olan islâm devrinde siyasa ve askerlikte temayüz etmiş, türkçe konuşan Türk büyüklerini alırsak, bu hüküm daha bariz surette meydana çıkar.

Gaznelilerden Sevüktekin oğlu Mahmut, Selçuklardan Tuğrul ve Alpaslan, Büyük Timur ve onun torunlarından Babur ve Ekber, Osmanlılardan Fatih Mehmet ve Yavuz Selim Atatürkle kıyas edilince sönük kalırlar.

Bunların her biri Türklüğün veya onun bir kısmının başında olarak ona yeni yeni yerler kazandırmış veya elden çıkmış ülkeleri onun yeniden eline geçirmiştir, bazen onu birleştirmek için muvaffakiyetli bir çok işler görmüş, pek büyük ülkelerde her çeşit halkın rahat ve huzurunu temin edip pek parlak medeniyetler kurulmasına vesile vermiş ve yardım etmiş, bazen de muhitlerinde derin inkılâplar yapmağa çalışmışlardır. Fakat bunlardan hiç birisi Atatürkün yenmeğe mecbur olduğu derecede güçlüklerle karşılaşmamış, Türklüğün mukadderatını bu derece acı bir vaziyette ele almamış, Türklüğün başında netice ve verim bakımından bu kadar mühim ve katli zaferler kazanmamış, Türklüğün taliini bu derece esaslı surette değiştirmemiştir. Bilhassa hiç birisi Türk tarihinde en esaslı dönüm noktası olacak surette Türkü zamana uymayan hurafelerden kurtarmak, zamanın icaplarıyla onu manen ve maddeten teçhiz etmek, Türke benliğini iade ederek ona 5 - 10 bin yıl önce cilâlı taş ve maden devirlerini yarattıran ve dünyaya yaydıran ve devir devir medeniyet yolunda ona en esaslı hamleleri yaptıran manevî ve akli kudreti

tekrar vermek, onu cihan mücadelesi yoluna yep yeni fakat türklüğün derinliklerinden fıskıra gelip son iki üç asır içinde unutulmuş ve paslanmış olan, her alanda her bakımdan sonsuz büküklükler yaratmak, usul ve aneleriyle yeniden silâhlandırmak işine girişmemişlerdir.

Bu yolda iş görmek Timur ve Yavuz için de hatıragelebilirdi, zira bunların yaşadıkları ve kudret saçtıkları devirler şark ve garp türklüğü için tesirleri çok geçmeden görülecek olan birer dönüm noktası idi. Halbuki bunlar ve emsali zafer üzerine zafer, ülke üzerine ülke katmayı esas ve belki de tek amaç bilmişlerdir.

Bütün cihan tarihini de alsak Atatürk ayarında bir şahsiyete raslamayız. Rişölyö, Napolyon, Bismark milletlerini aldıkları ve bıraktıkları noktalar mukayese edilirse onun yanında keza sönük kalırlar.

* * *

Atatürkün yetiştığı ve gençliğini geçirdiği devirde Türk ulusunun nasıl bir hava içinde yaşadığını hatırda tutmak Atatürkü anlamak bakımından zaruridir.

Ekonomi bakımından istiklâlden mahrum olan Osmanlı İmparatorluğunun, 19 uncu asrın, sonlarında ve yirminci asrın başlarında artık dışarda kimseye karşı haysiyeti kalmamıştı. Meselâ Fransa hükümeti tebaasından iki kişinin Osmanlı hükümetinden alacaklarını almak için Midilli gümrüğünü işgale donanmasını göndermiş ve hem o paraları almış, hem de mektep, sair müssese ve mezhep işlerinde II inci Abdülhamitten bir çok yeni faydalar koparmıştır.

Makedonyada Rusya ve Avusturyanın sivil ajanları Osmanlı valilerini makamlarında alenen tahkir ve tezyif ederlerdi, Makedonyayı teşkil eden üç vilâyette mali murakebelerini kabul ettirmek için büyük devletler Midilli ve Limnos adalarına donanmalarını gönderip işgallerde bulunmuş ve o suretle dileklerini Osmanlı hükümetine kabul ettirmişlerdi. Kendine Allahın gölgesi dedirten Osmanlı padişahı yabancılar karşısında rüzgâra tutulmuş bir mumun yaptığı gölge gibi tirtir titriyordu.

Türk köylüsü Makedonyada, Arnavutlukta, Yemende ve bir sürü dağlık veya çöllük aşiret mıntakalarında daimi bir seferberlik halinde binbir eksiklik içinde, durmadan, faydasız yere, kanını akıtıp dururdu. Kanı bahasına kazandığı zaferler hiç bir netice vermezdi, ne sonu gelmiyen isyanların devamına veya yeniden

patlamasına mani olurdu, ne de memleketin git gide parçalanmasına veya bazı kısımlarının git gide devletten ayrılmasına set çekerdi. Giridi ele geçirmek isteyen Yunan Tesalya seferinde ezildi, az sonra Yunan kıralının oğlu Girit idaresinin başına geçti. Makedonyada binlerce kurban verilerek çeteler tepelenirdi, fakat öbür mevsimde yeniden canlanırlar ve her yıl büyük devletler kâh sivil ajan, kâh jandarma kumandanlıkları, kâh mali murakabeleriyle Osmanlı devletinin hâkimiyetini bir parça daha elinden alırlardı. O suretle ki vatan uğrunda, vatanın bütünlüğü uğrunda, kanını akıtmak Türkler için manasız bir şey olmuştu.

Yabancılar karşısında bu kadar âciz olan devlet kendi tebasına karşı son derece müesvis, zalim ve gaddar idi. Namık Kemal veya Abdülhak Hâmidin tiyatro eserleri gizli basılır, gizli satılır ve gizli okunurdu. Lö Tan gibi muhafazakâr bir Fransız gazetesi bir Harbiye talebesinin elinde görülse çok kere onun sürülmesi için kâfi sebep addedilirdi. Bir çok memurlar ancak yılda altı ay maaş alırlardı.

Fakat Osmalılar arasında en acı vaziyette Türkler bulunuyordu. Türk unsurunu hor görmek ve ona Türklüğünü unutturmağa çalışmak için Osmanlı hükûmetinin bir çok sebepleri vardı, bunlar arasında :

Son defa Timur tarafından husule getirilmeğe çalışılan ve Cengiz, Gök Türk devleti vesaire zinciri boyunca gidilirse tâ ezellere kadar çıkabilen Türk birliği ve umum Türk âleminin orta Asyadaki Türk devletine tâbi olması iddiasının Beyazıttan sonra bir müddet Osmanlı padişahlarını yeniden ürkütmüş olması,

İsmail Safevinin Anadolunun şarkındaki türklere bazen kütle halinde kızılbaşlığa ve dolayısıyla Osmanlı hanedanı aleyhine kazanmış olması.

Türk unsurunun Fatih unsuru teşkil etmesi dolayısıyla ekseriyetle kolay boyun eğmeyen insanlardan teşekkül etmesi, halbuki sarayın git gide daha çok nisbette padişahlara ve etrafındakilere yaranmak için her kalıba girmeğe, her türlü dalkavukluğa ve müdaheneye hazır insanları tercih etmesi ve bunların da tabiatıyla yenilmiş ve esarete alışmış unsurlar içinde daha çok bulunması.

10 ve 11 inci asırlarda ise islam arap âlemi çökmeğe yüz tutunca Türk ve garp âleminin onun yerini alma savaşına girişmiş olmaları ve zaferin türklere kalması ve Türklerin hıristiyanlığa karşı islâm müdafii olmaları umumiyetle garp âleminde ve

şark hıristiyanlarında Türk düşmanlığını bir ikinci tabiat haline sokmuş olması keyfiyetleri sayılabilir.

Bütün bu âmillerin tesiriyle, Osmanlı devletini kurmuş olup onun yükünü omuzlarında taşıyan unsurun Türk unsuru olmasına ve Osmanlı padişahlarının Oğuz Karahan soyundan oldukları efsanevi iddiaya rağmen Türk adı ve Türk unsuru hükûmetçe, yerli ve yabancı gayrı Türk unsurlarca (bunlardan bir çoğunun Türkün bir kolu olmasına rağmen) fena ve hakir görülürdü. Abdülhamit devrinin sonlarına yetmişmiş olanlar «kaba Türk» «etraki bi ldrak» gibi tabirleri duymuş ve mektep kitaplarında görmüşlerdir.

Halbuki Balkan ve cihan savaşları yüzünden Osmanlı İmparatorluğu dağılıp her unsur kendi başının çaresini aramağa mecbur olunca en cevherli unsurun hangi unsur olduğunu hâdiseler hiç itiraz götürmez surette gösterecektir.

İşte Atatürk ve onunla beraber yetişen batın gençliğini böyle maddi ve manevi haksız bir felâket ve hakaret havası içinde geçirmiştir.

Kendisindeki kıymet ve cevheri kâh şuurlu surette bilen, kâh şuursuz surette içten içe duyan Türkler bu vaziyetten tabiatile gazebe gelmekte ve filen isyandan çok önce ruhen isyan halinde idiler. Atatürkü tanımış olanlar bu duygunun onda ne derece derin ve şiddetli olduğunu bilirler.

*
* *

Türk soyunun en yüksek çocuğu bulunan ve Türklüğün en felâketli anlarında yetişmiş olan Atatürkün şahsiyeti incelenirken onun «Türkün» bütün vasıflarını harikulâde ileri götürülmüş bir derecede nefsinde topladığı görülür.

Emsalsiz derecede cesurdu ve şuurlu surette cesurdu; bunu lüzumu oldukça, meselâ çanakkalede Türk neferi dünyanın en müthiş silâhlarına karşı süngüsü ile savaşırken, ona, başındakilerinde kendisi kadar ve kendisile birlikte tehlikeye göğüs gerdiklerini duyurmak gibi bir vaziyet karşısında mütemediyen göstermiştir. Anafartalarda bir kere hayatını, kurşunun hızını kıran cebindeki saata borçlu olmuştu.

Sebat ve azminden bahsa lüzum mu vardır; ondaki bu hassalar Balkan savaşı ile büyük cihan savaşından sonra işbu cihan savaşını kazanmış olan büyük devletlerin azmini kırarak, onları usandırıp bıktıracak, surette harbe devam etmiş ve nihayet zafere

erişip muradına ermiş olan Türk azim ve sebatının bir timsali, en yüksek şahikalara yükselmiş bir parçasıdır.

Atatürk yorulmak bilmemezlikte yine Türkün eşsiz bir timsali idi. Sakarya muharebesini yeni kırılmış kaburga kemiklerinin verdikleri ağrılar içinde bir koltuğa oturmuş olarak yirmi iki gün yirmi iki gece, hemen hiç uyumadan, idare etmiş olması bunun binbir örneğinden biridir. Ankarada inkılâp hamlelerini, büyük nutkunu, tarih tezini ve ehemmiyet verdiği bütün işlerin esaslarını tesbit eder ve hazırlarken günler ve gecelerce uyumadığına ve masa başından ayrılmadan çalıştığına şahit olmuştuk.

En sade köylü çocuklarımızda gördüğümüz sevdiği ve saydığına karşı sonsuz fedakârlık, vefakârlık, ona iyilik edebilmek veya onu bir tehlikeden korumak için atılacak ve uyanıklık Atatürkte yurda ait en yükse işlerde olduğu kadar herhangi bir arkadaşını ilgilendiren işlerde de görüldü, herkesin gönlünü hoş etmeği onu kendisinden fazla düşünmeği ve korumağı bilirdi. Bir kere birini sevip ona itimat besledimiydi onun bariz ve kat'i bir fenalığını tesbit etmeden ondan yüz çevirmezdi. Türkün doğruluk ve samibmiyeti en yükü düşmanları tarafından teslim edilegelmektedir. Atatürk bu sıfatları kendisinde en geniş anlamda toplamıştı ve bunlara sonsuz derecede kıymet verirdi; biri için: «Bu beni aldattı» dediği vakit onu kalbinde o adam hakkında esaslı bir şeyin kırıldığı ve silindiği duyulur ve görüldü, ve kimse samimi olarak: «Atatürk beni aldattı» diyemez. Sevdiği ve her ne suretle olursun ilgili olduğu biri aleyhine ister siyasal, ister şahsî mahiyette olsun kendisine bir şey söylene günün birinde söyliyene söylenileni yüzleştirir ve mütekabil vaziyetlerinden çabucak doğuruydu sezerdi. Bu itibarla onun yanında ulu orta şunun bunun aleyhinde bulunmak imkânsızdı.

Atatürk, Türk ülüvvücenabının bir şaheseri idi, samimi olduğuna inan ettiği her söz ve işi kabul ederdi; kötü düşüncelerle yapılmış kötülükleri ise onları yapanlar muzır ve tehlikeli olmaktan çıktıklarını derhal affederdi. Yüz ellilikleri affetmesi bu cümledendir.

Bütün Türkler gibi mütevazi, gösterişsiz olup herkesle temas-tan hoşlanırdı, Fakat icap ettiği vakit hakkını istemeği ve bunu istihsal etmeği, bilhassa bu hak aynı zamanda yurdun selâmeti ile ilgili ise pek iyi bilirdi; Anafartalar kumandanlığını alışı ve millî mücadelede temin ettiği mevki bunu gösterir. Meşrutiyet ve büyük savaş boyunca kıymetçe ondan çok geri olan birçok

şahsiyetler ondan pek ileri makamlara geçmişlerdir; hattâ Trablus-garp harbi arifesinde unutturulup çürütülmek üzere Asire gönderilmek üzere idi. Fakat büyük harbin kat'i ve elim zaruretleri onun dehasının ihmal edilmesine imkân bırakmamışlardı, o da lâ-yık olduğu mevkiî almayı bilmişti.

Keza bütün Türkler gibi hayatın bütün tatlarını tatmağı severdi, ve eğlence âleminde de çalışmada olduğu gibi hiçbir ölçü ve bağ tanımayıp ifrata giderdi; fakat buhranlı ve mühim anlarda her eğlence durur yalnız iş görülürdü.

Tarihinin büyüklüğü ve derinliği dolayısıyla her Türk doğuşundan devlet işlerinin icaplarını, onlar uğrunda katlanılması zarurî zahmet ve fedakârlıkları, takdir etmek, büyük işleri kavramak, tabii olarak disiplin kabul etmek hassalarını haizdir. En saf ve cahil görünen Türk çocukları arasında öyle mudil vaziyetleri ve onların icaplarını kavrayış hâdiselerine tesadüf edilir ki insan hayretlere düşer. Atatürkün, pek nadiren tek bir adamda toplanan dehası, büyük işlerde ve devlet işlerinde Türk fertlerinde yayık bir halde bulunan bu anlayış, seziş ve kavrayışı harikulâde bir dereceye götürmekte idi.

En mudil siyasal işlerden en basit aile işlerine ve şahsî dertlere varıncaya kadar hiçbir mesele yoktur ki, o herkesten çabuk o işin esas ve teferruatını ayırt edip ne yapılması lâzımgeleceğini yanılmaksızın görmesin. Katolik dininin inan ve ibadet işlerinde Papaya tanıdığı lâyuhtilik yani yanılmamazlık hiç şüphesiz siyasal, askeri ve ruhi (pisikolojik) işlerde Atatürkte sahiden vardı. Bugün kimse samimi ve mukni surette iddia edemez ki içinde bulunulan durum ve şartlara göre Atatürk tarafından verilmiş kararlar ve başarılmış işlerin bir tanesinde isabetsizlik bulunmuş olsun.

Fakat bir kararı olgunlaştırdığı devirde onunla ilgili olabilecek mümkün mertebe çok kişilerin rey ve fikirlerini almağı esas şiar edinmişti, her türlü itirazı sabırla hattâ şükranla dinlerdi; ancak bir kere kanaatini edinip işe geçmeğe başladımıydı oyun bozucu itirazlara ve samimi olmıyan tenkitlere kızardı. Kendisine olgunlaşan bir fikrinin muhtelif safhalarında ona tesadüf edenler ve onu kâfi tanımayanlar tenkit ve itirazlarını muhtelif surette karşılanmış olmasından şaşırıp onun hakkında muhtelif hükümler vermiş olmaları bu yüzdendir. Esasen itiraz ve tenkidi hoş karşılamak onu kabul etmek demek değil, kendi kafasında inkişaf eden fikri ona göre bir kere daha mihenk taşına vurmaktır demektir.

Kararlarını tatbik edecek olanların bunları iyice kavramış ve onların isabetine inanmış olmalarını ister ve bu sonucu elde etmek için onlarla her türlü münakaşayı arardı, tâ ki onlar görecekları işleri "emir kulu," gibi değil fakat o işleri benimsemiş olarak görsünler.

Atatürk açtığı her yeni çığırdada, yaptığı her yeni inkılâpta bunları kavrayıp ileri götürebilecek kimse veya kimseleri bulunca o işi ona veya onlara devreder ve kendisi yeni şeylerle meşgul olurdu; bu suretle onun yaratıcı dehası daima taze çığırlarda çalışırdı ve azamî verim elde edilmiş olurdu.

Bu bakımdan şunu da ilâve etmelidir ki Atatürkün hemen her fikri ilk ortaya atıldığı vakit etrafındakilerin pek büyük bir ekseriyeti tarafından icra edilmesi imkânsız hayal addedilmiş, çok kere ancak ona olan inan ve onun iradesinin tesiri altındadır ki bazen fikir tamamen kavranılmamış olduğu halde icraata geçilmiştir; fakat vakit geçip iş inkişaf ettikçe karardaki isabet herkesçe takdir edilmiştir. Atatürkten «dehanın» ezcümle şu suretle tarifini duymuştum (1926 yazı): «dâhi o dur ki ileride herkesin takdir ve kabul edeceği şeyleri ilk ortaya koyduğu vakit herkes onlara delilik der» [*]

Atatürkün ileriyi görmek hassasından bir örneğini çok kere tekrar edilmiş olmakla beraber burada yeniden hatırlatmaktan kendimi alamıyorum, bu örnek kendisinin daha devlet işlerinde mümarese kazanmadığı bir devreye ait oluşudaha ziyade dikkate değer. Mütarekeden sonra «yıldırım» orduları grup kumandanı bulunan Mustafa Kemal Paşa bir taraftan mütareke hükümlerine uygun olsun olmasın azamî fayda temin etmek isteyen Suriyedeki İngiliz kumandanlığının tazyikine, öbür taraftan da azamî derecede ürkek ve korkak olan Osmanlı hükümetinin İngilizler ne derlerse emir gibi kabul et demeğe varan tazyikine uğramakta idi. Bu vaziyette mütarekeden beri daha henüz 13 gün geçmiş iken İstanbulla, Başkumandanlık erkânıharbiye riyasetine 12/11/918 tarihinde çektiği telde şunlar vardır :

« . . . Yoksa İngilizlerin tekâlifine bugüne kadar olduğu tarzda mukabelede devam edildiği takdirde bugün (Payas - Kilis) hattına kadar olan mintakayı isteyen İngilizlerin teklifini yarın «Toros» a kadar «Kilikya» mintakası ve daha sonra (Konya-İzmir) hattının lüzumu işgali tekâlifinin yekdiğerini velyedeceğine ve

[*] Takriben naklediyorum.

binnetice ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idaresi, hattâ Heyeti Vükelâyı Osmaniyenin Britanya hükûmeti tarafından lüzumu intihabı gibi tekâlifin karşısında da kalmak müstabat değildir....»

Filhakika çok geçmeden Torosa kadar Kilikya o vakıtki düşmanlar eline geçer ve bunlar daha sonra tâ Maraşa kadar çıkarlar. Nisan 1919 sonunda Antalyayı işgal eden İtalyanlar Konyaya kadar uzanırlar. 15 Mayıs 1919 da İzmiere çıkan Yunanlılar daha sonra Polatlıya kadar sokulurlar. 16 Mart 1920 İstanbul işgalinden bahseden ve o anda İngiltere Harbiye Nazırı ve dolayısıyla işgal kuvvetlerinin âmiri olan Mister Çörçil der ki:

«16 Marta İstanbul İngiliz Fransız ve İtalyan askerleri tarafından işgal edildi. (Damat) Ferit mümkün mertebe soluk renkte bir hükûmet teşkiline *davet edildi.*»

Aynı zat bir sahife ötede Yunanlıların kendilerine bir çok arazi kazandıran Haziran 1920 taarruzlarından bahsettikten sonra şunları yazar:

«Bu suretle muahede perçinlenmiş oldu. (Damat) Ferit *mutiane bir surette bir kuklalar hükûmeti kurdu* ve 10 Ağustosta Türkiye Sevres sulhu tescim eden vesikayı imzalamağa geldi.» [1]

Padişah murahhaslarınca imzalanan muahedenin 200 üncü maddesi mucibince ise Mütteliklerin Türkiyede birer kara, deniz ve hava askeri murakabe komisyonları bulunacaktı; bunların vazifesi muahedenin bu işlere ait hükümlerinin tatbik ve murakabesi yani ufak bir hale sokulan Türk silâhlı kuvvetlerinin hakiki emir ve kumandası idi.

Bu suretle aradan iki yıl bile geçmeden Mustafa Kemal'in sezip hükûmetine bildirdiği âti tahakkuk etmiş bulundu; fakat kendilerine bildirilmiş olduğu halde bu âtiyi ne görebilmiş, ne de tedbirini düşünebilmiş olanlar artık birer gölge haline gelmiş olup Mustafa Kemal iş başında bulunuyor ve kurtuluş tedbirlerini birer birer tatbika koyuluyordu.

Atatürkün kuvvet sırrını anlamak isteyenler için kendisinde harikulâde bir dereceyi bulan âtiyi görmek hassası üzerinde durmak lâzımdır; deha ve hassasiyetinin mahsulü olan bu görüş kabiliyeti sayesinde filen üzerine aldığı işlerde hiçbir vakit gafil avlanmıyacak, daha kimse tarafından sezilmeyen tehlikeleri çok önceden görüp tehlike belirmeğe başlamadan onu önliyecek ted-

[1] Winston S. Churchill: la crise mondiale, Cilt IV. S. 371 372. işaretler benimdir.

birleri tesbit ve tatbika girişmiş bulunacak ve bu sayede memleket her an her alanda emniyet içinde mütemadiyen yükselecektir.

Atatürkün etrafındakilerde onun görüş ve düşüncelerine olan güvenin esas temeli de bu yolda yapılmış ve beraber yaşanılmış sonsuz tecrübelerdi. Onun söylediklerinin ve yapmak istediklerinin doğruluğu ve derinliği bütün şümulile kavranılmasa bile eski tecrübelere dayanarak herkes isabetin onda olacağına içinden inanmakta olduğu için işaret ve emirleri tereddütsüz icra edilirdi.

Atatürkün ileriye görmek ve ona göre en isabetli tedbiri almak hususundaki fevkalâde kabiliyeti bir çok ecnebi ricalince de kabul edilmekte ve fırsat buldukça ona bu yolda danışılmakta idi.

Keza Atatürk kendisindeki bu hassalar sayesinde her şeyin verimini gayet iyi tayin eder ve durulması lâzım gelen noktayı bilirdi.

Atatürkün doğruyu ve doğru yolu herkesten önce ve herkesten çok keskin surette görmesi keyfiyetine bir de her şey için en müsait zamanı kollamayı ve o anın geldiğini sezmeği emsalsiz surette bilmesi ilâve edilmelidir. Bu suretle göreceği iş asgari sarsıntı ile görülür ve ülke ve ulus görülen iş ve yapılan inkılâptan edeceği istifadeleri en az tehlike, külfet ve zarar mukabilinde elde etmiş olurdu.

Atatürkün doğruyu görüşünün ilk kuvvetli örneği Meşrutiyetten sonra zabıtların siyasetten ayrılmalarında ısrar etmesidir; o devri ve Balkan harbini yaşamış olanlar bu genç zabıtın hemen bütün İttihat ve Terakki teşkilâtını kendine düşman edecek kadar bu işte ileri gitmiş olmasındaki mutlak isabeti takdir ederler.

Sofya ataşemiliteri iken büyük harbe girmememiz lâzım geldiğini, Marn muharebesinden sonra harbin uzayıp Almanların yenileceklerini kuvvet ve kanaatle ifade edişinden, büyük savaş esnasında Çanakkaledeki muzafferiyetlerle büyük savaşın iki yıl fazla sürmesinden, Çarlığın yıkılıp cihan tarihinin yeni bir gidiş almasındaki kat'i tesirinden uzun bahsetmeyip mütarekeyi takip eden devreye geçelim.

Mütareke esnasında Mustafa Kemal devlet ve ulusun madde-ten ve manen ezik ve takatsız olduğunu bilmekle beraber Türklüğün uğramış olduğu bu felâkete lâyık olmadığını, bu hal bir sürü hatanın neticesi olup bundan sonra ülke iyi idare edilirse, bütün müttefikleri ezilmiş olduğu, Almanya, Avusturya, Macaris-

tan ve Bulgaristan yere serilmiş ve galiplerin her emrini boynu bükük bir halde kabule hazır oldukları bir anda, Türk ulusunun haklarını cihan harbi galiplerine kabul ettirecek kudrette olduğunu anlayacak bu inanını resmen yazacak ve resmî, hususî binbir teşebbüsü ile buna etrafını ve halkı inandıрмаğa çalışacaktır.

Bu yolda çalışmanın manası şu idi.

a) Türk ulusu bütün bir cihan ile birlikte uğradığı bu felâketten sonra dahi büyük savaşa girmeden evvelkinden daha kudretli olarak, daha mesut ve şerefli bir yaşayışa kavuşabilir. Yani ondaki eşsiz cevhere sonsuz inanım vardır.

b) Ben onu bu yola sevkedecek ve onun başında olarak bu nimetleri koparacak kudretteyim. Yani kendi siyasal, askerî ve idarî dehama sonsuz itimadım vardır.

Mustafa Kemal'in eseri bu iki inanım yerinde olduğunun şahididir.

Mütareke kendisine tebliğ edildiği andan itibaren gidilecek tek yolu görüp o yola hükûmet ve ulusu sevk etmek için durmadan çalışmağa koyulur; düşmanlarla temasa gelecek olan zabıtların her meselede çetin olmalarını maiyetine derhal tamim eder; aynı surette hareket etmesi için hükûmetle mücadeleye başlar; bunun bir örneğini yukarda gördük. Hükûmetin aciz ve korkaklığını görünce ona olacak şeyleri aynen bildirip istifa eder ve hususî olarak amacı uğruna çalışmağa koyulur.

İstifasından sonra İstanbula gelmek üzere Eskişehir'den geçerken mutasarrıfa sancakta ne kadar tüfek olduğunu sorması daha o andan itibaren ne yolda çalışmağa hazırlandığını meydana koyar.

1918 ve 1919 yılları ahvalini incelersek şunları görürüz:

Hazırlanan sulh muahedesinin bütün inceliklerine tabiatıyla akıl erdiremeyen fakat yurtları yabancı ellerine geçerse neye uğriyacaklarını pekâlâ anlıyan Türk kütelleri nerede yabancı ile karşılaşmışlarsa mukavemete koyulmuşlardı; Adana ve İzmir mıntakalarında İngiliz, Fransız ve Yunana karşı; Karadeniz kıyılarında Pontos denilen eyalet veya devletin kurulmasına temel teşkil etmek üzere Rusya ve Kafkasyadan getirilen rumlara karşı, küçük mahalli kuvvetler kendi kendilerine teşekküle başlamış ve gitgide büyümeğe yüz tutmuşlardı. Şark vilâyetlerinde oranın Ermenistan olmasına mani olmak üzere müdafaai hukuk cemiyetleri kurulmuş ve mukavemet tertibatına girişmişlerdi.

Hulâsa, büyük halk kütleleri de Mustafa Kemal ile aynı ruh ve duygu içinde idiler. Milli mücadele ve milli zafer harikaları, yani pek nadiren hep birden bir ulus üzerine bu kadar şiddetle çöken felâket ve ihanet yığınlarının mucizevi surette yenilip ortadan kaldırılması, eş olan bu ruh ve duyguların buluşup birleşmesinin mahsulü olacaktır.

O sıralarda Büyük Dâhi ve Büyük Ulus başlangıçta herbiri kendi başına aynı yolu tutmuşlarken birçok münevverin kurtuluşu düşmanların bir kısmının teveccühünü kazanmakta ve onların yardımıyla diğerlerin şerrini azaltmakta veya meselâ Amerika mandasını temin etmekte aramalarının manasızlığı münakaşa götürmez surette tebeyyün etmiştir. Hakikatte o anda iki yol ve yalnız iki yol vardı, biri halk kütlelerinin ve Mustafa Kemal'in tuttıkları yol idi: zafer elde edilinceye kadar mukavemet yolu. İkincisi Vahdetinin ve sadrazamı damat Feridin tuttıkları yoldu: düşmana teslim olmak yolu. Birincisi kendine güvenenlerin diğeri güvenmeyenlerin yolu idi. Bütün öbür yollar ancak ve ancak bu ikinci yola çıkabilirlerdi. O vakitki düşmanlar Türk milletindeki eşsiz cevheri ve Mustafa Kemal'deki eşsiz dehayı takdir etmedikleri, ve bunların harikulâdeliği dolayısıyla, edememeleri tabii olduğu için hareket ve tedbirleriyle, şurayı burayı işgaller ile ve Sevr muahede taslağı ile samimi olan ve satılmamış bulunan herkesi meseleyi tam şümuliyle kavramasa dahi nihayet birinci yola girmeye mecbur edeceklere.

Ulus ve ülke için yürünülebilecek tek iki yol kaldığı anlaşılınca Mustafa Kemal'in kurtuluş yolunda yürünülebilmesi için düşman ellerinin erişemeyeceği bir yerde bir hükümet nüvesi kurması ve asırlardanberi saray ve Babıaliden gelen emirleri dinlemeğe alışmış olan ulusu o nüveyi tanımağa alıştırmaları şart idi; zira ancak bu suretle düşman elinde bir âlet olan o zamanın İngiliz Harbiye Nazırının dediği gibi «kuklalar» ulus ve ülkenin âmir dimağı vazifesini görmekten menedilmiş ve bu vazife müstakil ve Atatürk'ün kullanmasını çok sevdiği bir tâbire göre «Türk ulusundan ilham alanların» eline geçmiş bulunurdu ve dolayısıyla ulusu kurtaracak olan zincirleme harikaların yapılması mümkün olabilirdi. Daha mahdut amaçlarla daha evvel kararlaştırıldığı halde ancak Mustafa Kemal'in gayretile toplanabilen Erzurum kongresi. heyeti temsiliye teşkili, nihayet Ankarada Büyük Millet Meclisinin toplanıp resmen milli hükümetin kurulması bu amaca varmak için atılmış adımlardır.

Bütün bu müddet zarfında Mustafa Kemal bir sürü samimiyetsiz tenkide uğramıştır, bunlar iki zümrede toplanabilir:

a) Esas amacı yurdu korumak ve kurtarmak değil kendi ihtirasını tatmin etmektir ve bunun içindir ki bir düziye hükümet veya hükümet taslakları kurmakla uğraşiyor,

b) Niçin İzmir cephesine gidip te kumandayı ele almıyor.

Bu tenkitlerin saçmalığını Mustafa Kemale baştan başa hak vermiş olan hadiseler göstermiştir; zira

a) Düşman elinde «kukla» olan hükümetin yerine düşman elinin erişemeyeceği bir yerde bulunan bir hükümet kurulmadıkça ulusun maddi ve manevi bütün gücü aynı yönde çalıştırılmazdı, bu yapılmadıkça da bütün müttefikleri ezilmiş ve yere serilmiş bir halde olan Türkün cihan harbi galiplerine rağmen zafer kazanması ve her alanda istiklâlini hattâ büyük harpte yenilmeden önce mevcut dahi olmıyan iktisadi istiklâlini elde etmesi kabil olamazdı.

b) Milli hükümet olmadan milli kuvvetlerin muhassalası demek olan milli ordu olamazdı; onu yapmadan da Mustafa Kemal gibi büyük bir kumandanın cepheleleri tutan ufak tefek teşkilâtın başına geçmesi ulusu kurtarmağa değil ancak şerefle ölmeğe vesile olabilirdi. O ise yaşatmak istiyordu.

Mütarekeden sonra olan bitenler padişahlık ve halifelik meselelerini zarurî olarak ortaya atmışlardı. Osmanlı hanedanının temsil ettiği bu iki makam, Türk aslına aşılınmış öldürücü mikrop gibi Türklükle alâkası olmıyan, çürük ve onun belini doğrultmasına mani olan bir sürü âdet, anane ve usullerin bir timsali olmuştu. Bunlar yetmiyormuş gibi bir de mütarekeden sonra Padişah - Halifenin açık ihaneti ve o zamanki düşmanlarla elbirliği etmesi keyfiyeti ortaya çıktı.

Cihan harbi galiplerince müşterek müstemleke haline getirilmek yani müstemlekelerin en kötüsü haline sokulmak istenilen [*] Türk yurdunda onların bu işini kolaylaştırmağa teşne bir Padişah-Halife vardı. İşbu devletlerin ondan ne beklediklerini anlamak için yirminci asrın en büyük müstemlekeci si olup Fas kıtasını Fransaya bedava denecek derecede ucuza maletmiş olan Mareşal Liyotenin Hindi Çinide Fransız himayesi altında olan Anam İmparatoru hakkında yazdığı şu satırları okumak kâfidir [**].

«Onun hakkında serdedilen bütün ittihamlardan bana ne! benim için o Anam İmparatorlarının torunudur, bu yirmi milyonluk

[*] Bunu takdir için hissei şayialı çiftliklerin halini düşünmeli.

[**] Général Gouraud: Lyautey, s. 16

İmparatorluğun büyük içtimai kuvvetidir, o, o adamdır ki geçtiği yerler de halk tozlar içine kapanıp yatar, küçük parmağının her hangi bir işareti kati bir emir mahiyetindedir. Ulu Tanrı! biz ondan istifade edelim ve madem ki ipleri elimizdedir bu kuvveti zafa uğratmıyalım, ve inan idelim ki ne doğrudan doğruya idare, ne de teknik bilgilerimiz bu kuvvetin yerini tutamazlar. »

Vahdettinin o zamanki düşmanlarımızdan gördüğü aldatıcı itibarın mahiyetini bu yazılar iyice gösterir.

Durum böyle olmakla beraber bir taraftan Padişah - Halifenin rolü, akli eren ermiyen herkese bariz surette görününceye kadar onun aleyhine yürümek, ulus arasında tefrika çıkarmak ve dolaşısıyla zafer ümitlerini zayıflatmak olurdu. Mustafa Kemal bundan kati surette kaçındı ve her işte olduğu gibi münasip zamanı ve işin olgunlaşmasını bekledi.

Her görülecek işte azami taraftar temin etmek esasına da çok dikkat ederdi. Bunun en büyük mikyasta örneği milli mücadelede görülür. o vakit onunla beraber yürüyen samimi yurtseverler arasında, eski kafada dindarlar, yani din ve dünya işlerinin birbirinden ayrılmasını akıllarına sığdıramıyanlar ve dolayısıyla Hilâfetin kalkmasını katiyen kabul edemeyecek olanlar; Hilâfeti siyasal bir kuvvet farzedip onu o yüzden yaşatmak isteyenler, saltanatı atmağa keza akıl erdiremeyenler vardı. Mustafa Kemal'in siyasal mahareti bütün o devirde yalnız ve yalnız her samimi yurttaşı birleştiren yurtseverlik duygusunu ileri sürmesi, onu mihver yapması ve yurdu kurtarmak dileğinden gayri düşünce ve işleri sonraya bırakmayı ve bu uğurda gayretkeşlik etmek isteyenleri susturmayı bilmesidir.

Keza daima her işi azami taraftarla görmek dileği yüzünden dir ki Atatürk durmadan kongrelerde, Türkiye Büyük Millet Meclisinde, hususi toplantılarda, başbaşa görüşmelerinde, münakaşa ve telkin fırsatları arar ve yaratırdı.

Misakı Milli esaslarının tâ Ağustos 1919 başlarında tesbit edilmiş olması da herkesin gözü önüne konulması icap eden amacı açık olarak ifade etmek ve gidilecek yolu göstermek içindi.

Atatürk her işte ve her anda icap ettikçe ehemmi kurtarmak için mühimmi feda etmeği, veya daha doğrusu, onun istihsalini daha sonraya bırakmağı bilmekle beraber esas prensiplerin tehlikeye girmesine katiyen razı olmazdı; ve bozgunculuk havası esince onu önlemek için bütün mevcudiyetiyle ortaya atılırdı.

1920 sonbaharında şark vilâyetlerinden Ermenilere yer verilmesi meselesi mevzuubahs olduğu vakit ki mütecellidane hareketi ve 1921 ilkbaharında Londra konferansından sonra bazı kimselerde görülen zâf emarelerini ortadan kaldırmak için gösterdiği atılganlık buna misaldir.

Keza samimiyetle yapılan her türlü münakaşa ve itirazı iyi karşılamakla beraber itiraf edilmeyen maksatlarla yapılan intrikalı beyanata son derece kızar ve bunu faillerine yüzlerdi; ve eğer istediği ve yapılması memleket için faydalı olduğuna kanaat getirdiği şeyin behemehal yapılma zamanı geldiğini görürse şiddet ve tehditten çekinmezdi. Saltanatın ilgası meselesinde tuttuğu yol ve teşkilâtı esasiye, şeriye ve adliye encümenlerindeki beyanatı buna misaldir.

Atatürkteki ikna kuvveti ve gönül kazanmak hassası fevkalâde idi. Evvelden katı surette başka emellere hizmete kararı dolayısıyla kazanılması imkânsız olanlar müstesna, Atatürk kiminle görüşmüş ise onu kazanmıştır. Bazen işe muhatabına karşı şiddet göstermekle de başlasa bu neticeyi behemehal elde ederdi.

Bunun en parlak misali Sevr muahedesinde ufak tefek değişiklik mukabilinde Fransızları Türk cephesi derdinden kurtarmak maksadiyle Ankaraya gelen ve Türkleri o anda her Avrupalı gibi âciz ve fena bilen eski Fransız nazırlarından Franklen Buyondur. Bu zat Mustafa Kemal ile bir iki günlük temastan sonra bir taraftan onun hayranı ve öbür taraftan da Misakı millinin candan inanmış bir müdafii ve bütün dünya muvacehesinde onun propagandacısı olacaktır. O derecede ki Fransada onun hakkında «Ankarada ona büyü yapıldı» sözü çıkarılacaktır. Bu zatın doğruluğuna kani olduğu fikirleri kendi memleketinde çabuk ve tam olarak kabul ettiremeyişi ancak iki memleket arasında aniaşmamazlıkların devamına sebep olmuş, fakat nihayet Fransızlar dahi doğru yolun onun tavsiye ettiği yol olduğunu kabule mecbur kalmışlardır.

Atatürk birçok siyasal muvaffakiyetlerini dehasına ve ikna kabiliyetine olduğu kadar bu şahsî cazibesine ve gönül alma hassasına borçludur.

Atatürk kafasında kararlaştırmış olduğu birçok işlerin görülmesi için müsait zamanı beklediğini söylemiştik; o zaman gelince çok kere hiç ehemmiyetsiz zannedilecek bir hadiseden istifade ederek o hadiseyi son neticelerine kadar götürmek suretiyle kararını tatbik ettirirdi. Keza çok kere bu kararın tatbiki için

ortaya atılanlar işe kendiliklerinden giriştiklerine ve eskidenberi kendilerinde mevcut bir fikri tatbik ettiklerine zahip olurlardı; saltanatın ve Hilâfetin ilgası ve Cümhuriyetin ilânı gibi hadiseler bu tarzda görülen işlere örnektir.

Görülmesi zarurî olan işin en münasip zamanını tayinde olduğu kadar herhangi bir alanda elde edilen bir muvaffakiyetin azamî verimini tayinde de son derece mahir idi. Franklen Buyon anlaşmasında o günkü şeraite göre azamî faydaları koparması ve o gün için üzerinde ısrar edildiği takdirde lüzumsuz yere tehlikeli bir vaziyet ihdas edecek olan İskenderun ve Antakya işini sonraya bırakması buna delildir.

Mustafa Kemalın askeri dehasından bahsetmek bize düşmez. Bu dehanın şaheserleri olan Çanakkale ve Sakarya muharebeleleriyle 1922 yazı büyük taarruzunu Annibal, Alpaslan, Cengiz, Timur, Yavuz, Napolyon vesairenin muharebe ve seferleriyle mukayese etmek mütehassis işidir. Fakat çarpışan düşmanlar arasındaki vesait ve şerait farkları ve alınan askeri neticeler gözönünde tutulursa Mustafa Kemalın zaferlerini tarihin herhangi meşhur zaferleriyle boy ölçebileceklerini ve onlara nisbeten faikiyet iddia edebileceklerini herkes yekten görebilir.

Bu zaferlerin siyasal neticelerine geçerse bunları tamamiyle takdir etmek için henüz kâfi zaman geçmemiş olmasına rağmen diyebiliriz ki siyasal neticeleri nisbeten çabuk bir zamanda ortadan kalkan Annibal ve Napolyonun bir çok zaferleri bertaraf Mustafa Kemal zaferlerinin Cengizin kızıl kum üzerinden Buhara seferi ve Alpaslanın Malazkirt zaferinden daha büyük neticeler vermiştir, verelmektedir ve bunların gerek Türk, gerekse cihan tarihi üzerindeki tesirleri ancak asırlar geçtikten sonra muhake-me ve tamamiyle takdir edilebilecektir.

Rusyada Çarlığın yerine Bolşevikliğin geçmesi, cihanın bugünkü durumu ve bolşevik, otoriter ve demokrat üç zümreye ayrılması, cihan savaşıdan sonra tamamiyle istiklâlleri kaybolacak sanılan şark milletlerinin bilâkis inkişaf edegelen halleri hep bu zaferlerin birer neticesidir.

Mustafa Kemal zaferlerinin birer istilâ ve fetih zaferi değil yurt ve ulus kurtaran zaferler olduğu da ayrıca kaydedilmelidir.

Mustafa Kemalın ağustos 1922 taarruz ve zaferi başka bir bakımdan da Türk askeri tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Bir iki asırdır Türk dünyasının bir düziye gerilemekte olması ve başlıca askeri muzafferiyetlerinin, Plevne, Çatalca, Çanakkale, İnönü,

Sakarya ve sairenin hep tedafüi muzafferiyetler olması bütün dünyada şu zannı doğurmuş ve kuvvetleştirmişti ki Türk askeri iyi bir müdafidir, fakat taarruz kabiliyetinden mahrumdur. Orta Asyadan kalkan bir ulusun üç büyük Okyanus kıyılarına kadar olan yerleri istilâ edebilmiş olması tedafüi muharebelerle olamayacağı besbelli olmakla beraber, gerek anlayışsızlık, gerek bugünkü Türklerde atalar cevherinin kaybolduğu iddiası yüzünden bu zan her tarafa yayılmış bulunuyordu. Dumlupınar bu zannı yıkmış ve bugünkü Türklerde atalar cevherinin aynen yaşamakta olduğunu göstermiştir.

Dumlupınardan sonra o vakte kadar Mustafa Kemal ile çalışmış olanların bir çoğu işin bittiğine hükmetmişlerdi, onlara göre eski tertip devlet devam etmeliydi; hattâ bazılarına göre şarkta yeniden canlanan Türk kuvveti muhtelif diplomatik oyunlar içinde muhtelif şark memleketlerinde meşrutiyetten sonra yapılan, ve daha doğrusu yapılmak istenilip neticesi berbat çıkan bir çok hayali teşebbüslere propaganda ve tahriklere âlet olmalıydı. Bu o sırada dünya ve yakın şarkta mevcut olan kuvvet muvazenesine göre ilk Osmanlı padişahlarının fütuhat politikalarının çok tehlikeli ve fena şerait içinde tekrarlanmış bir taklidi olurdu.

Mustafa Kemal ise büsbütün yeni bir yol tuttu. 16 ıncı ve 17 inci asırlara kadar dünyanın en muazzam devletlerine, ordularına ve hazinelerine malik olan Türkler 19 ve 20 inci asırlardaki o elim vaziyete neden düşmüşlerdi?

Bu düşünüş âmilleri ortadan kaldırırsa, dünyada insan olalı insanlığın önünde yürümüş olan Türklerin eski mevkilerini tekrar almaları tabiidir. İşte keskin görüş ve anlayışı, ve şiddetli iradesi ile Mustafa Kemal'in dehası bu düşünüş âmillerini ortadan kaldırma ve yükseliş âmilleri yaratma yoluna gidecektir.

Milli hâkimiyetin kurulması, iktidarın alelâde bir mal gibi miras olarak baba, amca veya ağabeyden alınması keyfiyetinin ortadan kaldırılması işine zaten istiklâl harbinin icabı olarak tevessül edilmişti.

Lozan sulhu imzalandıktan sonra Cumhuriyetin ilânıyla filen mevcut olan vaziyet kati olarak tesbit edilip müphemiyet yüzünden bazılarının eski halin geri geleceğine dair besledikleri ve yaymak istedikleri vâhi ümitlerin kökü kesilir.

İçeride taassubun ve terakkî düşmanlarının mesnedi ve dışarda binbir gailenin membaı olan hilâfet kaldırılır. Bütün müterakki âlemde olduğu gibi din ve dünya işleri birbirinden ayrılır; din bir

vicdan; inan ve ibadet meselesi haline sokulup devlet işleri ulus ve ülkenin ihtiyaçlarına göre tedvir edilmesi esası kabul edilir, bu suretle bu işler her terakkiyi durduran veya yavaşlatan asırlardan kalmış âdet, anane, usul, emir ve sairenin tesirinden kurtarılır; ve ülke bütün müterakki âlemin kabul etmiş olduğu esaslara dayanan kanunlarla cihazlandırılır.

Bu meyanda şapka ve tekkeler hakkındaki karar ve kanunlardan bir nebze bahsetmek isterim. Dinle alâkası olmamakla beraber körü körüne taassubu körükleyenlerce bir küfür alâmeti olarak gösterilen şapka meselesinde Mustafa Kemal cezri davranıp Türk âlemi zafa uğrayalıdan beri Avrupa ve Amerikada bir eğlence vesilesi ve bilhassa orta kurunda her din ve cemaat mensbunu ayrı bir kisveye bürünmeye mecbur eden zihniyetin devamının nişanesi olan fes, kalpak ve saireyi bıraktırıp medeni ve müterakki bütün âlemin başlığını giymek mecburiyetini koymuştu, ve sırf şuursuz bir taassuba dayanan bir zihniyeti baltalamıştı.

Halbuki kadınların yüzlerini örtmeleri meselesi de şüphesiz bir gerilik alâmeti ve keza orta kurun ve daha eski devirlerden kalma bir âdetti. Burada ise Mustafa Kemal işi zamana ve kültürün ilerlemesine bırakmağı tercih etmiştir; zira burada cezri gitmekle birçok kimselerde beşeri en derin hislerden biri olan kıskançlık hissini boşu boşuna tahrik etmiş olacaktı.

Aynı surette Mustafa Kemal birçok inananlar için ruhi ve vicdani bir ihtiyaç olan dua yerlerine yani camilere hürmet ederken birer siyasal ve sosyal nüve halinde zamanımıza uymıyan köhne bir zihniyeti yaşatmağa vesile olan ve bazı şeyhler elinde tehlikeli bir alet haline girebilen tekke ve zaviyeleri kaldırmıştır.

Bu iki islâhatı; da yapmak için Şeyh Sait isyanının bastırılması anını, yani irticain tepelenmiş ve sinmiş bulunduğu bir anı seçmekle bunları ulusa asgarî külfete mal etmiştir.

Kadınların sosyal yaşayışa son derece az karışmaları bazı kavimlerde âdet olup islâmdan sonra şuursuz bir taassup bunu son derece, hattâ Muhammet devrinin bile düşünmediği derecede ileri götürmüştü; halbuki bu hal esas Türk âdetlerine muhalif olup islâmdan sonra dahi hükümdar, devlet adamı, kumandan, asker ve saire sıfatile filen iş başında birçok Türk kadınına rasgelinir.

İslâm âleminde kadının vaziyeti bir taraftan onun manevî mevkiini küçültmekte ve öte taraftan da Türk camiasının yarısını bilhassa çocuklara ilk duygu ve bilgileri aşılıyan yarısını

dün bir vaziyette tutmakla camiayı zayıflatmakta idi. Atatürk kadınları her makama getirmekle, onlardan memur, hâkim, meb'us vesaire yapmakla onların maddî ve manevî mevkiini yükseltmiş, cahil kimseleri dahi onları saymağa mecbur etmiş ve dolayısıyla Türk bütünlüğünün kıymet ve kuvvetini arttırmıştır.

Kadınları küçük görmek ve hafife almak zihniyetini baltalamak için kadınlardan mebus seçildiği sıralarda alelittlak kadınlar için her kim saygısız bir düşünce beslerse kendi anası, karısı, kız kardeşi ve kızları için o düşünceyi besliyor der ve erkekler arasında kadınlar hakkında bazı saygısız düşünce ve şakaları bu suretle durdurmak isterdi.

Burada istitrat olarak Hindistan hakkında bir incelemeğe Atatürkün dikte ettiği bir haşiyeyi koymak isterim. Bu incelemede Hindistandaki Türk devletlerinde ordunun başlıca Türklerden mürekkep olduğu söylenmiş fakat ordudaki bütün Türk unsurunun daha elverişli olduğu için doğrudan doğruya savaşta kullanılmak üzere bilhassa geri hizmetleri için başka unsurlardan da asker alındığı ve bununla belki de gönül alma dileği gibi bazı siyasal maksatlar güdüldüğü yazılmıştı. Atatürkün haşiyesi şudur, bu 1933 te dikte edilmiş fakat eser henüz basılmadığı için intişar edememiştir :

«İkinci derecede unsurları bunlara (Türlere) yardımcı olarak kullanmak çok isabetli bir düşünce idi. Nitekim Avrupayı istilâ eden Hun Türkleri de böyle yapmışlardı; imkân bulabilip istilâ ve taarruz politikasını takip etmiş olan bütün Türkler aynı sistemi tatbik etmişlerdir. çünkü Türkler için esas, zafer unsurunu birinci safta bulundurmamak idi, o unsura yardımcı ve hizmet edici herhangi bir unsur olabilirdi.

«Cümhuriyet Türkiyesinde bu prensip değiştirilmelidir. Çünkü bunun tarihi mahzurları görülmüştür; bu mahzurların başlıcaları yüksek asil Türk ırkının hizmette kullanılan ırklarla karışmasıdır. Bundan sonra Türk ırkı kadınlarını, erkeklerin yapmağa mecbur olduğu askerlik vazifesi dahil, bütün hizmetlere teşrik ederse, Etilerde, İskitlerde, Amazonlarda olduğu gibi kendi ırkından başkalarının hiçbir yardımına muhtaç olmaksızın büyük millî ülkülerine başlı başına ve müstakil olarak yürümek kabiliyetini ihraz edebilir.»

Türlere terakki yolunda yürümeği zorlaştıran diğer iki âmil de harf ve dil meseleleri idi. Eski Türk harflerile okuma yazma öğrenmenin şimdikilerle öğrenmeden bir kaç misli zaman aldığı,

onlarla telâffuzu bilinmiyen bir kelimenin okunması imkânsız olduğu inkâr edilemez bir hakikattir.

Kullanılan dil ise üç sarf ve üç nahvin öğrenilmesini icap ettirmekte ve dolayısıyla asıl ilimleri öğrenmeğe hasredilecek zamanın mühim bir kısmını yemekte idi; bundan başka ıstılahlar için âdet edinilmiş olduğu şekilde yeniden arapça kelimeler alınıp arap sarf ve nahvine uygun şekilde kullanılarak ve hattâ uydurularak dile sokulması yüzünden fazla güçlükler husule geliyordu. Dil inkılâbı bu iki nevi derdi ortadan kaldırmaya matuf idi, fakat Atatürk'ün vakitsiz ölmesi bu işi sona erdirmesine mâni oldu.

Osmanlı devrinin propagandalarına rağmen bütün Türklerin içinde, malûm tabirle tahteşsuurunda, eşsiz işler başarmış ve başarabilir bir ulusun üyesi olmak duygusu yaşamaktadır; bu bilinen ve bilinmiyen geçmişin ruhlarda bıraktığı babadan oğula geçen bir duygudur. Bu duygu Atatürk'te son derecede ilerlemiş bir halde idi. Bir çok Avrupalı âlimler tetkiklerinde, medenî hamlelerin Avrupa ve dünyada Orta Asya bırakisefallerinin yayılması husule geldiğini ve onlar tarafından getirildiğini müşahede etmişler, bundan üç dört bin yıl önce Anadolu'da Etilerin anaya ana, ataya ata dediklerini ve daha bir çok bugünkü türkçemizde yaşayan kelimeleri kullandıklarını, Anadolu'dan yine aynı devirlerde İtalyaya geçip orada büyük bir medeniyet kuran Etrüsklerin adının Türski olduğunu ve buna mümasil bir çok şeyleri yazmakta idiler.

Atatürk harf inkılâbını yapar yapmaz yorulmak bilmez bir çalışma ile tarihî incelemelere koyulur. Dünyaya medeniyeti yayan Orta Asya bırakisefallerinin tabiatıyla elân bugün orada yaşayan bırakisefallerin ataları yani Türk olduklarını söyler, antropolojik ve lengüistik izler boyunca ilerleyerek, Sumer, Eti, Türski ve saireden geçen orta kurundaki islâm medeniyetinin esaslarını da ihtiva eden, Orta Asyadan gelme bir sürü göçle beslenilmiş, dünyada muazzam bir Türk siyasal ve kültürel inkişafı olduğunu ifade eder, ve bir çok Avrupalı âlimlere bunu teslim ettirir.

Bu suretle her Türk için geçmiş ile göğsünü kabartacak ve geleceğine inanla bakmak hakkını verecek tamamıyla ilmi bir bilgiler zinciri husule gelmiş olur.

Osmanlı İmparatorluğu ekonomi bakımından bir sömürge idi, öbür devletler gibi sanayiini gümrükle himaye edemezdi, dolayısıyla sanayi sahibi olamazdı ve Türk ulusu ancak az kâr geti-

ren işlerle meşgul olmaya mahkûm olup memleket sadece zirai ve madeni ham maddeler ihraç etmeğe ve onlarla yapılan mamul eşyayı 30 - 40 misli pahalıya Avrupa ve Amerikadan getirmeğe mahkûm idi.

Müstakil Avrupa devleti ile sömürge arasında diğer esaslı farklar: bankacılık, denizcilik ve bayındırlık işlerinin memleket çocuklarının veyahut yabancıların elinde olması keyfiyetidir. Bu bakımlardan da Osmanlı ülkesi tam bir sömürge halinde idi.

Bu alanlarda bir sömürge durumundan çıkabilmemizin önüne geçmek üzere, birçok samimi düşünenlerimizi de aldatan, alttan alta propagandalar yapılmış ve gümrük himayesile ayakta duran sanayiîni kıymet ve faydası olmadığı gibi garibelere birçok türkler inandırılmışlardı. Sanki hemen bütün dünyada sanayi gümrük himayesi sayesinde kurulmamış imiş ve bugün dahi Fransa ve İtalya gibi büyük devletler dahil, ekseri memleketlerde sanayi gümrük himayesi olmadan yaşayabilirmiş gibi.

Birinci beş yıllık sanayi programı propaganda ve bilmemezliğin doğurduğu böyle bir aleyhtar hava içinde yapılmış ve tatbik edilmiş ve herkes görmüştür ki bu iş yürür ve Türkler için iktisadi bakımdan bir sömürge ulusu halinden çıkmak mümkündür. O andan itibaren bütçede görülen mütemadi artış ta Atatürkün bu yoldaki azminin ne kadar yerinde olduğunu göstermiştir. Ülkede hemen bütün banka muamelelerinin türkler eline geçmesi, denizciliğimizin inkişafı ve saire de aynı inkılâbın birer hamlesidir.

Atatürk Balkan savaşı faciasından bahsederken «ben iş başında olsaydım bu böyle olmazdı» derdi. Balkan anlaşmasını yapışı, ona bu sözü söyleten âmillerin mahsulüdür. Bu anlaşma, yapıldığı andaki vaziyete göre en muvafık tedbirdi ve Türkiyeyi mütecerrit vaziyetinden çıkardı.

Atatürk sulthan sonra sekiz on yıl kadar bilhassa iç işleri ve inkılâp işleri ile uğraşmıştı, fakat inkılâbın ve iç durumun sağlamlaşması ve ekonomik alanda ülkeye lâzımgelen hız verilip beş yıllık plânın vücade gelmesi üzerine dış siyasa ön sıraya geçer ve derhal Türkiyenin, kullanılması moda olan tâbire göre, dünyada sayılan 2-3 «dinamik» devletten biri olduğu görülür; barış içinde siyasal menfaatler temin etme yolu tutulur, ve bu hiç bir gücenciklik husule getirilmeden yapılır, boğazlar mukavelesi Türkiye lehine değiştirilir, boğazlar üzerinde tam hakimiyetimiz kurulur ve Hatay, Türklüğe kazandırılır.

Bu yazılara bir sonuç yapmağa lüzum görmüyorum.

Ebedi Şefimizin unutulmaz hatırasını Türk ulusunun bir ferdi ve kendisinin maiyetinde çalışmış ve çok iyiliğini görmüş bir adam sıfatıyla ruhumun en derinliklerinden kopan saygı ve sevgi ile selâmlamakla iktifa edeceğim.

ATATÜRK VE TARİH

Hasan Cemil Çambel

Tarih ve dil inkılabları, hiç şüphesiz, Atatürk'ün milli kültür inkişafına attığı iki en derin temel, ve ancak onun gibi müstesna bir deha iradesine lâayık iki muazzam teşebbüstür.

Atatürk'ten evvel de, tarih yazmak ve dil düzeltmek teşebbüsünde bulunmuş devlet reislerini tarih bize haber veriyor. Caesar bunların en eskisi ve büyüğüdür. Onun Gol harpleri hakkında yazdığı «Commentaires» leri, harp sanat ve tarihinin daima meşk ittihaz edilmeğe lâayık ölmez âbideleri olarak, antikiteden yeni zamana yadigar kalmış, en büyük hükümdarlar bunları kendi dillerine terceme ettirmiş, ve Napolyon, Korsika'da, gençliğinin bütün gecelerini bunların üzerinde geçirmiştir.

Yine bu cümleden olmak üzere, Gundolf'da, Türk müverrihleri tarafından tetkik ve tevsika muhtaç gördüğümüz şu satırları okuyoruz [1]: «Kanunî Sultan Süleymanın, batı ve yeni dünya hükümdarı, rakibi Şarlken'in Caesar hayranlığını öğrenerek «Commentaires» leri terceme ettirdiğini rivayet ederler. Şarlken'in saray takımı Sultanın hayatında «İmitatio Juliana» bulmak daiyesindedirler. Daha yakın ihtimal şudur: İstanbul fatihi İkinci Mehmedin gözlerine Avrupa ganimetlerinden Caesar'ın tarihi düşmüş olabilir. Sultan Süleyman «Commentaires» leri terceme ettirmekle kudretli ceddini taklit etmiş olsa gerektir.»

Caesar tarihten başka dil ile de meşgul olmuş, ve doğru lâtin dili hakkında «de analogia» isminde bir eser yazmıştır [2].

Cicero, 19 birincikânun 45 te Puteoli civarındaki villâsına Caesar'ın yaptığı bir ziyareti şu tasviriyile canlandırırken, onun dil işlerine alâkasını da kaydediyor [3]:

[1] Caesar. Von Friedrich Gundolf. Sayfa 144.

[2] Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius. Von Edward Meyer S. 336.

[3] Caesars Monarchie und das Principat des Pompeius. . . .
S. 519/20.

«Askerî ve sivil maiyeti, azatlar ve esirlerle beraber, 2000 kişiye çıkıyordu. Caesar kendisi, önce, yiğeni Atia'nın kocası Phlippus'un nezdinde kaldı. Kimseyi yanına kabul etmedi, ve Balbus'la hesapları ve işleri bitirdi. Sonra, sahilde bir gezinti yaptı. Hamama girdi, Mamurra'ya ait bir meseleyi halletti, vücudünü yağlattı, dinlendi, ve bir gaseyan vasıtası kullanarak akşam yemeğine hazırlandı. Yemek hararetili bir konuşma ile hoş geçti.

«Fakat misafir, aman dönüşte bize bir daha uğra, denecek takımdan değildi. Bir kereci kâfi. Konuşma esnasında mühim (siyasî) hiç birşeyden bahsolunmadı, *buna mukabil birçok filoloji meseleleri konuşuldu.* Bununla beraber, kendisi keyifli ve memnundu.»

Caesar gibi, Şarlman bizzat bir Alman dil nazariyesi telifine girişmiş [1], ve büyük Frederik «zamanımın tarihi», ve «yedi sene harbi tarihi» eserleriyle diğer hatıralarını «mémories de Fredric II.» adıyla bizzat fransızca yazdığı iki ciltte toplamıştır.

Bu birkaç misal dahi göstermeğe kifayet eder ki tarihte büyük işler yapan insanlar kendi tarihlerini yine kendileri yazmışlar, devirlerinin ve fiillerinin hem icracısı, hem de aynı zamanda müverrihi olmuşlardır.

Ancak bu hususta, Atatürk'ün, başta Caesar olmak üzere, bu büyük şahsiyetlerden ayrılan, onlara üstün olan, bunun için de onu eşsiz yapan bariz cephesi, onun, onlar gibi, yalnız kendi işlerinin ve zamanının tarihini yazmakla iktifa etmiyerek - ki «Nutuk» bu vazifeyi mükemmel görür ve Caesar'ın «commentaires» lerine muadildir -, bilâkis bütün tarih muvacehesinde, şimdiye kadar hiçbir devlet reisinde misline tesadüf edilmeyen umumî, merkezî bir vaziyet alması, büyük milletin büyük tarihini bütün insanlık tarihinin ve bütün beşeriyet kültürünün geniş tesanütlü çerçevesi içinde, hür ve müstakil mütalâa etmesi, ve tarihte millî ideallerin yanında insanlık idealinin de yükseldiğini görmesidir.

Vakıa o, ilk önce, Türk milletini, kendi tarihini en eski zamandanberi, bir bütün olarak düşünmeğe, ve kendini cihan tarihinin mühim bir uzvu ve yapıcısı olarak hissetmeğe davet etti. Fakat aynı zamanda, yalnız Türk camiasına münhasır kalmıyan, bilâkis bütün milletler camiasını kucaklayan tarihî misyonunun üniversal şümüliyle, bütün dünyaya da, şimdiye kadar yürünmemiş yeni bir yol gösterdi.

O, beşer kültürünün «préhistoire» dan zamanımıza kadar sürüp gelen, ve ilk müşterek menşeyini Orta Asya'dan alan on binlerce yıllık tarihî vahdetini, ve Türk ırkının bundaki yaratıcılık ve yayıcılık

[1] Propyläen Weltgeschichte. Cilt 3. S. 124.

rolünü tarihte ilk defa bu kadar canlı ve inanlı gözlerle gören, ve bunu, yeniden bir daha tahakkuk ettirilmesi lâzım hakikî bir ideal olarak Türk milletine ve bütün dünyaya işaret eden insandır.

Binlerce ve binlerce asırların dalgaları arasından akıp gelen tarihi vukuun türlü tezahürlerine, milletler arasında, devir, devir görülen türlü husumet ve mücadelelere rağmen, tarihte ilk defa o gördü ve inandı ki, bütün dünya milletleri bir kültür vahdeti teşkil eder, ve bütün insanlık kültür ittihadıyla kardeşler.

O, beşer camiasını, eski ve yeni tarihin şeniyetinden çıkardığı bu yeni ideal etrafında birleşmeğe, ve dünya kültür Cümhuriyetini kurmağa davet etti.

O, bu cesur hareketi, bir müteheyyiç veya bir hayalperest gibi değil, bir şair, bir sanatkâr, veya şeniyet ve hayat yabancısı bir utopist gibi de değil, bilâkis, yaşadığımız bu asırda ve gözlerimizin önünde, tarihi yapan ve tarihe büyük yolunu açan harp san'atkârı, devlet san'atkârı, ve sivilizatör büyük insan olarak yaptı, ve, kendi istihkaklarından, ve tarihin elinden çekip aldığı o rakipsiz otoritesiyle, tek başına, ve bir dev gibi, dünyanın önünde dikildi ve milletlere haykırdı: birleşiniz, çünkü birsiniz, ve aynı bir kültürün çocuklarısınız!

Bu milletler ittihadını, o, ne İskender gibi, fütihat emeliyle, ne Caesar gibi, emperyalist ruhla, ne hıristiyanlık veya islâmlık ittihadı arkasından koşmuş din politikacıları ihtirasıyla, ne de beşer tesanüdü -bunu Nutukta da okuyoruz [1]- bütün hâkimiyetlerin tek bir hâkimiyet içinde izabe edilmesinde ve milletlerin fevkinde bir kuvvetin meydana çıkmasında arayan bir müverrih görüşüyle değil, bilâkis insanların şahsî hürriyetlerini ve milletlerin hususiyet ve istiklâllerini muhafaza etmeleri şartıyla, binlerce yıldanberi aynı kökten neşvünema bulan beşer kültürü içinde birleşmelerine inanan realist bir idealci olarak istedi.

O, bütün insanlığın yükselmesi için bu necip duygunun bütün insanlıkta şuur ve iman olmasını istemiştir.

Bu onun cihan tarihi telâkksidir.

Milletler hayat ve istikbalini, o, bu asil görüşte topladı, ve bunu, asrımıza, merkezî fikir olarak verdi.

Onun büyüklüğünün en yüksek, en hâkim cephesi budur. Ve tarih bunu, yalnız Türklüğün değil, bütün insanlığın şeref ve haysiyetinin bir âbidesi olarak, nesillerden nesillere mukaddes bir emanet gibi devredektir.

[1] Nutuk, ilk tab'ı : sahife 508

Ruhu kendi milletinden başka bütün beşeriyet için dahi çarpan, ve bütün insanlığın sevgisini de içine alacak kadar engin olan bu büyük insan, elbette tarihi, yeniden yaptığı gibi, yeniden de yazacaktı.

Bu, Türk tarihini, ve Türk tarihine ayrılmaz bağlarla bağlı olan cihan tarihini, bu yeni ruhla şekillendiren bir eser olacak, ve, engin, derin temellerini, zamanların ve mekânların sonsuzluğuna atan bir ilim âbidesi gibi, Türk milletinin ve dünya milletlerinin gözleri önünde yükselecekti.

Bu bir dev işi idi, ve bunu ancak o yapabilirdi.

Çünkü buna, karanlıkları aydınlık yapacak bir güneş göz, hakikatleri anlayacak ve hissedecek, kâinatın ve insan hayatının sırlarını izah edebilecek derin nefesli bir ruh, korkunç ve massif dağ kütleleri halinde, asırların yığıldığı dinî, siyasi, ilmî eski ve yeni prejüjeleri, eski ve yeni doğmaları parçalayıp yıkacak bir tabiat enerjisi, büyük icra plânları kurmağa kadir büyük üslûpta bir mimar, bütün devlet ve millet vasıtalarını bu ilim hareketinin hizmetine sokacak büyük bir devlet reisi, ve aşınmak bilmez bir sabır ve sebat graniti lâzımdı.

Böylece, tarihin büyük yaratıcısı, tarihî mukadderatla, şimdi, tarih yazmanın büyük üstadı oldu. Ve muazzam plânını tatbik ettirmek için, 1930 da, Ankarada, eski ananelerin yıkıldığı ve yeni ananelerin dövuıldığı bu inkılâp merkezinde, Türk Tarih Kurumunu tesis etti. Ve ona, iş kanunu olarak, şu düsturu verdi :

«Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat, insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.»

ATATÜRK'ÜN TARİHÇİLİĞİ VE FAHRİ PROFESÖRLÜĞÜ HAKKINDA BİR HATIRA

Prof. Şemsettin Günaltay
Sivas Sayıları ve T. T. K. Üyesi

Bir çokları Atatürk'ün tarihle işigalinin Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin teşekkülü ile başladığını zannederler. Halbuki tarih, Atatürk'ün mektep sıralarındanberi en çok sevdiği ve daima meşgul olduğu mevzulardan biri idi. Ben, bu hakikate 1923 te İstanbul Darülfünunu Edebiyat medresesi müderrisler meclisinin bir kararı münasebetile muttali olmuşum. Şöyle ki:

1338 (1923) senesi Eylülünün 19 uncu günü toplanan İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi müderrisler meclisinde, müderrislerden Yahya Kemal Bey Başkumandan Gazi Mustafa Kemal Paşaya fahrî müderrislik verilmesine dair bir teklifte bulunmuştu. Bu teklif meclisçe ittifakla kabul ve keyfiyet şu telgrafla Gazi Mustafa Kemal Paşaya arzedilmişti:

«İstanbul Darülfünunu Edebiyat medresesi meclisi müderrisini 19 Eylülde akteylediği celsede zatı müncii kumandanilerini fahrî müderrisliğe müttefikan intihap etmekle kesbi fahreyle.»

O zaman Büyük Millet Meclisi Reisi ve Başkumandan olan Gazi Mustafa Kemal Paşa da telgrafla şu mukabelede bulunmuştu:

«Türk harsının mihrakı olan Fakülteniz fahrî müderrisliğine intihabımdan dolayı meclisinize teşekkür ederim. Eminim ki millî istiklâlimizi ilim sahasında Fakülteniz ikmal edecektir. Bu şerefli tekâmülün husulünü deruhte eden heyetiniz arasında bulunmak bence baysi iftihardır.»

Edebiyat medresesi meclisi müderrisini, bu cevaptan sonra Gazi Mustafa Kemal Paşaya verilecek fahrî müderrislik beratının takdimine müderrislerden Necip Asım, İzmirli İsmail Hakkı ile şu satırların muharririni memur etti.

Gazi Mustafa Kemal Paşa heyetimizi o zaman mesaî büroları olan Ankara istasyon binasında kabul buyurdular. O esnada İkinci Büyük Millet Meclisinin intihabı için hazırlık yapıyor, namzetleri

ayırarak heyet Gazi Mustafa Kemal Paşanın riyaseti altında bu binada toplanıyordu. Kabul buyurulduğumuz esnada bu heyet içtima halinde idi.

Berati takdim ve lûtfen fahri müderrisliği kabul buyurduklarından dolayı müderrisler meclisinin şükranlarını arzettik. Heyetimize iltifatlarda bulunan Gazi, bir aralık kendisinin mektep sıralarından-beri çok sevdiği tarihle daima meşgul olduğunu, bu itibarla fahri müderrisliğinin, edebiyattan ziyade tarihe ait olmasının daha münasip olacağını söylediler. Edebiyat medresesinin edebiyat, tarih, felsefe, içtimaiyat ve coğrafya şubelerinden mürrekkep olduğuna göre bu hususun tahakkuk etmiş olduğu yolundaki cevaba tebessümle mukabele buyurdular. Sonra bana teveccühle «tarihçilerle çok konuşacağız» yolunda iltifatta bulundular.

Aradan seneler geçti. İkinci Büyük Millet Meclisi toplandı. Lozan sulhu aktedildi. Hatta Üçüncü Büyük Millet Meclisi intihabı yapıldı. Bunu, büyük inkılâplar takip etti. Fakat, Gazinin «tarihçilerle çok konuşacağız» yolundaki vaatlerine dair bir ses çıkmadı. Bu vaziyet karşısında ben, 1923 senesinde istasyon binasında söylenilmiş olan bu cümlemin bir nezaket iltifatı olduğuna hükmetmiş ve bunu unutmuşum.

Fakat, bu sözün söylendiği zamandan yedi sene sonra Büyük Şefin, mekteplerde resmen okutulanlar da dahil olmak üzere bütün tarihî eserleri toplattırarak tetkik buyurduklarını duyduk. O zaman, istasyon binasında samiamı okşayan cümleyi tekrar hatırladım. Çok geçmeden bu konuşmalar da başladı.

Anlaşıldı ki büyük inkılâpçı yapacağı şeyleri, çok evvelden kararlaştırmış ve zaman itibarile sıralamıştı. Büyük inkılâplardan sonra millî kültürün esaslarını kurmak sırası gelmişti.

Büyük Şefin riyasetinde vukubulan içtimalarda, onun tarih görünüşünün ne kadar şümüllü, tarih bilgisinin ne kadar geniş olduğunu hayranlıkla gördük. Bilhassa millî kültür itibarile Türk tarihinin tetkikine ve millî tarihi görüşüne dair, izahları, bu mevzua ilmi ve çok derin vukufları olduğunu gösteriyor, samileri teshir ediyordu.

Türk ırkına karşı payansız sevgi besliyen Büyük İnkılâpçı, bütün bu konuşmalarda ateşi hiçbir zaman sönmeyen bir milliyetçi ruhile samilerini heyecandan heyecana düşürdüğü kadar, ilmi münakaşalardaki geniş müsamahalarile de minnettar bırakıyordu.

İçtimalarda Türk tarihinin anahtarları tesbit olundu. Bunları tahakkuk ettirmek için bir cemiyet kurulması kararlaştırıldı. Cemiyetin mesai programı tanzim olundu. Nihayet 1931 senesi Nisanının 15 inde Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti resmen teşekkül etmiş oldu.

ATATÜRK

Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu

*Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Antropoloji Enstitüsü Direktörü
ve T. T. K. Üyesi*

Büyük ve kahraman Atatürk kendi adını taşıyacak nesillere, kendisi gibi ölmez dinamik ruhî enerjiler bıraktı. Türk çocukları bu dinamizma kaynaklarından anlayarak ve duyarak içtikleri nisbette onun yaratmak istediği kültür atmosferi bir irade ve cehit atmosferi halini alacaktır. Beşerin bizzat kendi kudretine tapdığı, dimağ, kalp, et ve kemiklerinden bir insan ve insan üstü dünyası yaratmağa savaştığı bir kültür, bilgi ve teknik devrinde yaşıyoruz. İnsanlık maziye değil, ileriye, yarına doğru gidiyor. Toprak daha ihtiyar değildir. İnsan denen mahlûk atasal kudretlerinin bütün imkânlarını realize etmek mevkiindedir.

*
*

Atatürk, Türkün beşer silsilesindeki yerini, kültür kudretini, tarih denen bu daimî *oluş* daki san'atkâr rolünü aydınlatmak ve tesbit etmek istediği andan beri muazzam bir senfoni dinledi. Bu beşerî senfoni ile şimdi, kahraman Atatürk uyuyor.

BİR HÂTIRA

Prof. Fuad Köprülü

Kars Meb'usu ve T. T. K. Üyesi

Atatürk'ün milli tarih çalışmalarına ne büyük bir ehemmiyet verdiği ve bu cins mesaiyi nasıl teşvik ve himaye ettiği herkesçe malûmdur. Millî tarihi yabancıların gözleriyle görmenin, daha doğrusu, onların gösterdikleri şekilde anlamamanın bir millet için ne büyük bir gaflet olduğunu Atatürk büyük dehâsıyla çok iyi biliyordu. Bunun için, maddî ve siyasi istiklâle kavuşturduğu milletini mânevî ve ruhî istiklâle de kavuşturmak için, memlekette tarih tetkiklerinin inkişafına büyük bir ehemmiyet verdi ve Türk Tarih Kurumu'nu işte bu maksatla kurdu.

Atatürk'ün, daha bu cemiyeti kurmazdan çok evvel, tarih meseleleriyle yakından alâkadar olduğu, ve memleketin bin bir hayatî meselesi arasında buna da mühim bir zaman ayırdığı muhakkaktır. Ben burada, kendim için çok muazzez olan bir hâtırayı anlatırken, Ebedî Şefin milli tarih çalışmalarını eskidenberi nasıl teşvik ettiğini göstereceğim:

1339 İkcinciteşrininin son günlerinden birinde idi. O zaman Babıâli caddesi adını taşıyan şimdiki Ankara caddesinde Kanaat kitaphanesinde oturuyordum. O sırada Kanaat kitaphanesi *Türkiye Tarihi* adlı küçük eserimi bastırmıştı. Ben kitaphanede otururken içeriye eski arkadaşım Ruşen Eşref girdi: Ankara'dan yeni gelmişti ve birkaç güne kadar tekrar dönecekti. Yeni kitabımı görünce bana dedi ki:

— Gazi, tarihî eserlere karşı büyük bir alâka gösterir. Kitabından yollarsan çok memnun olacaktır.

Şaşırdım. Kendisini o zamana kadar şahsen tanımak şerefine nail olamadığım Büyük Kahramana kitap takdimini âdeta bir küstahlık sayıyordum. Fakat Ruşen'in ısrarı karşısında, bilhassa tarihî eserlerle alâkadar olduğunu anladıktan sonra - karıncanın Süleyman Peygambere hediye götürmesi kabilinden - ben de kitabımdan bir nüsha takdimine cesaret ettim.

O sırada dahilî ve haricî türlü işlerle meşgul olan Reiscümhur'un kitabımı okuyacağını doğrusu tahmin etmiyordum. Fakat aradan bir hafta geçer geçmez aldığım ve aynen aşağıya koyduğum takdir-name, bu tahminimin yanlışlığını meydana koydu:

Türkiye Cumhuriyeti Riyaseti

Hususi

6

141

Ankara

6 Kânunuevvel 1939

**Darülfünun «Türk Edebiyatı Tarihi» Müderrisi
Köprülüzade Mehmet Fuad Beyefendiye**

«Türkiye Tarihi» nizin, gönderilen, birinci kitabını büyük zevk ve istifade ile okudum. Eser kıymetlidir, mühimdir. Bunu vücade getirmek için sarfettiğiniz ve edeceğiniz mesaiyi takdir ederim. İhtisasının tecelli edecek eserleri millete, Cumhuriyete ifa olunabilecek hizmetlerin en kıymetlileri mertebesinde bulunacaktır.

İlim feyzine teşne olanlarla beraber müteakip kitaplarınızın intişarına intizar ederim efendim.

Türkiye Reiscümhuru

Gazi M. Kemal

Doğrudan doğruya kendi el yazılarıyla yazılmış olan bu mektubu alınca ne kadar sevindiğimi, ne derin bir şükran, nasıl bir inşirah ve kuvvet duyduğumu tasvirde hâlâ âcizim. Memleketin Büyük Kurtarıcısı, bin bir meşgalesi arasında, benim gibi basit bir hocaya bu kadar büyük iltifatta bulunsun, buna bir türlü akıl erdiremiyordum. Atatürk'ü o zaman yakından tanımadığım için bunda mazurdum.

Ben bu sevinç ve iftihar içinde iken, aradan birkaç gün geçtikten sonra, o sırada Maarif Vekâleti vekilliğini yapan merhum Necati'nin imzasıyla resmî bir tezkere aldım: «Türkiye Tarihi» min müteakip ciltlerinin biran evvel meydana çıkması için ne gibi maddî yardıma mühtaç olduğumu «Reiscümhur Hazretlerinden aldığı emre ihtisalen» benden soruyordu. Büyük Kurtarıcı'nın bu samimî alâkası,

şükran ve iftiharımı artık son haddine çıkardı. Maarif Vekâleti vekiline derhâl cevap vererek Reiscümhurumuza karşı şükranlarımı arzettim, ve eserin tab'ı Kanaat kitaphanesi tarafından te'min edildiği cihetle Vekâletin maddî yardımına lüzum olmadığını bildirdim.

Memlekete yapılan en küçük bir hizmeti bile bu kadar yüksek ve asil bir iltifatla ve teşvikle karşılayan Ebedî Şef'in bu hâtırasını, ölünceye kadar şükran ve iftiharla saklayacağım; ve bu hâtıra, millî tarih yolundaki çalışmalarımda benim için tükenmez bir kuvvet kaynağı olacaktır...

ATATÜRK, TÜRK MİLLETİNİN KALBİNDE, TÜRK MİLLETİNİN RUHUNDA KENDİNE GÜVENME KUDRETİNİ YARATTI

F. Öymen

İstanbul Saygıları ve T. T. K. üyesi

Atatürk, bu kelime Türk milleti için bir fazilet, bir kahramanlık, bir insanlık sembolü. Onu anlatmak, onu söylemek okadar kolay olmıyan bir şey ki. Düşünüyorum, gözlerimi çok gerilere çeviriyorum. O zaman Türk dünyası kan ve ateş içinde yanıyor, Türk milleti bu kan ve ateş fırtınasında boğulmamak için çırpınıyordu. Bu çırpınış, bu uğraşma nekadardır sürdü. Uzun ve korkulu bir rüya gibi kara günlerin korkunç perdeleri Türkün yüzünden kalktı, Türkün ruhu fırtınalı, kasırgalı günlerden sonra doğan sabah güneşi gibi apaydınlık bir ışıkla aydınlandı. Bütün hayatımızı, bütün varlığımızı, bütün medenî hüviyetimizi borçlu olduğumuz o büyük insan başlı başına en büyük varlık.

Nereden başlasam onun rehakâr elinin Türk milletine en zorlu, en muhtaç anında değdiğini görür gibi oluyorum. O, henüz mektep çağında bir talebeyken ateşli zekâsının, ileri düşünüşünün verdiği kudret ve güçle yaşadığı devrin, hükümdarlar saltanatının Türk milleti için ne elim ne esaretli bir yaşayış olduğunu anlamamış mıydı? ondan sonraki hayatı tarih sayfelerinin iftihar ile yazdığı büyüklük ve kahramanlıkla dolu değil mi? Nihayet onu bütün imkansızlıklara rağmen Anafartalarda görmüyor muyuz? Millet sevgisi ile çarpan kalbini bütün bir medeniyet cihanına siper yapan Anafartalarda. O Anafartalar ki Türk kahramanlık ve cesaretinin en çetin imtihanını geçirdiği bir merhale idi. Orada bütün bir cihan, medeniyetin en yüksek silâhları ile silâhlanmıştı. O zamanki Mustafa Kemal orada en müsait olmıyan şartlar içinde çarpıştı.

Ve nihayet Çanakkale ebedî şahikasını yarattı. Çanakkale sadece Türk kahramanlığını ifade eden bir sembol değil, Çanakkale sadece Türk tarihi için bir iftihar sahifesi değil, Çanakkale şahih-

kası dünya tarihinin seyrini değiştiren bir dönüm noktası oldu. Tarihi baştan başa yaratan o büyük insan tarihin ta kindisi idi. Nihayet kurtuluş savaşı, bütün Türk milletinin kalbinde ve ruhunda şükran ve minnet duyguları ile yer bulan o seneler, Atatürkün fazilet ve feragatinin en mükemmel timsalidir. Onun kurtuluş savaşındaki büyük başarısı en büyük kahramanlık nümunesinden başka nasıl ifade edilebilir? Bütün bu çırpınışlarda tek hedef: Her şeyden üstün gördüğü, her şeyin üstünde tanıdığı Türk milli hüviyetini istiklâl ve saadete kavuşturmaktı. Bunun için kendini verdi.

Atatürk kendisinde insanlığın zaafalarını tanımayan, onları daima yenen ve daima milleti için çalışan onun için duyan onun için yaşayan bir insandı. Acı mütareke senelerinin maddî ve manevî izmihlâlini Türk milleti için bir türlü reva görmiyen, bu manevî, maddî hezimetini bir türlü hazmedemiyen Atatürk, dünya insanlığına en güzel örnek olan bir feragat ve cesaretle bütün imkânsızlığın, bütün güçlüklerin sanki kendisi için birleşmiş kitlesi karşısında bir gün olsun zaaf duymadan bir gün olsun cesaret ve enerjisini kaybetmeden çalıştı. Bütün dünyaya şuurlu ve fragatkâr çalışmanın en büyük neticesini gösterdi. Türk milletini ebedî bir istiklâl ve refaha kavuşturdu. Bütün bir cihan zayıfları, mağlûpları ezmeğe, parçalamaya çalışırken yalnız onun hâkim ve gür sesi Türk milletini tek bir kalb gibi İnönü, Sakarya, Dumlupınar yollarında zaferden zafere kavuşturdu. Bu zaferlerin herbiri başlı başına bir tarih yaratacak, gelecek nesle en büyük iftihar örneği olacak unutulmaz, ölmez eserlerdir, abidelerdir.

Her biri başlı başına bir abide olan bu başarılar Atatürkteki kahramanlık kudretinin tecellisinde en güzel misallerdir.

Ebedî kurtarıcının çok ileriye güren isabetli görüşleri, şaşmıyan iradesi hür ve hâkim bir Türk devleti yarattı. Türk istiklâlini haleliyen büyük inkilâplar Türk milletinin olgunlaşmasına, tekâmülüne ve ilerleyişine hizmet etti. Bu inkilâplar Türk milletine milli varlık, en kısa bir ifade ile Türk, milli hüviyetini, milli varlığını bu inkilâplara medyundur.

İmparatorluk devrinde Türk milli varlığı bir efsane bir hura-feden başka neydi, Türk milletinin tarihi 400 çadır halkile başla-mıyor muydu?

Türk tarihini yapmakla Türkün milli hüviyet ve varlığını, ve-karını bütün dünya medeniyet alemine tanıttı. Türk milletini tarihin en yabancı ve karanlık sayfelerinden bütün bir medeniyet

aleminin nurlu, şuurlu sahifeleri arasına çıkardı. Atatürk her şeyden evvel Türk milli varlığını yaratmak için çalıştı. Türk milletine medenî dünya milletleri arasında gerekli olduğu mevkii verdi. Türk milletine öz yurdunda güvenle yaşamak kudretini verdi. Benliğini, manevî hüviyetini, milli şuurunu kazandırdı. Türk köylüsünü kendi toprağına sahip kılan, Türk çacuşunu kendi dili ile okutan, kendi tarihini öz dili ile öğreten, Türk kadınına insanlık haklarına kavuşturarak cemiyette en tabii yerini aldırان bu sayısız inkılâp hamleleri Türk milli şuurunun yaradılış ve tekâmülünde Kemalist rejimin en kuvvetli varlıkları değil mi?

Yeni tarih tezi münasebetile yeni tarih kitapları ile ders verildiği sıralardaydı. Talebemle yaptığım konuşmalarda talebeden biri bana: Atatürk'ün en büyük eseri nedir? Diye sormuştu.

Yapılan inkılâpların hangisinin biribirinden üstün olduğunu görmekte, haklı olarak, tereddüt geçiren talebeme verdiğim cevabın manası şu oldu: Yapılan inkılâpların hepsi ayrı ayrı büyük eserlerdir. Fakat her şeyden evvel şunu söylemeliyim. Atatürk, Türk milletinin kalbinde, Türk milletinin ruhunda kendine güvenme kudretini yarattı, bize inan verdi. Bizi yenibaştan yarattı. Bundan daha kuvvetli, bundan daha büyük eser olur mu? Büyük, ebedi bir Türk milli varlığı.

BAZI HATIRALAR

VE

« BEN NE YAPTIM »

Prof. Yusuf Ziya Özer

Eskişehir sayıları ve T. T. K. üyesi

Yalovaya gittikten sonra bir daha görmemiştim. Hastalığı ağızdan ağıza dolaşıyordu. Ben ilk günlerde vahim olmıyan geçici bir hastalık olduğunu zannediyordum. Günün birinde hastalığın çok vahim ve onulmaz bir hastalık olduğunu söylediler; bir türlü inanamadım. Hattâ söyliyeni muahaze bile ettim. Ona böyle bir hastalık konduramıyordum. Mayıs başlangıcında Adana seyahatinden Ankaraya döndü. İstikbaline koştum. Trenden inerken gördüm. O vakit ürkünç hakikatle karşılaştım. Atatürk gerçekten hasta idi.

Ne olmuştu? Koca bir dünyanın sevgiyle kucakladığı bu büyük kahramana ne olmuştu? Eskiden taze bir gül gibi görünen pembe yanakları solmuş sararmıştı. Dermansız ve mecalsiz bir halde idi. Yürüyordu; ancak, muntazam yürüyebilmek, sendelemem için büyük bir gayret sarfettiği hiss olunuyordu. Yalnız ruhlara nüfuz eden gözlerinin nurunda parlaklık henüz mevcut idi. Arkasından dikkat edilince saçlarının ucundan görünen teninde bile bir keh-ruba rengi vardı. Bu yüksek ve mukaddes vücudu hangi bir zehirli rüzgâr, hangi bir sam yeli vurmustu? Herkesin gözünden daha çok sakındığı bu kıymetli adama hangi âfet dokunmuştu? Onu bu halde görmekten yüreğim derin surette yaralandı, sızladı. Zehir kadar acı bir şey kalbime akmağa başladı.

Güçlükle otomobiline bindi, köşküne gitti. Bu feci temaşanın elemli sersemliğiyle ben de istasyondan döndüm. Ertesi gün yine İstanbul'a gitmek üzere gara geldi. Renk yine o renk, düşkünlük yine o düşkünlük. İlâhi bu mübarek cismin eski canlılığı, eski zindeliği avdet etmiyecek mi?

Kendisini sevgi ve saygı ile uğurlamağa koşan dostları garla tren arasında saf durmuşlardı. Salondan çıkarak ağır ağır yürü-

meğe başladı. Ve her hatvesinde iki taraflı mevki almış olanlar kendisini selâmlıyorlardı. Bulduğum nokta hizasına kadar geldi, ben de selâmladım ve şefkat ve hürmetle elini öptüm. O sırada bir kaç zat bu şereften mahrum kalmamak için acele ettiler ve biraz saf karıştı. Sonra etrafına bakındı, beni gördü. Elini tekrar uzattı, ben de ruhumdan doğan derin bir şefkatle tekrar tekrar elini öptüm. Nihayet trene bindi, hareket etti. Ondandır sonra bir daha görmek müyesser olmadı.

İkinci defa bana elini uzatışı son veda mı idi. Bir daha görüşmeyeceğimizi mi hissetmişti? Bilmem. Belki de ilk hürmet eserimin farkında olmamıştı. Fakat bu benim için son veda olmuştu. Ve bu vedanın elemli hâtırası benimle beraber mezara kadar devam edecektir.

*
* *

Onun hareket ve heyecan dolu hayatının tek zevki akşam sofrası idi. Akşam sofrasında hoşlandığı veya iltifat etmek istediği beş on arkadaşı etrafına toplamak, onlara konuşmak, hasbihal etmek ve böylece tatlı bir gece geçirmek biricik eğlencesi idi. Onlarla geçmiş şeylerden bahseder, vak'alar nakleyleyler, sırasını getirerek hoş hikâyeler söyler, maceralar anlatır, tatlı tatlı konuşurdu. Bu Onun için bir zevk idi. Bazan sofrada bulunanların liyakat derecesini ölçmek ister. Her birine bir mevzu verir, o mevzu üzerine söz söyler, nutuk irat ettirir, böylece onları hissettirmeden imtihandan geçirir, değerlerini tayin ederdi. Bu sofraya gecelerinden birinde bir hasbihal esnasında vecde gelerek: «benim gözümde hiç bir şey yoktur ben yalnız liyakat âşıkıyım» demişti.

Ömründe mağlûbiyet yüzü görmemiş ve cihanın en müterakki ve en mücehhez ordularına galebe çalmış olan bu büyük adam zaferlerinden nâdiren, hem de kısaca, şöyle ehemmiyetsiz bir vak'a imiş gibi bahsedip geçer, hiç bir zaman bunlar üzerinde tevakkuf etmez, cihan tarihinin yürüyüşünü değiştiren o büyük hâdisatı tabii bir iş görülmüşçesine mütevazi bir tarzda hikâye ederdi.

Onun zihnini en çok işgal eden şey milletin kültürce yükselmesi, medeni milletlerin ilim ve irfan seviyesine yetişmesi ve cihanda lâayık olduğu hürmet mevkiini alması idi. O, milletin istidat ve liyakatine kani idi. Milletin fitri kabiliyetini en iyi anlıyan ve bu kabiliyeti inkişaf ettirmek için en iyi yolları arıyan

kendisi idi. «Türk milleti kahramanlıkta olduğu kadar istidat ve liyakatte de bütün milletlerden üstündür» derdi. Asırların göz açtırmadığı ve zâlim olduğu kadar beceriksiz ve uyuşturucu bir idarenin bütün irfan faaliyetlerini söndürdüğü bu milletin biraz huzur ve refaha, biraz hürriyete kavuşunca fitri istidadının çabuk inkişaf edeceğine emin idi. Bunun en iyi vasıtasını milli tarihin yeniden diriltmesinde ve en iyi surette yayılmasında, milli dilin herkesin anlayacağı bir ilim dili haline getirilmesinde görüyor ve gayret ve faaliyetini buna sarfediyordu. Bunun için iki âbide kurmuştu. Tarih Kurumu, Dil Kurumu. Bu iki âbide onun emellerinin ve heyecanlarının timsalidir.

*
* *

Yine gece sofralarından birinde totaliter devlet şeflerinden birinin parlemanla münasebetinden bahsediliyordu. Bahsin sonunda biraz düşündükten sonra : «ben ne yaptım, onlar ne yaptılar» dedi, ve sustu. Başka bir mütalâa dermeyan etmedi. Hakikaten o ne yapmıştı? Bir vatan bulmuştu ki her tarafı düşmanlar tarafından sarılmış, delik deşik edilmiş, her taraftan harimine girilmiş ve mukaddes toprakları düşman ayakları altında çiğnenmiş bir halde bulunuyordu. O bir milletin içinde yetişmiş idi ki, her taraftan ezilmiş, yaralanmış, acze ve zafa düşürülmüş, bütün hayat ve mukavemet kaynakları kurutulmuştu. Ona insanlık hakkı bile tanımak istenmiyordu. Bu vatani düşman elinden nasıl kurtarmalı, ölüm yatağına uzatılmış bulunan bu milleti nasıl diriltmeli idi? Vatani kurtarmak için mukavemet kudreti kalmamış olan milleti harekete getirmek, yaralı aslanı kıyam ettirmek, onun ümitsizliklerini gidermek, ona bir hamleli hayat nefhetmek lâzımdı. İşte bu büyük adam onu yaptı.

Milletin bir husumet cihanı karşısında mağlûp, âciz, dermansız kalarak yeis ve ıstırap içinde çırpındığı ve bundan kurtulmak için bir ümit çingisi bile görmediği bir sırada o meydana atıldı. Geliniz vatani kurtaralım! diye bağırdı. Onun ilâhi sayhası Anadolunun her tarafından işidildi. Bu sayha millet için bir ümit oldu ve bu ümit onu canlandırdı. Kendisini çağıran kahramanın etrafına toplanarak, onun idaresi altında yürüyerek çiğnenmiş, harap olmuş vatani arslanca bir saldırıyla düşmandan temizledi. Onun azim ve iradesi milleti zilletten kurtardı. Ona mesut bir hayat yaşatacak bir yurt bir vatan yarattı! İşte bu büyük kahraman bunu yapmıştı.

Vatanı kurtarmış olmak onun için kâfi değildi. Milletini bir daha zillete sevkedecek bir idare şeklinden de onu kurtarmak lâzımdı. Saraylarının dört duvarı içinde zevk ve sefahatlerinden başka bir şey düşünmiyen ve icap ederse milletine ihanetten bile çekinmiyen yabancılaşmış tacidarların elinden de kurtarmak ve kendi kader ve talilerine kendilerini hâkim kılmak lâzımdı. İşte bu büyük adam bunu yaptı. Memlekette cümhuriyeti tesis ederek, hâkimiyetin münhasıran millete ait olduğunu ilân etti. Onun yegâne gayesi milletine en medenî milletlere lâyık olacak bir hükûmet şekli bulmaktı, onu buldu ve yaptı. Bir gün hatırımda olmıyan bir münasebetle demişti ki: «ben istese idim derhal askeri bir diktatörlük tesis eder ve memleketi öyle idareye kalkıştırdım. Fakat ben istedim ki milletim için modern bir devlet tesis edeyim ve onu yaptım.» Hakikaten milletin ebedi olarak kendi kendini idare etmesi onun en büyük gayesi idi, ve bunu yaptı.

Cümhuriyeti, halkçı ve liberal esaslar üzerine kurmuştu. Fakat liberal sistemin devlet idaresine zaaf vereceğini de bilmiyor değildi. Anarşi ve intizamsızlığa onun asla tahammülü yoktu. Demokrasinin devlet idaresine iras edebileceği zaafı ve kararsızlığı başka suretle telâfi etmek yolunu aradı. Bir fırka teşkilâtı yaparak demokrasinin zaafını fırka disiplini ile tamir etti. Parlamentonun münakaşa hürriyetine ve hükûmeti murakabesine sekte vermeksizin fırka disiplini ile ihtirasların önünü aldı ve devlet idaresine istikrar verdi. Bu suretle kuvvetli, inzıbatlı bir hükûmet elinde dostun düşmanın hürmete mecbur olduğu bir devlet vücuda getirdi.

Düşmanlar eline düşmüş ve halâsından ümit kesilmiş bir vatanı kurtarmak; yer yüzünde nam ve şanı silinmeğe mahkûm edilmiş ve can çekişmek haline getirilmiş bir milleti mevt ve helâk uçurumundan çekerek ondan canlı ve şanlı bir devlet vücuda getirmek!... İşte onun yaptığı şey bu idi!...

Atatürk! Senin ulvî ve kutsî ruhun ebediyete uçup giderken emin ol ki yaptığın işlerin unutulmaz hâtıraları milletin mütevali nesillerinin ruhunda da ebediyetle beraber yaşıyacaktır.

ATATÜRK'ÜN BABASI ALİ EFENDİ

ve

Mensup olduğu Selânik Asâkiri Milliye Taburu

İhsan Sungu

Türk Tarih Kurumu Asbaşkanı

Ebedi şefin babası merhum Ali Efendi hakkında şimdiye kadar neşredilen malûmat, Atatürkün hayatının muhtelif safhaları hakkında Vakit Gazetesi Başmuharriri Bay Ahmet Emin Yalman'a bizzat anlattıkları hatıralarda pederleri hakkında söylediklerinden ibarettir. Vakit gazetesinin 10 ikincikânun 1922 tarihli ve 1458 sayılı nüshasında çıkan bu hatıralarda ebedi Şef :

«Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitmek meslesine aittir. Bundan dolayı anamla babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem, ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Rûsumatta memur olan babam, o zaman yeni açılan Şemsi Efendinin mektebine devam etmeme ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir surette halletti : Evvelâ merasimi mutade ile mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendinin mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti» demişlerdir. Atatürkün pederleri Ali Efendinin 1876 da Selânikte teşekkül eden Selânik asâkiri milliye taburu subayı kıyafetile bir fotoğrafı bulunması, Ali Efendinin hayatının bir safhasının aydınlatılmasına imkân verdi. Ali Efendi merhumun, Belletenimizin bu sayısında neşrettiğimiz resmi, kendisinin arkadaşı merhum Hasip Beyle birlikte 1876 da çıkarttıkları bir fotoğraftan alınmıştır. Bu fotoğraf merhum Hasip Beyin Ankara'da Cebecide ikamet eden gelini Bayan Şahnaz'ın evinde bulunarak 1935 te Atatürke takdim edilmiştir. Fotoğrafı Büyük Kurtarıcıya takdime tavassut eden sabık Çankırı Saylavı merhum Mustafa Önsay, vaktile Selânikte merhum Ali Efendiye şahsen tanımış olanlardan hayatta bulunan birkaç zata bu fotoğrafı

göstererek bu hususta onların hatıra ve mütaleasına müracaat etmiş ve bu mütaleaları yazı ile tespit ederek kendilerine imzalatıktan ve kısmen de mühürlettikten sonra vesikayı Atatürke takdim eylemiştir. Ebedi Şefin pederlerinin resimleriyle beraber Türk Tarih Kurumuna tevdi buyurmuş oldukları bu vesikayı bu makaleye zeylettığım ilâveler arasında neşrediyorum. (İlâve No. 1) vesikanın tetkikinden anlaşılacağı üzere Atatürkün babası Ali Efendiyi tanımış olanlar, bu resmin Ali Efendinin resmi olduğunu ve Ali efendinin Selânik Asâkiri Milliye Taburunda Subay olarak bulunduğunu teyit etmişlerdir. Ezcümle keresteci Bay Abdüş «gördüğüm bu resim, merhum Ali Efendinin kendisidir. Bizim dükkân komşusu idi. Evine giderdim. Hattâ evini yaptırırken yapıya çıkıp zokzokları (arap oyunları) seyrederdik. Odur. Ne iyi ve akıllı bir adamdı» diyor. Marangoz Bay Osman: «Kereste tüccarından Ali Efendi merhumu çok iyi bilirim. gördüğüm resim kendisidir» demiştir. Kabadayı Abdullah da resmi görünce «tanıdım. Kereste tüccarı Ali Efendi merhumdur. Babam ile çok görüşürdü. Kahvehanede birleşirlerdi. Daima görürdüm. Bazan hayvanla Lapra çiftliğine giderdi. İnce ve güzel bir adamdı. Bu resim, onun kendisidir» diye teyit ediyor. İpekçi Bay İsmail de gördüğüm bu resim sahibini tanıdım. Fakat ismini hatırlıyamıyorum. Milliye taburunda zabıt idi. Orhaniye gemisinde beraber yanımda bulunurdu. Aynen gözümün önündedir. Bize talim ettiren bu adam idi» diyor.

Selânik Mektubi Kalemi kâtipliğinde bulunmuş olan hamamcı Bay Mehmet te «kereste tüccarından Ali Efendi merhum ile Abdi Hafızın mektebinde beraber okuduk. O tarihten sonra ayrıldık. Ali Efendi bir aralık Katerin'de bulundu 1293 te ben Asâkiri Milliye taburunda onbaşı idim. Orhaniye zirhlısı ile İstanbul'a gittik. O zaman askerlik etmiş olanları ve yüksek vazifelerde bulunanları zabıt yapmışlardı. Mektupçu Mustafa Rükneddin Bey taburumuzda Kolağası idi. Ali Efendinin bu taburda ne rütbede bulunduğunu hatırlıyamıyorum. Yalnız kendisi İslahhanede Emir Bostanında ve Numanpaşa camii avlusunda Asâkiri Milliyeye askerî talimler yaptırmakta idi . . . . .» demiştir.

Pederlerinin Selânik Asâkiri Milliye Taburu Subayı kıyafetinde fotoğraflarının meydana çıkması üzerine bu taburun mahiyeti ve oynadığı rol ile Ebedi Şefin alâkadar olduğunu haber aldığım vakit, bu meseleyi tetkik ederek bir muhtıra yazmış ve Ankara Saylavı sayın Falih Rifkı Atay vasıtasile Atatürke takdim eylemiş-

tim. O zaman Atatürkün neşredilmek üzere kurumumuza verdikleri bu muhtırayı Belletenimizin bu nüshasında neşrediyorum.

Osmanlı İmparatorluğunun büyük bir siyasi buhran geçirdiği sırada Selânik'te birkaç vatanseverin teşebbüsü ile tesis edilmiş ve memleketimizde bu nevi milli teşekküllere örnek olmuş olan Selânik Asâkiri Milliye Taburu, ilk kanunu esasının ilânı gününe tesadüf eden 23 birincikânun 1876 tarihinin ertesi günü İstanbul'a gelerek halk tarafından büyük tezahürlerle karşılanmış ve alkışlanmıştı. Bu taburun İstanbul'a geldiği gün Babıâliye de uğrayarak, binek taşında kendisini istikbal eden Sadriâzam Mithat Paşayı şiddetle alkışlaması Abdülhamid'i fena halde kuşkulandırmıştı. Bu tarihten biraz önce İstanbul'da teşkil edilmiş olan ve müessisleri arasında Maarif Müsteşarı Ziya Bey (meşhur Ziya Paşa) ile Namık Kemal gibi büyük vatanseverler bulunan Hediye-i Askeriye Cemiyetine, müessisleri tarafından Selânik Asâkiri Milliye Taburuna benzer bir şekil verilmesi ve Cemiyetin gönüllü asker toplamağa başlaması müstebit ve evhamlı hükümdarı büsbütün kızdırmıştı. Abdülhamit, Selânik Asâkiri Milliye Taburunu İstanbul'da ancak bir hafta tuttuktan sonra acele Selâniğe gönderdiği gibi İstanbul'da Asâkiri Milliye teşekkülünü dağıtarak gönüllü asker toplanmasının da önüne geçmiş, bir taraftan da Abdülâziz'in hal'i hâdisesinde mühim rolü olduğundan dolayı çok kuşkulandığı, İstanbul Hediye-i Askeriye Cemiyeti ile de münasebeti olduğunu bildiği askeri mektepler müfettişi Süleyman Paşayı Müşirlikle ve Hersek kumandanlığı ile, Ziya Paşayı da Vezirlikle ve Suriye Valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırmıştır.

Selânik Asâkiri Milliye Taburunun, 1294 senesi Devlet Sâlnamesi ile o senenin Selânik Vilâyeti Sâlnamesinde neşrolunan kadrosunda Subaylardan herbirinin hariçteki memuriyeti ile taburda haiz olduğu rütbe tesbit edilmiştir. Bu kadroda Selânik Evkaf Kâtiplerinden Ali Efendi, birinci mülâzım olarak görülmektedir. Atatürkün bu taburda Subay olduğu muhakkak olan babasının bu suretle o zaman Evkaf kâtipliğinde bulunduğu da meydana çıkmaktadır. Filhakika Selânik Vilâyetinin sözü geçen sâlnamesinde Evkaf dairesinin memurları arasında ikinci kâtip Ali Efendinin adına tesadüf edilmektedir.

Merhum Ali Efendinin Selânik Evkaf kâtipliğinde bulunduğu bu suretle tahakkuk edince oraya ne zaman tayin edilmiş ve bu memuriyette ne kadar müddet kalmış olduğunu araştırmak için bir taraftan İstanbul kütüphanelerinde mevcut olan Selânik Vilâ-

yeti Sâlnamelerini tetkik ettim. Diğer taraftan Vakıflar Umum Müdürü Sayın Bay Fahreddin Kiper'in lütuf ve delâletleriyle Selânik Vakıflar Dairesinin İstanbul'da bulunan dosyalarını tetkik ettirdim. Selânik Vilâyeti Sâlnamesinin neşrine ilk defa olarak Hicri 1287 de başlanmıştır. Gerek bu yılın, gerek ertesi 1288 yılının sâlnamelerinde Selânik Evkaf Dairesi memurlarının adları yazılmamıştır. Selânik Vilâyetinin gözden geçirdiğim 1291, 1292, 1293 ve 1294 Sâlnamelerinde Selânik Evkaf Kalemi İkinci Kâtibi olarak Ali Efendinin kayıtlı olduğu görülmektedir. Selânik Sâlnamelerinin 1295 den 1298 senesine kadar olan nüshalarını elde edemedim. 1299 Sâlnamesinde Selânik Evkaf Kaleminde Başkâtip Hayri ve refîkı Pertev Efendilerin adları geçmekte ise de Ali Efendinin adı görülmemektedir. Bundan sonraki Sâlnamelerde de merhumun adına tesadüf edilmemektedir.

Büyük kurtarıcının babasının Selânik Evkaf Dairesinde hizmeti geçmiş olmasına göre tercümeihaline ait bazı malûmatın Selânik Evkaf Dairesine ait kayıtlardan elde edilebileceğini dikkate alarak bugün İstanbul'da Nuru Osmaniy mahzeninde bulunan Selânik Vakıflar İdaresine ait defterleri Vakıflar Umum Müdürü Bay Fahreddin Kiper'in delâletleriyle tetkik ettirdim. İstanbul Vakıflar Başdirektörlüğünün himmetile yapılan araştırmalar neticesinde evrak arasında Selânik Evkaf Kâtiplerinden Ali Efendiye ait yalnız iki vesikaya tesadüf edilmiştir. Birinci vesikada, Kesendire Kaymakamlığındaki vakıfların yoklamasını yapmağa memur edilmiş olan Selânik Evkaf Kâtiplerinden Ali Efendinin bu muvakkat memuriyeti esnasında Pazargâh Nahiyesi Evkaf Vekili Hüseyin Efendinin hesaplarını da görmeğe memur edilmiş olduğu yazılıdır. Bu vesikanın tarihi 10 nisan 1289 (30 nisan 1873) olduğuna göre merhum Ali Efendinin bu tarihte Evkaf Dairesinde kâtip olduğu anlaşılıyor.

İkinci vesika, Drama Sancağı Evkaf Muhasebecisi Behçet Beyin memuriyeti zamanına ait zimmet hesaplarını tetkik için Selânik Evkaf Kâtiplerinden Ali Efendiye verildiğini tesbit etmektedir. Bu vesikanın tarihi 13 birinciteşrin 1292 (25 birinciteşrin 1876) dir. Her iki vesikanın suretlerini ilâveler arasında neşre diyorum. (İlâve, No. 2, 3)

Mülga Evkaf Nezareti dosyaları arasında 1296 tarihinden 1311 tarihine kadar vilâyetlerle livaların evkaf dairelerinde istihdam edilmiş olan memurların hüviyetlerini hâvi olarak nezarete getirilmiş cetveller vardır. Bu cetveller arasında Selânik Evkaf

muhasebeciliğine ait olan cetvelde sandıkemini Ali Rıza Efendinin adına tesadüf edilmekte ise de bu zatın tayin tarihi, cetvelde mayıs 1311 olarak kaydedilmiş olmasına ve bu tarihte Ebedi Şefin babasının vefat etmiş olduğu muhakkak bulunmasına göre cetvelde adı geçen zatın, Selânik Evkaf kâtipliğinde bulunmuş olan Ali Efendiden başka bir zat olduğu anlaşılıyor. Ancak Selânik Evkaf muhasebeciliğine ait olan cetvelde 1296 dan 1311 tarihine kadar Selânik Evkaf idaresinde hizmet etmiş olan memurlar arasında Ali adlı bir zatın adına tesadüf edilmemektedir. Bundan merhum Ali Efendinin 1296 dan önce, belki de Rus muharebesini müteakıp Evkaf idaresinden çekildiği anlaşılmaktadır. Memleketimizde memurların sicillerinin tutulmasına ancak hicri 1297 de başlandığı için Ali Efendinin Evkaf dairesinde sicili yoktur.

Atatürk, yukarıya naklettiğimiz hatıralarında pederlerinin Rüşumatta memur olduğunu tesbit buyurmuşlardır. Sabık Kütahya Saylavı Bay Mehmet Somer'den öğrendiğime göre merhum Ali Efendi Katerin'de Papas Köprüsü Rüşumat muhafaza memurluğunda bulunmuştur. Ebedi Şefin Valideleri Bayan Zübeyde'nin merhum Ali Efendiden intikal eden ve iki mecdiye tutan maaşını Atatürk'ün İstanbulda tahsilde bulunması dolayısıyla kendisinin alıp Bayan Zübeyde'ye verdiğini Bay Mehmet Somer ifade etmektedir.

Merhum Ali Efendinin Evkaf Dairesinden çekildikten sonra rüşumata girdiği muhtemeldir. Ali Efendiyi tanıyanların yukarıya naklettiğimiz ifadelerine bakılırsa kendisinin kereste ticaretinde bulunduğu anlaşılıyor. Ancak merhumun kereste ticaareti ile iştiğalinin rüşumat memurluğundan evvel mi, sonra mı meselesini tahkika imkân bulamadım.

Selânik Asâkiri Milliyesi Taburunun Teşekkülü

1876 da beşinci Murat devrında Sırbistanla muharebe başlayınca devletçe gönüllü asker yazılması da kararlaştırılmıştı.

İstanbulda çıkan *İttihat* gazetesinin 29 haziran 1292 (11 temmuz 1876) tarihli ve 2 numaralı sayısında çıkan resmî bir ilânda «Sırp eşkiyası üzerine sevkolonmalarına ba arzuhal istida eden dersaadet ve bilâdı selâse ahalisinden ve taşrahılardan gönüllülerin tanzimi ahvali» için Şurayı devlet reisi Mithat Paşanın başkanlığı altında bir komisyon teşkil edildiği, bu komisyonun bir taraftan gönüllü yazacağı, bir taraftan da iâne topluyacağı bildiril-

miştir. Komisyon üyeleri arasında meşrutiyet devrinde Şeyhülislâm olan Sahip Bey ile maarif müsteşarı Ziya Beyin (meşhur Ziya Paşanın) adları da görülmektedir. O vakitler İstanbuldan asker alınmazdı. Bunun için hiç olmazsa İstanbuldan gönüllü asker çıkarılması isteniliyordu. Hergün İstanbul gazetelerinde ve bilhassa Ahmed Mithat Efendinin çıkardığı «İttihad» da halkı gönüllü yazılmağa teşvik eder yollu makaleler çıkıyordu. 24 temmuz 1876 tarihli gazetelerde çıkan resmî ilânda Asâkiri muavine olarak yazılacaklara devletçe elbise, silâh, mühimmat ve maaş verileceği bildiriliyordu.

Bu sırada Selânikte Asâkiri Milliye adı altında bir gönüllü taburu teşkil olunduğunu *İttihad* gazetesinin 1 ağustos 1876 tarihli nüshasında neşrolunan bir Selânik mektubundan öğreniyoruz: (ilâve No. 4).

Bu mektubta Selânikte evvelce 1500 kadar gönüllü askerinin Evrenoz zadelerden Selim Beyin kumandası altında Niş'e sovkolunduğu haber verildikten sonra Selânikten birtakımları ve ketebenin hemen ekserisi kendilerine millet askeri namı verilerek icap ederse mevakii harbiyeye dahi sevkolunmak üzere sabahları birer ikişer saat talim ile iştigal edilmeleri» arzusunda buldukları ve bu arzunun Valiye de bildirildiği yazılıyordu.

Bu sıralarda gerek İstanbulda gerek başka vilâyetlerde toplanan gönüllü askerlerine gazetelerde ve resmî yazılarda «Asâkiri muavine» adı verildiği halde «Millet Askeri» adına ilk defa Selânikte teşkil edilen bu gönüllü taburunda rastgeliyoruz.

İttihad gazetesinin 9 ağustos 1876 tarihli sayısında çıkan bir Selânik mektubunda, Selânikte Asâkiri Milliye taburunun teşkiline Babiâliden izin verildiği ve 500 kadar martini Hanri tüfeğinin Seraskerlikten gönderileceği yazılmış ve herkesin talime başladığı ve asker elbisesi yaptırmakta olduğu bildirilmiştir (ilâve No. 5).

İttihad gazetesinin 29 ağustos 1876 tarihli sayısında Selânikte çıkan *Zeman* gazetesinden alarak verdiği habere göre (İlâve No. 6).

Millet askerine önce kışlada talime başlatılmış ise de kışlanın yaralı askerler için hastahane olarak kullanılması üzerine oranın şehir haricinde bulunması da dikkate alınarak talimler ıslâhhanede yapılmaya başlanmıştır. İstanbuldan 500 martini Hanri tüfeği gelmiş olduğundan Asâkiri Milliye Selânik sevk komisyonu reisi kaymakam Şükrü Bey hazır olduğu halde ıslahhanede tabur heyetine konulmuş, oradan Vardar kalesine gidilip tüfekler askere dağıtılmıştır.

İttihad gazetesinin 21 eylül 1876 tarihli sayısında çıkan 12 eylül 1876 tarihli bir Selânik mektubunda (ilâve No. 8) «bu asker mahza vatanın muhafazası için hamiyeti vataniyelrinin ilcasile tertip olunmuş ve devlet tarafından kendilerine mükemmel esliha itasile bir mahtanberi talime mübaşeret etmiş şucean ve dilâveranı vatandan ibarettir. Bunların müessisleri-ki gayret ve hamiyetle mevsuf zabitanadır-cümlesi eshabı haysiyet ve hamiyetten olup geceleri bir yerde tecemmu ederek askerliğin nazariyatını; tahsil ve muahharen sabahları neferata talim ile icrayı ameliyat etmektedirler» denilmektedir. mektupta askerin talimi hususunda redif kaymakamı Şükrü Beyin himmeti takdir olunduktan sonra taburun memleket içinde heybetle geçtikçe vatan düşmanlarının kahroldukları, zabitlerin cuma günü şehrin dışındaki millet bahçesinde askere ziyafet verdikleri, tabur halinde ziyafete giden askerlerin üzerine evlerden demet demet çiçekler atılarak alkışlandıkları bildirilmektedir. Aynı mektupta askerlerden bahsedilirken «bugüne kadar kesbeyledikleri meleke ve meharetləri hakikaten ve sahihen bir muallim askerden fark olunmıyacak derecede olduğundan bu veçhile sayü ikdam olunduğu halde yakında devletimizin en mümtaz ve şehbaz bir askeri olacaklarını herhangi zabıt görse söylemektedir» deniliyor.

İttihad gazetesinin 13 ikinciteşrin 1876 tarihli sayısında yine *Zeman* gazetesinden alarak yazdığı bir fıkrada Selânik Asâkiri Milliye birinci taburunun Selânikte Patronun çayırında toplanarak talim ettikleri bildirilmektedir,

Selânik Asâkiri Milliye Taburunun Talimatnamesi

İstanbulda çıkan *İstikbal* gazetesinin 6 eylül 1876 tarihli ve 175 sayılı nüshasile ondan sonraki 181 sayılı nüshasında Selânik Asâkiri Milliyesi için mahallince yapılan ve Babıâlıden kabul edilen talimatnamenin bir sureti *Selânik* gazetesinden alınarak neşredilmiştir. (İlâve No. 7)

Bu talimatnameye göre Asâkiri Milliye muntazam asker heyetinde tertip olunacaktır. Asâkiri Milliye 18 den yukarı ve 60-tan aşağı yaşta olanlar yazılır. Kayıt işleri şimdilik hükümet daîresinde yapılır; millet askeri teşkilâtında her on nefere bir onbaşı, her iki onbaşıya bir çavuş ve her sekiz takıma bir yüzbaşı ve içlerinden mümkün olursa ikiye kadar mülâzim, birer başçavuşla birer bölük emini tayin olunmuştur. Dört bölükten sekiz bölüğe

kadar bir tabur sayılacaktır. Başlarında bir binbaşı ile sağ ve sol kolağaları bulunacaktır [1].

Asâkiri Milliye zabitanının «Bunu tesis ve teşkil eyleyen ve vücade gelmesine birinci derecede sayü gayret etmiş olanlardan ve hakikaten vatan ve milletini sever, erbabı haysiyet ve ehliyetten olması» düşünülerek müessislere aralarında ittifak ederek birbirlerini zabıt seçmeleri selâhiyeti verilmiştir. Talimatnamenin 10 uncu maddesine göre askerin vakitli vakitsiz hükümetçe toplanması lâzım gelince kaleden üç top atılacak, top atılınca asâkiri milliyeye mensup olanlar elinde nekadar mühim işi olursa olsun hemen bırakarak tüfeğini eline ve palaskasını beline alıp hemen hükümet konağına gitmeğe mecburdurlar. Talimatnamenin başka bir maddesinde askerlerin kendi kendilerine silâhla toplanmaları memnu olduğu tesbit edilmiştir.

Yeni yazılan neferlere haftada ikişer üçer gün sabahları talim ettirilecek, talimi lâyıkiyle öğrenenlere de talimi unutturmamak ve meleke ve meharetlerini arttırmak üzere haftada bir gün talim yaptırılacaktır.

Askerler, kabul edilmiş olan biçimde elbiseyi kendileri yapacaklardır. Daimi surette bu elbiseyi giymeğe de mezundurlar. Askerlerin silâhları devletçe temin olunacaktır. Talim vakitlerinden başka zamanlarda bu silâhların «çarşı ve pazar ve mecmâ nas olan mahallerde ve sokaklarda gezdirilmesi ve nümâyiş için şuna buna gösterilmesi» memnudur.

Selânik Asâkiri Milliye talimatnamesi buna benzer teşekküllerin talimatnamelerine esas oldu

İstanbulda çıkan *İttihad* gazetesi 29 Birinci Teşrin 1876 tarihli sayısında müstahfız askerleri hakkında sırf hususi mahiyeti haiz bir talimatname projesi neşretmiştir. Bu projede Selânik Asâkiri Milliyesi için yapılan talimatnamenin esas olarak alındığı anlaşılıyor. (İlâve, No. 29)

Süleyman paşa muhakemesi adlı eserde o sırada Serasker Redif paşanın millet askerî teşkilâtına dair Süleyman paşadan malûmat istemesi üzerine Süleyman paşanın «Fransız müstahfız

[1] Selânik Asâkiri Milliye taburunun gerek devlet salnamesinde gerek Selânik salnamesinde neşrolunan kadrosundan taburun mızıkâ bölümünden başka sekiz bölükten ve 570 neferden teşekkül ettiği anlaşılmaktadır.

milli nizamnamesini» terceme ettiği yazılıdır [1]. Aynı eserin zeylinde (Sahife 14) Süleyman paşanın terceme ettiği bu nizamnamenin baş tarafları neşrolunmuştur.

Selânikte Asâkiri Milliye teşkilinin içerde ve dışarda akısları

Selânikte Asâkiri Milliye taburunun teşekkülü, İstanbulda gönüllü asker yazılmasını teşvik eden gazetelere teşviklerini arttırmak için ehemmiyetli bir vesile oldu.

İttihad gazetesinin 26 Eylül 1876 tarihli sayısında gazete okuyucularından birinin «Eğer İstanbul ahali bu kayıtsızlıkta bulunmamış olsaydı taşralar dahi payitahta tebaiyet ederek şimdiye kadar her taraf şüceanından yüzbinlerce silâhşorlar talime başlarlar ve bu teşebbüsâtı şecianeleriyle düşmanların yüreğini titretirler idi» demesine karşı gazete tarafından yazılan cevapta: «Müstahfız askerini evvelâ payitaht teşkil edip te taşra ahalisini Dersaadete peyrev olması hususunda sahibi varaka pek büyük hata ediyor. Selânikte müstahfız taburlarının bir neferi İstanbula geldi. Gözümüzle gördük ki memleketlerinin millet askeri üniformasını giymiş bir şahbaz babayıgit idi. Sair vilâyetlerde dahi talimlere başlanılmış olduğunu haber alıyoruz. Gönüllü asker vermekte, ianei harbiyede, tensikat arzusunda velhasıl selâmeti milliyemizin esbabı esasiyesinde taşra halkı elhak evvel gidiyor. Okadar ileriye gitti ki payitaht bunlara tekaddüm değil tebaiyet bile etmeğe muvaffak olsa yine İstanbul evlâdını şanlı addedebilirdik» denilmiştir.

İttihad gazetesinin 1 Ağustos 1876 tarihli sayısında çıkan Selânik mektubundan (İlâve, No. 4) Selânikte Asâkiri muavine kaydına başlandıktan sonra gerek Selânikte, gerek Liva ve kazalarda «Başbozuklar hristiyanları öldürüyorlar, mallarını gasp ve kiliselerini tahkir ediyorlar» yolunda iftiralar intişar etmeğe başladı ise de bunların aslı olmadığı yazılmaktadır. Gönüllü askerlerin her tarafta yazılmağa başlanması bu gibi şayiaların ecnebi gazetelerinde de akisler uyandırmasına sebep olduğu anlaşılıyor. Bilhassa Rus gazeteleriyle *Temps*, *Nord* gibi gazetelerde bu şayiaların üzerine çıkan telaşlı makalelere *İttihad* gazetesi 38, 42, 49

[1] *Süleyman paşanın muhakemesi*, toplayan: Süleyman paşazade Sami. (Erkânharbiyei nümüye Onuncu şubesi neşriyatından 1928).

numaralı sayılarında cevap vermiştir. Bu neşriyattan *Naye fraye prese* gazetesinin Asâkiri muavine lehinde yazılar yazdığı anlaşılmaktadır.

Selânik Asâkiri Milliye Taburunun İstanbul'a Gidişi

İttihad gazetesinin 28 ikinci teşrin 1876 tarihli sayısında Selânik Asâkiri Milliye taburunun İstanbul'a gideceği Selânikte çıkan *Zeman* gazetesinden alınarak yazılmıştır. (İlave, No. 9) Vali, Asâkiri Milliye'nin İstanbul'a gitmek istediklerini Babıâliye yazmış, Babıâli de müsaade etmiştir.

Selânik Asâkiri Milleye Taburu, 22 Birinci kânun 1876 çarşamba günü *Orhaniye* zırhlısıyla Selânikten hareket etmiş, 8 Zilhicce 1293 (24 birinci kânun 1876) tarihinde pazar günü İstanbul'a gelmiştir. Bu tarih, Türkiyede ilk kanunu esasının ilanı gününün ertesine rast gelmektedir.

Tabur için İstanbul'da yapılan karşılama töreni

Taburun İstanbul'a gelişi mühim bir vaka teşkil etti. Taburun İstanbul'a varmasından bir gün önce *Basiret* gazetesinde çıkan bir fıkrada taburun İstanbul'a gelişinden bahsedilirken «Asâkiri merkume yalnız Selânik gayretmendani ahalisinden mürekkep olup elbise ve silâhları muntazam bulunduğu halde Dersaadete vürtlari hakikaten cümlemizin mucibi fahrü süruru olacağından tâburu mezkûrun sirkeci iskelesine huruçlarında babı vâlayı seraskeriden bir tabur asâkiri muvazzafa ve bando mızıkâ istikbal edeceği mukarrerdir.» denildikten sonra «İstanbul halkının hüsnü suret ve nüvazişle istikbal eyliyeceklerinde şüphemiz yoktur.» diyerek Asâkiri Milliye taburuna önemli bir karşılama töreni yapılması lüzumuna işaret edilmiştir. (İlave No. 13).

25 Birincikânun 1876 tarihli İstanbul gazeteleri taburun İstanbul'a varışı ve parlak gösterilerle karşılanması hakkında izahatla doludur. Tabur, *Orhaniye* zırhlısından Sirkeci iskelesine çıkmış, bir tabur nizamiye askerile mızıkâ ve pek çok halk tarafından hararetle bir surette karşılanmış, Topkapı sarayı bahçesine gidilmiş, orada Seryaver Mehmet Paşa tarafından karşılanmış, daha

sonra tabur önde mızıkası olduğu halde Babiâliye gelmiş, Sadrazam Mithat Paşa ile Şeyhülislâm, Serasker ve nazırlar binek taşına kadar inerek taburu selâmlamışlardır. Tabur orada bir geçit resmi yaptıktan sonra önde mızıkası, yanlarında büyük bir halk kütlesi olduğu halde Bayazıtta Harbiye nezaretine gitmiş, *Darı Şürayı askerî* Reis vekili Hüsnü ve askerî mektepler nazırı Süleyman Başalar ile dairenin bütün erkânı tarafından karşılanmıştır. Tabur, bundan sonra Süleymaniye kışlasına götürülmüş, orada misafir edilmiştir.

İstanbul gazetelerinin tarifine göre Selânik Asâkiri Milliye taburu subaylarile neferleri kenarı yeşil şeritli lâcivert çuhadan elbise giymişlerdi. Elbiselerinin bir kolunda bir yarım ay içinde sırma ile «Asâkir», öbür kolunda «milliye» yazılı idi. Hepsi beyaz eldivenli idi. Sancakları beyaz ve yeşil zemin üzerine bir yarım ay resmi ile vatan kelimesini hâvi idi. (İlâve No. 14)

Asâkiri Milliye Taburu hakkında İstanbul gazetelerinin yazıları

Basiret gazetesi taburun «Kolağası ve yüzbaşı vesair zabitanı Selânik Hanedanzâdeleri olduğu gibi neferatının dahi ekseri kişi zade» olduğunu yazmıştır. (İlâve No. 14) Aynı gazete «Asâkiri merkume efradının herbiri vatanın muhafazasına hazırlanmış birer hamiyeti mücesseme olduğu nasıyei hallerinden anlaşılmakta olduktan başka zaten böyle gönüllü olarak asâkiri nizamiyeden farksız bir hale girdikleri asârı hamiyet ve vatanperverinin cümlei celilesinden olduğunda şüphe yoktur.» demektedir.

«*Vakit*» gazetesi de Selânik Asâkiri Milliyesinin İstanbula gelişi hakkında «Esbabı mefâhir» başlığı altında yazdığı bir yazıda «Osmanlılar için meydanda olan esbabı mefâhirin biri de ecdadı izamlarının bıraktıkları meâsırı hamiyettir. Bunlarla kitaplar olduğu halde mesaimizi vikayeî hukuka hasrile iktifa ederken bu sayı hamiyetkârâne asârından olarak zuhur eden mefâhir hamdolsun yekdiğerini müteakıp zuhur etmeğe başladı.

«Bir zamandanberi vatani umumimize teveccüh eden devahi umum Osmanlıları tehyiç etti. Hattâ Selânik halkının zekâ ve hamiyeti fitriyesi muktezasınca hareketi icabetmekle geçenlerde hamiyetkârânı ahaliden ve mütehayyizânı memurinden mürekkep asâkiri milliye tertip olunduğunu sâmiai şükran ile işiderek iftihar etmekte idik. Bu kere dahi maatteşekkür ilânı fahrederiz ki

bu hamiyetkârânın bir taburu dün vapuru mahsusla Dersaadete gelerek müşahedei didarı hamiyet ve intizamlarile cümlemizi dilşad ettiler.» dedikten sonra «maksatları muhafazai vatandan ibaret ve bu da eseri hamiyet olmakla lâıyk oldukları takdiri lisanı vatandan olarak intizamlarına gelince yalnız bizce değil umum Avrupa matbuatı lisanında dair olmakla bu baptaki fahir ve meserretimiz nekadar ise, bu suret yani bihakkın heyecana gelen efkârı umumiye Erzurum, Kürdistan vesair cihetlerle Tuna, Edirne ve Rumelinin sair taraflarında Asâkiri Milliyemizi icap ederek asârı dahi görünmeğe başlayıp Selânik hamiyetkârânı ahâlisinin işbu tariki saadette umuma rehnumayı selâmet olduklarına istinat eden memnuniyet ve mahmedetimiz dahi o nisbettedir. Binaenaleyh yaşasın Osmanlılar!» demektedir. (İlâve No. 10)

Asâkiri Milliye taburu İstanbulla gelişinden iki gün sonra bayram alayında, daha sonra cuma selâmlığında bulunmuştur.

İstanbulda Güllü Agobun idaresi altındaki tiyatronun o günlerde bastırıldığı ilânlarda Selânik Asâkiri Milliye taburunun tiyatroya davetli bulunduğu yazılması üzerine nöbetçi zabiti tarafından gönderilip *Basiret* gazetesinin 31 Birincikânun 1876 tarihli sayısında çıkan bir yazıda böyle bir davetin aslı olmadığı, taburun tiyatro idaresinden davet için de bir iltimasta bulunmadığı tasrih edilmiştir. (İlâve No. 17)

Selânik İngiliz Konsolosu Mr. Blont, Asâkiri Milliye taburunun bulunduğu Süleymaniye kışlasına gelerek tabur subaylarile neferlerine bir vizita vermiştir. Bu münasebetle tabur erkânı tarafından *Basiret* gazetesine gönderilen bir yazıda konsolosun, taburun ilk teşekkül ettiği sırada hakkında çıkan zararlı şayiaları reddetmek için çalıştığı bildirilerek kendisine teşekkür edilmektedir. (İlâve No. 18).

Selânik Asâkiri Milliye Taburu bu yoldaki teşekküllere örnek oluyor.

Selânikte Asâkiri Milliye'nin teşekkülü başka vilâyetlerde bu nevi taburlar teşkiline örnek olduğu gibi İstanbulda da Asâkiri Milliye teşkili için önemli bir adım olmuştur.

İttihad gazetesinin 9 Zilhicce 1293 (25 Birincikânun 1876) tarihli ve 110 numaralı sayısında Selânik Asâkiri Milliye taburunun İstanbulla gelişinden bahsederken «Vüruduna intizar edilen Selânik taburu geldi. Üzerlerinde (Vatan) ismi mukaddesi yazılı

olan bayraklarını temevvüç ettirerek Babîâli caddesinden geçti. Derecei intizamlarını görenler hayrette kaldılar. Gayreti milliye erbabı galeyana hamiyetle ağlamak derecesine geldiler.» dedikten sonra «Biz Asâkiri Milliye teşkili lüzumunu ilân ettik. Teşvikatı lâzımede zannederiz ki kusur etmedik. Fakat teessüf eyleriz ki İstanbullular bu daveti kahramanane icabete hazır oldukları halde bazı efkârı batıla bunu şimdiye kadar tehir ettirdi. Şimdi teşvikatın ciheti filiyesine dahi mubaşeret ediyoruz. Hükmü zaman bize bu lüzumu gösteriyor. Mesâili hâzırının bir muharebeye müncer olup olmayacağını düşünmek sırf hissi askeriden münbais olan şu bentte asla lâzım gelmez.

«Askerliğin birinci şartı zimamı ihtiyar ve inkıyadı devletin eline teslim etmektir. Ne zaman lüzum görürse istihdam eyler. İşte biz bu hisle kendi kendimizi millet askeri ettik. Birkaç güne kadar yüz mevcutlu bir bölük suretini alınca *Babı Valâyı Seraskeriye* bilmüraca bize askerlik terbiye ve talimini öğretecek bir murallim istiyeceğiz. Cemiyetimize dehaletin birinci şartı üniforma akçasını gerek defaten gerek mukassaten vermektir. Silâh hususunda devlet sair emsalimize ne muamele ederse bizim hakkımızda dahi o muameleyi eder.

«İşte meydanı hamiyet! Yüz ağartmak isteyenler *İttihad* matbaasına gelerek Müdür Kâzım Beye ismini kaydettirirler ve üniforma için teslim edecekleri akçeyi dahi ona teslim ederek makbuz senedini alırlar. Bu hizmeti celileyi kabul eden erbabı hamiyetin esamisini gazetemiz de maalfitihâr ilân edecektir.» Demiş ve 28 kişinin adını yazmıştır. Bunlar arasında meşhur muharrir Ahmet Mithat, kardeşi Cevdet, Sami Paşa zade Sezaî, *Sabah* başmuharriri Ş. Sami ile *İttihad* gazetesi muharrir, mürettip ve hademelerinin adı vardır.

Sabah gazetesi de 9 zilhicce 1293 (25 birincikânun 1876) tarihli sayısında Selânik Asâkiri Milliye taburunun İstanbula gelişini yazarken «Selânik Millet askerinden bir tabur dün buraya gelerek Sirkeci iskelesinden iki bando muzika ve bir bölük askerle bilistikbal Babı seraskeriye gitmişlerdir. Asâkiri mezkûrenin cismü vecihlerinden belli olan kahramanlıktan başka gerek talim ve tavrı hareketçe gerek kıyafetçe olan intizamını görenleri hayrette bırakmakla, baysi şevk olarak, buraca dahi kuvvede olan millet askeri teşkilinin fiile ihracını tesria sebep olacağında şüphe yoktur» demiştir. *Sabah* gazetesi ertesi günkü sayısında «dünkü nüshamızda Selânik Millet askerini numune tutarak, payitahtta dahi

vatan muhafazası için böyle bir fırkanın teşkili arzu ve ümidini beyan etmiştik.

Akşam üstü *İttihad* heyeti tahririye ve idaresile görüştüğümüzde zaten bu fikri iptida meydana koyarak, kaleme bu emri hayra hizmet etmiş olan Mithat Efendinin, bu silki celile dahil olmak ve bu hizmeti müftehirede bulunmak istiyen evlâdı vatani kaydetmek üzere bir defter açılmasile, «*İttihad*» heyetinden başka hayli erbabı hamiyetin yazılmakta olduğunu görerek biz dahi kemali memnuniyet ve iftiharla ismimizi kaydettirdik» dedikten sonra «Vilâyat ahali her sınıf askerlerimizi terkip ettikten ve binlerle gönüllü çıkardıktan sonra Asâkiri Milliye teşkiline dahi teşebbüsle, Selâniğe bilimsal, asker vilâyatta mükemmel alaylar teşkil etmekte olduğu halde, şimdiki halde vatani muhafaza uğrunda edilecek her hizmetten müstesna olan payitaht ahalisini bu hizmeti yapmağa çağırmıştır.

Vakit gazetesi de 11 zilhicce 1293 (27 birincikânun 1876 tarihli sayısında yazdığı bir fıkrada :

« . . . . . Bir zamandanberi vatani umumimize göz diken husemanın men'i tecavüzatı için silâh altında bulunan asâkiri muntazamadan başka sair hamiyetkârani vatanın dahi gönüllü suretile silâhı ellerine alarak muhafazayı vatan vazifesini ifaya müsaraatleri heyecan eden efkâarı umumiyenin cümlei âsarından olduğunu Selânik Asâkiri Milliyesile Rumeli ve Anadolu taraflarında taraf taraf yazılan Asâkiri Milliye dahi teyit eder. Bu meylân, saadeti umumiyemiz için şayestei şükrü mahmedet olduğu halde bu kere *İttihad* matbaasında dahi böyle defteri hamiyet açılıp birtakım erbabı hamiyet namlarını kaydettirmiştir. Emniyeti istikbali müstelzim olan bu yolda intibah memnuniyeti umumiyenin tezayüdünü mucip olacağından vatan namına takdir ile tebriki muvaffakiyetlerini vezaifi hayırhahiden biliriz» demiştir.

İttihad gazetesi daha sonraki sayılarında müstahfız askeri yazılmak istiyenlerin listesini neşre devam etmiştir. 13 zilhicce 1293 (29 birincikânun 1876) tarihli sayısında «100 nefer tarafından Ahmet Mithat» imzasile Seraskerlik makamına verilmiş bir dilekçenin suretini de yazmıştır. Bu dilekçede «Milletimizde askerlik hissi mukaddesinin umumiyetine dair söz söylemeği mucibi tasti addeyerek yalnız vilâyatı şahanenin bazılarında görülen emsaline imtisalen bizim de millet askeri yani şehrimizin muhafızı olmak hakkındaki» istekleri bildirilmekte ve kendilerine bir zabıt muallim tayin

edilmesi rica edilmektedir. Aynı sayıda müstahfız askerlerinin ne demek olduğu hakkında okuyuculara malûmat verilmektedir.

Selânik Asâkiri Milliyesinin İstanbula gelişi, bir müddet önce İstanbulda Maarif Müsteşarı Ziya Beyin (meşhur Ziya Paşanın) başkanlığı altında kurulmuş ve Bayazıtta askeri misafirhanede çalışmakta bulunmuş olan *Hediyeî Askeriye Cemiyetinin* «*Asâkiri Milliye Cemiyeti*» adı altında İstanbulda Asâkiri Milliye teşkilâtı yapmasına da sebep oldu. Filhakika Selânik Asâkiri Milliye taburunun İstanbula gelişinin dördüncü günü yani 28 birincikânun 1876 tarihli İstanbul gazetelerinde Asâkiri Milliye Cemiyetinin çıkan bir beyannamesinde cemiyet halkı millet askeri olarak yazılmağa çağırılmış ve cemiyetin bu işlerle meşgul olacağını bildirmişti. Aynı beyannamede Maarif Müsteşarı Ziya Beyin adı, Asâkiri Milliye Cemiyeti Nazırı umumisi olarak ilân edilmektedir. Bu beyannamede adları yazılan âzalar arasında Namık Kemal ile Midhat Paşa damadı Vefik Beyin adları da görülmektedir.

Asâkiri Milliye teşkilâtının Sultan Hamidi kuşkulandırması

Asâkiri Milliye Cemiyetini kuran *Hediyeî Askeriye Cemiyetine* Süleyman Paşanın arasına gitmesi ve Asâkiri Milliye Cemiyetini kuranlar arasında Ziya ve Namık Kemal Beylerle Midhat Paşanın damadının bulunması ve bilhassa cemiyetin adında «*Millî*» sıfatının bulunması Abdülhamidi çok kuşkulandırmıştı. Cemiyetin kuruluşu hakkında gazetelerde beyanname çıkmasından birgün sonra Sadri-âzam Midhat Paşaya hitaben Mabeyn başkâtibi Sait Beye yazdığı 12 zilhicce 1293 (29 birincikânun 1876) tarihli tezkerede «İstanbulda dahi Asâkiri Milliye tertibi mukarrer olup Hediyeî Askeriye Cemiyeti bu işe ait teşebbüsât ve muamelâtı deruhte ettiği ve nezareti umumiyesi Ziya Beyde olacağı *Vakit* gazetesinin bugünkü nüshasında manzuru âli buyurulmuştur.

Millet askeri gibi vatanperverliğe delâlet eden şeyler nezdi hü-mâyunlarında nazarı takdir ile görülecek mesâiden ise de merkezce bunun mevkie kabule konulmasında faidei tâmme olup olmadığı evvelâ müvâzene olunup lüzum ve muhasenatında fikirler ittihad ettiği halde iradei seniyeye müracaat olunmakla beraber bu sınıfa iltihak arzusunda bulunanların kabul ve tahriri ve bunların indel-lüzum silâh altına daveti ve talimleri Babı Seraskeriye ait olmak lâzımegeleceğine göre cemiyeti mezkûrenin bir gûna kararı resmiye

ve iradeye müstenit olmayarak buna teşebbüs eylemesi münasip olamayacağından zikrolunan cemiyetin bu işten derhal kat'ı müdahalesiyle beraber asâkiri milliye tertibi maddesinin ve muamelâtı nizamiye ve sairesinin beynelvükelâ bil'etraf tezekkürüyle icraatının tahsili iradei seniyyeye tâliki ve bu maddenin berveçhi muharrer ittihaz olunacak karara muallâk olduğunun ve cemiyeti müteşekkilenin müdahalesi resmen memnu olduğunun dahi yarın evrakı havadisle ilânı emrû fermanı humayunu cenabı padişahi iktizasındandır.» [1] denilmektedir.

Bu tezkere üzerine Asâkiri Milliye Cemiyetinin feshedildiği hakkında gazetelerde resmi bir ilân çıkmamış ise de irade tarihinden dört gün sonra *Sabah* gazetesinin 16 zilhicce 1293 (2 ikinci kânun 1877) tarihli sayısında havadis sırasında «Asâkiri Milliye silkine dahil olmak isteyenleri kaydetmek üzere Sultan Bayazıt-taki misafirhanede bir cemiyet teşkil olunduğunu yazmıştık. Ancak Asâkiri mezkûrenin kaydiyle nizam ve idarelerine babı seraskeri tarafından bakılacağı münasebetiyle, cemiyete hacet kalmayıp, hallolunmuştur.» fıkrası yazılmıştır.

Abdülhamidin Asâkiri Milliye cemiyetinin feshi hakkındaki iradesinden iki gün sonra gazetelerde umum mekâtibi askeriye nazırı Süleyman paşanın müşirlikle Hersek ciheti kumandanlığına, üç gün sonra da Maarif müsteşarı Ziya Beyin vezaretle Suriye valiliğine tayini ilân olunmuştur.

Öte taraftan Vakit gazetesi, 15 Zilhicce 1293 (1 İkinci kânun 1877) tarihli sayısında Asâkiri Milliye yazılması için İstanbulda dört mevki tayin olduğu gazeteye bildirildiğinden bahsile «Muahharen alınan malûmata nazaran bunlar müfterrik ve gayri muntazam surette yazılmayıp bir dairei mahsusada ve bir nizam tahtında tahriri münasip görüldüğünden ve bunun için *Babı Valâyı Seraskeride* bir komisyonu mahsus dahi teşekkül ettiğinden istek edenler oraya müracaat edeceklermiş. Asâkiri Milliye hakkında tanzimi lâzım gelen nizamname derdest bulunmakla kariben neşrû ilân olunacaktır.» yolunda bir fıkra yazmıştır.

İstanbulda Asâkiri Milliye yazılması padişahın arzusuna uymadığı İstanbulda duyulmuş olacak ki *İttihad* gazetesi 16 zilhicce 1293 (2 ikinci kânun 1877) tarihli sayısında «Asâkiri mustahfızai milliye» başlığı altında yazdığı bir fıkrada bu şayiaları tekzibe lüzum görerek «Efvahta bazı rivayet geziyor ki Asâkiri Milliye

[1] *Midhat Paşanın Hayatı siyasiyesi, Hidemâtı, Şehadeti*, Ali Haydar Midhat (Kahire, 1322) sa. 225-226.

teşekkülüne müsaade edilmek istenilmediğinden ibarettir. Bu yalandır. Bazı hayırhahanı vatan asâkiri mezkûrenin emri tesisinde kemalile yol ve erkân üzere hareket etmemiş olduklarından *Babı Seraskerice* talep edilen şey bu keyfiyetin bir nizam ve intizam tahtında cereyan ettirmektir. «Dedikten sonra asâkiri milliye yazılacakların nereye başvuracaklarını izah etmiştir. Aynı gazete iki gün sonra, aynı meseleyi ele alarak «İstanbuldan asâkir ahzı» başlığı altında «Asâkiri milliye teşekkülüne müsaade olunmadığı hakkında zuhur eden tevatür boştur. Keyfiyeti ahiren mahailinden tahkik eyledik. İşte hakikat şudur:

«Ahiren neşrolunan kanunu esasî üzerine icrası vadolunan ıslahat asla gecikmemek lâzım geleceğinden ve kanunu mezkûr iktizasınca Dersaadetin sair memaliki şabaneden hiçbir farkı olmayacağından burada evvel be evvel kur'ai şar'inin çekilmesine mübaşeret olunacaktır.

«Şu halde işe başlanıldığı gibi Asâkiri Milliye tahririnde devam edilecek olsa müstahakkı kur'a olanlardan ve yahut redife intikali lâzım gelenlerden birçok efradın dahi yazılması lâzım gelip bu yolsuzluk vuku bulmaması için evvelimde *Istanbul* muayene ve tetkik ve kur'a ve redif erbabı tefrik edildikten sonra asâkiri mustahfıza dahi *Babı Seraskerice* bir intizamı matlup dahilinde teşkil buyrulacaktır. «diye bir fıkra yazmıştır. *Vakit* gazetesi de bu şayiaları tekzip etmek üzere 5 ikinci kânun 1877 tarihli sayısında yazdığı bir fıkroda, Asâkiri milliyenin seraskar kapısında yazılacağı hakkında önce yazmış olduğu haberden bahsederek: «...İşin kakikatinden gâfil bazı havadis meraklıları bu icranın sebebini gûya asâkiri milliyenin tahriri hilâfı rızayı Hazreti Padişahi olduğuna atf ile neşri erâcif etmekte oldukları bir kaç gündenberi işitilmekte olduğundan ve Cenâbı Hak ömrü şevket ve ikbalini rûz efzûn buyursun Pâdişahi milletperver efendimiz hazretlerinin meymenet bahşı vuku olan cülûsu humayunları günündenberi terakkiyatı milkü millet hakkında anbean ibraz buyurmakta oldukları himematı celile asarı ulviyesile müsbet olup şu mesele- nin ehemmiyeti ise herkesçe müsellemler bulunduğundan keyfiyet iktiza eden mahali mevsukadan ledettahkik bu havadisın külliye- n aslı olmayıp sırf erâcif olduğunu» yazmıştır. Halbuki Abdülhamidin Asâkiri Milliye teşkilâtının devamına müsaade etmediği muhakkaktır.

İstanbulda Asâkiri Milliye kurulmasının Abdülhamidi kuşku- landırması üzerine Selânik Asâkiri Milliye taburunun İstanbulda

fazla kalması uygun görülmiyerek İstanbula geldiğinin onuncu günü, 3 İkincikânun 1877 de *Vasıtai Ticaret* vapuru ile Selâniğe geri gönderilmiştir. *İttihad* gazetesi 2 İkincikânun 1877 tarihli sayısında “Bir iki haftadanberi şehrimizde bulunup vücudu mu-barekelerile vatandaşlarımızın uyûnu mefharetlerini tezyin eylemiş olan Selânik Asâkiri Milliyesinin memleketlerine müteveccihen bugün Dersaadetten hareket edeceklerini maatteessüf haber aldık,, şeklinde taburun İstanbuldan ayrılacağını haber vermiştir. Taburun İstanbuldan hareketinden bir gün sonra çıkan İstanbul gazeteleri bir gün önce taburun ayrılışında yapılan tören hakkında izahat vermişlerdir. (İlâve No. 22) Selânik Asâkiri Milliye taburu, 2 İkincikânun 1877 de Harbiye dairesinin önünde Seraskerin ve Serdarı ekrem Abdülkerim Paşa ile *Dârı Şûrayı Askeri* ve başka erkânın ve binlerce halk kütlesinin önünde talimler yaptıktan sonra Serasker ve Serdarı ekrem tarafından takdir olunmuş ve tabura sırma işlemeli bir sancak armağan edilmiştir. Bunun üzerine tabur tarafından bir geçit resmi yapıldıktan sonra *Divanyolu* caddesile *Soğuk Çeşme* kapısından *Babı Âliye* gidilmiştir. Sadrazam Midhat Paşa arz odası penceresinden taburu seyretmiş ve Tayyar Paşa vasıtasile kendilerini taltif etmiştir. Tabur, bundan sonra Sirkeciye inerek *Vasıtai Ticaret* vapuru ile Selâniğe hareket etmiştir.

Selânik Asâkiri Milliye taburunun teşekkülüne devletçe ne-kadar önem verildiğinin bir delili de İstanbulda çıkan Devlet salnamesinde devletin hiçbir taburunun kadrosu neşrolunmadığı halde salnamenin 1294 (1877) yılına mahsus sayısında Selânik vilâyeti sırasında «Selânik Vilâyeti Asâkiri Milliye taburunun za-bitan ve neferatı» başlığı altında zabıtların listesi neşredilmiş olmasıdır. (İlâve No. 28) [1] Aynı yılın Selânik Vilâyeti Salnamesi de ufak değişikliklerle aynı listeyi neşretmiştir. [2]

* * *

Bugün biliyoruz ki devletin buhranlı bir zamanında vatani müdafaa için Selânikte toplanan ve memleketin her tarafında bir ilgi ve saygı havasile kuşatılmış olan millet askerini vücade getirenler arasında Türkün büyük kurtarıcısı Atatürkün asıl babası da vardı. İstanbulda Selânik millet askerini içten gelen bir

[1] 1294 Salnamesi, sahife 437 - 440.

[2] 1294 Selânik Vilâyeti Salnamesi, sahife 122 - 123.

sevgi ve sevinç ile alkışlayan halk, bir gün gelip memleketi ve Türklüğü kurtarmak şerefine bu askere subay olan bir Türk kahramanının beş altı yıl sonra doğacak asil ve yüce oğluna mukadder olduğunu o zaman sezmiş miydi? O günlerde memleketin münevverleri, Abdülhamidin, milleti oyalamak ve aldatmak için, binbir tereddüitten sonra ilânına razı olduğu *kanunu esasiden* çok ümide düşmüşlerdi. Halbuki Abdülhamid, bir elile verdiği *kanunu esasiyi* öbür elile yok hükmüne koydu. Ve çok geçmeden, büyük vatanperver Namık Kemal'in:

Bünyanı mülke verdi hakkile indirası
Abdülhamid Hanın kanunu bi esası!

Beytinde işaret ettiği gibi, vatanını sevenleri acı bir hayal sukutuna uğrattı. Bununla bir kere daha sabit oldu ki Türkiyeyi ve Türklüğü, padişahların ihsan diye verip üç gün sonra paçavraya çevirdikleri *kanunu esasileri* değil, Türk milletinin içinden doğarak ulusal ülküleri tahakkuk ettirecek, sarsılmaz bir irade ve karakterde olan yüksek bir varlık kurtarabilir. Türk milleti, böyle en yüksek bir kurtarıcıyı Atatürkün yüce varlığında buldu. Ve tarihin en şerefli ve en önemli mevkiine onun yaratıcı ve başarılı elile yükseldi.

*
* *

Abdülhamit, İstanbulda millet askeri teşkilini geri bıraktırmış ise de Ruslarla başlayan muharebede gittikçe fazla askere ihtiyaç görülmesi bu meseleyi önemle ele almağa devleti mecbur etmiştir. *Kanunu esasinin* ilânına kadar İstanbuldan asker alınmıyordu. Bu kanunun ilânından sonra hem İstanbuldan asker alınması, hem de askerliğin müslüman olmıyan unsurlara dahi teşmili meselesi ortaya atıldı. İlk *meb'usan meclisi* de bunları uygun bulmuştu. Ancak patrikhaneler, müslüman olmıyan unsurlardan asker alınmasını istemiyorlardı. Devlet te harp gaileleri arasında bunları ürkütmek istemedi. İstanbulda müslüman unsurların kur'a ile asker alınması düşünüldü. Fakat kur'a ile asker alınması için mükemmel bir nüfus sayımına ihtiyaç olduğu, buna da zamanın müsait olmadığı ileri sürülüyordu. Bir aralık Abdülhamit *Sancağı Şerifi* çıkararak İstanbul ve civarındaki müslüman unsurunu *cihada* davet etmek istedi. Sonra bundan caydı. Nihayet kendi adına bir sancak açılarak asker toplanmasına karar verildi. (İlâve No. 26) Bu yolda İstanbulda toplanacak askerlerden kurulacak taburlara «*Mevkibi humayun*

taburları» denilmesi kararlaştı. *Mevkibi humayun taburları* teşkili hakkındaki kararname 27 Recep 1294 (7 Ağustos 1877) tarihli *Takvimi Vekayi* de neşrolundu. (İlâve No. 23)

Bu kararnameye göre İstanbul, onsekiz daireye ayrıldı, her dairede asker toplamak için komisyonlar kuruldu. Komisyonlar 20 ile 40 arasındaki yaşlarda bulunanlardan vücutleri askerliğe elverişli olanları seçeceklerdi. Ahmet Midhat Efendi, *Üssü İnkılâp* adlı eserinin ikinci cildinde İstanbulda bu yolda toplanan askerle 23 tabur teşkil edildiğini yazıyor. [1]

Bazıları İstanbulda kurulması kararlaşan *Mevkibi humayun taburlarının* Avrupada *garde nationale* denilen milli teşekküllere benzediğini ileri sürmüş, bu da Abdülhamidi ürkütmüş olacak ki devletin resmî gazetesi olan *Takvimi Vakayi* kararnamenin neşrinden iki gün sonra 9 Ağustos 1877 tarihli sayısında yazdığı bir fıkrada «*Mevkibi humayun taburlarını»* Avrupanın *garde natiolane* denilen askerlerine kıyas etmek icap etmeyip «*Mevkibi humayun»* lâfzı bizce ıstılahatı tarihiyede bulunarak hükmü ise zatı kudsiyet sıfatı hazreti padişahının maiyyeti mahsusai mülûkânelerinde bulunan orduyu mahsus demek olduğu münasebetile bu heyeti celilei askeriyyeye işbu ıstılahı tarihinin delâlet eylediği hükmile nazar eylemek evlâ ve aslahtır» demiştir.

17 Recep 1294 (27 Temmuz 1877) tarihinde mabeyn başkâtibi Sait imzasile sadarete gönderilen bir tezkerede «. . . . sair memleketlerde gönüllü askeri iki kısım olup anın biri bizde olan asâkiri muavinedir ki seyyar ve muharebe zuhurunda mevkii harbe memur olur. Diğer kısmı asâkiri milliyedir ki vakti harpte darülharbe gidecek asâkiri muntazamanın yerine geçerek asayiş ve inzibatı memleketi muhafaza ederler.» [2] dedikten sonra vilâyetlerde bu ikinci kısma benzer Asâkiri Milliye teşkilâtı yapılmasının düşünülmeye emrediliyordu. [3] (İlâve No. 27) *Takvimi Vekayi*'in 9 Şaban 1294 (19 Ağustos 1877) tarihli nüshasında neşrolunan bir resmî ilândan bu teşkilâtın tatbikatına başlanıldığını görüyoruz. Bu ilânda «efradı ahaliden hizmeti nizamiyelerini bedelen ifa ederek veya isimlerine kur'a isabet etmiyerek henüz rediflik sınıfına dahi geçmemiş bulunanlar veya redif ve müstahfız silkine dahil olup ta silâh altına davet olunmıyanlar veya henüz esnanı askeri-

[1] Üssü İnkılâp, Ahmed Midhat - İkinci kısım, sahife 141.

[2] Midhat Paşa Tunada vali iken 1877 de müslümanlarla hiristiyanelardan mürekkep böyle bir milis asker teşkilâtı vücade getirmişti.

[3] Zübdetülhakayik, Ahmed Midhat, sahife 476-478

yeye vasil olmamış bulunanlar veyahut müstahfızlık müddetinin nihayeti olan 40 yaşını ikmal eyliyenler Asâkiri Milliye sınıfına dahil olmak salâhiyetini haiz bulunmaları ve bunlardan teşekkül edecek olan Asâkiri Milliye'nin iki sınıfa taksimi ile bir sınıfı devletin kuvvei muharebei askeriyesine fiilen muavenet eylemek üzere «*Asâkiri Muavine-i Milliye*» namile mevakii harbiyeye sevkedilerek diğer sınıfı ise sırf «*Asâkiri Milliye*» ismile kendi memleketlerinin emri muhafazasında istihdam olunmaları yazılmıştır. Bu ilânda sözü geçen Asâkiri Milliye teşkilâtı yalnız vilâyetlere mahsustu. İstanbuldaki teşkilât yine *Mevkibi humayun taburları* adını taşıyordu. Gerek İstanbuldaki *Mevkibi humayun* gerek vilâyetlerdeki *Asâkiri Milliye* teşkilâtı iki aydan fazla sürmedi «*Asâkiri Milliye*» tâbiri Abdülhamidin sınırlarına dokunuyordu. Bunu değiştirmek istedi. İstanbuldaki *Mevkibi humayun tabur* ile vilâyetlerdeki Asâkiri Milliye'nin «*Asâkiri Mülkiye*» adı altında yeni bir teşekkül altında toplanmasını emretti. Abdülhamid bu yeni teşekkülü gösterişli bir törenle ilân etti. 16 İkinciteşrin 1877 de bizzat Harbiye Nezaretinin karşısında Bayazıt meydanına bakan köşke geldi. Orada *Asâkiri Mülkiye* taburlarına yeni bir sancak verdi ve mabeyn feriki Sait Paşaya kendi adına bir nutuk irat ettirdi. (İlâve No. 24)

«*Takvimi Vekayi*» in 14 Zilkade 1294 (20 İkinciteşrin 1877) tarihli sayısında «*Asâkiri Mülkiye nizamnamesi*» ni neşretti. (İlâve No. 25) Bu yeni karar üzerine birçok vilâyetlerde *Asâkiri Mülkiye* teşkiline başlanmıştır. Edirne Valisi Ahmet Vefik Paşa kendi vilâyeti dahilinde bu yolda taburlar teşkil edildiğini sadarete bildirmek için yazdığı 29 Ağustos 1293 (10 Eylül 1877) tarihli telgrafta teşkil edilen askerler için *Asâkiri Belediye* tabirini kullanmıştır.. [1] «*Takvimi Vekayi*» in 20 Zilkade 1294 (26 İkinciteşrin 1877) tarihli sayısında Asâkiri mülkiye hakkında sadareten vilâyetlere yazılmış olan bir tamimde Asâkiri Mülkiye teşkilinin ehemmiyeti hakkında izahat verilmekte ve bu tamim ile birlikte Asâkiri Mülkiye nizamnamesile nutkun sureti gönderilmektedir.

Bu tamimin bir yerinde “. . . . . Müsavatı tamme kaidei âdilesince sunûfu tebeai osmâniyenin hukuk ve vazaifi müsavî ve o cihetle vatani umuminin muhafazai emri asayiş vazifesinde her sınıf ahali müşterek olmasile zikrolunan Asâkiri Mülkiye silkine duhul istihkakının tebeai gayri müslime-i osmaniyeye dahi şumulü mukarrer bulunduğundan vilâyetlerce işe bu noktadan da bakılması, emredilmiş ve sonunda bundan böyle “Asâkiri

[1] «*Takvimi Vekayi*» in 4 Ramazan 1294 (12 Eylül 1877) tarihli sayısı.

Milliye ve muavine tabirlerinin terkile bu yolda mürettep ve müstahdem olan heyeti askeriye'nin Asâkiri Mülkiye namile yad olunması,, irade iktizasından olduğu bildirilmiştir.

Bir müddet önce Sırpîlarla muharebe açılırken her taraftan gönüllü asker yazıldığı sıralarda müslüman olmıyan unsurlardan da gönüllü yazıldığı, bu unsurlar tarafından gönüllü yazılmak için sadarete dilekçeler verildiği hakkında o zaman çıkan gazetelerde bazı fıkralara rastgeliniyor. Bu cereyanı Ahmed Midhat Efendinin çıkardığı «İttihad» gazetesi bilhassa teşvik etmiştir. Gazetenin 1 Temmuz 1292 (13 Temmuz 1876) tarihli sayısında rumların, ermenilerin gönüllü yazıldığından bahisle yazılan uzun bir makaleye «İttihadı Osmanî fiilen ortaya çıkıyor» başlığı konmuştur. Gazetenin 7 Temmuz 1292 (19 Temmuz 1876) tarihli sayısında bir rum tarafından yazılmış diye neşrolunan bir makalede rumların gönüllü yazılmasına büyük bir ehemmiyet verilmektedir. *İttihad*'ın aynı sayısında «İttihadın alâmeti bâhiresi» başlığı altında yazılan bir fıkrada 50-60 kişiden mürekkep bir gönüllü bölümünün Babîâli caddesinden geçerken bayrağının üzerinde bir yıldızla bir hac görüldüğünden bahisedildikten sonra, «Avrupa böyle ay yıldız ile istavrozun Osmanlı bayrağı üzerinde birleşeceğini bu asırda muhal ender muhal addetmekte bulunduğunu haber verirsek inanır mısınız? *Meselei Şarkîye* denilen azim ve cesim politika binasının mebnâ ileyhi olan üslerden birisi dahi bu olduğunu söylersek istiğrap eder misiniz? Avrupanın bugün yarın birbirini boğazlamağa kıyam edeceği itikat ve intizarında bulunan iki büyük halktan birisinin siyaseten ve diğerinin dinen takdis eylediği iki alâmeti farikanın bir bayrakta içtimana imkân mı verilir? Fakat kim ihtimal vermezse vermesin, biz ihtimal veririz, verdik. Bütün âlemle beraber bu bayrağın olsuretle temevvüç ettiğini gördük. İşte bu ittihadı osmaninin bayrağıdır. Ve bu bayrak bir taassubu hunrizanenin aleyhimize açtığı şakavet bayrakları karşısında temevvüç ettikçe bedhahân, kemali ıstıraplarından kıvrınacaklar ve o bayrak altında bulunan osmanlı hıristiyan cengâverleri ittihat gayretini güdenlerin virdi zebanları olmuş bulunan «Yaşasın Osmanlılık; Yaşasın İttihat zemzemesini göklere çıkaracaklardır.» denilmiştir.

İttihad'ın 8 Temmuz 1292 (20 Temmuz 1876) tarihli sayısında ermenice *Masis* gazetesinden tercüme edilmiş olan bir makalede ermenilerin gönüllü yazılmasını teşvik yollu bir dil kullanılmıştır. Aynı sayıda medrese talebeleri tarafından hıristiyan gönüllülerine

hitaben yazılmış bir beyanname neşrolunmuştur. «Ey hıristiyan yoldaşlar» diye başlayan bu beyanname talebe, gönüllü yazılan hıristiyanlara teşekkür ettikten sonra muharebede Bulgaristan eşkiyasının yaptıkları canavarca hareketlerin bizim tarafımızdan yapılmamasını rica etmektedir.

Süleyman Paşa, Askerî mektepler nazırı iken 28 İkcinciteşrin 1876 tarihli *Sabah* gazetesinde neşrettirdiği resmî bir ilânda müslüman olmyan unsurların çocuklarının da askerî rüştiyelere kabul olunacaklarını bildirmiştir. Bu ilân, *kanunu esasî*'nin neşrin-den 24 gün önce çıkmıştı. Halbuki kanunu esasinin ilânından sonra da hıristiyan çocuklarının askerî okullara alınması meselesi Midhat Paşa ile Abdülhamid arasında uzun bir münakaşaya sebep oldu. İkisinin arasını açan ve nihayet Midhat Paşanın memleket haricine sürülmesinde âmil olan sebeplerden biri de bu meseledir. Müslüman olmyan unsurların askerî okullara alınmaması için Abdülhamidin ısrarına karşı Midhat Paşanın kanunu esasinin ilânından bir ay sonra ve kendisinin Avrupaya sürülmesinden altı gün önce Mabeyn Başkâtipliğine gönderdiği 9 Muharrem 1294 (24 İkcincikânun 1877) tarihli bir tezkerede Asker mekteplerine müslüman olmyan çocukların alınmaması hakkında çıkan iradeden bahsederek «Mekâtibi askeriye efradı gayri müslimeden şakirt alınmasının nasılsa mazharı kabulü âli olamaması ve kanunu esasinin cümle tarafından muntazar olan bir maddei azimenin bu veçhile ilk hatvede duçarî ikal ve işkâl olması bu bapta padişahımız efendimizin hizmeti fâhirei Devleti Aliyelerinde fedakârane harekete azmetmiş olan bendegânın sayü gayretlerini meftûr etmek tabiidir.» [1] demiştir.

Nihayet Asâkiri mülkiye nizamnamesi çıkınca, müslüman olmyan unsurların asakiri mülkiye sınıfına kabulü resmî bir nizamname ile kararlaştırılmış oluyordu.

Abdülhamidin Meclisi Mebusanın ikinci devresini 14 Birinci kânun 1877 de açarken kendi adına irat edilen nutukta müslüman olmyan unsurların askerlik işine temas edilerek «Asâkiri mülkiye teşkilâtının mükemmeliyete vüsul istidadını hasıl etmesi ve gayri müslim osmanlıların muhafazai vatan için bir şevki vicdani ve iştiraki filî ibraz etmeleri devletimizin vukuatı mesarından maduttur. Tebeai gayri müslimenin zaten nail oldukları müsaadat *Kanunu esasî* ile bilküllüye takviye olunup kendileri madem ki huzuru

[1] *Midhat Paşanın Hayatı siyasiyesi, hidemâtı, Şehâdeti*, Ali Haydar Midhat, (Kahire, İctilad matbaası, (1322), sa. 263

kanunda ve memleketin hukuk ve vazaifinde mütesavidirler vazifenin azami ve hakkı müsavatın methali olan hizmeti askeriyeye iştirakleri dahi tabii olmasıyle bu bapta gösterilen eseri vazife şınası takdire şayan ve ahali gayri islâmiyenin sair sunufu askeriyeeye ithalleri dahi mukarrerdir» denilmiştir.

Asakiri Mülkiye sınıfına müslüman olmıyan unsurların alınması aleyhinde yazı yazan ermenice Nortar gazetesinin kapatıldığı 24 Birincikânun 1877 tarihli *Takvimi Vekayi* gazetesinde çıkan resmî bir teblig ile bildirilmiştir. İki gün sonra *Takvimi Vekayi*, Rumların asâkiri mülkiye sınıfına yazılmasını teşvik yollu Rum patriği tarafından ortodoks kiliselerinde okunması emredilen emirnâmesinin bir suretini de yazmıştır. *Osmanlı* gazetesinin 23 Zilhicce 1294 (29 Birinci kânun 1877) tarihli sayısında müslüman olmayan birkaç gencin asâkiri mülkiye elbisesile selâmlık alayında Abdülhamidin gözüne ilişerek yaverliğe alındıkları yazılıdır.

O tarihlerde mabeyin başkâtipliğinde bulunan ve sonra birkaç defa sadırâzamlıkta bulunmuş olan Sait Paşa, Meşrutiyetten sonra çıkardığı hatıralarında, kendi hizmetlerinden bahsederken «Kanun esasının muhafazasına da hizmet edebilecek bir kuvvetin yani Asâkiri Mülkiye namile kuvvei umumiyeeye bir sınıfı cedidin lüzum ve fevaidine icabedenleri ikna ederek bir nizamname kaleme aldım» [1] dediği gibi hatıralarının ikinci cildinin ikinci kısmında da [2] Asâkiri Mülkiye bahsına dönerek «Fakat milletin hükmü muta olmak için kuvvei istinadiyesi bulunmak lâzım gelir ki o da bir vakit Fransada istihdam edilerek *garde nationale civique* itlak olunan asâkiri milliyedir ki bizim için nizamnamesini kaleme aldığımında Asâkiri Mülkiye demiştim. Muharebe esnasında Asâkiri Mülkiye namile kuvvei umumiyeeye bir sınıfı askerii daimî ilâvesine zatı şahaneyi ikna ettim. Ve ilân olunan nizamnamesini de kaleme aldım.» demektedir. Bu yazıdan Sait paşanın Asâkiri Mülkiyeyi «kanunu esasının muhafazasına da hizmet edebilecek bir kuvvet» olarak tesis etmek için çalıştığı anlaşılıyor. Halbuki Sait paşa, başka tanzimat adamları gibi, kanunu esasının daha ziyade yabancı devletlerin teminatı altında muhafaza edileceği fikrinde idi. Sait paşa, mabeyin başkâtibi iken sadırâzam Midhat Paşaya -Kanunu esasının ilânından 18 gün sonra- yazdığı 25 Zilhicce 1293 (11 İkinci kânun 1877) tezkerede, o sırada İstanbulda toplanan Tersâne konferansının müzakerelerinden bahsederken: «şurasını

[1] Sait paşanın hatıratı, birinci cilt sahife 20

[2] Aynı eser, ikinci cilt, ikinci kısım sahife 277

mutaleai zatiye kabilinden olarak arz ve ihtara cesaret ederim ki konstitüsyonun meriyeti ahkâmına teahhüt ve bu teahhüdün konferansın mükâlemat mazbatasına dercine muvafakat olunması hakkında Odyan efendinin iradettiği mutalea herşeyden ziyade bizim için faidei mahzadır. Ve eğer hatırınişanı âlii asafaneleri ise bu sureti bundan yirmi gün evvel kulunuz da nazarı dikkati fehimanelerine arz ve tebliğe cesaret etmiştim. Zira eseri celili daveri ekremileri olan kanunu esasi böyle bir teahhütle kaim olur. Binaenaleyh yarın uzun uzadı müşaverât ve muhaberâtla vakit zayi ve maslahat sektedar olmamak için Sarayı humayuna azimet ve huzuru humayunu cenabı şehriyariye vusul ile izahı hakikat buyrulursa daha ziyade maksadı temin ve teshil eder.» [1] demiştir.

Sait Paşa, 1908 de ikinci meşrutiyetin ilânında Sadriazam bulunduğu sırada Abdülhamidin cuma selâmlığından sonra huzuruna kabul ettiği Avusturya sefiri ile Karadağ maslahatgüzarına ve Bulgaristan kapı kethüdasına kanunu esasının mahfuz kalacağını beyan ettiğini hatıralarının ikinci cildinin ikinci kısmında hikâye ederken «yalnız süferadan birinin ve Karadağ ve Bulgaristan memurlarını işhat, gayri kâfi görüldüğünden *Tanzimatın* ilânında yapıldığı gibi bunun *Düveli Muazzamaya* tebliği lâzım geldiğini» padişaha bildirdiğini yazmaktadır. [2] Aynı eserin başka bir yerinde de «Babıâlinin teklif edeceği şey kanunu esasi muhafaza buyuracağınız daire bizzat düveli muazzama süferasını ve süferamız vasıtasıyla o devletleri işhat buyurmanızdır» dediğini bildiriyor. [3]

Sait Paşa yine aynı eserde (sahife 463) 4 Ağustos 1908 vukuatını kaydederken «zâtı şahanenin kanunu esasiyi muhafaza edeceğini sureti resmiyede düveli muazzama süferasına ve süferayı Osmaniyenin nezdlerinde buldukları devletlere beyan ve tebliğ etmelerini arzylemekliğim.

İradenin istihsalile süferamıza tebligat icrası. Süferayı ecnebiyenin cuma günü mülâkata davetleri» ibaresile aynı meseleyi tekrar etmiştir.

Sait Paşa yine meşrutiyetin ilânından sonra hakkında yapılan tenkitlere karşı cevap verirken «Temmuzun 11inci cuma günü zâtı şevket simatı hazreti padişahi bazı devletler süferasile diğer

[1] *Midhat paşanın hayatı siyasiyesi; hidematı, şahadeti* Ali Haydar Midhat 1322 sahife 248.

[2] Sait Paşanın hatıratı, ikinci cilt ikinci kısım sahife 449-450

[3] Aynı eser sahife 454.

bazı memurini siyasiyenin tebrikâtını kabul ettikleri sırada kanunu esasının mahfuziyeti, mültezemi humayunları olduğunu beyan buyurmuş olduklarından sureti hal matbuatın tebligatı resmîye kısmında ilân olunmuştu. Teminatı humayunun düveli muazzama süferasına resmen beyan ve ilân buyurulması ve bunun devleti aliye sefirleri taraflarından nezdlerinde mukim oldukları devletlere dahi teblig olunması lüzumuna dair sebkedem arzın üzerine sadır olan iradei seniye'nin hükmü, akibi sudûrunda (22 Temmuz salı) derhal mevkii icraya konulmuş, yani teminatı şahanenin düveli müşarünileyhim kabinelerine isâli için süferayı devleti aliyye memuriyet verilmiş ve İstanbulda bulunan süferayı düveli muazzama Temmuzun 25'ine musadif olan cuma günü hariciye nezareti vasatatile resmen mülâkatı seniyyeye davet olunmuştur. Teahhüdâtı beynelmilele munzam olacak mevasıki padişahinin mahiyeti azimesi tariften müstagnidir»[1] demiş ve *Serveti Fünûna* verdiği cevapta da «Kanunuesasının esbabı istikrarı mültezemim olduğu için buna taahhüdü düveli mahiyeti vermeğe çalıştım» [2] diyerek kanunu esasının muhafazasına beynelmilel bir mahiyet vermeğe teşebbüsünü bir hizmet olarak göstermeğe çalışmıştır.

Sait Paşanın kanunu esasının gerek ilk ilânında gerek ikinci meşrutiyet devrinde hükmünün muhafazasında en büyük teminat olarak yabancı devletlerin şahit tutulmasına önem verdiği halde Asâkiri Mülkiye teşkilâtını «kanunu esasının muhafazasına da hizmet edebilecek bir kuvvet» diye ileri sürdüğünü iddia etmesi, hakikati ifadeden ziyade meşrutiyetten sonra hatıra gelmiş bir iddia olsa gerektir. Sait Paşa, hatıralarında Asâkiri Mülkiyeden bahsederken «bunun esnayı harpta fevaidi dahi görüldü. Hususan İstanbul gençleri askerliğe alışmağa başladıysa da hayf ki teşrifatçı Kâmil Beyin oğlu Feridun Bey ki sonraları bir hayli zaman sefaretle Madritte ve badehu hazinede tahsisatı külliyesi olduğu halde *Genç Türklerin* ahvalini tefahhus memuriyetile Pariste ikamet ve orada darıbekaya rihlet etmişti. Onun zatı şahaneye verdiği verakada iddia eylediği mehâzire binaen Asâkiri Mülkiye istiskal olundu ve tesis fikrini beyan eden ve nizamnamesini yapan bu âciz, bundan dolayı de şedaidi infiale mazhar oldu. Şurası hem teessüfe hem dikkate şayandır ki Asâkiri Mülkiyenin kâmilten ilga-

[1] «Sadır sabık Sait Paşanın gazetelerle neşrettiği mektupların suretleridir. İstanbul Asır matbaası. Sahife 11

[2] Aynı eser, Sahife 33.

sına ne ricali devletten ne de millet namına heyeti meb'usanda kimse itiraz etmemiştir» demektedir. [1]

Böylece Asâkiri Mülkiye meselesi de saltanat devrindeki bütün işler gibi, jurnalcıların tezviratı, hükümdarın delilik derecesine varan vehmi yüzünden sonsuz kaldı.

(İlave No. 1)

Atatürkün Babası Selânik kereste tüccarından Merhum Ali Efendinin, Hasip Beyin Cebecide oturan Gelini Bayan Şehnaz'ın evinde bulduğum 1293 tarihinde alınmış bir resmi üzerinde İstanbul'da yaptığım tahkiklerden elde ettiğim bilgiler:

Hasip, Reisülküttap Hacı Mahmut Efendinin oğludur. 83 sene evvel Fatihte dünyaya gelmiş 20 yaşında iken Selânikteki (Kalyan) Çiftliğinin sahibi olmak münasebetile Selâniğe giderek orada oturmağı ihtiyar etmiştir.

Hasip Beyin kızı Bayan Haticenin sözleri:

Babam Hasip Bey merhum 1293 muharebesi sıralarında Selânikte Islahhane caddesinde Zindan Tekkesi sokağında Hurmalı Mektep karşısında büyük bir evde oturuyormuş. Ali Efendi merhum babamın komşusu ve ahbabı imiş. Babam akşamları ekseriya Ali Efendi ve diğer bir iki arkadaşı ile toplu bulunarak vakit geçirirlermiş. Babam hayatta iken gördüğüm asker kıyafetindeki resmin aynını bana göstermiş idi. Şimdi resmi görünce çok iyi hatırladım. O zaman gördüğüm resim aynen budur.

Selânikte Soğuksu mahallesinde oturan Selânik Mektubi Kalemî kâtiplerinden 80 yaşlarında Hamamcı Mehmet Beyin sözleri:

Kereste tüccarından Ali Efendi merhum ile Abdi Hafızın mektebinde beraber okuduk. O tarihten sonra ayrıldık. Ali Efendi bir aralık Katerinde bulundu. 1293 de ben Asâkiri Milliye taburunda onbaşı idim. Orhaniye zıhlısı ile İstanbul'a gittik. O zaman askerlik etmiş olanları ve yüksek vazifelerde bulunanları zabıt yapmışlardı. Mektupçu Mustafa Rüknettın Bey taburumuzda kol-ağası idi. Ali Efendinin bu taburda ne rütbede bulunduğunu hatırlayamıyorum. Yalnız kendisi Islahhanede Emir bostanda ve Numanpaşa Camii avlusunda Asâkiri Milliye askerî talimler yaptırmakta idi. Midhat Paşa Sadırazam, Eşref Paşa da Selânik valisi idi. Taburumuz Babıâli önünde durdu. Midhat Paşa merdivene çıktı. Biz Padişahım çok yaşa diye bağırdık. İçimizden

[1] Sait Paşanın hatıratı, ikinci cilt, ikinci kısım sahife 277.

bazıları Midhat Paşa bin yaşa dediler. Selânik Milliye taburu ilk gönüllü teşekkülü idi. Her memlekette böyle taburlar teşkil olunacaktı. Fakat Midhat Paşanın maksadı bu suretle kendisine bağlı bir takım taburlar teşkil ederek Padişahı hal'a teşebbüs etmek olduğu hakkında Abdülhamid'e verilen jurnal üzerine derhal bizi (Vasıtai Ticaret) ismindeki küçük bir vapura bindirerek Selâniğe iade ettiler. Taburumuz muzikası da vardı. Marşımız da şu idi :

Duydunuz mu sınıra gelmiş adüv
Vatanı zaptetmek eyler arzu
Sağ iken biz ne demek olmaz bu,
Arkadaşlar geliniz hep gidelim
Şu mukaddes Vatanı hıfzedelim.

Eldeki resmi gözlerim seçmediği için kendisi olup olmadığını tayin edemeyeceğim.

1290 tarihinde Selânikte doğan ve Islahhane mahallesinde oturan Mahmut Efendinin sözleri :

Kereste tüccarından Ali Efendi merhumu Islahhane mahallesindeki evini yaptırırken çok gördüm. O vakit biraz sakalı vardı. Gençliğini hatırlıyamıyorum. Fakat gördüğüm bu resim ağzından itibaren alınına kadar kendisidir.

1280 tevellütlü Akçemescit mahallesinde Marangoz Osman Efendinin sözleri :

Kereste tüccarından Ali Efendi merhumu çok iyi bilirim. Gördüğüm resim kendisidir.

78 yaşlarında Keresteci Hacı Abdüşün sözleri :

Gördüğüm bu resim Merhum Ali Efendinin kendisidir. Bizim dükkân komşusu idi. Evine giderdim. Hattâ evini yaptırırken yapıya çıkıp zokzokları (arap oyunları) seyrederdik. Odur. Ne iyi ve akıllı bir adam idi.

İpekçi İsmailin sözleri :

Gördüğüm bu resim sahibini tanıdım. Fakat ismini hatırlıyamıyorum. Milliye taburunda zabıt idi. Orhaniye gemisinde beraber yanımda bulunurdu. Aynen gözüm önündedir. Bize talim ettiren bu adamı idi.

Horhor su mahallesinden Subaşı İbrahim Efendinin oğlu 67 yaşında Kabadayı Abdullah'ın sözleri :

Resmi gösterdikte, tanıdım. Kereste tüccarı Ali Efendi merhumdur. Babam ile çok görüşürdü. Kahvehanede birleşirlerdi.

Daima görürdüm. Bazan hayvanla Lâpra Çiftliğine giderdi. İnce ve güzel bir adamdı. Bu resim onun kendisidir.

Yukarıda saydığım sözleri şüphe getirmeyecek surette tekrar ettirdim ve söyliyenerin kendi imzalarını da aldım.

Çankırı Saylavı Selânikli

Mustafa Önsay

Yukarıda yazılan sözler doğrudur ve tarafımdan söylenmiştir.

Arnavutköyünde Hasip
bey kızı : İmza

Hatice

Fatihte Atpazarında
Hamamcı : Mühür

Mehmet

Şehzadebaşında Selânikli
Mühür

Mahmut

Ebussuut caddesinde 58 No. da
Marangoz : Mühür

Osman

Cibalide Çukur Karabaş mahallesinde
25 No. da : İmza

Abdüş

Beyoğlunda Sinemacı : İmza

İsmail İpekçi

Arnavutköyünde : İmza

Abdullah

(İlâve No. 2)

Selânik vakıflar idaresine ait olup Nuruosmaniye mahzeninde saklanmakta olan evrak ve kayıtlardan çıkarılıp İstanbul Vakıflar Başmüdürlüğünden gönderilmiş olan kayıt örneğidir.

No. 1

Bazargâh nahiyesi evkaf vekâletile umuru tahririyesine selefi âcizi tarafından molla Hüseyin tayin kılınmış ise de mumaileyh ifayı memuriyet edemediğinden memuriyetinde tebdili lâzım gelmiş ve nahiyeyi mezkûr zaten Kesendire Kaymakamlığı dahilinde olup ve kaymakamlığı mezkûre dahilinde bulunan kâffe evkafı şerifenin bermucibi nizam yoklamasına evkaf ketebesinden Ali Efendi tayin kılındığı cihetle oraya diğer adam tayinine lüzum kalmadığından mumailey Hüseyin Efendiye umuru evkafa müdahale ettirmeyip müddeti idaresi muhasebesi memuru mumaileyh Ali Efendi marifetile meclisçe birrûye zimmeti tebeyyün ettiği halde tahlilile beraber memuru lâhik hakkında muaveneti lâzimenin icrası için Kesendire kaymakamlığına iktiza eden tahriratı cenabi vilâyetpenahileri tastırı babında emrû ferman hazreti menlehül-emrindir.

18 Nisan 89

(İlâve No. 3)

No. 3

Takrir örneği

Drama sancağı umuru vakfiyesinin memuriyeti acizaneme ilâve buyurulmasından dolayı Muhasebecii sabık Behcet Beyin zamanı

muhasebesini görmek ve devrünü teslim kaidesini icra eylemek üzere kendisi Derseadette bulunduğundan bu tarafa celbi hakkında yazılan emirnamei vilâyetpenahilerine cevaben miri mumaileyhin zamanı idaresi muhasebesinin rüyeti hususunu tarafı âcizaneme havale eylediği cihetle rüyet olunacak muhasebesinde bir gûna zimmeti zuhur ederse bilâ ihmal ita edeceğine senet verdiğiinden miri mumaileyhin bizzat mahalline izamına lüzum kalmadığından muhasebesinin rüyeti irade buyrulmuş olmakla mucibince icabının icrası için bu kerre evkaf kâtibi Ali Efendi mahsusen memur tayin kılınmış ve muhasebecii mumaileyhin külliyetli zimmeti olduğu gibi bazı gûna uygunsuzluğu dahi söylenmekte olduğundan efendii mumaileyhin mahalline vusulünde defteri hakani memurile meclisi idareden bir zat veyahut meclisi mezkûrun intihabile bir iki zatten mürekkep bir komisyon teşkilile muhasebesinin birrûye zeylu mazbatalu defterinin meclisi idareden tasdik olunarak memuru mumaileyhin iadesi hakkında Drama Mutasarrıflığına bir kıt'a emirnamei vilâyetpenahilerinin tasvir buyurulması babında ve herhalde emrûferman hazretti menlehülemdir. 13 T. evel 92

(İlâve No. 4)

İstanbulda çıkan «İttihad» gazetesinin 20 Temmuz 1292 (1 Ağustos 1876) tarihli ve 17 numaralı nushasında çıkan Selânik mektubundan:

«..... ianei naktiyeye başlandığı sırada Selânik İslâm delikanlılarının fıkarcasından sekiz on kişi nakten ianeye iktidarları olmadığından bahisle nefislerini iane olmak üzere arzetmiş ve vilâyete bir arzuhal dahi takdim etmişler idi.

Burada toplanıp geçen gün Gazi Evrons zadelerden Selim Bey kumandasile Nişe sevkolunan binbeşyüz kadar asâkiri muavinenin içtimainâ şu delikanlıların teşebbüsü fatiha olmuştur.

Andan sonra her eli silâh tutanlar gönüllü yazılmağa ol derece heveslendiler ki önü olınmak mümkünsüz bir dereceye geldi. Halbuki o aralık buradan asâkiri muavine istenilmez idi.

Müteakıben hükûmeti seniye müsaadesiyle muntazam surette kayıt ve tahrir başlandı. Açılan sekiz on kadar bayrak içinde muhasebe mümeyyizi Hüsnü Efendinin mücerret gönüllü arasında kendisinin dahi bir yadigârı bulunmak üzere atlastan olarak yaptırmış olduğu sancağın ay yıldız yerine «vatan» namı mukaddesi yazılmış ve yazılan gönüllüler en evvel bu sancağa yüzünü ve gözlerini sürüp «biz sağ oldukça senin bir karış toprağına düş-

man ayak basamaz» gibi kahramanane evza ile vatanın istikbalince umuma yeni yeni ümitler vermekte bulunmuşlar idi.

Nefsi Selânik ve mülhak olan kazalarından başka Serez ve Drama sancaklarında dahi hamiyetle maruf olan Tahir Ömer Bey ve Hacı Tahir ve Hacı Sadık Beyler kumandalarında olarak yazılan askerin kısmı küllisi fırkalara gitmiş ve şimdi de nefsi Selânikte bir takımları ve ketebenin hemen ekserisi kendilerine millet askeri namı verilerek icap ederse mevakii harbiyeye dahi sevkolunmak üzere sabahları birer ikişer saat talim ile işgal edilmeleri arzusunda bulunuyorlar ve bu arzuyu bazıları vali paşa hazretlerine de min-gayrı-resm açmış oldukları işitildi ise de ne karar verildiğini bilemem.

Asâkiri muavine kayıt ve tahririne başlandıktan sonra gerek Selânikte ve gerek elviye ve kazalarda «başbozuklar hristiyanları öldürüyorlar. Mallarını gasp ve kiliselerini tahkir ediyorlar» gibi hatır ve hayale gelmiyen müftereyât intişar etmeğe başladıysa da ekserisinin aslı ve hiç birinin ehemmiyeti yoktur. Hattâ Avret-hisarı kazasında vaki Anbar köyünde gûya asâkiri merkume kili-seye girip gümüşe müteallik tezyinatı almış ve esnamı ve haçları kırmış diye köylü namına bir taraftan vaki olan şikâyetin denildiği veçhile aslı olmadığı ve muahharen hükûmetin tahkikiyle sabit olmuşken Lângaza nahiyesinde Bağlıca ve Dirmil kariyeleri hristiyanları asâkiri merkume kendi köylerine gelecek ihtimal ve evhamına tebaiyet ettirilerek davacı çıkarıldığı işitilmiştir ki hiç yoktan halkı velveleye veren bedhalara cenabıhak tarafından olsun bir ukubet nazil olması duasında bulunmamak hayırhah olanlar için mümkün değildir...»

(İlâve No. 5)

İttihad gazetesinin 28 Temmuz 1292 (9 Ağustos 1876) tarihli ve 23 numaralı sayısında çakan Selânik mektubundan :

«Selânikte gerek memurin ve ketebe ve gerek zadegân ile efradı ehali silâh talimine arzı hahiş ettiklerinden keyfiyeti Vali Paşa Hazretlerine açmış oldukları mesmuatı hakkında şöyle yazmıştım.

Bilistizân Babıâlıden müsaade buyrulduğunu ve beşyüz kadar Martini Hanri tüfeklerinden ma'a cephe irsal olunacağını makamı Seraskeriden celbolunacağından herkes talim hazırlığında ve bir tarz üzere elbise imal ettirmektedir....»

(İlave No. 6)

İstanbulda çıkan *İttihad* gazetesinin 8 Şaban 1293 (29 Ağustos 1876) tarihli nüshasında Selânikte çıkan *Zeman* gazetesinden alarak bastığı makaleden :

« . . . . . Geçen haftaki nüshamızda Selânik Asâkiri Milliyesinin kışlai Humayûnda talime mubaşeret ettiklerini yazmıştık. İki üç gün kadar mezkûr kışlaya gidilmiş ise de orasının Seniçe ve Metroviçeden gönderilecek mecruhini askeriyyeye hastahane ittihaz olduğu gibi memleketin haricinde olup gidip gelmekte vakit kaybedildiği cihetle talim mahalli *İslahhaneye* tahvil olunmuş idi.

«Bir hafta içinde ayak talimleri muallimlerin sahihen takdiri ni mucip bir surette öğrenildi. Devletlû Vali Paşa Hazretlerinin şimdilik irsalini arzetmiş oldukları beşyüz adet Martini Hanri tüfekleri İstanbuldan vürüd ettiğinden geçen cuma günü *İslahhaneye* Asâkiri Milliye Selânik sevk komisyonu reisi kaymakam izzetlû Şükrü Beyefendi hazır bulunduğu halde usulü askeri üzere dört bölüğe taksim olunup herbirine birer yüzbaşı ve iki kolağası ve birde binbaşı tayin olunarak ve bir tabur heyetine vazedilerek oradan cadde ile *Vardar* kalesine gidilip ve tüfekler alınıp Patro çayırında haymezeni ikamet ve besâlet olarak Asâkiri Milliyei mülûkâne borazanları tefrik kılındığı ve bir zabıt dahi beraber bulunduğu halde kemali intizam ile ve yine cadde ile *İslahhaneye* gidildi. Hini avdette omuzda tüfeklerin bulunması ve hele önde borazanların bir güzel yürüyüş havası çalması doğrusu cümleye tesir etti.

«Siftah olarak dünkü gün bir saat kadar tüfek talimi edildi. İnşaallah bir iki hafta içinde bu talim de öğretilir. Mumaileyh Şükrü Beyefendi Asâkiri Milliyeinin hüsnü intizamına ve talimlerine gayetle merak ettikleri cihetle gerek *İslahhanede* ve gerek tüfeklerin ahzında bizzat kumanda verip askerin kaleye azimetinde piyade olarak önde bulduklarından ve bu cihetle taburun yakında fevkalâde intizam bulması memulü kavi idüğinden kendi lerine umum tarafından hassaten arzı teşekkür olunur.»

(İlave No. 7)

İstanbulda çıkan *Istikbal* gazetesinin 16 Şaban 1293 (5 Eylül 1876) tarihli ve 175 numaralı sayısında «*Selânik*» gazetesinden alarak neşrettiği Millet Askeri başlıklı yazı :

Millet Askeri

İnsan en evvel doğduğu ve büyüdüğü ve yaşadığı vatanın her türlü avarizden muhafazasına hamiyeten mecbur ve mükelleftir. Avarızı kevnîye mahiyeten mütehalif ve insan için def hususunda terettüp eden vazife de mütenevvidir. Bu vazifelerin en büyüğü ve en mühimmi dahili ve harici zuhura gelen ve vatan ve memleket hakkında kasıt ve niyeti muzır ve mühlik bulunan düşman tecavüzatını men ve deftir ki işte bu maksat üzerine Asâkiri Milliye tertip ve tahririne bil'istizan Babîâlden müsaade alınmış olduğundan sureti tertip ve hareketlerine ve vezâifine dair yapılan talimattır.

Asâkiri Milliyenin Sureti Tertibi

Birinci bent — On sekiz yaşından aşağı ve altmış yaşından yukarı olanlar ve silâh istimaline muktedir olmayacak derecede vücudça alil ve sakat bulunanlar müstesna olmak üzere her millettten bilâistisna istek edenler kayıt ve kabul olunur. Badehu bir mahalli mahsus tedarik olunmak üzere şimdilik kayıt ve tahrir işleri dairei hükûmette icra kılınır.

İkinci bent — Millet askerliği vazifesiyle mükellef olanlar gerek memurinden ve gerek esnaf ve efrattan bulunsun tayin olunan günde talim vesair ana müteferri hizmetleri ifa etmeğe mecbur olduğundan şayet ticaretle veya sair bir hizmetle taşralara gidecek olduğu halde nereye gideceğini ve ne kadar müddet zarfında avdet edeceğini mensup olduğu bölük zabıtine ihbar edip gidecektir. Ve bütün bütün çıkmak istediği halde sebebini mensup olduğu bölük zabıtine ba tezkere beyan ve zabiti tarafından dahi en büyük zabite ba müzekkere ihbar olunacak ve o dahi tabur meclisine havale ile oradan verilecek karar üzerine ruhsat verildikten sonra ismi balâsına esbabı mucibei muhafiyeti şerh verilecek ve kaydı tashih olunacaktır.

Üçüncü bent — Sınıfa kayıt ve kabul olanlar zirde faslı mahsusunda gösterilecek vazâifi tamamilen ve bilâ tereddüt ifaya mecburdur.

Dördüncü bent — Asâkir umur ve hususuna bakmak ve mezuniyeti mezkûrelerini ve cunha ve kabahat curnallarını mutalea ve icabını icra etmek üzere her onbeş günde bir kere zabıttandan mürekkep bir meclis aktolunacaktır.

Beşinci bent — Asâkiri merkumenin harekâtında bir usulü intizam bulunmak için asâkiri muntazama heyetinde tertip olunacaktır.

Şöyle ki her on nefere bir onbaşı ve her iki onbaşıya bir çavuş ve her sekiz takıma bir yüzbaşı ve içlerinden mümkün olursa ikiye kadar mülâzim ve birer başçavuşla birer de bölük emini tayin olunacaktır. Dört bölükten sekiz bölüğe kadar bir tabur itibar edileceğinden o halde cümlesine kumanda etmek üzere binbaşı itibarında büyük bir zabıt ile sağ ve sol kolağaları bulunacak ve neferat onbaşılardan ve onbaşılardan çavuşların ve andan yukarı olan zabitan dahi mafevkinde bulunanların vazaifi askeriye müteallik vukubulacak emir ve kumandasına tâbi olacaktır. Ve ifadat ve istifadatta silsilei meratip usulüne riayet olunacaktır.

Altıncı bent — [1] İşbu askerinin tamamen tensik ve tesisi ve husulü tanzimatı evvelâ zabitanın nasp ve tayin olunmasına vabeste olduğu gibi yüzbaşılardan binbaşıya kadar olan zabitanın bunu tesis ve teşkil eyliyen ve vücude gelmesine birinci derecede sayü gayret etmiş olanlardan ve hakikaten vatan ve milletini sever erbabı haysiyet ve ehliyetten olması lâzımei hal ve maslahattan bulunduğu cihetle müessislerin beyinlerince edecekleri ittifak üzerine yekdiğerini zabıt intihap ve tayin etmeleri salâhiyeti kendilerine verilmiş olduğu misillü yüzbaşılardan aşağı olan küçük zabitanı dahi bidayeti emirde kaydolunacak efrattan münasip göreceklerini anlar intihap etmeğe mezundur. Ve bir kere intihap ve tayin olunacak zabitanın badema münhal zuhurunda yerine emri talimde kesbi meleke ve maharet etmiş olanlardan tabur meclisi marifetile ve silsile usulüne riayetle intihap ve tayin olunmak mukarrerdir.

Yedinci bent — Zabitanı müntahabe zabıtlığe ait olan vazaifi ifa ve husulü meleke ve mehâret için talim edecekleri gibi maksadı asli olan esliha istimali ve harekâtı askeriye talimlerini dahi efrat ile beraber icra ve taallüm eyliyeceklerdir.

İKİNCİ FASIL

Asâkiri merkumenin vazâifine dair

Sekizinci bent — Kayıt ve tahrir olunacak asker zabitan tarafından tayin olunacak günlerde ve tensip olunacak mahallerde sabahları ikişer saat kadar talime devam edecektir.

Dokuzuncu bent — Tüfekler depoy malı olmak üzere basenet canibi miriden Asâkiri merkumeye verileceğinden hüsnü muha-

[1] Talimatnamenin bundan sonrası İstikbal gazetesinin 23 Şaban 1293 (12 Eylül 1876) tarihli ve 181 numaralı sayısında çıkmıştır.

fazasına ve temiz tutulmasına itina olunacak ve kırılır veyahut zayi olursa semeni mirisi ve masarifi tamiriyesi zayi edenlerden tazmin ettirilecektir. Ve birinci faslın ikinci bendinde beyan olunduğu üzere gerek bütün bütün çıkacak ve gerek gündün ziyade durmak üzere bir mahalle gidecek olanlar olduğu halde tüfeğini zabiti marifetile tabur meclisine teslim edecek ve avdetinde yine gelip alacaktır.

Onuncu bent — İşbu askerın bilicap vakitli vakitsiz hükümetçe celp ve cem'i lâzım geldiği halde kala'i şahaneden üç top atılmak mukarrer olduğundan olveçhile kal'adan üç top atıldığı anda memurın ve esnaf ve efrattan bu sınıfa mensup olanlar elinde nekadar mühim işi olsa bile hemen terkederek tüfeğini eline ve palaskasını beline alıp derhal hükümet konağına gitmeğe ve isbatı vücut etmeğe mecburdur. Ve gelmiyecek olursa mesuldür.

Onbirinci bent — Asker talimini lâyıkile öğrendikten sonra unutmamak ve meleke ve maharetini tezyit ve takviye etmek için haftada bir gün sabahları ikişer saat talim olunacak ve yeniden kaydedilen neferat zabitanın tensip ve kararı veçhile haftada ikişer üçer gün talim etmeğe ve kesbi meleke ve maharet eylemeğe mecbur olacaktır.

Onikinci bent — İşbu asker sıfatı memduhai insaniye ile mevsuf esbabı namustan ve vatan ve memleketini sevenlerden olacağı cihetle yekdiğerine ve ebnai cinsinden olan her millet efradına insaniyete lâyık hüsnü muamelede bulunmaları ehem ve elzem olduğu gibi gerek talim esnasında ve gerek zabitanın tebligatı sırasında neferat kemâli edep ve inkıyat ile hareket edecek ve zuhur eden emre itaat eyliyecektir.

Onüçüncü bent — Asâkiri merkume silâh altında olduğu müddetçe kendi taraflarından yaptırılmak üzere tertip ve intihap olunacak surette bir biçim elbise iktisa eylemek şarttır. Ve istiyen daimi surette işbu elbise ile bulunmağa da mezundur. Fakat işbu elbisei mahsusa üzerinde olduğu halde uygunsuz mahallerde görülen olursa faslı mahsusunda gösterildiği üzere mazharı mücazat olacaktır. Talim esnasında ve silâh bedest bulunacağı zamanlarda elbisesi temiz ve muntazam bulunmağa itina olunacaktır.

Ondördüncü bent — Asâkiri merkumeye verilecek silâhlar talime ve indelicap hükümetin emrile müdafaa hususunda istimale mahsus devlet malı olduğundan talim zamanından başka vakitlerde çarşı ve pazar ve mecma'i nas olan mahallerde ve sokak-

larda gezdirilmesi ve nümayiş için şuna buna gösterilmesi kat'iyen ve şediden memnudur. Ve hilâfında bulunan mazharı mücazat olacaktır.

ÜÇÜNCÜ FASIL

Mevaddı cezaiye

Onbeşinci bent — Asâkiri merkumeden cünha ve kabahat ve cinayete mütecasır olanlar Mülkiye kanununa tâbi olacağı gibi sıfatı askeriyeye ait kabayihinde berveçhiati mücazat edilecektir.

Onaltıncı bent — Bilâ özrü şer'i tayin olunan günlerde de vak-tile talim mahalline gelip te talimi icra etmeyenler birinci defada zabiti tarafından sureti hafiyede tenbih olunacağı gibi ikinci defa yine zabiti marifetile tenbih ve bölük heyeti huzurunda tekdir olunur. Ve üçüncü defa da böyle harekette bulunur veyahut zabitanına kasten muhalif vaz'ü harekete tasaddi eyler veya sair zabitan ve efradı istihfaf ve tahkir eder ise ba'dessübut taburun heyeti umumiyesi içinde binbaşı tarafından alenen tevbih ve tekdir kılınır.

Onsekizinci bent — [1] Verilecek tüfeği veyahut cephaneyi ahara satmak kaviyyen ve kat'iyen memnu olduğundan her kimin bu memnuiyete karşı harekette bulunduğu indel'muhakeme ve tetkik sabit olursa tüfek ve cephane bedelini tazmin edeceği gibi askerî ceza kanunnamei humayununun bu baptaki ahkâmile mücazat dahi görecektir.

Ondokuzuncu bent — Asâkiri merkumenin gerek talim ve gerek sair bir şey için içtima etmesi zımında zabitan tarafından ihbar ve ilân olunacağı cihetle bilâ ilân ve ihbar müsellâhan içtima etmeleri kaviyyen memnu idüğünden bu memnuiyetin hilâfına harekette bulunan ve buna asıl sebep olanlar tabur meclisinden tanzim olunacak mazbata üzerine askerlikten tard ile beraber esbabı içtimanın derece ve keyfiyeti üzerine kanunen mücazat göreceklerinden böyle bir halden her vakitte tevekki ve mücanebet olunacaktır.

Yirminci bent — Bilâ sebebi mücbir bu askerlikten çıkmak isteyenler vatan ve milletini sevmez hain ve hamiyetsiz takımdan olduğundan o gibilerin silâhları alındıktan ve alenen tevbih ve tekdir edildikten sonra gazetelerle teşhir edilmesi ve bir daha Asâkiri Milliye silkine kabul olunmaması mukarrerdir.

[1] Gazetede neşrolunan talimatta onaltıncı bentten onsekizinci bende geçilmiştir.

Yirmi birinci bent — Elbisei askeriye ile uygunsuz mahalde veyahut mucibi mücazat bir hareketi kabihada bulunan olursa hükümetçe göreceği cazadan maada askerce de onaltıncı madde de muharrer ceza ile mücazat edilir.

Yirmi ikinci bent — Asâkiri milliyenin gerek tanzimat ve gerek mücazâtı için icabı ahval ve telâhuku efkâr üzerine talimatın bazı mevadının tadil ve ıslah ve tezyili caizdir.

(İlâve No. 8)

İstanbulda çıkan *İttihad* gazetesinin 2 Ramazan 1292 (21 Eylül 1876) tarihli nushasında çıkan 31 Ağustos 1929 (12 Eylül 1876) tarihli Selânik mektubundan :

«Burada dikkate şayan olan ahvalden birincisi Asâkiri Milliye bahsidir. Bu bahs âlemi matbuatta henüz sernümayı zuhur olduğundan bu babta birazıcık tafsilât vermeği kendimce bir vazifei müftehîre addeylerim. Şöyle ki: Burada tab' ve neşrolunan *Zeman* gazetesinin mutaleasından malûm olmak gerektir ki bu asker mahza vatanın muhafazası için hamiyeti vataniyelerinin ilcasile tertip olunmuş ve devlet tarafından kendilerine mükemmel esliha itasiyle bir mahtanberi talime mubaşeret etmiş şucean ve dilâveranı vatandan ibarettir. Bunların müessisleri - ki gayret ve hamiyetle mevsuf zabitanıdır - cümlesi eshabı haysiyet ve hamiyetten olup geceleri bir yerde tecemmu ederek askerliğin nazariyatını tahsil ve muahharen sabahları neferata talim ile icrayı ameliyat etmektedirler. Bu talim ve taallûm hususunda redif kaymakamı İzzetlû Mehmet Şükrü Beyefendinin himmeti cümle askeri memnun ve minnettar etmektedir. Zira miri mumâileyh geceleri zabitan ve gündüzleri neferata verdiği ders ve kumandalar fûnunu askeriyenin pek kolay bir surette öğrenilmesine medar olur tarzda olduğundan askeri hiç sıkmadan muallim etmektedir. Bunların bugüne kadar vücutları yedi bölüğe reside olup yüzbaşları mülâzimleri muallimleri velhasıl her bir memurları hep kendilerinden olduğu gibi elbise ve palaskaları dahi kendi kîsei hamiyetlerinden bir tarzı mahsus üzere yapılmıştır. Tabur (Alâimi ittihad da dâl olan) bir surette memleket içinde hatvecünbanı mehabet oldukça düşmeni mülkü vatan kahrolup gidiyor. Hattâ bu geçen cuma günü memleketin haricinde vaki «Millet bahçesi» tâbir olunur bir lâtif tenezzühgâhta zabitan tarafından askere keşide olunan ziyafete tabur heyeti müctemiası ile giderken muhibbi vatan bazı zevatın hanelerinden askerin üzerine demet demet çiçekler atarak alkış-

lanmış ve muahharen avdetde dahi tebaai ecnebiyeden bazı zengin tacirler tarafından mağazalar önünden geçen askere fevkalgaye ihtiram olunmuş olmasından dolayı bu halleri müşahede eden bed-bahanın beşerelerinde görülen alâimi ye'sü hirman erbabı hamiyeti memnun ve müntakım edecek bir derecededir. Askerler ise umumen ve fitraten fatin ve zeki olduklarından bir iki kumandada hareketleri öğrenmektedirler. Bugüne kadar kesbeyledikleri me-
leke ve maharetleri hakikaten ve sahihen bir muallim askerden farkolunmıyacak derecede olduğundan bu veçhile sayü ikdam olunduğu halde yakında devletimizin en mümtaz ve şehbaz bir askeri olacaklarını her hangi zabıt görse söylemektedir. İşte bu cihetlerle efkârı askeriye, vilâyet dahilinde bazı kazalar ehalisini dahi sarmış ve hatta Drama ve Kavala ve Karaferye kasabalarında icrayı talime başlanılmış olduğuna göre bunun ahdi karipte sair vilâyatta dahi tamamiyle husulü filiyatı hamiyetperveranı zamanenin delâlet ve himmetinden ümit olunur.....»

(İlâve No. 9)

İstanbulda çıkan *İttihad* gazetesinin 11 Zilkade 1293 (28 İkinci teşrin 1876) tarihli sayısında Selânikte çıkan *Zeman* gazetesinden alarak yazdığı fıkra :

«Selânik gazetesinden iş'ar olduğu üzere Selânik Asâkiri Milliye taburu efrat ve zabitanının mukaddema didarı hazreti mülûkâneyi görmek arzusunda bulunarak devletlû vali paşa hazretleri tarafı âlilerinden vukubulan arz ve inha üzerine taburu mezkûrun Dersaadete celbine iradei aliye taalluk ettiği beyânıyla bu bapta derdesti tastir olan emirnamei sami mucibince hareket olunması makâmı celili sipehsalariden ba telgrafname emir ve iş'ar buyrulmakla yakında taburun hareket için tertibatı muktaziye teşebbüs olduğu maalmesar işitilmiştir».

(İlâve No. 10)

Vakit gazetesinin 9 Zilhicce 1293 (25 Birinci kânun 1876) Pazartesi tarihli sayısından :

Esbabı Mefâhir

Osmanlılar için meydanda olan esbabı mefahirin biri de ecdadı izamlarının birkatıkları meâsiri hamiyettir. Bunlarla kitaplar dolduğu halde mesaimizi vikayei hukuka hasrile iktifa ederken bu sayı hamiyetkârâne asarından olarak zuhur eden mefahir hamdolsun yekdiğerini müteakıp zuhur etmeğe başladı.

Bir zamandanberi vatani umumimize teveccüh eden devahi umum Osmanlıları tehyic etti, hattâ Selânik halkının zekâ ve hamiyeti fitriyesi muktezasınca hareketi icap etmekle geçenlerde hamiyetkârani ehaliden ve mütehayyızanı memurinden mürekkep asâkiri milliyeye terkip olunduğunu samiai şükran ile işiterek iftihar etmekte idik. Bu kere dahi maatteşekkür ilânı fabrederiz ki bu hamiyetkârânın bir taburu dün vapuru mahsus ile dersaadete gelerek müşahadei didarı hamiyet ve intizamlariyle cümlemizi dilşat ettiler.

Livayı hamiyetleri beyaz ve yeşil zemin üzerine (*Vatan*) kelimeyi mukaddesi yazılmış, elbiseleri koyu maviye yakın yani nizamiye tali'a taburlarının elbisesine müşabih olarak kollarının bir tarafında sırma ile *asâkir* ve bir tarafında *milliye* kelimeleri işlenmiş olduğu ve herbirinin nasiyesinden asârı hamiyet ve gayret lemean ederek kâffesinin ellerinde dahi beyaz eldiven bulunduğu ve binbaşılı Selânik rusumat nazırı İzzetlû Hafız Efendi ile iki bando mükemmel mızıkâ ve kendi mızıkaları ve kâtip ve hattâ terzileri dahi mükemmel ve maiyetlerinde olduğu halde dün saat dokuz raddelerinde Sirkeciye çıkıp kemali intizam ve beşâsetle Babıâliye geldiler. Zatâlii Sadrazmî ile umum heyeti vükelâ binek taşına kadar indiklerinden oradan muntazam resmi geçit icrasından sonra yine kemali intizam ile Babı Valâyı Serskeriye azimet ettiler. Maksatları muhafazai vatandan ibaret ve bu da eseri hamiyet olmakla lâyük oldukları takdiri lisanı vatandan olarak intizamlarına gelince yalnız bizce değil umum Avrupa matbuatı lisanında dair olmakla bu baptaki fahrü meserretimiz ne kadar ise bu suret yani bihakkın heyecana gelen efkârı umumiye Erzurum, Kürdistan vesair cihetlerle Tuna Edirne ve Rumelinin sair taraftarlarında asâkiri milliyemizi icabederek asârı dahi görünmeğe başlayıp Selânik hamiyetkârani ahâlisinin işbu tariki saadette umuma rehnumayı selâmet olduklarına istinat eden memnuniyet ve mahmedetimiz dahi o nisbetedir. Binaenaleyh yaşasın Osmanlılar.

Asâkiri merkume evvelâ Gülhaneye gittikte tarafı eşrefi şahâ-neden seryaver Saadetlû Mehmet Paşa hazretleri gelip selâmı şahaneyi teblig eylemiş ve üç defa padişahım çok yaşa avazesini asumana aksettirdikten sonra saadeti vatan ve temadii afiyeti şahane için dua olunmuştur.

(İlâve No. 11)

İstanbulda çıkan *Vakit* gazetesinin 9 Zilhicce 1293 [1] (26 Birinci kânun 1876) salı tarihli ve 417 sayılı nushasından

“Selânik hamiyetkâranından mürekkep olup pazar günü Dersaadete vüsulleriyle Dersaadet halkını dahi hissedarı fahrî meserret eden Asâkiri Milliye taburu vapur ile Dersaadet limanına geldiklerinde evvelâ Beşiktaş sarayı humayun pişgâhına gidip cümlesi güvertede ve davlumbaz üzerinde bulunarak muzika dahi terennümsazı meserret olduğu halde cümlesi bir ağızdan ve kemali şevk ile üç kere padişahım çok yaşa duasını tekrar ederek bu sırada zatı hazreti padişahî dahi bilhassa balkonu teşrif ile müşahede didarlarile cümlesini taltif buyurdıkları gibi asâkiri merkume dün yazdığımız gibi Babıseraskeriye gelip büyük kapıdan girerek daireye takarrup eylediklerinde kol nizamına girerek durup halkın izdihamına mebni bir iki manevra icra ve müteakiben padişahım çok yaşa nidasını asumana isal ettiler. Bu sırada orada bulunan dâri şurâ heyeti ve bütün ümerayı askeriye aşağıya inerek râsimeî hoşâmediyi ifa ile taltif eylemişlerdir.

Asâkiri merkume bayramın beşinci günü mükemmel bir talim dahi icra ve irae etmek üzere serasker paşadan istida etmişler. Bunlar vatan için silâhı hamiyete sarılmış olduklarından mahallerine avdet veyahut harbe azimet hususu devletin iradesine vabestedir.

(İlâve No. 12)

İttihad gazetesinin 9 Zilhicce 1293. (25 Birinci kânun 1876) pazartesi tarihli nushasından:

Dün buraya vâsıl olan Selânik Asâkiri Milliye taburu vapurdan çıktıkları gibi doğruca Mektebi Tıbbiyeî şahane pişgâhında toplanıp bir heyeti muntazama ve gazenferânede durdular. Bu sırada tarafı eşrefi hazreti padişahiden seryaveri cenabı şehinşahi saadetlû Mehmet paşa hazretleri sureti mahsusada gelerek selâm ve iltifatı maali gayatı şehriyariyi teblig eyledikte cümlesi bir ağızdan üç kere «Yaşasın padişahımız» zemzemesini göklere çıkardıktan sonra taburu mezkûr müftüsü faziletlû efendi bir belig ve müessir dua irat etmiş ve bunun üzerine kendilerine mahsus muzika terennümsaz olduğu halde Babıâliye gelerek kezâlik bir heyeti muntazamada dizilmiş ve zatı hazreti sadırazamî ile vüke-

[1] *İttihad* gibi *Vakit* gazetesi de 25 girinci kânun 1876 ya tesadüf eden pazartesi ile ertesi salı nüshalarında da 9 Zilhicce 1293 tarihini koymuşlardır.

lâyı fihâm hazaratı binek taşına kadar çıkararak ve taburun kemâli intizamını takdir ve cümlesini taltif ederek asâkiri mezkûre yüzbaşlarından *Zeman* gazetesi sahibi Mustafa Efendiyi yanlarına celp ile fevkalâde iltifat buyurmuşlar ve asâkiri mezkûre oradan Babı Valâyı Seraskeriye azimet eylemişlerdir.

(İlâve No. 13)

Basiret gazetesinin 7 Zilhicce 1293 (23 Birici kânun 1876) tarihli sayısından:

Selânikte teşkil kılınmış olan millet askerinin birinci taburu binbaşılı Selânik Rusumat Nazırı İzzetlû Hafız Halil Efendinin kumandası altında olarak Kurban bayramı alayında bulunmak üzere çarşamba günü selânikten vapura râkip olarak hareket etmiş olduklarından bugün Dersaadete muvasalatları muntazardır. Asâkiri merkume yalnız Selânik gayretmendani ahalisinden mürekkep olup elbise ve silâhları muntazam bulunduğu halde Dersaadete vürutları hakikaten cümlemizin mucibi fahrü süruru olacağından taburu mezkûrun Sirkeci iskelesine huruçlarında Babı Valâyı Seraskeriden bir tabur asâkiri muvazzafa ve bando mızıka istikbal edeceği mukarrerdir. İstanbul halkının hüsnü suret ve nüvazişle istikbal eyliyeceklerinde şüphemiz yoktur.

(İlâve No. 14)

Basiret gazetesinin 9 Zilhicce 1293 (25 Birincikânun 1876) tarihli sayısında:

Birkaç gündenberi Selânikten vüruduna müntazır olduğumuz Asâkiri Milliye taburu dün akşam üstü Orhaniye nam zırhlı fırkateyni humayunu ile Dersaadete bisselâme muvasalat ederek kendilerine mahsus mızıka ve borazanlar ile Sirkeci iskelesine çıktılar. Orada hazır ve muntazır olan bir tabur asâkiri nizamiye ile muzıka ve pek çok ahali istikbal edip önlerine düşerek doğruca Topkapı Sarayı humaynu bahçesine gidip birer çanta aldılar. O esnade tarafı eşrefi padişahiden mahsus seryaver saadetlû Mehmet Paşa hazretleri gelip selâmı merâhim encamı şehinşahiye teblig ile beraber Selânik ahalisinin vatan ve devletleri uğrunda ma'nen ve bedenen fedakârlığa hazır buldukları için hâsıl olan mahzuziyeti seniyeği tebşir etti. Anın üzerine taburu mezkûr ile beraber bulunan alay müftüsü faziletli Süleyman Efendi gayet güzel bir dua ederek asâkiri merkume tarafından dahi üç defa padişahım çok yaşa duası tekrar olundu. Oradan mızıka çalınarak

Babîaliye gittiler. Zatı Hazreti Sadrazami ile Zatîalii Şehyülişlâmi ve Cenabı Seraskeri vesair bazı vükelâyı fihâm hazeratı asâkiri merkumeyi taltif buyurarak oradan da yine mızıka önlerinde ve pek çok ahali yanlarında olduğu halde Babıseraskeriye gidip dairei askeriye önünde safbestei selâm olarak orada dahi üç kere padişahım çok yaşa duasını ifâ ettiler; Dâri Şurayı Askeri Reis vekili Saadetlû Hüsnü Paşa ve Mekâtibi Askeriye Nazırı Saadetlû Süleyman Paşa ve Asâkiri Mısıriyei Osmaniye kumandanı Saadetlû Reşit Paşa ve Dâri Şura Müftüsü Faziletlû Emin Efendi hazeratı vesair ümerayı askeriye taburu mezkûrun yanına gelip efradı hamiyetnihadın herbirini ayrı ayrı taltif ettikten sonra mahsusen hazırlanan kışlai humayuna misafir verildiler. Asâkiri merkumenin binbaşısı Selânik Rüsumat Nazırı İzzetlû Hafız Halil Efendi ve Selânikten mingayrı resm çıkmakta olan devlet ve milletimize hakikaten güzel hizmetler etmekte bulunan *Zeman* gazetesi muharrir ve sahibi imtiyazı Mustafa Beyefendi kolağası ve yüzbaşısı vesair zabitanı Selânik hanedanzadeleri olduğu gibi neferatı dahi ekseri kişizade olup içlerinde iki üç Rum ve yüzden ziyade Yahudi mezheplerinde bulunan vatandaşlarımızdan mevcuttu. Asâkiri merkume Selânik namına şimdilik dört taburdan mürekkep bir alay olup Dersaadete gelenler onların birinci taburu olduğundan alay müftüsü Selânik mektebı rüştiyesi muallimi Faziletlû Süleyman Efendi idi. Asâkiri merkumenin zabitan ve neferatı kendi keselerinden ve kenarı yeşil şeritli lâcivert çuhadan yaptırmış oldukları elbiseyi lâbis ve tarafı devleti aliyyeden verilmiş olan Hanri Martını tüfenklerini hâmil idiler. Mezkûr taburda bir de hayyatiye bölüğü olup sancaklarının ortasında bir yarım ay resmile (Vatan) namı mukaddesi ve elbiselerinin kollarında bir yarım ay resmile içinde Asâkiri Milliye namı muazzezi muharrir idi.

Asâkiri merkume efradının her biri vatanın muhafazasına hazırlanmış birer hamiyeti mücesseme olduğu nasıyei hallerinden anlaşılmakta olduktan başka zâten böyle gönüllü olarak Asâkiri nizamiyeden farksız bir hâle girdikleri asârı hamiyet ve vatanperverinin cümlei celilesinden olduğunda şüphe yoktur.

Selânik İstanbulun bir mahallesi hükmünde bulunduğu halde İstanbulularımızın böyle bir eseri vatanperveri göstermelerinde henüz teenni etmelerine göre asâkiri merkumeden ibret almalarını ihtara mecbur ve asâkiri merkumenin (Elfazlülilmütekaddim) şerefine nail olmalarından dolayı kendilerini vatan namına olarak tebrik ederiz.

(İlave No. 15)

Basiret gazetesinin 11 Zilhicce 1293 (28 Birincikânun 1876) tarihli sayısında :

Dünkü gün idi saîdi fitrın birinci günü olmak münasebetile bayram alayı resmiâlisi mükemmel surette Topkapı Sarayı humayunundan Ayasofya camii şerifinde icra edilmistir.

İşbu alayda Selânikten gelmiş olan Selânik Asâkiri Milliyesi taburu Darphane önüne dizilmişler idi: Zatı hazreti padişahi camii şerife azimetle avdetlerinde taburu mezkûr zabitan ve efradına nazarı taltif ve im'anla bakmışlardır.

Hava gayet yağmurlu ve fırtınalı olduğu halde pek çok ahali didarı şehriyari ile müşerref olmak üzere alaya gitmişlerdir. Muayedei umumiye resmiâlisi dahi alaydan sonra Dolmabahçe sarayı humayununda icra buyurulmuştur.

(İlave No. 16)

Basiret gazetesinin 13 Zilhicce 1293 (30 Birincikânun 1876) tarihli sayısından :

Dünkü cuma selâmlık resmiâlisi bayrama tesadüf ettiği cihetle ber mutat büyük üniforma ile Dolmabahçe sarayı camii şerifinde icra buyurulmuştur. İşbu alayda Selânik Asâkiri Milliyesi dahi bulunmuştur.

(İlave No. 17)

Basiret gazetesinin 15 Zilhicce 1293 (1 Birincikânun 1877) tarihli sayısından :

Güllü Agop Efendinin imtiyazı tahtında bulunan tiyatrohane Zilhiccenin 12 inci perşembe günü akşamı oynatılacak oyun Selânik Asâkiri Milliyesinin med'û bulunduğu neşr ve ilân olunduğu misillü dünkü gün dahi dağıtılan ilânnamede pazr gecesi oynatılacak tiyatronun Selânik Asâkiri Milliyesinin arzusuna müstenit idiği muharrer olup halbuki asâkiri merkumenin zabitan ve neferatı med'û olmadığı gibi kendisinden bir gûna tiyatro iltimasında da bulunmadıkları ve aralıkta tabur efradından tiyatroya gitmek isteyenler münasip zabıtlere bitterfik gönderilmekte ve ücreti dahi tesviye ettirilmekte idiği asâkiri merkume nöbetçi zabiti canibinden aldığımız varaka mealinden anlaşılmıştır.

(İlave No. 18)

Basiret gazetesinin 16 Zilhicce 1293 (2 İkinci kânun 1877) sayılı nüshasından :

Selânik Asâkiri Milliyesi taburu erkânı tarafından muvakkaten Dersaadette bulunan Selânik İngiliz konsolosu Mösyö Blond cenapları evvelki gün ikamet etmekte olduğumuz Süleymaniye kışlasına gelerek taburumuzun zabitan ve efradına mahsusan bir vizita verdi.

Mumaileyh cenapları taburun bidayeti teşkilinde bir takım neşriyatı muzirre de bulunan bedhahların neşriyatı vakıalarını red ve iptal için pek çok gayret ve himmette bulunmuş olduğundan doğrusu taburca kendisine ifayı teşekkür borçluyuz.

(İlâve No. 19)

Basiret gazetesinin 17 Zilhicce 1293 (3 İkinci kânun 1877) tarihli sayısından :

Selânikte Asâkiri Milliye olmak üzere ikinci tabur dahi teşkil olunmuş, bunun binbaşılığını Selânik Müftüsü Sabık fakahatlı İbrahim Beyefendi Hazretleri deruhte eylemiş ve neferatının dahi kısmı küllisi Selânikte bulunan talebei ulûm efendilerinden mürekkep olmakla elbiseleri dahi birinci tabur efradının gayrı ve sıfatı ilmiyeye muvafık bir surette imal ettirilmiştir. Doğrusu efendii mumaileyh ve Selânik ehâlisinin vatan uğrunda olan muhabbet ve gayretleri her halde şayarı takdir ve teşekkür bulunmuştur.

(İlâve No. 20)

İttihad gazetesinin 15 Zilhicce 1293 (2 İkinci kânun 1877) tarihli sayısından :

Bir iki haftadanberi şehrimizde bulunup vücudu mubarekleriyle vatandaşlarımızın uyûnu mefharetlerini tezyin eylemiş olan Selânik Asâkiri Milliyesinin memleketlerine müteveccihen bugün dersaadetten hareket edeceklerini maatteessüf haber aldık.

(İlâve No. 21)

Basiret gazetesinin 17 Zilhicce 1293 (İkinci kânun 1877) tarihli sayısında :

Müsafireten Dersaadette bulunan Selânik Asâkiri Milliyesi taburu bugün *Vasıtai Ticaret* nam vapur ile Selâniğe azimet edeceklerinden mızıka ve bir tabur asâkiri nizâmiye ile teşyi edilecektir.

(İlâve No. 22)

İstanbulda çıkan *Vakit* gazetesinin 17 Zilhicce 1293 (3 İkinci kânun 1877) tarihli ve 425 sayılı nushasından :

«Bir zamandanberi dersaadette aramsâzı meserret olan Selânik Asâkiri Milliyesi dün Devletlû utûfetlû serasker paşa hazretleriyle Serdarı Ekrem Devletlû Refetlû Abdülkerim Paşa Hazretleri ve dâri şurayı askeri heyeti vesair ümerayı askeriye hazır oldukları ve binlerle ehali dahi buldukları halde Babı valâyı seraskeride mükemmel talim ve manevralar icra ederek hasıl olan memnuniyetin nişanei mahsusu olmak üzere zatı alii seraskeri ve serdarı Ekremi taraflarından iltifat ile beraber müteakiben bir de âlâ sırma işlemeli sancak itasiyle taltif olunduktan ve müteakiben bir resmi geçit icra ettikten sonra *Divanyolu* caddesiyle *Soukçeşme* kapısından Babıâliye girerek zatı hazreti sadriazamî arz odası penceresinden nazarendazı iltifat oldukları halde cümlesi kemâli intizam ile dâire pişgâhında durup zatı âlii cenabı sadaretpenahî, saadetlû Tayyar Paşa vasıtasıyla cümlesini taltif buyurup onun üzerine Sirkeci iskelesine inerek *Vasıtai Ticaret* nam vapura râkiben ve vatanları canibine müteveccihen hareket etmişlerdir.

(İlave No. 23)

(Takvimi Vekayi) in 27 Recep 1294 (7 Ağustos 1877) tarihli sayısında *mevkibi humayun* taburları hakkında çıkan kararname :

“Kararname,,

Ahvâli hazıra hasebile memaliki mahrusa ahalişi her türlü fedakârlığı ihtiyar edegeldiklerine mebni Dersaadet sekeneşi dahi bu vazifei nazifenin ifasından geri durmıyacıkları müsellemtan olmasıyla livai humayun tahtında bulunarak payitahtın muhafazasına memur olmak üzere teşkili karargir olan *mevkibi humayun* taburları hakkında kararnamedir.

Birinci madde — Her dairei intihâbiye dahilinde münasip bir mevkide o dairenin mütehayyizânı ahalisinden mürekkep ve lâakal kolağası rütbesinde bulunan bir nizamiye zabitanın riyasetine mevdu bir komisyon münakit olacaktır.

İkinci madde — Bu komisyon kendi dairesi dahilinde bulunan zirde muharrer esnaf erbabını tahrir ve *mevkibi humayun* taburlarına kaydedecektir.

Üçüncü madde — 20 yaşından 40 yaşına kadar olon payitaht ahalişi *mevkibi humayun* taburlarına kayd ile eyyam ve evkatı muayyenede talime mecbur olacaktır. Fakat bunlardan bünyeleri hizmeti askeriyeeye salih olmadığı bilmuayene tahakkuk edenler müstesna olacaktır.

Dördüncü madde — Kaydolunan esami on nefere balig oldukta komisyon marifetile içlerinden en ziyade ehil ve müsteiddi bittefrik onbaşı intihap olunacak ve devletçe rütbe ve memuriyeti olanlar ve hiç olmazsa okur yazar bulunanlar tercih kılınacaktır. Ve bir cinayet ve töhmetle lekedar olanlar zabıtlıkla tayin kılınmayacaktır.

Beşinci madde — İki onbaşı takımının içlerinden bir çavuş ve dört çavuş takımının içlerinden bir başçavuş intihap olunup başçavuştan yukarı yani mülâzımden binbaşıya kadar olan zabitanın intihap ve tayinleri makamı seraskeriden ve zabitanı mumaileyhim gerek silki celili askeriden ve gerek mülkiyeden intihabı caiz olacaktır.

Altıncı madde — Memurinden olanların memuriyetleri üzerlerinde kalacaktır.

Yedinci madde — Taburların mevcudu beşyüzden sekiz yüze kadar olacağından her dairede esnan eshabının miktarına göre tabur küşat olunacaktır.

Sekizinci madde — *Mevkibi humayun* taburları efradından istek edenler irae olunacak numunesi veçhile elbisei mahsusa iktisasına mezundurlar. Fakat esliha ve mühimmatı harbiyeleri ve ordugâhta içtima eyledikleri müddette tayinleri dairei askeriye marifetile tarafı devletten verilecektir.

Dokuzuncu madde — İşbu *Mevkibi humayun* taburları payitaht haricinde tayin olunacak ordugâhta içtima edecek ve içlerinden iktiza eden taburlar emri muhafaza ve hidematı ihtiyatıyeyi askeriyede istihdam olunacaktır.

Onuncu madde — *Mevkibi humayun* taburlarına mukayyet olan asâkir gündüz işleri başında ve gece hanelerinde buldukları halde her ne zaman silâh başına borusu işitirlerse derhal ordugâhta içtimaa müsaraat eylemeğe mecburdurlar.

Onbirinci madde — Asâkiri merkume esasen piyade olmak üzere teşekkül edecektir.

Onikinci madde — Bu taburların eslihası Babıseraskerinin tayin ettiği kışlalarda ve ordugâhta hıfzolunacaktır.

Onüçüncü madde — Asâkiri merkume haftada iki gün ayak ve silâh talimlerine Babıseraskerinin tayin ettiği kışlalarda ve büyük talimleri dahi ordugâhta icra edeceklerdir.

Hâtıme

İşbu *Mevkibi humayun* taburları ba iradei seniye teşkil olunup ledelhâce hizmet başına davet edileceği gibi her ne zaman iste-

nilirse hizmetten affı veya bikküllüye lağv ve feshi dahi iradei seniyei hazreti padişahiye menut ve mütevakkıf bulunacaktır.

(İlave No. 24)

Asâkiri Mülkiye taburlarının teşekkülünde Abdülhamidin harbiye nezareti avlusunda askerlere hitaben irade ettirdiği nutkun sureti: [1]

Asker

Dünyada milletler için en büyük şeref vatanlarının ve hak ve haysiyetlerinin muhafazasına tamamen muktedir olmaktır. Bu şerefi kazanmak dahi en ziyade bütün milletin vazifei askeriyeye iştirâk etmesile hâsil olur. Zaten asker olarak doğup asker olarak ölmek Osmanlı Milletinin hasâisinden iken şimdiye kadar askerliğin taammüm etmemesine bir mâni dahi yoktur. Binaenaleyh devletimizin kuvvei umumiyei askeriyesine bu kere Asâkiri Milliye namile bir sınıfı cedit ilâve olunarak gerek payitahtımızda ve gerek vilâyetlerde beynelahali efkârı askeriyenin tamimine lehülhamt muvaffak oldu. Asâkiri mülkiyenin noktai içtimai umumisi olmak üzere hazırladığım sancağı işte bugün umum asâkiri mülkiyemiz namına olarak mabeyni humayunumuz feriki Sait Paşa yedile teslim ve ita ediyorum. Ve yine asâkiri mülkiyenin teşkilât ve vezaifine dair nizamnameyi ilâ maşaallah düsturülamel olmak üzere tasdik ettiğimden Serasker kaymakamı Paşa vesatetile resmen kıraat ve ilânı teyemmünen müvacehenizde icra olunacaktır. Size verdiğim sancak inşaallah devletimizin muhafazai hukuk ve istiklâlîne mahsus olan alemlerin en birincileri idadına girer. Ve cümleleniz vazifenizi tayin eden nizama göre birçok âsârı vatanperveri ve hamiyet ibrazile milletimizin şanını ilâ ve padişahınızın teveccüh ve muhabbetini istihsal edersiniz. Cenabıhak muvaffak buyursun.

(İlave No. 25)

Asâkiri Mülkiye nizamnamesidir. [2]

Faşlı evvel

Mevaddı esasıye beyanındadır

Birinci madde — Devleti aliyenin kuvvei umumiyei askeriyesini teşkil eden asâkiri nizamiye ve redife ve müstafizaya bir de asâkiri mülkiye sınıfı ilâve edilmiştir.

[1] «Takvimi Vekayi» in 11 Zilkade 1294 (17 İkinci teşrin 1877 tarihli sayısından).

[2] «Takvimi Vekayi» in 14 Zilkade 1294 (20 İkinciteşrin 1877) tarihli sayısından.

İkinci madde — Esnanı askeriyeye dahil olmayıp ta sinleri 17 den ziyade olanlar ve esnanı askeriyede olup ta isimlerine kur'a isabet etmiyenler mecburi ve müstahfızlık müddetinin nihayeti olan 40 veya 45 yaşını ikmal edenler ihtiyarı olarak asâkiri mülkiyeden madutturlar.

Üçüncü madde — Asâkiri mülkiye erbabından isimlerine kur'a isabet edenler veya redif ve müstahfız sınıfına dahil olanlar asâkiri mülkiye sınıfından çıkacaklardır.

Dördüncü madde — Evvelâ hanedanı saltanat âzayı fihâmı, saniyen heyeti vükelâ, salisen meclisi âyân ve müddeti intihabiyeleri inkıza etmiyen meclisi meb'usan âzası silâh altına alınmazlar. Bunlardan maâda memurunin ve sıfatı ilmiyesi olanların asâkiri mülkiye sınıfından istisnası lâzım gelenleri hakkında nizamı mahsus tanzim olunacak ve mazereti vücudiyeleri hizmeti askeriyeye salih olmadığı bilmuayene tebeyyün edenler bittabi müstesna tutulacaktır.

Beşinci madde — Asâkiri mülkiye vatanın muhâtarai azimeye uğradığı zamanda mütemadiyen ve bir mahalde muhilli asayiş bir vaka zuhur edip te orada kuvvei askeriyeye bulunmaz veya bulunup ta ol vakanın def'ine kifâyet etmezse kuvvei kâfiye yetişinceye kadar muvakkaten dahili memlekette asayiş ve emniyeti muhafazaya memurdur. Binaenaleyh asâkiri mezkûre efradı hükûmet tarafından her ne vakit emrolunur ise ol zaman içtima ile silâh altına girmeğe mecbur olup silâh altına girmelerini mucip olan esbabı fevkalâde zâil olduğu gibi kendilerine ruhsat verilir.

Altıncı madde — Asâkiri mülkiye efradı muharebe zamanında beşinci madde mucibince memleketleri dahilinde asayiş ve emniyetin muhafazası hizmetinde bulunmakla iktifa etmeyip te mevaki harbiyede dahi bulunmağı arzu ederlerse istidaları is'af ve kendilerinin silâh altına davet olunan asâkiri redife ve müstahfızadan veya kur'a firarî ve muhtefilerinden olmadıklarına dair hükûmeti mahalliye tarafından yedlerine birer ilmühaber ita olunur. Fakat bu misillular mutlaka tabur ve eğer adetleri müsait ise alay heyetinde bulunmağa mecbur olup adetleri sekizinci maddede muharrer usul üzere tabur veya alay teşkiline muhtemel olmadığı halde bu arzuda bulunan efradı kalile asâkiri nizamiye ve redife ve müstahfıza taburları refakatine iltihaka mecburdurlar.

Yedinci madde — Asâkiri mülkiye heyetini hükûmet istediği zaman ve lüzum gördüğü kadar cem ve teslih eyler. Ve istediği vakit iktiza edenlerini bilistizan sadır olacak iradei seniye üzerine silâh altından çıkarıp tatil eder.

FASLI SANÎ

(Asâkiri mülkiyenin teşkilâtı askeriyesi beyanındadır)

Sekizinci madde — Her Vilâyet bir veya müteaddit asâkiri mülkiye fırkaları teşkil eder ve payitaht ile mülhakatı dahi bir vilâyet itibar olunmuştur. Her fırkada lâakal üç ve nihayet beş alay bir liva itibar olunup her alay lâakal üç ve nihayet dört taburdan ve her tabur dört ve nihayet on bölükten ve her bölük altmıştan yüze kadar efrattan tereküp eder.

Dokuzuncu madde — Fırkalar birer ferik ve livalar birer mirliva kumandasında olup bunlar asâkiri mülkiye feriki ve mir-livası unvaniyle yad olunacak ve alay ve taburların sair erkân ve zabitanı berveçhiati teşekkül eder :

Alay erkânı	{	1 Miralay
		1 Kaymakam
Tabur erkânı	{	3 Binbaşı
		3 Kolağası
		1 Sancaktar
		2 Tabip
		2 Cerrah
Bölük zabiti	{	1 Yüzbaşı
		1 Mülâzım
		1 Başçavuş
		1 Bölükemini
		4 Çavuş
		8 Onbaşı

Onuncu madde — Asâkiri mülkiyenin idarei umumiyesi asâkiri milliye kumandanı namile makamı seraskerinin maiyyetinde olmak ve ordu müşürleri sınıfında bulunmak üzere tarafı saltanatı seniyeden mansup müşür veya ferik rütbesinde bir zata muhavvel olup ümera ve zabitanın sureti intihabı terfii meratibi askeriye nizamnamesine tabidir.

Onbirinci madde — Asâkiri mülkiye ümerâ ve zabitanı kendi içlerinden intihap ve tayin olunur. Fakat Asâkiri mülkiye sınıfından zabıtlığe muktedir zevat yetişinceye kadar veya lüzum görüldüğü takdirde ümerâ ve zabitanı asâkiri nizâmiye ümerâ ve zabitanından nasbedilir.

Onikinci madde — Asâkiri mülkiyenin silâh altına girdikleri esnada umuru maliyesi idare memurları namile tayin olunan bir

heyete muhavvel olup ümerâ ve zabitan idare cihetine müdahale edemez. İşbu heyet bir müfettiş ve bir muhasebeci ve lüzumu miktar muhasebeci vekili ile yüzbaşı rütbesinde bir veznedar ve bir esvap emininden mürekkep olup müfettişler fırkaların ve muhasebeciler alayların ve muhasebeci vekilleri taburların umuru maliye ve hesabiye ve veznedar ve esvap eminleri yine taburların nukut ve elbiseye dair hususatına memurdur.

FASLI SÂLİS

Mevadı müteferria beyanındadır

Onüçüncü madde — Asâkiri mülkiye silâh altında bulunmadıkları zaman haklarında sair ahali gibi muamele olunur. Bunlar beşinci madde mucibince hükûmet marifetiyle celp ve cem olunup silâh altına davet olunduklarını müteakiben idarei askeriyeye tevdi edilir.

Ondördüncü madde — Asâkiri mülkiye silâh altında buldukları müddetçe emri itaat ve inkıyatça usulü askeriyeye tâbi oldukları gibi bu esnada işleyecekleri cerâimin muhakemat ve mücazâtı askerî ceza kanunnamesine tâbidir.

Onbeşinci madde — Asâkiri mülkiye silâh altında buldukları müddette hükûmetten tayin olunan tarz ve surette üniforma iktisasına ve senede kırk gün kaza ve liva ve vilâyet merkezlerinden ve Dersaadette dahi devletçe bir muharebe zuhuriyle bunların cemlerine lüzum görülürse tayin olunan evkat ve mahalde talimi askeriyeyi taallüme mecburdurlar. Olunan davete icabet etmiyerek bilâ özür mevkii talime gelmeyenler asâkiri nizamiye sınıfına bilâ kurra kayıt ve ithal olunacaklardır.

Onaltıncı madde — Asâkiri mülkiyenin silâh altında buldukları müddette tayinleri usulü askeriyeye tevfikân tarafı devletten verilecektir.

Onyedinci madde — Asâkiri mülkiyeye muktazi olan esliha devletçe verilecek karar ve tayin olunacak nümunelere tevfikân dairei mahsusai askeriyesi tarafından mubayaa olunarak hükûmeti mahalliyyeye irsal ve esmanî iane suretile veyahut fevkalâde vergi tarhiyle ahali tarafından tesviye kılınacaktır.

Onsekizinci madde — Her vilâyet ve liva ve kaza merkezinde asâkiri mülkiyeye mahsus esliha ve mühimmat daima redif depolarında bulunup hükûmet tarafından merkezi hükûmeti seniye-nin emrine müsteniden veyahut ahvali âcile ve fevkalâdei mül-

kiye üzerine doğrudan doğruya bir emri resmî nesrolunmadıkça deppoylardan asâkiri mülkiyeye silâh verilmesi memnudur.

Ondokuzuncu madde — Bir mahalde asâkiri mülkiyenin tahtı silâha alınmasını mucip ahval zuhur edip te fakat ol mahalden umum asâkiri mülkiyesinin istihdamına lüzum görülmediği halde teslihi iktiza eden kuvvetin tayini derecesi hükûmeti mülkiye ile asâkiri mülkiye ümerasına aittir.

Yirminci madde — Asâkiri mülkiyenin umumen istihdamına lüzum görülmediği takdirde teslimi lâzım gelen kuvvet asâkiri mülkiye efradının mecburî olan sınıfın en müsünlerinden tertip olunacaktır.

Yirmi birinci madde — Asâkiri mülkiyenin silâh altına alınmalarını müstelzim ahval zuhurunda bunların davet ve cemlerine ait muamelâtın müzakere ve icrası vilâyet ve liva ve kaza merkezlerinde mecalisi belediyenin intihabile mansup mecalise ve Dersaadette Babı Seraskeride teşkil olunacak meclise muhavveldir. Taşrada teşekkül edecek mecalise mahallerinde asâkiri nizamıye ümera ve zabitanı var ise anlardan münasibi ve olmadığı halde hükûmeti mahalliyeenin en büyük memuru veya intihap edeceği vekil riyaset eder.

H A T İ M E

Yirmi ikinci madde — Tuğrâyi humayun ve nişanı osmanî ile müzeyyen olmak üzere tarafı Hazreti Padişahiden asâkiri mülkiyeye ihsan buyrulan sancak askerinin noktai içtimai umumîsidir. Binaenaleyh işbu sancak vatanın bir muhatarai azimeye uğradığı ve umum asâkiri mülkiyenin tahtı silâha alınması iktiza eylediği halde ihraç olup vakti asayışte hazinesi humayunda hıfzolunacak ve tebdili şekli caiz olmyacaktır.

(İlave No. 26)

Mabeyn başkâtibi Sait imzasile Seraskerliğe gönderilen 13 Recep 1294 (23 Temmuz 1877) tarihli tezkerenin sureti. [1]

Makamı Kalımmakamî Seraskerliye

Tuna Umum kumandanlığından varit olup sureti ma'rûzu huzûru âli kılınan fi 10 Temmuz sene 93 tarihli telgrafta muharrer olduğu üzere Rusyalılar Dobricadan gelen fırkasile Silistireyi ve Zıştoyadaki asker ile Rusçuğu muhasara edecekleri melhuz olup

[1] Züptetülhakayık, Ahmed Midhat, Sahife 291 294.

elhaletü hazihi Ahmet Eyüp Paşanın kolordusunda 27 tabur bulunmakla Mehmet Ali Paşa hazretleri Totrakandan iki ve Silistireden dört ki cem'an 6 ve Rusçuktan 15 tabur işbu kolorduya ilâve etmekte olduğundan 6 tabur dahi Şumnudan aldığı ve mukaddema Rauf Paşa maiyyetine Dersaadetten isâl olunan 8 tabura munzam olmak üzere Osmanpazarından naklolunan 9 taburun dahi Şumnuya iadesi mümkün olmadığı halde mecmuu kuvvet 63 tabura varacağından bununla Rusçuğu muhasaraya teşebbüs edecek düşmanın bir muhacemei şedide ile def'i tasavvur olunuyor ise de Mehmet Ali Paşa Hazretlerinden Rauf Paşa fırkasına zammolunan 9 taburu geri istemesi Süleyman Paşa Hazretleri maiyyetinde gelen askerın tabur itibarile külliyyetine zehap olmaktan neş'et edip halbuki adedi efrat hasebile anların miktarı dahi Balkanca olan ihtiyacata pek te vefa eder derecede olmadığından Rauf Paşa fırkasından istenilen 9 taburun iadesi gayri mümkün görülmüş ve buna bedel Dersaadetten evvel be evvel beş tabur gönderileceğine dair tarafı kaimakamilerinden Mehmet Ali Paşa Hazretlerine dünkü gün telgraf keşide kılınmış olmakla müşarünileyhin intizarda kalmaması ve harekâtı askeriyeye sekte gelmemesi işbu beş taburun sür'ati sevkile beraber müşarünileyhin yine Temmuz 10 tarihile müverrah diğer telgrafına nazaran düşmanın külliyyeti teksiri kuvvete lüzum gösterdiğinden ehemmiyetleri mertebeli sâniyede olan Sohum ve Batum ile Suriye ve Girit taraflarından nekadar asker alınması mümkün olur ise onların dahi sür'atle Tunaya sevki ferâizden addolunur ise de şu sırada Giritteki askere dokunmak tehlikeli bulunmasına ve Suriyeden istiane imkânı mümteni olmasına mebni bu akşam zatı samii asafaneleri hazır oldukları halde tezekkür ve irade buyrulduğu ve tarafı âlilerinden dahi tasvip kılındığı üzere Sohumdan hicrete razı olan ve adetleri ikibin ikibin beşyüzü geçmiyeceği tahmin kılınan ahaliden istek edenlerin bir taraftan sefâini münasibe ile memaliki mahrusaya nakillerile beraber bu defa Varnaya gidecek vapurların dahi Sohuma gidip ve orada bulunan onbir ve oniki tabur askeri alıp ve Batumdan dahi üç tabur istihşap olunup bunların sür'ati mümkününe ile Varnaya çıkarılmaları ve tarafı samii müşirilerinden berveçhi tahmin beyan kılınp ihtiyacı hazırail askeriyeye dahi muvafık görünen hesap iktizasınca daha 36 tabur askere lüzumu kavi olmakla bunun 15 taburunun İstanbuldan tedariki ve 21 taburunun mustahfızlardan alınması ve şu noksan müsaraatan ikmal olunmaz ise Tunada mev-

cut olan kuvvei askeriye def'i sâile kifayet edemiyerek maâzallah büyük bir muhâtarayı kabule hazırlanmak lâzım geleceğinden bugünden meclisi askerice müzakerei maslahatla maruzzikir 36 taburun sür'ati celbü sevkı esbabına müsaraatan teşebbüs kılınması iradei seniyei hazreti padişahı iktizai âlisinden olduğu ve İstanbuldan tedarik olunacak asâkir bahsine geliece madamki tahriri nufus icra olunmadıkça kurra keşidesi kabil olmayacağı ve evvelce bazı vükelâyı fihâm ve memurini kiramdan teşkil olunan komisyonda dermeyan olunan suret ki Dersaadet devairei intihabiye itibarile müteaddit dairelere taksimile her dairede memurini mülkiye ve askeriyeden bir kaç zat ve maiyetlerinde dairi askeriyeden lüzumu miktar ketebe bulundurulup mahallâta tevzi olunacak matbu cetvellere esnanı askeriyeye dahil olan nufusu zükûr kaydedilerek kur'a muamelâtına bunların esas tutulmasından şu tedbirin ademi kifayeti beyan olduğu gibi vilâyatta yapıldığı veçhile Dersaadet için bir miktarı muayyen tayinile ol miktar asâkirin asâkiri muâvine suretinde ifraz ve itasına ahalinin mecbur tutulması dahi mümkünsüz gibi dermeyan kılındığından bu halde işin bir üçüncü ve zarurî şıkkı olmak üzere livayi saadet ihtivayı hazreti nebevînin ihraciyle payitaht ve civar mahallerdeki islâmın cihada daveti varidî hatırı âli olmuş ise de bunda dahi bazı ihtimalâtı mânia mütebadir olduğundan münasip bir mahalle namı humayunu hilâfetpenahiye olarak bir sancak vaz'ı ve mahalli mezkûrun maaskeri humayun ittihazile nezaret ve tesvikatı seniyei padişahı tahtında asâkiri muktaziyenin toplattırılması tercih buyrulduğundan meclisi askeri erkânı fihâmı ile bilmüzakere bu teşebbüse göre muamelei lâzimenin istizanı ve bu davet üzerine dahi hıfzı vatan vecibesini kabul etmeyenler olursa haklarında mücazâtı şedide icra kılınacağıнын ilânı cümlei evamir âliyeden bulunduğu rehini ilmi samii müşirileri buyurulduka olbapta..»

(İlave No. 27)

Mabeyn başkâtibi Sait imzasile Sadarete yazılın 17 Recep 1294 (27 Temmuz 1877) tarihli tezkerenin kopyası: [2]

Giritte bulunan kuvvei nizâmiye mertebeli kifayeden dîn olduğu gibi bunun hasbelhal teksiri dahi müteazzir olup kariben muhtemel olduğu üzere şu aralık orada bir hadise zuhur ve yunanlılar tasallut ederler ise yalnız donanma cezirenin muha-

[2] Züptetülhakayık. Ahmet Mithat, Sahife 476 - 478

fazasına kifayet edemiyerek mazaallah gerek adanın ve gerek sekenei islâmiyenin muhataraya duçar olmasından havf olunur. Ahali islâmın teslihile hîni hacette müdafaaya hazır bulundurulmalarından gayri bu bapta bir çare hatıra gelmez ise de tarafı devletten eslihai kâfiye irsalinde dahi imkânsızlık görülür. Bina-berin muharebei hazıranın icabettiği esbabı ihtiyatıyeden bahs ile teba'adan istek eden ve zikudret olanların kendi bedenlerinden eslihai harbiye mubayea eylemelerine mezuniyet verilmesi cem-olunacak akçanın malsandığına itasile hükûmetçe silâhlar mubayea ve mahsusan birde deppoy tesisile oraya vazolunarak icabı halinde ahaliye tevzi olunması ve olvakta kadar dahi asâkiri muavine sınıfına dahil olacaklara icrayı talim edilmesi münasip tasavvur buyrulmuştur.

Havâssı vükela ile bilmüzakere ahalinin inzımanı marifeti hükûmetle silâh mubayeatına mezuniyetleri tasvip olunduğu halde gerek Giride ve gerek sair vilâyatı lâzimeye icrayı tebligat olunmasile beraber bu bapta hükûmetçe icap eden teshilâtın dahi ifası ve bir de beyana hacet olmadığı üzere sair memleketlerde gönüllü askeri iki kısım olup anın biri bizde olan asâkiri muavinedir ki seyyar ve muharebe zuhurunda mevkii harbe memur olur. Diğer kısmı asâkiri milliyedir ki vakti harpte darülharbe gidecek asâkiri muntazamanın yerine geçerek asayiş ve inzıbatı memleketi muhafaza ederler. İşbu kısmı sâniye mümasil olmak üzere vilâyetlerde dahi asakiri milliye taburları teşkiline ruhsat verilip her kaza bir veya bir kaç tabur asâkiri milliye bölükleri teşkil ederek yüzbaşı ve anın madûnunda olan zabıtlar kaymakamın reyile yine ol kaza sekencesinden ve her liva bir veya bir kaç asâkiri milliye taburu teşkil ederek binbaşı ve yüzbaşı ile binbaşı arasındaki zabıtları valii vilâyet ve mutasarrıfın inzımanı reyile yine ol sancağın ahalisinden ve her vilâyet bir veya müteaddit asâkiri milliye alayı teşkil ederek her alayın miralâyı valinin inzımanı reyile kezalik ahalden intihap ve tayin olunmasının ve eğer bir vilâyette müteaddit asâkiri milliye alayı hasıl olur ise mecmuuna lâzım olan kumandanın makamı seraskerinin intihabile ba iradei seniye nasbedilmesi vs cümlesinin mercii idaresi olmak ve her sancak ve vilâyet merkezinde asâkiri milliye ve muavineye mahsus deppoylar tesisi ve esliha mubayeati gibi şeylere bakmak üzere ileride Dersaadette müşiran veya ferikandan birinin umum asâkiri milliye ve muavine kumandanı tayini hususlarının usul ittihazında fevaidi şita melhuz olmakla heyetçe dahi müstasvep ise bunun

için dahi hemen velâti vilâyata mezuniyet verilmesi ve fıkاراتı meşruhanın asâkiri muavine nizamnamesine tezyilile nizam suretinde dahi ilânı iradei seniye iktizayı âlisinden olmakla. . . .

(İlave No. 28)

Selânik vilâyeti Asâkiri Milliye birinci taburunun zabitan ve neferatı [1]

Esamii zabitan	Rütbei askeriyeye	Rütbei mülikiyeye	Nişanı Mecidi	Bulunduğu memuriyetler
Hafız Halil Efendi	Binbaşısı	Mütemayız		Selânik rusumat nazırı [2]
Mustafa Rüknettin B. Emin Efendi	Sağ kolağası Sol kolağası	Mütemayız »	— Dördüncü ve şiri Hurşit	Selânik mektupçusu Selânik idare meclisi başkâtibi
Süleyman Efendi	Alay Müftüsü	Müderris	—	Selânik Rüştiye muallimi evveli
İsmail Fuat Bey	Tabur kâtibi	Rabia	—	Selânik idare meclisi ikinci kâtibi

Birinci Bölük

Esamii za bitan	Rütbei askeriyeye	Rütbei mülikiyeye	Nişanı Mecidi	Bulunduğu memuriyet
Hüsnu Efendi	Yüzbaşı	Rabia		Selânik vilâyet muhasebe mümeyyizi
Edip Bey	Mülâzimi evel			Aşar kâtibi
Kerim Bey	Mülâzimi sani			Muhasebe ketebesinden

Yedinci Bölük

Faik Bey	Yüzbaşı	Saniye		Aşar müdürü
Muteberanı es-naftan	Mülâzimi evel	—		—
İsmail	Mülâzimi sani			

[1] 1294 (1877) yılına mahsus devlet salnamesinden (Sahife 437-440).

[2] Bu kadro, Selânik vilâyetinin 1284 (1877) tarihli salnamesininin 122-123 üncü sahifelerinde de neşrolunmuştur. Yalnız devlet salnamesinde biraz daha sonra çıktığı anlaşılan Selânik Vilâyeti salnamesinde kadroda şu değişiklikler görülmektedir. Selânik salnamesinde birinci ve yedinci bölüklerin kadrosu şöyle gösterilmiştir:

Birinci Bölük

Esamiî zabitan	Rütbei asker- riye	Rütbei mül- kiye	Nişanı Mcidi	Buldukları memu- riyetler
Hüsnü Efendi	Yüzbaşı	Rabia	—	Selânik vilâyeti Mu- hasebe mümeyyizi
Faik Bey	Mülâzimi evvel	Mütemayız	—	Selânik vilâyeti aşar müdürü
Eyüp Bey	Mülâzimi sani	—	—	Selânik aşar başkâtibi

İkinci Bölük

Azmi Efendi	Yüzbaşı	Salise	—	Selânik mahkemi tica- ret reisi
<i>Ali Efendi</i>	Mülâzimi evvel	—	—	<i>Selânik evkaf kalemi ketebesinden</i>
Ömer paşa zade Mehmet Bey	Mülâzimi sani	—	—	—

Üçüncü Bölük

Ali Efendi	Yüzbaşı	Salise	—	Selânik Vilâyeti evrak müdürü
Vücuhtan Salih B.	Mülâzimi evvel	Kapıcı başı	—	Selânik vilâyeti mec- lisi idaresi âzasından
İkbal Efendi	Mülâzimi sani	Rabia	—	Selânik Divanı temyiz başkâtibi

Dördüncü Bölük

Celâl Efendi	Yüzbaşı	Rabia	—	Selânik Muhasebei vi- lâyet mukayyidi
Vücuhtan Bekir Bey	Mülâzimi evvel	—	—	—
Cemal Bey	» Sani	—	—	Selânik aşar kalemi ke- tebesinden

Beşinci bölük

Mustafa Efendi	Yüzbaşı	Salise	—	Selânik Telgraf Müdürü
Şükrü Bey	Mülâzimi evvel	—	—	Selânik divanı temyiz mümeyyizi
Vehap Efendi	» Sani	—	—	Selânik muhasebe mu- kayyitlerinden

Altıncı bölük

Mustafa Bey	Yüzbaşı	Salise	—	Selânik mektubi mü- meyyizlerinden
Rıza Bey	Mülâzimi evvel	—	—	—
İbrahim Efendi	» Sani	Rabia	—	Selânik defteri hakani müdürü

Yedinci bölüm

Esamii zabitan	Rütbei askeriyeye Yüzbaşı	Rütbei Mülkiye Salise	Nişanı Mecidi	Bulunduğu memuriyetler Selânik divanı temyiz mümeyyizlerinden
Evranos zadelere Yusuf Paşazade Hakkı Bey			—	
Muteberanı esnaftan Mustafa Ağa	Mülâzimi evvel	—	—	—
Muteberandan Sami Bey	» Sani	Rabia	—	—

Sekizinci bölüm

Evranos zadelere Selim Bey Muteberandan Mustafa Bey Yusuf Ağâh Ef.	Yüzbaşı Mülâzimi evvel Mülâzimi evvel	Rabia — —	Dördüncü Mecidi — —	Selânik evkaf memurlarından

Muzika bölüğü

Evranos zadelere Mazhar zade Selim Bey Evranos zadelere Emin Bey	Yüzbaşı Mülâzım	— —	— —	— —
		Neferat 570		

(İlâve No. 29)

Selânik Asâkiri Milliye taburunun teşekkülünden sonra bu yoldaki teşekküllere esas olmak üzere *İttihad* gazetesinin 29 Birciteşrin 1876 tarihli sayısında çıkan proje :

**Müstahfız askerinin sureti teşkiline dair
Nizamname lâyhası**

(Tenbih) Bu nizamname resmi bir şey olmadığı gibi hükmünün mevkii icraya konulması tahakkuk dahi etmemiştir. Gayeti bir hatırai mahsusa kabilindedir ki icap eder ve matlûba muvafık dahi bulunursa mevkii icraya konulabilir.

(Madde Umumiye)

Asâkiri müstahfıza vatanın temini selâmeti niyeti celilesile teşkil olunacağını ve bu hizmeti mukaddese Osmanlılara şerefli

bir borç addolunacağından her Osmanlı efradı bittabi müstahfız asker addolunur. Evsafı atıye ile mevsuf olanlar bittabi müstahfızlar:

Evvelâ — Bilfiil hizmeti nizamiyede bulunanlar.

Saniyen — Hizmeti redifede bulunanlar. (Zira bunların silâh taliminde sureti devamları için başkaca nizamı mahsusu vardır).

Salisen — Tahsilde bulunanlar.

Rabian — Ondört yaşından aşağı ve altmış beş yaşından yukarı bulunanlar.

Şu dört sıfatla müstesna olanlardan mâdâ bütün efradı osmaniyan asâkiri müstahfızadan madut olup mahaza bu sıfatı celileyi ihraz etmek kimse için mecburi değildir. Hizmeti mezkûrenin kabulü her osmanlının mayasında mahlût olup cibilleti civanmerdanenin icabına havale edilmiştir.

(Vazife)

Asâkiri Müstahfızanın vazifesi namından anlaşıldığı veçhile muhafazai vatan hizmeti mukaddesesinden ibarettir. Muhafazai tedafii ve taarruzî olmak üzere iki surete inkısam edeceğinden ve sureti taarruziyede muhafaza efradı nizamiye ve redifiye muhavvel olduğundan müstahfız askeri hududu osmaninin haricine çıkmakla mükellef değildir. Hizmeti dahiliyede asâkiri müstahfıza evvelemerde kendi memleketini muhafaza edip ikinci derecede olarak iktizasına göre hem hududu bulunan vilâyete kadar sevkedilebilir ve bu halde dahi kendi vilâyetinin haricine miktarı mevcudun ancak nısfı mertebesinde bir fırkası sevkolunur. Asâkiri müstahfızanın kendi memleketleri dahilinde edeceği hizmet asâkiri nizamiye serhadlere gönderildiği zaman mevakii askeriyeyi beklemek ve emniyeti memleketi muhafaza eylemektir.

(Tesliih ve teçhiz ve üniforma)

Müstahfız askerlerinin üniforması her memleket ahalisinin almış buldukları kıyafete göre yine kendi memleketlerince tensip ve tertip olunur. Eslihası asâkiri nizamiye ve redifenin ağırlığıyla istimal eyledikleri neviden nevicat tüfeklerdir. Onbaşlar ile çavuşlar ve büyük zabıtlarda birer tek rüvelver dahi bulunur.

(Deppoılar)

Şehir ve kasabatın mahallatına ve kuranın cesametine göre asâkiri müstahfıza bölüklere münkasem olup mahalle ve karyenin

en ziyade mecmâi nas olan mahallinde bölüğün bir deppoyu bulunur. Askerin eslihası ve üniforması bu deppoyda muntazaman hıfzedilir. Hiçbir kimsenin silâhını veya rubasını kendi hanesinde hıfzetmesine müsaade olunmaz. Cephane nizamiye veya redif askeri bulunan yerlerde bunların cephanesini muhafazaya mahsus olan mahallere konur. Redif ve nizamiye askeri bulunmayan yerlerde asâkiri mustahfıza cephanesini muhafazadan ihtiyar meclisleri mesul olur.

(Zabitanın İntihap ve terfil rütbeleri)

Her on nefer kendi onbaşısını yine kendileri intihap ederler. Ve bu onbaşının emir ve nehyine itaat edeceklerine dair yemin ederler. İki onbaşı takımı şu suretle bir çavuş ve iki çavuş takımı şu suretle bir başçavuş ve iki başçavuş takımı kezalik şu suretle bir mülâzım intihap eyler. Binaenaleyh sekiz takımdan ibaret bir bölük mülâzımı ve dört takımdan ibaret birer başçavuş takımı başçavuşların, ve ikişer takımdan ibaret birer başçavuş takımı çavuşların ve onar neferden ibaret birer onbaşı takımı dahi onbaşılardan emir ve nehilerine itaat etmek için yeminli bulunur. Zabitanın evvelâ edep ve namus erbabından saniyen şecaat ve besalet eshabından ve salisen oldukça okur yazar takımından olmaları şarttır. Bir zabıtlık mahalli münhal oldukça yerine diğerini yine kendi takımı halkı yine kendilerinden intihap ederler. Meselâ münhal olan rütbe onbaşılık ise o takımın on neferi meydanında ve çavuşluksa o takımın iki onbaşısından ve başçavuşluk ise o takımın dört çavuşundan ve mülâzımlık ise o bölüğün iki neferbaşı çavuşundan fakat daima madununda bulunan zabitan ve neferatın dahi inzımamı rey ve muvafakatile intihap olunur. Mülâzımdan yukarı zabitan tarafı devletten intihap ve nasbedilir.

Talim

Asâkiri mustahfıza haftanın en ziyade münasebet alan bir gününde sabahtan öğleye kadar talime mecburdurlar. Talimin akşama kadar imtidadı efradın muvafakatına menuttur. Senenin en münasebet alan bir ayında tekmil bölük heyeti bir hafta bölük talimi ve civar bölükler bir araya gelerek iki hafta dahi tabur talimi icra edip ayın dördüncü haftasını ise kurşunla nişan talimi ve ateşli talimlerle imrar ederler. Bir kaç taburun bir yerde içtimaile fırka talimleri edilmesi devletçe tensip ve iradeye menut kalır.

(İ d a r e)

Efrattan iktidar sahibi olanlar kendi silâhlarını ve üniformalarını yine kendileri akçelerile mubayaa ederler. İktidarları olmıyanların silâhları ve üniformaları bölük sandığından mubayaa olunur. Her nefer her hafta talim günleri bölük sandığına ianeten 20 para vazeder. Şu suretle beher neferin şehriye verecekleri ikişer kuruştan yüz doksan kuruş yavaş yavaş teraküm ettikçe iktidarı olmıyanların silâh ve üniformalarile cepbane mubayaasına sarfedilir. Bölük sandıkları yüzbaşı ve mülâzım ile iki nefer başçavuşun muhafazalarına mevdu iseler de bunlar sandıktan akçe sarfına mezun değildirler. Sekiz bölükten ibaret bulunan bir taburun senede bir defa içtima edecek olan meclisi mubayaat işini dahi kararlaştırır. Tabur meclisi taburun bir binbaşısı iki nefer kolağası bir kâtibi ve sekiz nefer hizmetcisile sekiz nefer dahi mülâzımından mürekkeptir.

H A T İ M E

İşte asâkiri mustahfızanın sureti teşkili ve idaresi hakkında hatıra gelen nizamname lâyihası şundan ibaret olup bunun zaitlerini tarh ve nakıslarını zam ve itmam etmek salâhiyeti şu işte bir hissi hamiyetmendane ile it'abı efkâr eden her osmanlıda vardır.

TÜRK TARİHİ YAZILIRKEN

ATATÜRK'ÜN ALÂKA VE GÖRÜŞLERİNE DÂİR HATIRALAR

Prof. İsmail Hakkı Uzunçarşılı

Balıkesir Saymanı ve T. T. K. Üyesi

Türk milletinin her sahada inkişafını programına koymuş olan Atatürk'ün, derli toplu bir Türk tarihi vücade getirmek için faaliyete geçmek istediklerini duymuştuk; filhakika bir müddet sonra bu düşünce ve mütaleaların kuvveden fiile çıktığı görüldü. Bu hususa dâir görüşülüp bir program tertibi maksadile o zamanki adı Ankara Türk Ocağı olan şimdiki Halkevi binasında ilk defa bir toplantı yapıldı; işe derhal başlanması ve çabuk bitmesi arzu ediliyordu; bu, acele yazılacak kısım Büyük Türk tarihinin anahatlarını ihtiva edecekti.

İşin ehemmiyet ve şumulünü kavrayanlar boyacı küpüne daldırıp çıkarma kabilinden acele bir Türk tarihinin yazılmıyacağını ileri sürdülerse de sözlerine ehemmiyet verilmedi; cesaret edip vazife alanlar tarafından mikdarı pek mahdut olarak (Türk Tarihinin Ana hatları) ismi altında 1930 da bir cilt neşredilmişti; mecmuu orta kıt'ada altı yüz sahife tutan bu eserde Osmanlı tarihine elli sahifelik bir yer ayrılmıştı; kitabın sonunda müracaat edilen yüze yakın eserin içinde maalesef Osmanlı tarihine ait müstakil bir kitap yoktu; bununla beraber ana hatlarındaki osmanlılara ait malûmatın çocukluğumuzda mekteplerde okuduğumuz merhum Abdurrahman Şeref Beyin Osmanlı tarihinden alınarak yeni bir şekilde işlenmiş olduğu göze çarpıyordu; bu kısmı yazan cesur tarih âliminin Mansuri zâde Mustafa Paşa merhumun (Netayicülvukuat) isimli eserinden dahi haberi olmadığından ona olsun müracaat mümkün olmamıştı.

Atatürk diğer bir çok kısımları da aşağı yukarı Osmanlı tarihine benzeyen bu kitabı okudu ve beğenmedi; hakikaten pek sathi idi. Yanlışları çoktu; hususiyle son zamanlara ait ve vesikası bol olan devirler, okuyanları müteessir edecek derecede hatalı idi. Bunun üzerine işe tekrar başlanmak lüzumu hasıl oldu. Bundan başka Türk tarihini yazacak olanların kendi sahalarında çalışmalarını şikkı kabul

edildi; çünkü Ana hatlarını yazmış olan arkadaşlardan bazıları bir kaç kısmı birden alıp bilmedikleri kısımlar üzerinde de kalem yürütmüşlerdi; nitekim ilk kitap bu yüzden pek noksan ve pek yanlış olmuş, bereket ki yüz nüsha kadar basıldığından ortalığa yayılmıştı. Atatürk'ün bu arzusunun gelip geçici zannedilmesi için ciddi tutulmamasına sebep olmuştu. Halbuki iş hiç'te öyle çıkmadı.

Atatürk bu ilk tecrübeden sonra acele bir tarih yazmanın hatalı ve noksan olacağını ve bir çok kitap ve vesikaya müracaat icap eylediğini ve ancak bu suretle ilmî şekilde bir Türk tarihi yazılabileceğini takdir ettiklerinden bu suretle Türk tarihi yazılması yeni ve müsmir bir yola girmiş oluyordu.

Türk Tarih Kurumunun bundan sonraki mesâisi herkesin ihtisası dahilindeki kısımları yazmasile geçmiştir; yazılan kısımlar parça parça yazarlar tarafından okunmuş ve tenkit edilmekte bulunmuştu. Bu tezlerin ilk okunuşlarında Tarih Kurumunun Hâmisi Atatürk bizzat içtimaa riyaset buyurmuşlardı; bir aya yakın bir zaman her gün saat dörtten gece yarısına kadar Çankayada Atatürk'ün kütüphanelerinde devam eden bu okuyuşlarda Hâmi Reisimiz mutalea ve tenkitleri büyük bir alâka ile dinlerler, müsbet vesikalara istinaden yazılmış olan tezleri takdirle karşılarlar; indî ve makale tarzında istinâden yazılmış mutalealara hiçbir kıymet vermezlerdi. Merhum bir arkadaşımın zın Osmanlı devletinin müessisi Osman Beyin hakikaten mevcut olup olmadığı hakkındaki sathî yazısına karşı yapılan itirazlara epi gülüşler ve yeniden yazılmasını emir buyurmuşlardı; arkadaşımız bu yazısında önünde ehemmiyetli kaynaklar varken bunların hiçbirisini nazarı dikkate almayarak Osman Gazinin mevcudiyeti hakkında şüpheye düşmüş, ötekine berikine sormuş, müsbet bir neticeye vâsil olamıyarak bu zatın var olup olmadığına tereddüt göstermişti.

Kendisinin iştilal etmediği sahada ve bundan başka müracaat edilecek membaları bilmediği halde arkadaşımızın sırf bir görüş ve gösteriş yapmak maksadile ortaya attığı bu fikir dinliyenleri hem güldürmüş ve hem de hayrete düşürmüştü; ben, münakaşayı alâka ile dinleyen Atatürk'ten söz alarak Osman Bey var mı yok mu bahsinin bektâşi ile hoca hikâyesine benzediğini söylemiş ve epi gül-müştük. Bu yazı arkadaşımız için bir ders olmuş, bundan sonra bilmediği sahada yeni bir tecrübeye girişmekten kendisini menetmişti.

İşte bu gibi hatalara ve gülünç mevkie düşmemek için Türk tarihini yazmakta olan her bir arkadaş esaslı surette tetebbuatta bulunmağa kat'î surette lüzum görmüş ve bu işi başaramıyacak olanlar yavaş yavaş çekilmeğe başlamışlardı; bu cümleden olarak

vesikası pek mebzul olan ve altı buçuk asır devam eden Osmanlı tarihinin öyle yarım asır evvelki mektep tarihinden naklen yazılmıyacağı anlaşıldığından bunun siyasi, iktisadi, medeni vesaire kısımlarının ayrı ayrı mütehassıslar tarafından deruhte edilmesi lüzumu hâsıl olmuştu.

Atatürk'ün himaye ve murakabesi altında bulunan Tarih Kurumu işte bu suretle ve evvelki acelenin zıddına olarak ağır ağır yeni vesika ve yeni membalara müracaat sûretile yazılışa devam etti. Atatürk bundan dolayı toplu bir halde büyük bir Türk tarihinin yazılmasının uzun zamana mütevakıf olduğunu düşünerek vazife alan her arkadaşın yazdığı kısmın kendi imzası altında Tarih Kurumu tarafından neşrolunarak onu hariçte okuyacakların tenkidine arz edilmesini emrettiklerinden bu suretle yazılmış olan bazı kısımlar neşredildi.

*
**

Atatürk'ün vesikalara ehemmiyet vermek hususundaki ısrarı bizim için çok hayırlı olmuştur, bu sâyede en eski devirlere ait hafriyat ve keşifleri havi yeni yeni kitaplar getirtilerek tetkik edilip geniş istifade yolları açılmıştı, son kısımlara yani Osmanlı tarihine ait en mebzul vesikaları havi Başvekâlet arşivi pek mühim kayıtlarla dolu olduğundan bunlarla basma ve yazma tarihlerin karşılaştırılması son devirler tarihinin yanlışlıklarını tashihe medar olmuştu.

Millî Şef İsmet İnönü'nün Başvekâletleri zamanında kadrosu tevsi olunarak tasnif faaliyeti arttırılan ve her sene daha ziyade ehemmiyet verilen Arşiv dairesindeki vesikalar karşısında gelişi güzel bir Osmanlı tarihi yazılmasının ne kadar hatalı olacağı görülmektedir.

Atatürk bir gün Dolmabahçe Sarayında mektepler için yazılan dör cilt kitaptan Osmanlı tarihine ait olan üçüncü cildin basılmadan evvel müsveddelerini tetkik ederlerken ehemmiyetli bir nokta nazarı dikkatlerini celbetmiş, düşünmüşler, burada mühim bir yanlışlık görmüşler, Osmanlı tarihini yazan merhum Yusuf Akçurayı davet ederek göstermişlerdi.

Yusuf Akçura tarihlerdeki kaydın böyle olduğunu söylemişlerse de Atatürk malûm nüfuzu nazarlarile kat'iyen böyle bir şey olamayacağında ısrar etmişler ve nihayet yapılan tetkikat neticesinde Atatürk'ün isabetli görüşüyle yanlışlık tashih edilmişti. Bu, münakaşayı mücib olan bahis, Yeniçeri teşkilâtının Orhan veya Murat 1 zamanlarından hangisinde vücade getirildiğidir.

Osmanlı tarihini bilmeyen ve yazdığı bu kısmı da ibarelerini değiştirmek suretile Abdurrahman şeref Bey merhumun (Tarihi Devleti Osmaniye) isimli mektep kitabından alan Yusuf Akçura merhum, Osmanlılardaki Devşirme ve Yeniçeri teşkilâtını Orhan Bey zamanında göstermişti; onun mehozına göre 1329 da Yeniçerilik ihdas edilmiş ve Anadolu ve Rumelideki ilk Osmanlı fütuhâtı Yeniçerilerle yapılmıştı; işte Atatürk bunun doğru olamayacağını iddia eylemişler, bir sene evvel ihdas edilen Yeniçeriliğin bir sene sonra müslüman olarak feâliyete iştirak ile ilk Anadolu fütuhâtında âmil olmayacaklarını ve henüz ortada Rumeli fütuhâtı olmadığından esir elde edip Yeniçeri yapmanın imkân dahilinde bulunmadığını isabetli olarak beyan etmişlerdir.

Merhum Yusuf Akçura bu mutaleaya karşı cevap verememiş, tarihlerdeki malûmatın kendisinin yazdığı şekilde olduğunu söylemekle iktifa etmişti. Filhakika bir kısım Türkçe tarihlerle Hammer vesair ecnebî tarihlerindeki mutalealar bir sehiv neticesi olarak birbirlerinden naklen Yeniçeriliği Orhan zamanında göstermişlerdi.

Atatürk'ün görüşü doğru idi. Çünkü Yeniçeri ocağının kurulması, Murat 1 zamanında olup bu da iptida Rumeli harplerinde elde edilen esirlerin Anadolu da Türk çiftçileri yanında bulundurulup müslüman ve Türk âdetlerini ve Türkçeyi öğrenmelerini müteakıp Acemi ocağına kayıtları ve burada da terbiyeden sonra Yeniçeri olmaları üzerine vücade gelmişti. Tarihçileri yanlışlığa sevkeden şey Orhanın emrile yapılan ve Yeniçeriler gibi piyade olan yaya teşkilâtile ocak teşkilâtının birbirine karıştırılmış olmasından ileri geliyordu.

İşte Atatürk birinci derecedeki vesikaların gösterdikleri doğru ve isabetli yolu büyük bir alâka ve dikkatle bulmuşlardır ki bu inceleme kendilerinin tarihle sırf geçici ve şöyle bir vakit geçirici kabildinden bir arzu ile meşgul olmadıklarını göstermek için bâriz bir misaldir.

Atatürk tarih bilmeden lâf olsun diye mutalea serdedenlerden hoşlanmazlar ve her hangi bir hâdiseye veya vak'anın olduğu gibi tasvirini isterlerdi; bir akşam sofralarında tarihten bahsedilirken tarih bilmeden, ulu orta cesurâne bir hükümdarı muahaze yollu söz söyleyen birine:

Ben de pek tarih bilmem amma, aklımda kaldığına göre bu söylediklerinde isabet olmasa gerek, demişler ve sofrada bulunanlardan bir arkadaşa hakikatin izahını emir buyurmuşlardı.

Yine bir akşam bir görüşme esnasında (Mimar Sinan) a dair hazırlanmakta olan eser hakkında mutalealar serdedilirken söz Mimar

Sinanın yüksek kabiliyet ve dehasına intikal etmişti; Atatürk bunun üzerine, evet Koca Mimar Sinanı, Mimar Sinan yapan Kanunî Sultan Süleyman ile Lûtfi Paşadır sözleriyle tam tarihî bir hakikate el koymuşlardı.

Son zamanlarda korkaklık veya bilmediğim bir maksada mebnî tarihî hakikatleri söylemiyerek eslâfı daima muaheze etmek ve bütün tarihî şerefleri görmek istemiyen bazı şahısların kast veya cehil neticisi olarak söyledikleri ve yazdıkları şeyler gençliği ecdadımızın mefahirile dolu olan millî tarihten soğutacak dereceye getirmişti. Son tarih kongresinde Kurumumuz Asbaşkanı muhterem Bayan Âfetin (Türk Osmanlı tarihinin karakteristik noktalarına bir bakış) adlı kıymetli tetkikinin kendileri için iyi bir direktif olduğunu bazı muallimlerden duymuştum. Sebebini sorduğum zaman kendilerinin Osmanlı tarihini hakikî cephesile tetkik etmekten çekindiklerini söylemişlerdi. Atatürk birgün hâdiseleri taglit edenlerden bahsettikleri zaman müverrihin yazdığı devre iyice hulûl edererek vakıaları bitarafane tetkik eylemesini söylemişler, bu tarz müverrih için yorucu ve üzücü olmakla beraber en ehemmiyetli ve en isabetli bir yol olduğunu beyan etmişlerdi.

*
**

Atatürk, Tarih Kurumile daimî surette alâkadar olurlar; faaliyetlerini takip ederler ve İstanbula gelirlerken beraberlerinde getirirler ve Dolmabahçe Sarayındaki dairelerde heyetin çalışmalarını isterlerdi. Son zamanlarında dahi bu alâkayı kesmemişlerdi. Vefatlarından birkaç ay evvel İstanbulda Savarona Yatında tedavi altında bulunurlarken bile heyetten bazı arkadaşları Yata davet ile tarih faaliyetini görüşmek istemişlerdi. Toplanıp gideceğimiz saatte rahatsızlıkları arttığından görüşmek başka bir güne talik edilmişti; maalesef bu mevut gün hastalığın artması dolayısıyla bir türlü gelmemiş ve gelememişti.

Atatürk ölüm döşeginde bile tarih Kurumunun faaliyetile alâkadar oldular; müzakere edilen şeyler hakkında izahat alırlardı; kendilerinden sonra da bu işin devamını büyük bir arzu ile istiyorlardı. Bunu teyid ederek servetlerinin bir kısmının Tarih Kurumuna verilmesini vasiyetnamelerine kaydettirmişlerdi.

Biz Ebedî Şefin aziz hatıralarını hürmetle anarken andan sonra da aynı gayeyi takip için Tarih Kurumunu benimseyen Millî Şef İsmet İnönü'nün yüksek himayesile müteselli olmakta, ve bu samimî sevgi ve himaye ile şeref ve iftihar duyarak vazifemize devam etmekteyiz.

ATATÜRK VE BELLETEN

Uluğ İğdemir

Türk Tarih Kurumu Başsekreteri

«Belleten» Atatürk'ün Tarih Kurumuna yadigâr bıraktığı kutsal bir addır. Atatürk bu ismi nasıl buldu? Belleten adının aranıp bulunuşunda ben de huzurlarında bulunmak şerefine nail olduğumdan Atatürk'ün aziz hatırasına tahsis edilen Belleten'in bu fevkalâde nüshasında bu tarihi hadiseyi tesbit etmeği vazife bildim.

Kuruma ait bazı işleri Asbaşkan Bayan Âfete arz etmek için 1936 yılı İkinci teşrininin sonlarında bir gün Çankaya'ya gitmiştim. Beni iç avludaki büyük havuza bakan resim salonunda kabul ettiler. Salonun ortasında ve küçük bir masanın etrafında bu işleri konuşuyorduk. Bunlar arasında Tarih Kurumu tarafından neşredilmesine karar verilen mecmuaya bir ad bulmak meselesi de vardı. Biz çalışırken Atatürk salonu teşrif ettiler ve bizden görüştüğümüz meseleler hakkında izahat istediler. Bayan Âfet mühim gördükleri noktalara dair izahat verdikten sonra çıkarılacak Bülten'e bir ad bulmak icap ettiğini, şimdi bunu düşünmekte olduğumuzu söylediler.

Atatürk «*Bülten*» ne demektir? diye sordular. Bayan Âfet bu kelimenin manasını izah edecekleri sırada: «İçeri geliniz, bunu orada konuşalım.» buyurdular. Hep beraber çalışma odalarına gittik. Burada bizi büyük çalışma masasında karşılıklarına oturtular ve mevcut lûgat kitaplarını getirmesi için kütüphane memuruna emir verdiler. Evvelâ fransızca Larousse'a bakıldı. Burada kelimenin italyanca *Bulletino* kelimesinden geldiği yazılıyor ve delâlet ettiği manalar izah ediliyordu. Bundan sonra sırasıyla ve daha büyük lûgat kitaplarına, fransız, lâtin dillerinin etimolojik lûgatlerine bakıldı. Bunlardan alınan malûmatta kelime lâtince *Bulla* sözüne götürülüyor, bu kelimenin de lâtinceye etrüşkçeden geçmiş olması ihtimali ileri sürülüyordu ¹⁾.

¹⁾ Bakınız: Belleten, sayı 1, S: 3

Atatürk bu araştırmalardan sonra *Pekarski*'nin Yakut dili lûgatini istediler. Lûgat gelmişti ki kapı açıldı ve o zaman Adliye Vekili bulunan Bay Şükrü Saraçoğlu içeri girdi. Atatürk ayağa kalkarak Bay Şükrü Saraçoğlunu karşıladılar ve: «gel bakalım Saraçoğlu, *Bulletin* kelimesinin aslını arıyoruz.» dediler. Sonra lûgatlerde tesadüf ettikleri kelimeleri Bay Saraçoğluna izah ettiler. Nihayet Yakut lûgatinde bu kelimeye çok benzeyen *Belieten* kelimesi bulundu. Bu kelimenin manası aşağı yukarı lâtincedeki kelimeye benziyordu. Mesele az çok tenevvür etmişti. Atatürk bu kelimeyi türkçedeki mana ve fonetik bakımından benzerleriyle mukayeseye başladılar. Bu kelimeler *Bel*, *Belge*, *Belli*, *Belletmek* kelimeleri idi. Nihayet mâna ve fonetik bakımından «*Bulletin*» sözüne pek yakın olan «*Belleten*» kelimesi bulundu. Atatürk bu kelimenin «*Bulletin*» mukabili kullanılabileceğini söylediler ve burada faksimilesini gördüğünüz bu iki kelimeyi bir kâğıda yazarak bize verdiler. İşte Türk Tarih Kurumunun neşir vasıtası olan mecmuanın tarihi adı Atatürk tarafından böyle konuldu.

ALMANLARDA TÜRK KANI

Dr. R. Özdem

İstanbul Üniversitesi Lengüistik Profesörü ve T. T. K. Üyesi

ATATÜRK'ün aziz hatırasına

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mecmuasının 3 üncü yıl, 10 uncu sayısında Profesör Dr. Kessler'in «Almanlarda Türk kanı» başlığı altında neşrettikleri bir tetkikte Almanlığa yalnız Osmanlılar devrinde ve alman askerlerinin eline esir düşmüş kadınlar vasıtasıyla, bir miktar türk kanı karışmış olduğu gösterilmektedir.

Halbuki, türk ve alman kavimlerinin daha eski tarihi devirleri göz önüne alınacak olursa, yalnız esir düşmüş halk tabakasına değil, hâkim sınıflarıninkine mensup asil Türk kanının da Almanlığa daha eski zamanlardan beri ve daha geniş bir ölçüde karışmış olduğu durgulanabilir. Bu küçük yazının hedefi, bilhassa Alman kaynaklarına dayanarak, bu önemli hakikati belirtmekten ibarettir.

Türk - Alman yığınsal temasları şüphesiz ki öndüntarihin karanlıkları içerisinde kaybolur. Ancak bu karanlık devirlerde Almanlar *Hint - German*, Türkler ise *Ural - Altay* adları altında anılagelen daha geniş etnik çevrelere dahildirler. Bu devrin en ilkin başlangıcında bu *ari* ve *turanî* denilen unsurlar orta Asya'nın engin bölgeleri içerisinde - Alpin ırkının üstün karakterini taşıyan - kaynaşmış bir kütle halinde tasavvur olunabilirler. Fakat biz burada tetkik nazarımızı bu kadar uzaklara götürmeksizin, sadece tarihin nisbeten bize daha yakın ve dolayısıyla daha aydın çağlarına yöneltmeyi uygun buluyoruz.

Alman tarihinin nisbeten en aydın bölgesi Orta Çağın german ulusları (kabileleri) devridir ki, bunların en başında *Gotlar* gelir. *Gotlar* hakkında yapılacak umumî mahiyette bir tetkik için başvurulacak kitabî menbalardan İstanbul kütüphanelerinde bulabildiklerim şunlardır:

A. Alman tarihi sistematik bibliografisi ile, klâsik (yunan-lâtin) ve german ansiklopedileri:

1 — *Dahlmann - Waitz*, Quellenkunde der Deutschen Geschichte, Leipzig, 1912, ikinci basım.

2 — *Pauly - Wissowa's* Encyclopaedie der klassischen Altertumswissenschaft, 20 cilt. 1894, Stuttgart.

3 — *Hoop's* Reallexikon der Germanischen Altertumskunde, 4 cilt, 1913-15.

B. Umumiyetle german uluslarının, hasseten Gotların ve komşularının umumi kültür tarihleri :

1 — *Felix Dahn*, Urgeschichte der Germanischen und Romanischen Völker, 4 cilt. Berlin, 1881. (*Oncken* umumi tarih serisinden).

2 — *L. Schmidt*, Geschichte der deutschen Stämme I. Ostgermanen. Berlin, 1910.

3 — *Georg Steinhausen*, Geschichte der deutschen Kultur. Leipzig - Berlin, Bibliographisches Institut. 1913.

4 — *J. Peisker*, Die älteren Beziehungen der Slaven, Türko-tataren und Germanen. Stuttgart - Berlin - Leipzig. 1905.

5 — *Felix Solmsen* İndogermanische Eigennamen als Spiegel der Kulturgeschichte. [1] Heidelberg, 1922.

C. Hasseten alman ulusları edebiyat ve arkeolojisi üzerine umumi ve monografik eserler ve mecmualar :

1 — *G. Holz*. Der Sagenkreis der Niebelungen, Quelle und Meyer. 1914.

2 — *Fettich* Hunlar tarihine ait... prens mezarı buluntusu. İstanbul, (Türk Tarih kongresi yayınları No, 28) 1937.

3 — *Germania* (Alman sâhasına ait klâsik arkeoloji mecmuası) (1936 dan sonrakiler)

D. Alman şecere bilgisi (genealogi) üzerine hususi eserler :

1 — *E. H. Kneschke*, Neues allgemeinen deutsches Adelslexikon, Leipzig, 9 cilt. 1859-1870.

2 — *E. Heydenreich*, Familiengeschichtliche Quellenkunde. 1909, (İkinci basımı); ve

Handbuch der praktischen Genealogie, Leipzig, 1913 (2 cilt).

3 — *E. Devrient*, Familienforschung, Leipzig, 1919 (aus Natur und Geisteswelt.) [2]

Bütün bu eserlerin şehadetinden anlaşıldığına göre, Orta Çağda Türklerin, en çok ve en sıkı bir surette temasa geldikleri german

[1] Mevzuumuz için bundan daha ehemmiyetli olan şu eser elimize geçmiştir. *E. Förstemann*. Altdeutsches Namenbuch. Bonn. 2 cilt, 1900 - 1913 - 1916.

[2] Berlin devlet kütüphanesinde bulunan bu son üç eserden bilvasita faydalanılmıştır.

ulusu Gotlar olmuştur Filhakika L. Schmidt'in andığımız eserindeki kayda göre, Şark Germanları a) Şarkî Gotlar = Ostrogotlar: b) Garbî Gotlar = Vizigotlar olmak üzere iki gurupa ayrılmaktadır. Bunlardan Ostrogotlar Attila devri Hunlariyle ilkönce harp, sonra da sulh münasebetinde buldukları halde, Vizigotlar bilhassa harp münasebetinde bulunmuşlardır. Müellif Hunların hanı [1] Attila ile barışık durumda bulunan Şark Gotları zümresinin, asıl Wesel (Vistule) boyunda kalan *Gepid*'lerden ayrılarak cenubi Rusya taraflarına göçmüş ve oralarda kat'i bir surette yerleşip, nihayet bir zaman sonra «Kırım Gotları» namı altında munkarız olmuş bulduklarını söylemektedir.

Pauly-Wissowa Ansiklopedisi ise, «Gotlar» maddesinde (Kol, 2601) şu ifadeyi vermektedir. «Ostrogotlardan ancak bir kısmı gönüllü olarak fatihlere (Hunlara) boyun eğmiş ve her halde *kısa bir zaman içinde onların içerisinde eriyip gitmişlerdir*. Ulusun büyük bir kısmı ise garbe doğru çekilmiştir.»

Felix Dahn da Ostrogotların -Attiladan sonra- Pannoniadan, Trakya ve İtalya'ya geçmiş olduklarını kaydetmektedir. (s.238-293).

Aslı Got olan müverrih *Jordanes*, ise «Geti» adlı eserinde garbe geçenlerin garp Gotları olduğunu söylemektedir.

Fakat Türklerin şarkî ve garbî Gotlarla olan bu sürekli temaslarının en sağlam andacı meşhur *Nibelungen Destanı*, daha doğrusu bu destanın ancak bir cüz'ü bulunduğu *Orta Almanca destanları* çevresidir. G. Holz'un bu destana ait olan andığımız monografisinde mevzua dair şu izahlar verilmektedir: «Nibelungen destanının esası» *Volsungensaga* adlı Şimalî-germanca (nordik) destandır. Milâdın beşinci asrına mensup vak'ların dokuzuncu asırdaki akislerini taşıyan bu destanda Şarkî Gotlar Hunlardan sayılmakta olduğu için bunlardan, meselâ Brunhildin kardeşi *Atli* adını taşıdığı gibi, aynı destanda rol oynayan bir Hun da *Sigurd* adını taşıyordu. Destanın ruhunu teşkil eden vak'a ise, bunun kahramanı olan *Atli*'nin hemşiresi *Brynhild*'in intikamını almak için *Gudrun*'un kardeşleri olan *Nibelung*'ları öldürmesidir. Nitekim bunun Şarkî germanca (Ostrogotça) versionundaki *Etzel* de, aşağı yukarı aynı rolü oynamaktadır. Yalnız burada *Gudrun*, *Krimhild* adını taşıyor. (s. 24-26.)

İşte alman müverrihlerinin kabulüne göre - bu destanlarda, Hunların lehine olan cihetler onlarla barışık Ostrogotların, aleyhine olanlar ise, kendileriyle kavgalı buldukları Vizigotların rivayet-

[1] Felix Dahn. Aynı eser. S. 231

leridir. Şarkî got hakimiyetini kaldırdıktan sonra, onları kendi kavmi gibi idare eden Attilâ'nın etnik hüviyetini *Holz* eserinin bir yerinde şu sözlerle tasrih etmektedir: «370 senesine doğru Amal soyundan Ermanarich = *Ermenrich*'in kuvvet ve devleti İç Asyadan gelmiş ve *soyu Türk olan* bir kavmin ansızın hücumü ile munkarız olmuştur.» (s. 94)

Türk-alman kaynaşmasına ait bu kitabı belgeler yanında, arkeolojik andaçlar da zikredilmek lâzımdır. Bunlar ise kısmen Hunlar, kısmen de Osmanlılardan önceki Türk kültürel tesirlerini tanıklamaktadırlar.

Filhakika, Hunların bilhassa garbî Almanya (Rhein) bölgele-
rinde bırakmış oldukları arkeolojik eserler, bunların oralarda az çok devamlı bir surette kalmış oldukları fikrini vermektedir. Ancak şimdilik elimizde bu gibi eserlerin bulunduğu (1) *Wolfsheim*, *Altthusheim* ve *Mundelshvim* kazı yerleri civarının demografi ve antropografisi hakkında vesikalar mevcut değildir. Bundan dolayı, meselâ *Altthusheim*'da bulunan bir kılıcın beşinci asır ortalarına mensup ve cenubî Rusya yapılarından olduğu anlaşıldığı halde, sahibinin Got veya Hun mu olduğu meselesi muhtelif düşüncelere yol açmıştır [2]. Böyle bir hun kılıcının bir Got tarafından kullanılabilirdiğini veya bileceğini gösteren bu nevi buluntular ise türk-alman kültür temasları bakımından çok ilgilendiricidir. Nitekim G. Steinhausen da andığımız eserinde Haçlı muharebeleri zamanındaki Şark tesirlerinden bahsederken, hülâsaten şu sözleri söylemektedir: “ Bu muharebelerden sonra, çadırlara bile zinet girmiştir: *Sofa*, *Divan*, *Matratze* (şilte) gibi almancada daha o zamandan kalmış kelimelerin de şahadet ettiği üzere, daha ince ve medenî bir hayat yüksek tabakalardan orta tabakalara kadar yayılmıştır. *Sarrazinler*'in (müslümanların) daha ince âdetleri Hıristiyan düşmanlarına da geçmiştir. Bunlar ise askerlik san'atlerini Bizanslılardan öğrenmişlerdir. Nitekim o zamanın hatıralarını terennüm eden saray destanlarında [3] *türk* ve *rum* silâhları öğülmektedir [4]. Nihayet yüksek islâm (türk) tabakalarının alman tabakalarına yalnız kültürce değil, kanca olan tesirini de, andığımız *Adelslexikon*'un nisbeten çok yakın zamanlara ait olmak

[1] *Fettich*. Aynı eser S. 8, 9. (Dolmabahçe sarayındaki tarih sergisinde bu kazı yerleri gösterilmiştir.)

[2] *Germania* XX. (1936). S. 3-4. A.

[3] *Fuat Köprülü*, *Romania* (mecmuası) LXI (1935) No. 244. S. 488-489.

[4] S. 299-300.

üzere verdiği şu kayıtlardan anlıyoruz: Adelslexikon (cilt IX. s. 37) "Türk evvelce Şilezya asılladelerinden sayılan bir soy ki, Liegnitz'te emlakleri vardı. 1654' te Münsterberg prensliğinin ve Frankenstein belediye bölgesinin murahhası olan Emanuel von Türk bu aileye mensuptur.

Aynı sayfada "Türk, Türcke (Armasında kalay kaplı bir duvar üzerinden boyunu gösteren oklu yaylı bir Türk), Saksonya ilinde Ernestein sülâlesinden türemiş bir asıllade soyu ki, bilhassa, içlerinden çıkan baba ve oğul iki uzuv ile şöhrat almıştır: *Otto Philipp v. Türk* ki 1798 de Sachsen - Weimar prensliği müsteşarı ve baş mirahoru olarak ölmüştür; ve bunun oğlu *Carl Wilhelm* ki 31 temmuz 1846 da Potsdam'da mülkiye ve maarif müsteşarı idi. Bu sonuncusunun Teltow kazasında kâin Klein - Glinicke de *Türkhof* adlı bir çiftliği vardı, ve bilhassa Mark (Berlin) vilâyetinde ipekçiliğin yeniden müessisi ve Potsdam'da Sivil - Öksüzler evinin kurucusu sıfatıyla şerefli bir ad kazanmıştır.,.

Aynı cildin *Türcheim, Türkheim* maddelerinde de aynı cinsten kayıtlar bulunduğu gibi, kitabın (s. 622, deki) *Osmann* maddesinde de şu sözler okunmaktadır: «*Carl Ernst Osmann* isminde bir müslüman ki, 1794 te İmparatorluk içersinde iskân hakkı ile birlikte, İmparatorluk Asılladeler sınıfı beratını almıştı» [1].

Bütün bu kayıtlar ve belgeler Pr. Kessler'in temas ettikleri mevzuu daha geniş ölçüde aydınlatmaktadır. Andığım diğer menbalarda ayrıca zikre değer malûmat bulunmadığı için, bunları meskût geçiyorum.

Bu vesile ile sayın Profesöre, bu satırları yazmak fırsatını vermiş oldukları için teşekkürlerimi sunmayı bir vazife bilirim.

[1] İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan bu «Kamus» tan yukarıya naklettiğim sayfaları çıkarıp göndermiş olması dolayısıyla, Almanyada Kütüphanecilik tahsili ile meşgul kıymetli gençlerimizden Adnan Utüken'e teşekkür borcumdur.

TÜRKÇENİN DÜNYA DİLLERİ ARASINDAKİ MEVKİİ

DIE STELLUNG DES TÜRKISCHEN UNTER DEN WELTSPRACHEN

Dr. Hâmit Koşay

Maarif Vekilliği Müzeler Direktörü, T. T. K. üyesi

*Direktor der Museen im Unterrichtsministerium, Mitglied der
Türkischen Geschichtskommission*

Umumiyetle Türkçenin dünya dilleri arasındaki mevkiini şu şekilde telhis ederler: «Türkçe Ural-Altay Dil ailesinin Altay şubesine mensuptur. Altay Dillerini Türkçe, Mongol, Mançu-Tunguz-dilleri teşkil etmektedir. Japoncanın bu zümreye mensubiyeti henüz isbat edilememiştir. Geniş mânada alınan Türkçe üçe ayrılır: Bir çok lehçe ve şiveleriyle asıl Türkçe, Çuvaşça ve Yakutça. İkinci derecede akraba dilleri Ural koluna mensup finn - ugor dilleri teşkil etmektedir. Türkçenin en eski toplu dil yadigârları milattan sonra sekizinci asırdan kalan Orhon abideleri, dokuzuncu ve onuncu asırlardan kalan uygur vesikaları, onbirinci asırdan kalan Divanı lûgat at - Türk, Kutadgubilik v. s. gibi eserlerdir.

Bunlardan başka Çince eserlerde milâttan eveler ait olması icabeden münferit sözler ile milât sıralarında eski Bulgar Türkçesinden Macarcaya geçen kültür sözleri mevcuttur.»

Man pflegt die Stellung der türkischen Sprache unter den Weltsprachen folgendermassen zusammenzufassen.: «Die türkische Sprache gehört zur altaischen Abteilung der ural - altaischen Sprachenfamilie. Türkisch, Mongolisch und die Mantschu - Tunguz - Sprachen bilden die altaische Gruppe. Die Zugehörigkeit des Japanischen zur letzteren ist bisher nicht erwiesen. Die türkische Sprache, in weitem Sinne genommen, zerfällt in drei Gruppen, es sind dies: das eigentlich Türkische, mit seinen vielen Dialekten und Mundarten, das Tschuwasch'sche und das Jakutische. Die nächstverwandten nach den beiden letzteren Sprachen bilden die finnisch - ugrischen Sprachen. Die ältesten Sprachdenkmäler des Türkischen sind u. a. die Orchon - Inschriften, aus dem VIII. Jahrhundert nach Chr., die uigurischen Urkunden aus den IX. und X. Jahrhunderten, das «Divani Lugat

Bu netice ebedî Şef Atatürk'ü tatmin etmiyordu. Araştırmacı dimağı Türk ırkının tarihten önceki çağlarda dünya sahnesindeki mevkiini soruyordu. O Türk tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğuna, Türklerin beşer külütrüne eskiden de yüksek hizmetler ifa ettiğine inanıyor ve isbat için vesikalar arıyordu.

Atatürk devrine yetişme saadetine ulaşan bizler de bu görüşün esas itibariyle doğruluğuna kani bulunuyoruz.

Türkler şüphesiz tarihten önce de cihan vekayiine faal bir şekilde iştirak etmişler, hayvan yetiştirmeği, ziraati ve maden işlemeği çok erken öğrenerek ilk medeniyetlerin yaratıcıları arasında yer tutmuşlar ve bu medeniyetlerin nakili olmuşlardır. Umumî arkeolojide atlı halklara ayrılan fasıl birinci derecede Türklere hastır.

Dünya kültürüne en çok hizmet eden Sumerlilerin dilindeki Türkçe ile müşterek sözler ve Elam dilindeki Türkçe unsurlar çok erken Orta-asyadan cenuba doğru kuvvetli akınların bulunduğu göstermektedir. İndü-germanlarla Türkler arasındaki münasebetin zannolduğundan çok daha sıkı olduğunu mukayeseli lisaniyat bize isbat etmekte ve İndü-germanların ana yurdunu Türklerle Finn-Ugurların garbında arayanlara hak verdirmektedir. Türk ırkının dünya tarihindeki med ve cezirleri sırasında ulaştığı

at-Türk», das «Kutadgubilik» usw., aus dem XI. Jahrhundert.»

«Ausser diesen, findet man in chinesisch geschriebenen Werken vereinzelte Wörter, die einer vor Christi Geburt zu liegen scheinende Zeit angehören müssen; ferner sind aus dem Altbulgarisch Türkischen ins Ungarische gewanderte Kulturwörter aus der Zeit um Christi Geburt bekannt.»

Dieses Ergebnis konnte naturgemäss unseren unsterblichen Führer Atatürk nicht befriedigen. Sein forschender Geist fragte unablässig nach der Stellung der türkischen Rasse auf der Weltbühne, vor den geschichtlichen Zeiten. Er war überzeugt, dass die türkische Geschichte ebenso alt ist, wie die Geschichte der Menschheit, und dass die Türken von jeher der menschlichen Kultur erhabene Dienste erwiesen haben. Er suchte nach Dokumenten, um diese Meinung zu begründen.

Wir, die das Glück haben, Atatürk's Zeitalter erlebt zu haben, sind auch überzeugt, dass diese Einstellung in Prinzip richtig ist.

Die Türken haben zweifellos an den Ereignissen der Vorgeschichte tätigen Anteil gehabt haben sehr früh die Tierzucht, die Landwirtschaft und die Metallbearbeitung gelernt; sie haben einen Platz unter den Kulturgründern eingenommen und diese Kulturen nach allen Seiten hin verbreitet.

sahaları tarihi vesaiten sarfınazar dağınık dil yadigârlarından sayılan yer adları ve aile adları ile de tesbit mümkündür. Karpatların hemen bütün geçitlerinde; Romanya ve Macar ovasındaki bir çok nehir ve şehir adlarında; Rus, Romen asılzadelerinin ve Kazak Beylerinin adları arasında bunların yüzlercesini göstermek mümkündür. Türk lisaniyatının diğer dil ilmi şubelerinin yardımcı olarak alınması bir zarurettir. Burada umumî kültür tarihi için Türkçenin gayri kabili ihmal bir unsur olduğunu göstermek gayesile muayyen mevzulara göre bazı mukayeseler yapmayı faydalı buluyor ve ondan gerekli neticeleri çıkarmayı değerli karilere bırakıyorum.

Der Abschnitt der allgemeinen Archäologie, welcher die Reitervölker behandelt, befasst sich in hohem Grade mit den Türken.

Die mit dem Türkischen gemeinsamen Wörter der Sprache der Sumerer-, ein Volk, das die grössten Dienste für die Weltkultur geleistet hat-, die in der Sprache von Elam enthaltenen türkischen Elemente zeigen, dass bereits sehr früh starke Wanderungen von Mittelasien nach dem Süden hin stattgefunden haben. Die vergleichende Sprachwissenschaft beweist uns, dass die Beziehungen zwischen Indogermanen und Türken viel stärker waren, als man je geglaubt hat, und dass diejenigen Recht haben, welche die Urheimat der Indogermanen westlich von derjenigen der Türken und der Finno-Uguren suchen.

Abgesehen von den historischen Urkunden, können Orts- und Familiennamen - die ja als verehrte Sprachdenkmäler gelten - zur Festsetzung der von der türkischen Rasse, in dem Auf und Ab ihres Daseins erreichten Gebiete dienen. Es ist möglich, hunderte solcher Namen, an fast allen Pässen der Karpathen, unter vielen Flüssen und Städten der rumänischen und ungarischen Ebene und unter russischen, rumänischen Adelsfamilien und Kosakenhäuptlingen hervorzuheben. Es ist also notwendig, die türkische Philologie als Hilfsdisziplin neben

den anderen Zweigen der Sprachwissenschaft aufzunehmen. Ich erachte es als nützlich, hier einige Vergleiche über bestimmte Fragen anzustellen, mit dem Zweck, zu zeigen, wie unentbehrlich die türkische Sprache in der allgemeinen Kulturgeschichte ist. Ich überlasse den verehrten Lesern die nötigen Folgerungen selber daraus zu ziehen.

I

İnsana ve akrabalığa dair

Ueber den Menschen und die Verwandtschaftsbeziehungen

Türk.	<i>Kün</i> (R. II 1453) «das Volk»
Mongol.	<i>Kūman, Kun</i> «Mensch»
Samoyet.	<i>Kum, Kap</i> «Mensch»
Macar.	<i>him</i> «Masculus»
Züryen.	<i>Komi</i> «Syrjäne»
LAtin.	<i>homo</i> «Mensch»

[Bakınız: Németh - Atörökség Öskora 161, Sauvageot - Recherches 98].

Türk.	<i>Kün</i> (R. II. 1438, Divan II. 68) «Sklavin»
Vogul.	<i>Ken</i> «Weib»
Védique.	<i>gan - ā</i> id.
Munda.	<i>gunni</i> id.
Sumer.	<i>gen</i> «femme de service et épouse»

Türk.	<i>Kul</i> (R. II. 965) «der Sklav, Diener, Knecht» <i>Kulat</i> (Yakutça) «Diener, Knecht»
LAtin.	<i>an - culus</i> «Diener, Knecht» Walde, 40
Sumer.	<i>Kur</i> id.

Türk.	<i>er, ir</i> (bütün lehçelerde); çuvaşçada <i>ar</i> «Mann, Held»
Mongol.	<i>ere</i> «Mann, Männchen»

- Pahlevi.** *vir* id.
Lâtin. *vir* id.
Sumer. *er, eri* «Knecht, männlich»
- Türk.** *ogul* (bütün lehçelerde) «Sohn»
Çeremis. *ige, iga* «Kleines Kind»
Kabardin. *iko*; Şapsug *okko* «Sohn»
Etrüsk. *agale - tora* «enfant»
Nezit - Etl. *uwa* «fils» Delaporte, 87
- Türk.** *kir - nak* (R. II. 752) «die Sklavin»
kir - kun (R. II. 748) «Schwartzte Sklavinnen»
Nhd. *gör* «Kleines Mädchen»
Ags. *gurila, gyrlgyden* «Vesta», Walde, 841.
- Türk.** *balu* (Çagatay, Osmanlı) «Kind, junges von Tieren»
Züryen. *bal'a* id. Türkçeden geçme.
Sanskrit. *bāl'a* - «Kind, Knabe»
Grek. *παλλάξ* «Jungling» und *παλλάς* «der Beiname der vorgriechischen Göttin Athene»
Lâtin. *paelex, pelex* A. Nehring: S. Í. K. U. 173
- Türk.** *ata* (R. I. 449) «vater»
Macar. *atya* [diğer Finn - Ugur dillerinde de telâffuz farkile mevcut]
Hind-Avrupa. *atta
Sumer. *a - ad* «vater» Ş. L. 355
Nezit - Etl. *atta* - «père» Delaporte T. H. V. 11
Hurri. *attai*
Bask. *atta*
Elâm. *atta* Autran 99
Eski Mısır. *atef* «père»
- Türk.** *ana* (Bütün lehçelerde) «die Mutter, die Tante, Matrone»
Macar. *anya* «die Mutter»
Latin. *anus, ūs* «altes weib»
Sumer. *anu - an* «die Mutter»
- Türk.** *aba* (Divan I 80) «Mutter, Vater, Bär», «Vofahr (osm.)»
Mongol. *aba* «vater»
Mançu. *ama* «vater»
Macar. *apa* «vater»
Latin. *abavus* «Ahnesohn, älter Grossvater» Walde 2.
Dravid. *abba, appa* «Vater»
Sumer. *ab* «Vater»
- Türk.** *akka, aga* (bütün lehçelerde) ältere Bruder *aga* (Yakutça) «Vater»
akka (çuvaşça) «ältere Schwester»
Dravid. *akka* ältere Schwester O. Schrader.
Elâm. *ak - ka* «Groszvater» F. Bork: Elamische Studien, 1933

II

Vücut aksamına ve vazifelerine dair

Ueber die Körperteile und ihre Funktionen

- Türk.** *Kar* (R. II. 132) «Arm, Oberarm»
Mongol. *Gar* die Hand, der ganze Arm»
Macar. *Kar* «Arm» < Türkçeden geçme.
Sanskrit. *Karâ* — «Hand» (eig. tuend, machend)
Avesta. *Kara* — «machend»
Etrüsk. *Caru* «fece»
Elâm. *Kor - Pi* «Hand» F. Bork. Elamische Studien 1933 p. 12
- Türk.** *Karın* (R. II. 171) der Bauch, Magen, Leib»; yakutçada *harin* «Magen»
Nhdeutsch. *Garn* «der zweite Magen der Wiederkäuer»
Aisland. *Gorn* «Darm» Walde 360
- Türk.** *Kulak* (R. II. 968) «das Ohr»; yakutça *Kulgh* «Ohr» = asıl manası eşiden Németh Ú. T. K. 72,
Züryen, Votyak. *kıl* - «hören»
Macar. *hall* - «audio; hören»
Lâtin. *clueo, ere* «ich werde genant, heisse» wz' *kieu - «hören»
Grek. *Κλῦθι* «hören»
Air. *clamin* «ich höre» Walde 171
Dravid. *kēl* «hören» O. Schrader Z I I 3/89.
- Türk.** *agız, aus, ōs ūs*, (R. 179) «Mund, Mündung»; Yakutça *uos* «Lippe».
Lâtin. *ōs, ōris* «Mund» «Öffnung»
Aisland. *ōss* «Flussmündung» Indogerm. *ō (*ū*)s «Mund»
- Türk.** *siür* (R. IV. 687) «die Sehne» *iür* (yakutça) Sehne»
Züryen. *sōn* «Ader, Nerv, Sehne»
Macar. *in* «nervus»
Avesta. *snāvar* «Sehne»
Ahdeutsch. *snuor* «Schnur, Band, Seil»
- Türk.** *tin* (R. III. 1312) der Athem, der Hauch, das Leben, die Seele, der Geist.
Sumer. *din, tin* «Leben»
Elâm. *tun* «Seele» F. Bork: Elamische Studien 1933 p. 14
- Türk.** *te - ,de - di -* (Bütün lehçelerde) Çuvaşça *te -* ; yakutça *diä* «sagen».
Sumer. *di* «sprechen» Ş. L. 886
Nezit - Eti. *tezzi* «ila dit» Delaporte T. H. V. 26
Elâm. *tir - ri - ra* «ich sagte» (Subjontiv) F. Bork: Elamische Studien 1933
Urarto. *tiv -* «sagen» J. Friedrich; Einleitung ins Urartäische 1933. S. 42

- Türk.** *agrığ, agrı* - (R. 174) «Krank sein».
Latin. *aeger, aegra, -um* (Verstimmt, «unwohl, krank» Walde 14)
- Türk.** *ig* (Analytischer Index) «Krankheit»
Let. *īgstu, īgt* «innerlichen Schmerz haben»
Isländ. *ekke, Ags inca* «Schmerz» *inga* walde 14
- Türk.** *eşit - , işit -* (R.); *isit -* (Yakutça) «hören»
Nezit - Etl. *ıştamaş* »entendre» Delaporte T. H. 30
Hurri. *haş* «hören» O L Z XXXV/6
- Türk.** *ölüt* (Tarama Dergisi) «mukatele» *öl-dür -* (R.) «töden»
Macar. *öl -* «erschlagen, tödten»
Etl Hieroglif. *walitá -* «tot» Meriggi 102
Urarto. *ulu -* «vernichten»

J. Friedrich: Einführung ins
 Urartäische, 1933, S. 44

III

Nebatat ve çiftçiliğe dair

Ueber die Pflanzen und den Ackerbau

«Denn die sprachliche Situation steht im schönsten Einklang mit der von Schieman und übrigens auch schon von Solms-Laubach geäußerten Auffassung, dass der Weizen durch ein asiatisches Volk nach Europa gebracht worden sei. Ob das nun gerade eine brachykephale Rasse war, mag zunächst dahingestellt bleiben.

Tercemesi :

Zira lisanî durum, Schieman'ın ve hattâ Solms-Laubach'ın, beyaz buğdayın bir Asya kavmi tarafından Avrupaya getirildiğine dair olan ifadelerine mükemmel surette uygundur. Bunun bir brakisefal irk olup olmadığını şimdilik bir tarafa bırakalım.»

Alfons Nehring: Studien zur
 Indogermanischen Kultur und
 Urheimat, 1936 S. 140

- Türk.** *buzay* (R.)
Finn. *puuro* «Brei, Grütze»
Korean. *pori* «Gerste»
Grek. *πυρός* «Weizen»
Litvan. *pūrai* «Winterweizen»
Klasik arab. *burr* «Weizen» [şüphesiz iare söz]
Gürcü. *puri* «Brot»

- Türk.** *sula* (R. IV. 772) «der Hafer»
Latin. *sliigo, -inis* «eine Art sehr weissen Weizens» Unerklärt. Walde 711
Etl Hieroglif. *si - l'a - ma - s* «eine Getreideart» Meriggi 113
- Türk.** *evin* (Ana dilden Derlemeler) «hububat»
Avesta. *yavin* «Getreidefeld»
N.pers. *yav* «Gerste»
A. ind. *yava* - «Getreide, Gerste, Hirse»
- Türk.** *azik* (R. I. 565) «Proviand, Futter»
Got. *atisks* «Saatfeld»
Ahdeutsch. *azzisk* mit wz. *ed «essen»
Nezlt - Etl. *ed - , az - , ezza* - «manger» *azk, azzik* «banqueter» Delaporte T. H. V. 12
- Türk.** *or - , ora - , ur -* (R. I. 1047, 1048, 1647) «mähen, ernten»
Macar. *ara - t -* «mähen»
Ahdeutsch. *aran, arn* «Ernte»
Angelsächs. *earnian* «ernten» Walde 45
Sumer. *ur -* «ernten» Ş. L. 1091
- Türk.** *ek -* (R. I. 676) «säen»
Sumer. *a - ka* (Ş. L.) «pflanzen, auf - anpflanzen»
- Türk.** *arik, ark* (R. I. 296) «Kanal, graben»
LÄtin. *arrugia* «Stollen im Bergwerk» *lätin corrugus* «Kanal, Stollen»
Ermeni. *arü* «Kanal» Walde 657
- Türk.** *öl* (R.) «feucht»; *üöl* (Yakutça R. I. 1246) 1) «feucht, nass, die Nässe»
 2) frisch, saftig.
Züryen. *ul'* «feucht, frisch»
LÄtin. *üligo, -inis* «die natürliche Feuchtigkeit des Bodens»
- Türk.** *yiş* (R. III. 497) «das mit Wald bedeckte Gebirge, Waldgebirge»
Sumer. *gi - iş* «Baum, Holz»
giş, iş «Holz, Determ. vor Hölzern»
- Türk.** *arıg* (Analytischer Index 8) «Wald»
Nezlt - Etl. *ära, - , arija* «forêt» Delaporte T. H. V. 7
- Türk.** *tal* (R. bütün lehçelerde) «die Weide»
LÄtin. *tālea* «stäbchen»
Abulgar. *tālja* «Grüner Zweig»
Indoger. *dhāl - neben *tāl - «spriessen, grünen» Walde, 761
- Türk.** *ardıç, artıç* (R. I. 314, 323) «Wachholder, juniperus excelsa»
Mongol. *artsa* (K. W.) id.
Indogerm. *ardhos «Baum», wohl als (hohes) Gewächs»

IV

Hayvanlara ve hayvan yetiştirmeğe dair

Ueber die Tiere und die Tierzucht

«Schon längst und mit Recht hat man aber auch die Sippe von nhd. *Bock*, air. *bocc*, aw. *buzā* - «Ziegenbock» arm. *buc* «Lamm», die aus dem indogermanischen keine Deutung findet, aus dem Altaischen hergeleitet.

Güntert: Ursprung der Germanen S. 57

Tercemesi:

Çoktan beri ve haklı olarak, şimali yüksek almancadaki *Bock* sözünün akrabaları olan eski irlanda *bocc* ve Avesta *buzā* - «teke», ermenice *buc* «kuzu» nun da indu-german dillerile hiç bir suretle kabili izah olmadığı ve Altay dillerinden geçmiş olduğu gösterilmiştir.»

Türk.	<i>buga, buka</i> (R. IV. 1648) «Stier» çuvaş. <i>Vugur</i> «Ochse»
Mongol.	<i>buha</i> «Stier»; Mançu <i>buga</i>
Macar.	<i>bika</i> «Stier» < türkçeden.
Rus.	<i>bīk</i>
LAtin.	<i>būs, bovis</i> «Rind»
Ags.	<i>bucca</i> «Ziegenbock»
Ahd.	<i>boc</i>
Air.	<i>bocc</i>

Türk.	<i>buzagi, bozau</i> (Bütün lehçeler) petit de bête fauve, «veau» Eski çuvaş <i>buragu</i>
Macar.	<i>borjú</i> < Eski bulgar türkçesinden.
Sanskrit.	<i>paçāv</i> -; Avesta <i>pasav</i> - «Vieh, Kleinivieh»
Grekçe.	<i>παρῆς, πόρτις</i> «Kalb, junge Kuh»
Sumer.	<i>bir</i> «cattle» > hebr. <i>par</i> «junger Stier»
Egypt.	<i>bitavu</i> «taureau» Hilaire de Barenton

Türk.	<i>öklüz, oguz, ögüz</i> (R. bütün lehçelerde) «Oche, Stier»; çuvaş <i>vəgər</i> id; yakutça <i>Ogus</i> «Ochs»
Mongol.	<i>ükür, üker</i> , «bête à cornes»
Macar.	<i>ökür</i> , < Bulgar türkçesinden.
Sanskrit.	<i>uksā</i> ; avesta <i>uḥša</i> «Stier»
Tohar.	<i>Okso</i> «Rind»

Türk.	<i>ut, ud</i> (1)
Çince.	<i>ku, kuöt</i> «Ochse»

1) Gibt es ein alttürk. *ut*, uigur *ud* Oehl hält es für möglich, dass ihnen einen Schall malendes *hu oder *wu zugrunde liegt Nehring, S. I. K. U, p. 80

Mingrel. (Kalkas) *hodji* «ochse»

Dravid. *kute* «Kuh»

Yenisei ostyak. *kuos*

Sumer eskiden. *Gud* 2700 den itibaren *Gu*

İndogerman. *Gwōus «Rind»

Türk. *dana, tana* (R. III. 822) «eine junge Kuh, die Ferse, einjähriges Kalb»; *çuvaş tina*

Macar. *tinó* < Bulgar türkçesinden

Sanskrit. *dhenā* «milch Kuh; Stute»

Air. *dam* «Ochs»

Grek. *δαμάλης* «Junger Stier» *δάμαλος* «Kalb»

Türk. *eçke, eçki, içki*, «Ziege»

Mongol. *esige* «Zicklein»

Pahlevi. *aza - k* «Ziege»

Sanskrit. *acā* - «Ziegenbock»

Abadzeh. *aşe, Mingrel oçi* «Ziegenbock»

Türk. eski Bulgar türkçesinde *tisnag «Schwein»; *çuvaşça sisna* id.

Eski Macar. *gyisznau* < Bulgar türkçesinden

Sumer. *giş* id.

Türk. *yond* (R. III. 418; Divan I. 200. 14) «Pferd»

Munda. *unṭ, ūṭ* «chameau» [Rivet, bu Munda sözünü Sumer *udu* «mouton» ile mukayese ediyor]

Türk. *kaz, kas* (R. II.) «Gans» *çuvaş hur* id.; yakut *hūs* id.

Mir. *géis* «Schwan»

Ags. *gōs*

Altpers. *sansy* «Gans»

Türk. *ari, arıg* (R. I. 244) «die Biene»

Altind. *alí - h* «Biene», Walde, 473

Türk. *kan - çık* «Hündin»; Kırgızcada *kan - del* «Hündchen» (R.)

Samoyet. *kanak* «Hund»

Züryen. *kaii* «Katze»

Grek. *κύνω*; **Lâtin** *canis*, **Got** *hundas*

Sanskrit. *çván -* «Hund, Hündin»; İdg.

*Kun

Lidya. *Καν* - in *Κανδαύλης* «Hundswürger» Nehring. S. İ. K. U. 67

Türk. *börü, bürü, porü* «Wolf»

Mordvin. *vərgas* «Wolf»

Züryen. *vörkäs* «vielfress - gulo - »

Sumer. *pi - ri - ig* «Löwe» Ş. L. 333

Türk. *kössü, kösnü, köstü* = Köstebek, *köse, küske* «Ratte»
Macar. *gözü* «Erdmaus - tarla faresi»
Sanskrit. *kāça*, - «Wiesel - gelincik»
Sumer. *kiş, kişi* «Eine Art Maus» Ş. L., 1095

Türk. *çibin* (R. III. 2154) «die Fliege»
Sumer. *zi - bi - in* (Ş. L. 493) «ein Insekt»

Türk. *yag, yau; sia* (yakutça) «fett»
Nezit - Eti. *IA* «huile, graisse» Delaporte, T. H. V. 26.

Türk. *agıl, aul, öl* (R. I. 163) 1) Hürde, Einzäumung für Schafe 2) Das Dorf.
Mongol. *ail* id.
Macar. *öl* < türkçeden.
Lâtin. *aguile* «Schafstall», Walde' 20.

Türk. *torak* «Köse»; Çuvaşca *turəh* < * *tarəh* «Art saure Milch»
Mongol. *tarak* «lait caillé»
Grek. *Tύροσ* «Käse»
Avesta. *tuiri* - «Käsig geworden Milch, Molken», Walde, 799.

V

Silâhlara ve harbe dair

Ueber die Waffen und den Krieg

Türk. *ok, uk* (R. I. 988) «der Pfeil»
Grek. *'akis* «Spitze, Stachel»
Aind. *açānih* «Pfeilspitze, Geschoss»
Ahdeutsch. *ekka*, As. *eggia* «Schwertschneide, Spitze» wz. *ak - und *oq.
 Walde, 7.

Türk. *kılıç* (R. II. 776) «Schwert, Säbel»
Altind. *kūliça* - «Axt, Beil»
Lâtin. *gladius* «Schwert»
Bret. *kléze* «Schwert, Klinge», Walde, 343.

Türk. *kın* (R. II. 724) «die Scheide, die Schote»
Lâtin. *canna* «Kleines Rohr, Schilf» aus gr. *kánna* ds., das wieder durch Vermittlung von babyl. - assyr. *kanū* auf Sumer. - akkad. *gin* «Rohr» zurückgeht. Walde, 122.

Türk. *yagi* (R.) «der feind, Krieg»
Cot. *juka* «Kampf» Walde, 398
Nezit - Eti. *zahhija* - combattre; *zahnāi* «lutte, bataille», Delaporte, T. H. V. 92.

- Türk.** *talán* (R. II. 881) «die Plünderung, die Rauberei»
Ahd. *zālōn, zālēn* «wegreissen, rauben»
 [Walde *Lätin dolus* «Liste» ile izaha çalışıyor.]

VI

Muhtelif isim ve sıfatlar

Verschiedene Substantiven und Adjektiven

- Türk.** *arığ, arı-* (R. I. 267) «rein, heilig; sich reinigen»
Mongol. *arigan* id.
Got. *airknipa* «Reinheit»
Grek. *ἄργός* «hell»
İndogerman. **arej-* «weiss sein, hell glänzen»
Sumer. *ara* «reinheit» Hommel
Nezit. *arra-*, *arru-* «laver» Delaporte, T. H. V. 9
- Türk.** *egin* (R. I. 699) «sehr, höchst»
Lätin. *ingens* «sehr gross, gewaltig»
Grek. *ἄγαν* «sehr» Walde, 386
- Türk.** *erk* (A. I.) «Macht»
Mongol. *erke* (MSOS XXXII 111) «Gewalt, Macht, Kraft, Vollmacht, Recht»
Nezit. *arhi* «domaine, territoire?» Delaporte
Eti Hiyeroglif. *araha* «Stärke» Meriggi, 112
- Türk.** *burun* (R. IV. 1823) «früher» *burungu* «der Erste»
Samoyet. *paran-nak* «zurückkehren»
Lätin. *prior* «der vordere, erste»
Grek. *πρῶτον* «zuvor, bevor» Walde, 613
Nezit - Eti. *piran* «devant, avant, antérieurement» Delaporte, 62
- Türk.** *kol bağ* = *kol* + *bag* (R. IV. 603) «das Armband, der Armring»
Gall. **galbo-* «Wade, Arm» scheint sich auch lat. *galbeus-eum* «Arm-
 binde» als Schmuck zu ergeben. Walde, 331
- Türk.** *konçak* «Trinkgefäss»
Sanskrit. *kamsā* «metallenes Gefäss, Becher, Schale» (R. O. VI. 377)
Macar. *kancsó* < *konçak*.
- Türk.** *kur* (R. II. 916) «Leibgurt»
Ahddeutsch. *gurtill* «Gürtel» Walde 174.
Sumer. *kur* «lier» *gi-ir* «Gürtel» Ş. L. 36.
- Türk.** *küç, güç* (R. II. 1490) «die Kraft, die Gewalttat, kräftig»
Mongol. *küçi* «Kraft»
Cymr. *gwych* «fortis, sternus»

- ACymr.** *guit*, Abret. *ueit* in Namen, Walde, 838.
Sumer. *gu - tu* «Stark» *gu - ut* «Held» Ş. L. 311.
- Türk.** *mul, mol* (R. IV. 2196) «voll, reichlich, viel, reichlich»
Grek. *μάλα* «sehr»
Lätin. *multus* «viel»
İndoger. * *mel-* «Gross, viel» Walde.
Sumer. *mal* «breit»
- Türk.** *sarı, sarıg* «gelb, blond»
Mongol. *şira* «gelb»
Avesta. *zairi* «gelb»
Aİud. *hâri - ħ* «gelb, goldig», Walde, 299.
- Türk.** *saut, savıt, savut* (R. IV. 237) «das Gefäss, das Geschirr»
Sumer. *su - u - tu* «ein Gefäss» Ş. L. 12.
- Türk.** *temir, timir* «Eisen»
Mongol. *tumur* «Eisen»
Sanskrit. *tāmra* - «Kupfer» (eig. das dunkle Metall) R. O. VI. 378.
Sumer. *tibira* «Schmied» A. Persson: Eisen und Eisenbearbeitung in Ältester Zeit 1934.
- Türk.** *tepe, töpe* (R. III. 1109) «der Gipfel, der Hügel»
Mongol. *dobo* «Hügel»
Lätin. *teba* «Hügel»
Grek. *τάφα* «Fels», Walde, 766
Munda. *dhopo, dopo* «ein Kleiner Hügel» Hevesy, 170.
- Türk.** *tomaliç* (R. III.) «etwas Rundes, Hervorragendes, der Hügel»
tomal- : sich erheben *tump* (R. III. 1526) «ein enger Wall im Felde oder Obstgarten ... »
- Ung.** *domb* «Hügel»
Lätin. *tumulus* «Erdhaufen, Erdhügel»
Grek. *τὸμβος* «Grabhügel, Erdhügel»
Mir. *tomm* «Kleiner Hügel» Walde, 798.

VII

Muhtelif fiiller

Verschiedene Verben

- Türk.** *örte - , örüt -* (R. I. 1233) «verbrennen, anzünden, roden»; *ört:* «der Brand, Wiesenbrand»
Latin. *ardeo, - ére* «brennen, verbrennen»
Osset. *art'* «flamme» Walde 861.

- Türk.** *bağ* (R. IV.) «der Strick, das Band, die Fessel, der Bündel, das Paket» = *bağlamak* «binden» *bây* - (Yakut) «binden»
- Indogerman.** *pāk «flechten, binden» Walde 552.
- Afranz.** *bague* «Bündel»
- Eng.** *pach* *baga: Spuren eines wohl aus den Kelt., Walde, 82
-
- Türk.** *balık* - (R. IV. 1499) «leuchten, glänzen»
- Neukorean.** *palk* hell «R. O. IV.» Shiratori
- Macar.** *villog* «micare»
- Indogerman.** *bheleg - «Glänzen, flammen» Walde, 297.
- Dravid.** *belagu* «Strahlen, flammen» O. Schrader, ZII, Band 394.
-
- Türk.** *kap* - (R. II. 403) «fassen, an sich nehmen»
- Mongol.** *ᠬᠠᠫ* «action de saisir avec avidité»
- Macar.** *kap* «greifen»
- Lätin.** *capio*, -*ere* «nehmen»
- Indogerman.** *qap «fassen» Walde, 128
-
- Türk.** *kes* (R. II. 1154) «schneiden, zerschneiden»
- Indogerman.** *kas* - «abschneiden, kastrieren»
- Lätin.** *castro* id.
- Sumer.** *kaz* «zerreißen, zerschneiden» Š. L., 805
-
- Türk.** *suk* - (R. IV. 751) «schlagen, zerstoßen»
- Lätin.** *sūg(g)illo*, *ūre* «schlagen, stoßen»
unerklärt Walde.
- Sumer.** *sag*, *sig* «schlagen» Š. L., 499
-
- Türk.** *sin* - (Divan I. 215) «zerbrochen werden»
- Sumer.** *su - un* «einreißen, zerstören» Š. L. 136
-
- Türk.** *toku - doku* (R. III. 1149) «weben»
- Apers.** *tuckoris* «weben»
- Lätin.** *texo*, -*ere* «weben, flechten»
- Sumer.** *tuku* «weben vom Kleid» Š. L. 325
-
- Türk.** *tin* - (Divan I. 178. 16) «aufhören, ausruhen»
- Sumer.** *te - en* «sich beruhigen, ruhiger werden» Š. L. 715 - 716
-
- Türk.** *til* - (R. II. 1380) in schmale streifen, Riemen, schneiden, zerreißen.
tilim (R. III. 1385) «ein abgeschnittenes Stück»
- Lätin.** *tallo*, -*are* «spalten, schneiden»
- Lätin.** *dolo* -, *ūre* «behauen»; *dōlimm* «Fass-wz. *del -: spalten, behauen, teilen»
- A. ind.** *dālom* «Stück, Teil»

SELÇÜK ADININ MENŞEİNE DAİR

L. ÁRSONYI

Ankara Tarih, Dil, Coğrafya Fakültesi Profesörlerinden

Umumiyetle yayılmış olan سلجوق şeklinin Türk âhenk kaidesine uygun olmadığını garp tarihçileri arasında ilk olarak galiba MARQUART ısrarla kaydediyor: «Bugün artık sökülüp atılması imkânsız olan *Selcuk* şeklini ilk defa kim kullandı, bilmiyorum.» Ona göre *Salçuk* şekli daha doğru olurdu; bunun XIII. asır Ermeni Tarihçisi Kirakos'un muhtasar tarihinde bulunan Մալչուկ *Salç'uk* şeklile ispat edebilmesini düşünüyor.¹⁾

İki asır daha önceki me hazlar varken ve bir Türk adının en mevsuk şeklinin önsırada Türk kaynaklarında aranması icap ederken, tamamen muahhar bir Ermeni me hazının doğruluğunu kabul etmesi biraz gariptir.

Barthold daha sonra doğru yolu takip ediyor. Bildiğime göre, ismin doğru telâffuzunu ve dolayısıyla asli şeklini MAHMUT AL-KÂŞGARÎ'nin Dîvân lûgat attürkünde gösterdiğini ilk defa o ortaya koydu.²⁾ Lûgatta buna dair yazılan şudur: سَلْجُكْ — اِسْمٌ جَدِّ هَوْلَاءِ. İstanbulda verilen konferanslarında BARTHOLD mesele ile yeniden meşgul oldu ve şunları söylüyordu: «Asrımızda Türk savtiyatının mukteziyatı ile âşina olan âlimler bu hatayı tashih etmeğe çalışıyorlar ve o ismi سالجوق yahut سالجيق şeklinde yazıyorlar. Lâkin Türk metinlerinden görülüyor ki bu kelimenin doğru telâffuzu سلجوك tür. Bu telâffuza biz hem Mahmut Kâşgarî'de, hem de eski Türk dâsitânı olan «Kitâbı Dede Korkud» da, hem diğ er bazı mem balarda ezcümle 950 senesinde Sultan Süleyman zamanında tertip edilmiş olan ismi me chul bir nâzımın manzumesinde rastgeliyoruz ki bu manzumenin 954 senesinde yazılan nüshası İstanbul Darülfünun kütüphanesinde mahfuzdur. Halis Efendi kitapları, No. 7340, 91 inci sahife.»⁴⁾

¹⁾ MARQUART, Über das Volkstum der Komanen 187. ²⁾ Enzyklopaedie d. Islâm II, 975. ³⁾ Ed. Istanbul I, 397. ⁴⁾ BARTHOLD, Orta Asya 91.

Macar edebiyatında, Bartholdun izinde, Selçük şeklini ben kullanmağa başladım.⁵⁾ İsmi etimolojisine dair eski bir fikrim de bu şeklin aslı oluşunu ispat eder görünüyor.

Arap ve Acem edebî tesirleri altında Osmanlıcada da umumiyetle bu yanlış şekil köklemişti, ve hattâ zikredilen kayıtlarından sonra bile BARTHOLD da *Selçük* şeklini kullanmağa cesaret edemedi.⁶⁾ Bunu daha çok kullanılan tarihi kaynakların devamlı tesiri altında yaptı. Selçükîlerin devrine taallük eden en kıymetli Arap ve Acem kaynaklarında, meselâ Baihakî, İmâd ad-Din, müteakilen onun eserinden hulâsa eden al-Bondârî, ve bunlardan başka İbn al-Athir, Muhammed-i Aulfî, Cemâl al-Kuraşî, ar-Râvandî, İbn Bibî, Kemâl al-Dîn, Nasavî, al-Fahrî, daha sonra Kazvîni, Mîrhvând, daha bir çok kaybolmuş membaları muhafaza eden Müneccim-başı v. s. velar sesini ifade etmek üzere hep ق-۱ kullanıyorlar. Hattâ Selçükîlerin kendilerine dair muasır kitâbelerde de çok defa velar sesi ile karşılaşırız, mes. Sivasta, 1217 den kalma bir kitâbede ⁷⁾ آل سلجوق ; 1237 de II. Keyhusrev sultana ail Eğerdir kitâbesinde ⁸⁾ آل سلجوق ; 1400 sıralarına ait Sivas mezar kitâbesinde, ⁹⁾ Kadi Burhan ed-Dinin Habîba adlı kızının lâkabı olan سلجوق خاتون bulunmaktadır. Anadolunun -daha yeni- yer adlarında, aynı şekilde bütün Osmanlı lûgatlerinde سلجوق rol oynar. Bunun Arap dilinin fonetiğinde kök salmış olmasını ne derece sebep teşkil ettiğini, klişevârî eski intikal tarzının bu hâdisede ne kadar mümkün olduğunu, ne derece edebî tesir gördüğümüzü uzun uzadıya mevzubahs etmiyorum, yalnız bilhassa ilk Arap müverrihlerinin palatal sesli Türk isimlerini velar sesle yazmak temâyülleri bulunduğunu işaret edeceğim. Mes. TABARÎ, göktürk kitâbelerinde de geçen *Türgiş* adını الترفىş diye, ¹⁰⁾ nitekim başka Arap kaynaklarından da tanınmış olan *Kündâçik* adını da كنداجيق yazar ¹¹⁾ v. s.

Velar şekli her ne kadar umumî ve eski de olsa, şüphesizdir ki Türk dillerini o kadar mükemmel tanıyan, Türk olan, türkçe sözleri arap işaretleriyle mümkün olduğu kadar doğru, hareketlerle yazmağa

⁵⁾ Magyar Nyelv XXIII, 277. ⁶⁾ BARTHOLD, Orta Asya 91, 98, 111, 215 v. s. Turkestan down to the Mongol Invasion 178, 257, 269. ⁷⁾ RN. - IH. Sivas 102. ⁸⁾ İ. HAKKI, Anadolu Türk Tarihi vesikalarında ... kitâbeler II, 229. ⁹⁾ RH. - IH. Sivas 154; GRECARD: J. As. 1901: 556. ¹⁰⁾ TABARÎ ed. De Goeje II, 1613. ¹¹⁾ TABARÎ III, 2134 v. s.; MASÛDÎ, at-Tanbih 374; İBN KHALLİKÂN ed. Slane III, 223. Türklükte çok yazılmış olan *Kündü* rütbe isminin eski macarca şekli *Kündä* olunca, o zaman arap tarihçilerinin zikrettiği كنداجيق şahıs isminde, Kafkasyada yaşamış olan Macarların izini görmeliyiz. Bak daha: Magyar Nyelv XXVII, 314: *Sovar*.

özenen MAHMUD AL-KÂŞGARÎ'nin her membaa takaddüm eden **سَلْجُوكْ** verintisi bütün arap ve acem tarihçilerinkinden daha mevsuktur.

Kâşgari'den maadâ yerde de palatal ك-i buluyoruz; gördüğümüz gibi Barthold da iki misal getirmişti, bunlar arasında hususiyle Kitâbi Dede Korkut taki kıymetlidir.

Bunlar haricinde de bir kaç verinti daha zikredebilirim: 'ÂŞIK-PAŞAZADE vakayinamesi I. Mehmetin kızı, Varnada şehit düşen Karaca-paşanın karısı *Selçük hatun* سلجوك خاتون - u zikrediyor. ¹²⁾ Buradaki Yeşil-türbede kalan mezartaşı kitabesinde bu prensesin adı ج ile yazılıdır (سلجك). ¹³⁾ 1429 yılından Tokattaki bir mezartaşı kitabesinde İzzeddin Çelebi Kızının adı: سلجوك باشا. ¹⁴⁾ 1450 den kalma bir Ankara kitabesinde Saruca - beg kızı zikredilir: سلجوك خاتون. ¹⁵⁾ Prof. FUAT KÖPRÜLÜ, Ayasofya kütübhanesi 2984 sayılı el yazmasının Kadı Burhaneddine aid farsça şiirleri ihtiva eden kısmında (562-584 sah.) سلجوك şeklinin bulunduğu dikkatimi celbetmek lutfunda bulundu. Macar İlim Akademisinin zengin türk el yazmaları kolleksiyonunda da 1557 -den kalma Tevârihi Ali Osmân adındaki eserde (Türk. 0.204: f. 3v-4r) آل سلجوك ve سلجوك طایفه سی geçiyor.

XVII. asır vesikalarında şübhesiz olarak türkçe olan bir çok (Karamanovo, Kalçıye, Hambarlıye vs.) Türk yer adları ile beraber bulunan, Bulgaristandaki bir yer adı: *Selçikovo* da galiba buraya dahil olacak ¹⁶⁾.

Bu verintileri Anadolulu türk meslektaşlarım elbette bir çok verin-tilerle daha takviye edebilirler.

İsmin aslı şekli âşikâr olmakla, etimolojisinin tespitini de tecrübe edebiliriz.

İşittiğime göre mümtaz âlim merhum HALİL EDHEM bey *Selçük* adının manası «geyik» olduğu fikrinde idi. Eğer türk dillerinde böyle bir söz varsa, o taktirde bu ismin etimolojisi meselesi halledilmiş oluyor, zira türk kavimlerinin inanışlarında, totemizim tasavvurlarında türk şahıs adları olarak o kadar mühim rol oynayan geyiklere ¹⁷⁾ müteallik adlar sıksık geçer.

¹²⁾ Fakat aynı suretle 'ÂŞIKPAŞAZADE tarihinde (İstanbul tabı 20 sah.) سلجوك şeklinin de bulunduğunu kaydetmeliyim. ¹³⁾ TAESCHNER-WITTEK: Der Islam XVIII 113. ¹⁴⁾ I. HAKKÎ, Kitabeler 1,53. ¹⁵⁾ MUBAREK GALİB, Ankara 23. ¹⁶⁾ Acta Bulgariae Eccles. Zagrab, 1887. sah. 162, 214, 232: villa chiamata *Selçikovo*. Fakat HAMİT ZÜBEYR'in neşettiği Anadilden derlemelerdeki osm. *Selçik* «fasih, güzel söz söyleyen, yaşına uygun olmayan taplı söz söyleyen» sözünü de nazarı dikkate almalıdır. ¹⁷⁾ BERZE-NAGY, A csodaszarvas-monda. Ethnogr. 1927.; RÁSONYI, Macar arkeolojisinde Hunlar, Avarlar vs. 8-9.

Yalnız Hun, Macar, Kuturgur, Uygur menşe efsanelerini, uygur *Bugu-tegin*, eski-macar *Ench, Maral* vs. adları düşünelim. Bununla beraber türklükte geyiği ifade eden bir *Selçük* sözünü ne kadar aradımsa da bulamadım. Böylece şimdi zikredeceğim ve çoktan beri yazmaya cesaret edemediğim aslı fikrime dönmeliyim.

Buna göre *Selçük* adı, -*çuk*, -*çük* küçültme eki ile yapılmış bir addır. Biliyoruz ki, bu gün bilinen küçültme eklerinin kullanılışı türklükte oldukça geç başlıyor, ve mes. Orhon kitabelerinde bunları aramak boştur. Tetkik etmemiz icab eder ki acaba takriben X. asrın ilk yarısında Oğuzların Kınık boyundan doğan *Selçük ibn Tokak ibn Çağrı*'nın muhitinde artık -*çük* ekinin kullanılışı tasavvur edilebilir mi?

Türk şahıs adlarında çok sık kullanıldığını gördüğümüz ilk türk küçültme eki -*k*-dir. Bu daha Atilla'nın oğlu *Dengizik* in adında da bulunur.¹⁸⁾ Her ihtimale göre VII ve IX. asırda Bulgar - türklerinde de onu görüyoruz: *Esperük*,¹⁹⁾ *Omurtak*.²⁰⁾ Hattâ arap kaynaklarında sık sık geçen türk isimlerinde de: *Teginek*,²¹⁾ *Temirek*,²²⁾ vs. şahıs adlarını ve tanınmış halk ismi olan *Beçenek* adını da buraya ithal edebiliriz.²³⁾ -*k*(*kh*, -*ik*, -*uk*, -*ük*) eki²⁴⁾ şübhesiz olarak -*çük* vs. mürekkeb eklerin inkişafına da yaradı. Bu ekin kullanılışına dair, arap kaynaklarında en eski verintiyi 872 senesinden kalan ve yukarda zikredilen *Kündäçik* adında görüyoruz. Galiba oyma yazılı uygur *Itäçuk*²⁵⁾ ismi de bu nevidendir, fakat Uygurlarda daha ziyade yalnız X. asırdan sonraki vesikalarda geçen şahıs adları arasında bulunur: *İnäçük*,²⁶⁾ *Yägänçük*,²⁷⁾ *İlçük*.²⁸⁾ *Inalçuk*, *Buyançuk*,²⁹⁾ *Toynçuk*³⁰⁾ vs. Bunlar galiba daha ziyade Karluk ve Oğuzlara aittirler. KÂŞGARÎ de *Tegeçik* ismi zikrediyor, cins ismi olarak ta *sağarçık* sözü, daha sonra CUVEYNÎ de *Tegeçik*, *Inalçuk*, *Barçuk* sv. isimleri kaydediyor. Sevüktegin'in amcası *Boğraçık* idi.³¹⁾ Bundan sonra bu ek artık çok sık geçer. ABÜ HAYYÂN da yine 1312 de bitirdiği *Kitab al-İdrâk il-Lisân al-Atrâk* adlı lûgatının III. bahsında şunları söylüyor: «Kıpçak lûgatında tasgîr alâmeti -*kinä* olup Türkmenlerde -*çuk* ve -*çüktür*».³²⁾ Yani *çük* eki yine o vakit da umumî değildi.

Hakikaten Codex Cumanicus -ta kullanıldığını görmedim, ve kıpçaklı adı verilen şahıs isimleri arasında da buna dair az verinti vardır,

¹⁸⁾ NÉMETH, HonfMKial. 136. ¹⁹⁾ NÉMETH: KCSA. 11,447. ²⁰⁾ K. KATONA: KCSA. 11,384. ²¹⁾ 941 senesinde: كورمكين و كمينك التركي HİLAL as-SÂBÎ ed. Amedroz 317. ²²⁾ 1112: ابن ارسلان تاش: 185. ²³⁾ GOMBOCZ: Turân 1918: 210. ²⁴⁾ ZAJACZKOWSKÍ, Sufiksy 63. ²⁵⁾ THOMSEN, Mss. in Turkish Runic Script. J. A. S. 1912: 104. ²⁶⁾ RADLOFF-MALOV, Uigurische Sprachdenkmäler 44. ²⁷⁾ aynı eserde 93. ²⁸⁾ a. e. 203. ²⁹⁾ a. e. 144,204. ³⁰⁾ a. e. 125. ³¹⁾ IBN KHALLİKÂN ed. Slane III, 331. ³²⁾ ed. Caferoğlu, sah. 136.

mes. 1169 senesinde: МОНДЧЮКЪ ³³⁾, 1343: *Ilonçuk* ³⁴⁾ vs. Kıpçaklılar arasında çok oğuz (tork) unsuru karışmıştır. Onun için bu isimler Abû Hayyân'ın tarifine muarız değildir. Bununlaberaber HOUTSMA tarafından neşredilen Kıpçak lûgatında da -çük eki bulunur. ³⁵⁾ Burada mesele açık ise de, şurası çüphesizdir ki, daha cenupta oldukça kullanılmakta idi Yukarda zikredilen isimler (*Tegeççik*, *Inalçuk* vs.) bu daha cenubî, oğuz, karluk muhitine dahildirler; buna binaen *Selçük* adının çük eki tamamen tabiidir.

RADLOFF Lûgatı osmanlı Lûgatlerinin (Sami Bey, Redhouse vs.) arap sözüne bağladıkları osmanlı ve Kırımdeki *sâl* sözünü, Karakırgız *sâl* (*sel*) «der Eisgang», «cumudiye» sözüle karıştırıyor. Hatta bütün bunları arapçadan bazı Türk lehçelerine geçen *säyl şäyr* (*scyir*) sözü ile aynı buluyor.

Bunanla beraber semantik sebeplerden dolayı da zannediyorum ki, diğerlerinden ayrılabilir, onlardan müstakildir. Yalnız Radloff lûgatından değil, birkaç coğrafyacının eserinden de tanıyoruz.

1878 de ilk defa Pamir şimalgarbi kısmını tetkik eden OŞANİN, ³⁶⁾ Muk-su civarında *Sel-tag* ve *Sel-su* yer adlarını zikrediyor. Daha sonra bir başka rus coğrafyacısı, LİPSKİ, ³⁷⁾ aynı yerde Muk-su kolları arasında *Karsel* ve *Seldara* adlarını buluyor.

Bütün bu ırmaklar Muk-su ve Bartang nehirleri arasında semaya yükselen *Seltau* cumudiyelerinden inerler. *Seltau*'yu CURZON'un daha 1896 da çıkan Pamir haritası da gösteriyor, ³⁸⁾ fakat buna dair vâzih tasviri ilk defa 1913 yılındaki Pamir, sonra 1928 deki Alay-Pamir seferi verdi. MACHATSCHEK'e göre dağlığın adı *Seldi-tau* (*Sel + li-tau*). ³⁹⁾ FİNSTERWALDER'e göre *Seltau* (kırgızça *sel* = buz, *tau* = dağ) ülkenin orada kullanılan adıdır. Bu ad dağlığı çok iyi tavsiye ediyor, zira bu derece cumudiye ile örtülü bir dağ dünyanın başka yerinde yok gibidir." ⁴⁰⁾ Bu dağ kütlelerinin ne kadar heybetli olacağını dünyanın en büyük cumüdiyesi, *Sel-dara*'nın orada bulunması da gösterir; coğrafyada bu son zamanlarda bir Pamir araştırmacısı Rus âliminin hatırasına izafe olarak Fedçenko-cümüdiyesi adile söylenir. Bu cesim dağ AUREL STEİN'in de gözüne çarptı ve bundan şöyle bahseder:, "Yolumuz muazzam bir cumudiyenin örttüğü dağ silsileleri

³³⁾ Poln. Sobr. Russk. LetoP. VII, 81 vs. 34) GYARFÄS A jäszkunok tört III, 65, 482, ³⁵⁾ HOUTSMA, Ein tü. -arap. Glossar, 20 ³⁶⁾ OŞANİN, Na verhovyakh Muk-su. Izvestiya I. R. G. O. XVI, ³⁷⁾ LİPSKİ, Lednikoviya oblasti. Izv. I. R. G. O. XXXV, 690, ³⁸⁾ CURZON, The Pamirs and the Oxus. Geogr. Journal. ³⁹⁾ MACHATSCHEK, Landeskunde von Russisch-Tuakéstan 231-41. ⁴⁰⁾ FİNSTERWALDER, Die Vergletscherung des Seltau. Mitteilungen d. Geogr. Gesellschaft in München XXIII 195 (1930)

Pamir şimaliğarbi dağ kalesi-boyunca götürüyor. Kırgızlar bunu karışık olarak, bazan *Sel-tag*, bazan *Muz-tag* adında zikrederler. Ancak Himalayada yahut Kven-lünde bu kadar cazip manzara gör-düm. Girintili çıkıntılı sırtı herhalde 6400 metreye yükselir, tepeleri çok daha yükseklere uzanırlar.» ⁴¹⁾

Artık şimdi, X. asırda step mıntakasından ve daha şimalden türk-lük bu dadar uzaklarda da yaşamıştır meselesi ortaya çıkabilir *Selta-uya* en yakın. meskûn mıntakaların şimalgarbi olan *Karategini* ⁴²⁾ Hudud al-'Âlam adlı coğrafya eseri *Raşt* adında tanıyor. ⁴³⁾ En eski Çin membaları zamanında galiba *Kiu-mi* (Komédh) eyaletine bağlı idi. Tang-şu' ya göre 642 de bunun prnsi *Türk Tarduş*, 755 -te *I-si-lan se-kin* (Arslan -sekin?) idi. ⁴⁴⁾ Fakat Tang-şu oldukça da-ha cenuba düşen Hu -mi (*Wakhan*) eyaletinin de yalnız Türk reisini zikreliyor. Badakhşandan ve umumiyetle Hindistana budist hacılarını ve Avrupa'ya doğru Çinin meşhur başlıca ipek yollarını idare eden diğer mıntakalardan da çok Türk hükümdarını zikretmek kabul olur-du. IX. asırda AL-YAKÛBÎ Şugnan Türklerinin reisi *Khumâr-begi* zikreliyor: ⁴⁵⁾ *حمارك ملك شقان* Diğer arap kaynakları da VII. asırdan Badakhşan *Karlukların* zikreder: ⁴⁶⁾ *جغويه المرحلي الطخاري* ve bugün orada yaşayan Özbeklerin *Karluk* kabilesi olmasına istinat ederek BARTHOLD, XVI. asırda buraya yerleşen Özbeklerin eski Karluk ba-kiyeleriyle burada karıştıklarını ferzediyor. **Kâşgarî'nin** Oğuzlarda n saydığı *Kalaç* Türkleri de çok erkende burada rol oynamağa başladılar. ⁴⁷⁾

Kâşgarî lûgatında zikredilen mahvolmuş Türk halklarının hatıra-sını muhafaza eden Feyzâbâd civarındaki bir 'okrug' adı *Argu*'yu da buna ilâve edebiliriz, Kişim civarında da *Karluk* adlı bir okrug var-

⁴¹⁾ M. A. STEİN, On Ancient Tracks 297,354. ⁴²⁾ Şahıs adı menşeli bir yer adıdır. Bu adı taşıyanlar arasında en eskisi olan *Karategin* adlı biri tam *Selçükün* ba-bası zamanında Samanilerin valisidir (weil, Gesch. der Abbasiden II, 615 616). ⁴³⁾ Hudud al-'Âlam. A Persian Geography 372 A. H. -982 A. D. Translated and explained by V. MİNORSKY. London, 1937. (Gibb Mem. New Ser, XI), sah.120, 361. ⁴⁴⁾ CHAVANNES, Documents 164. ⁴⁵⁾ AL-YAKÛBÎ, Kitâp al-Boldân ed. De Goeje, 292. MİNORSKY *Khumâr - beg* okunuşunu şüpheli görüyor (Hudûd al-'Âlam 349). Hintçe *Kumâra* sözüyle münasebettar olan bu *Khumâr* isminin daha eski deuirlerde türkçe imim malzemesi arasında başka yerlerde de görüldüğünü birkaç verinti ile ispat etmek istiyorum: VIII a.: uyg *Kumararşlan*, *Kumar - ygân* (Pfahlinchr. 23, 24) 877: *حماركين* TABARÎ III, 1921; 999: *حماركين البهاى* HİLÂL AS-SÂBÎ - Amedroz 383 as. ⁴⁶⁾ TABARÎ ed. De. Goeje II, 1260, 1225, 1590; III, 815. ⁴⁷⁾ BARTHOLD, Orta As. 90.

dır. ⁴⁸⁾ Kabile ve yer adlarının 1000-1500 yıl önceki Türk halkları hatırasını bu gün de muhafaza ettiğine dair başka yerde birçok misal getirdim. ⁴⁹⁾

IX. asırda Pamir şimalgarp mıntakasında Oğuzların yerleştiklerini farzederek buna hiçbir engel yoktur.

Selçüg ün nereden geldiği kaynaklardan anlaşılıyor; ⁵⁰⁾ Oğuzların X. asırda yaşadıkları herhangi bir yerden gelebilirdi. Hayatından yalnız daha sonra Cend - de bulunduğu zamandan itibaren malûmatımız vardır. Böylece, umumî efkâr daha ziyade Sır - Darya şimalindeki İstep mıntakasından neşet etmiş olması kanaatinde ise de onun Karateğin mıntakasından doğmuş olması ihtimali de vardır. Orada takriben 8000 - 12000 km.² sahasında *Seltau* hâkimdir ve *Sel* sözünden mürekkep yer isimleri de yazılmıştır.

Selçük sözü iki suretle şahıs ismi haline gelebilir: 1) Cins ismi olan *Sel* sözünden neşet etmiş olabilir. Bu nevi sözlerin eski Türkler tarafından tercih edilerek şahıs adı makamında, kullanıldığına dair çok misal vardır. Mes.: eski göktürk kitâbelerinde, eski Macarlarda, Türkmenlerde ve arap kaynaklarında bulunan *Kürt* «çığ» ismi, ⁵¹⁾ yahut *Karluk* adı, Özbeklerdeki *Buzlak* «buz yığını» ismi, ⁵²⁾ Kıpçaklardaki *قايان* ismi de bu nevidendir. ⁵³⁾ *Kayan*'ın manası Lehçei Osmanî'ye göre «dağdan inen çay» demektir, ve ABULGAZİ bununla, mogal kabilesi *Kiyat* arasında münasebet görüyor. ⁵⁴⁾

2) Fakat yer isminden şahıs ismi, şahıs isminden de halk ismi teşekkülü mümkündür. SOBOLEV Özbeklerden bahsederken, Özbeklerin yaşadıkları yerin ismini çok defa şahıs adı olarak aldıklarını yazıyor ve bunlar arasında *Kartau* ismini de zikrediyor. ⁵⁵⁾ Türk adlamasında sihirin büyük mevkii olduğu gibi, doğum anındaki cevvi hâdiselerin vesair bir çok vak'aların tesiri görülür: bundan maada doğum yerinin de bunda dahli vardır. Kırgızlardan *Irgız-bay* 1740 yıllarında Irgız nehri, *Turgay* da Turgay nehri boyunda doğmuştur. ⁵⁶⁾ Daha bir çok isim zikredilebilir; fakat en ehemmiyetlisi olan *Attila*'nın ismi üzerinde duralım. *Attila* adını ilk defa Priskos Retor kaydet-

⁴⁸⁾ YULE - FEDÇENKO, Oçerk. georg. ist. verhovyer Amu - Daryu. Izvest. I, R, G, O, IX. Prilož. 37 - 38 ⁴⁹⁾ Magyar Nyelv XXXII, 315; Seminarium Kondakovianum VIII, 294 ⁵⁰⁾ BARTHOLD, Orta Asya 91. ⁵¹⁾ NÉMETH, Honf M. Kial 251; RÁSONYI: M, Ny. XXVIII, 104. ⁵²⁾ SOBOLEV, Uzbeki: Zapiski I. R. G. O, po otd. Stat. IV, 296. ⁵³⁾ Tarihi Beibars ed. Tiesenhausen 78, 100. ⁵⁴⁾ «Les Mogols appellent *Qiân* un torrent qui vient d'une montagne *Qiât* est le pluriel de *Qiân*.» ABULGAZİ ed. Desmaisons 71. ⁵⁵⁾ SOBOLEV mezkûr eser 296. ⁵⁶⁾ TINİŞPAYEV, Material K. istor. kirg. - kazaksk. naroda 68,

miştir: Ἀττήλας. Bu şekil PRÍSKOS'un VI-VIII. asırlardaki muâkipleri tarafından da umumî surette kullanılmıştır.⁵⁷⁾ Yalnız en eski macar kroniklerinde *Etela*, daha sonra *Etele* şekli görülmektedir. Macarların kaydı büyük bir ehemmiyetle nazarı dikkate alınmalıdır. Her halde Macarlar Attila'ya etnik bağlarla da bağlı idiler ve Attila'ya dair efsaneler de en mükemmel bir şekilde Macarlar arasında kalmıştır. SCHÖNFELD⁵⁸⁾ bu ismi got dilinden izah etti. Halbuki bu belli başlı türkçe bir isimdir. Ἀττήλας isminin sonundaki -ας bir grek ekidir. η haklı olarak da *i* okunacak⁵⁹⁾ ve türk *ä* sesini yazmak için de *α* kullandığına dair de çok misalimiz vardır, mes. Πατζίνας *Bâcânâk*, Βαγβαίν *Beg-Bayan*, Παργιαρούκ *Berk-Yaruk* vs.⁶⁰⁾ Binaenaleyh PRÍSKOS taki ismi, haklı olarak, *Etil* okuyabiliriz. Bu, eski macarca şeklinin sonundaki -a X-XII. asırlarda macarcada çok kullanılmış olan bir küçültme ekidir, mes. *Semera* > *Semere*, *Sepa* vs. Bil-digimize göre *Etil* bugünkü Rus steplerinde doğmuştu, ve buralardaki Hun aşiretlerinin kışlakları -diğer Türk atlı halklarda gibi- büyük nehirlerin boylarında idi. Volga, Don, Dnyester nehirleri hepsinin türkçe ismi *Etil* idi;⁶¹⁾ böylece inkâr hükümdar *Etil'e* hakikaten doğ-duğu yerin ismi verilebilir. *Etil* ismi Rusyada yaşayan milyonlarca Türklerin arasında bugün de fevkalâde yayılmıştır.

Selçük isminin menşei meselesine dönelim Söylediklerim ancak faraziyelerin zenciridir. Hernekadar bunun tekzip edilmek ihtimali mevcut ise de, yine meselenin bir kere ortaya konulması lâzımdı. Eğer etimoloji doğru ise, farzedebiliriz ki Anadolu Türklüğünün, ismi tanınmış ilk atası *Selçük*, dünyanın en heybetli köşesinden, eski dünyanın ortasından garba doğru hareket etmiştir. Onunla birlikte büyük tarihî hareket vukua geldi ki bu hareketin evc noktasında Anadolu Türklüğünün hakimiyetini son şekilde tahkim ve tespit eden, Türklerin Ebedî Atası Atatürk'tür. Aziz hatırasına bu küçük makaleyi sunuyorum.

57) Magyar Etymologiai Szotar 172. 58) SCHÖNFELD, Wörterbuch der altgermanischen Personen- und Völkernamen 274. 59) Mes. Attila oğulları olan Ἡρῳάξ = İrnek, *Ἡλλάξ > Ellac = İlek. NÉMETH Honf M. Kial. 134. 60) Theophanes ve Anna Komnena tarihlerine dayanarak GOMBOCZ, Über den Volksnamen besenyö. Turan 1918: 218. 61) Melich: K. C s. A. II 237.

ATATÜRK'ÜN HUZURUNDA

Prof. Muzaffer Göker

Türk Tarih Kurumu Genel Sekreteri

Yalnız Türk âleminin değil, bütün dünyanın yüksek hatırası önünde saygı ve sevgi ile eğildiği Büyük Adamın hayatına dair birkaç satır yazmak ve bu satırlarda onun hususiyetlerinden bir kısmını tebarüz ettirmek nekadar zevkli, heyecanlı, fakat nekadar güç bir şey! Böyle bir çalışma onun hatırası ile başbaşa kalmak imkânını verdiği için çok zevkli ve heyecanlı oluyor, fakat onun mutad ölçülere sığmayan şahsiyetini olduğu gibi tebarüz ettirebilmek nekadar güç ve mes'uliyetli bir şey.

Bundan dolayıdır ki, hayatını mümkün olduğu kadar herkese açık ve herkesin içinde geçiren, en çok bundan, halk ile başbaşa ve onun arasında yaşamaktan daima büyük bir zevk duymuş olan Atatürk hakkında yalnız kendi intibalarımın ve görüşlerimden bir kısmını nakletmekle iktifa ediyorum.

Atatürk realist bir Şefti. Harbiye mektebi dersanelerinden Milli mücadele günlerine ve büyük zaferden Türkiye Cumhuriyeti Reisi ve Milli Kahraman olarak hayata gözlerini kapadığı âna kadar fırsat buldukça halka karışmış, milleti yakından tanımış, onun fazileti ve yüksek kabiliyeti hakkındaki sonsuz imanını Türkün kendisinden ve tarihinden almış, realiteyi daima göz önünde bulundurmuştur; halka ait düşüncelerinde, tekliflerinde ve kararlarında bu iman ona rehberlik etmiş, imkânı yok, yapılamaz sanılan birçok şeylerin birer inkişaf hamlesi halinde tahakkukunu temin etmiştir. Meselâ İstiklâl mücadelesinde Türkün istiklâlsiz geçmiş bir günü olmadığını hatırlamak ve istiklâlini muhafaza etmek bahis mevzuu olunca, onun yapacağı fedakârlıkların ve göstereceği kahramanlıkların hududsuz olacağına inanmak Atatürk'e en karanlık günlerde daima büyük bir kuvvet ve teselli membaı olmuştur.

Halkın sözden ziyade esere inandığına kanidi. Küçük bir misal: Dört sene evvel Atatürk, İstanbul'da ciddi bir rahatsızlık geçirdi, pinomoniden korkuluyordu. Hastalığın iyiliğe yüz çevirdiği günlerde

uzun bir zamandanberi sokağa çıkmadığını görenlerin duyduğu endişeyi yatıştırmak, dedikoduya son vermek için sıhhi vaziyetleri hakkında matbuata bir tebliğ verilmesi muvafık olacağını söylediler. Cevapları şu oldu: Bu yolda bir tebliğ sizin arzu ettiğiniz maksadı temin edemez; hattâ birçokları bizim ağır hasta olduğumuzu zenneder. İki gün daha bekleyin. Otomobil ile bir gezinti yaparız, herkes bizi görür; en iyi tebliğ budur.

İki üç gün sonra da Park Otele kadar kısa bir gezinti yaptılar, matbuatta resimler ile bundan bahsedildi. Ayrıca bir muamele ifasına hacet kalmadı. Bu havadisi okuyan veya duyanların içi rahat etti. dedikodu bitti.

Atatürk milli tarih çalışmalarile yakından alâkadar olurlardı. Türk tarihine ait malûmatın eksikliği, yanlışlığı onun milliyetçi ruhunda isyanlar uyandırmıştı. Tarih araştırmalarına hız vermek lüzumuna kanaat getirdi. Eldeki bilgilerin eksikliğinden ve hakikatin tam olarak ifade edilmediğinden, Türkte tarihteki hakikî mevkiinin verilmemesinden şikâyet etmek kâfi değildi. Hakikati aramak lâzımdı. Atatürk karar verdi ve Türk Tarih Kurumunu bu maksatla teşkil etti. Yedi seneden fazla bir zaman bu çalışmalara iştirak etmiş bir fert olarak söylemeye mecburum ki; bu işte Atatürk herkesten fazla çalışmıştır.

Kurumun çalışma programına göre muhtelif mevzular üzerinde vazife almış olanlar tetkiklerini bitirdikçe bunlar müsvedde olarak basılır ve umumî heyet önünde okunarak münakaşa edilir. Bu suretle hazırlanmakta olan Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin birinci kısım müsveddelerinin müzakere ve münakaşası tam bir ay sürdü. Atatürk bir işe başladığı zaman bitirmeden rahat edemezdi. Bu çalışmalar onu pek ziyade alâkadar ederdi; çok kere zaman mefhumu unutulurdu, milli mücadelenin her safhasında da böyle olmadı mı? Bizler onun çalışma tarzına ayak uydurmak isterdik. Fakat onun şevki, heyecanı ve iradesi bizi sarmış olmasına ve bütün gayretimize rağmen yine daima geri kalırdık. Bir gün öğleden sonra saat ikide yüksek huzurlarile başhyan bir toplantı ertesi sabah saat on bire kadar devam etti. Ruznameye dahil yazılardan henüz okunmayan otuz sahife kadar bir kısım kalmıştı. Atatürk, «Bunu bitirelim, öğle yemeğini beraber yeriz, ondan sonra ayrılırız.» diyordu. Fakat bunu söylerken dinleyenlerin yüzüne baktı. Fazla yorgun olanları gördü, ısrar etmedi ve yarın devam ederiz diyerek toplanmaya son verdi.

Atatürk'ün üzerimde unutulmaz iz bırakmış hususiyetlerinden birisi de onun toplayıcılık ve birleştiricilik vasıflarıdır. Milli mücadele

senelerinde olduğu gibi muhtelif inkılâplarında ve ilmi sahada bu vasıflar pek bariz olarak görülür. Milli mücadele kahramanlıklar destanıdır. Her safhası bir gün ayrı ayrı incelenmek lâzım gelen bu mefahir zincirinde büyük, küçük bir çoklarının ıftihar hissesi vardır.

Atatürk kendisinin de başta olarak dahil bulunduğu bu şeref hal-kasına umumî bir isim olarak milletin adı vermeyi yerinde buldu ve yapılan şeylerin hepsini millete maletti, nutuklarında, hususi konuşmalarında daima bu noktaya herkesin dikkatini çekmeye hususi bir ehemmiyet verdi. Şahsi muvaffakiyetlerini millete maledenlerin hakikatte birşey kaybetmediklerine ve Türk milletin kendisine iyilik edenleri unutmadığına daima işaret ederdi; aynı zamanda şahsî ihtiras ve rekabetler bir tarafa bırakılarak toplu olarak çalışılırsa mahsulün hem daha çabuk, hem daha iyi olacağını ve bir çok bakımsızlık ve fena idare senelerinden sonra, bir taraftan mevcudiyetimizi muhafaza, diğer taraftan medeniyet âleminde lâyık bulunduğumuz yüksek mevki kazanmak için buna behemehal ihtiyacımız bulunduğunu sık, sık söyledirdi. Tarih çalışmalarından bu mevzua ait küçük bir hatıram vardır. İhtimal ki arkadaşlardan bir çokları da hatırlayacaktır.

Bir gün Ankara Halkevindeki tarih kurumu dairesinde müsveddeleri okumak için toplanmıştık. Müzakereler hararetli oldu. Bilhassa iki arkadaş arasında müzakere münakaşa şeklini aldı. O akşam Atatürk lütfen cemiyet azalarını sofralarına davet buyurdular. Günlük mesai hakkında malûmat aldıktan ve her zaman olduğu gibi çalışanları ilfifatlarla teşvik ettikten sonra söz sırası günün münakaşa mevzuu olan meseleye geldi. Münakaşadan son derecede zevk alan Atatürk gayet neşeli bir halde günün hâdisesini hulâsa ettikten sonra münakaşanın huzurlarında devamını, kendilerine has nezaketle, rica ettiler. Arkadaşlar mevzuu anlatmağa başladı. Onları dinledikten sonra kâğıt ve kalem getirilmesini emrettiler; zaten kâğıt, kalem yemek odasının demirbaş eşyası sırasına girmişti. Salonun bir ucunda kara tahta, kenarda etajerlerin üzerinde lûgatlar, ansiklopediler yemek odasına bir mektep dersanesi halini vermişti; ve orası hakikaten bir mektepti. İstenilen şeyler geldikten sonra Atatürk her iki arkadaştan iddialarını yazı ile tespit etmelerini istedi, münakaşalarda başlangıçtaki iddiaların unutulması sık sık görülen bir şey olduğu için, buna lüzum gördüğünü ilâve etti. Sonra arkadaşlardan sözlerini teyit için ne gibi ilmi vesikalara ve mehezlere müracaat edeceklerini sordu. Bunlar da kâğıtlara yazıldı. Kütüphaneden istenilen kitaplar geldikten sonra okuma ve tercüme başladı. Neticede bir taraf hak kazandı. O zaman Atatürk davayı kaybeden arkadaşımıza dönerek bu neticenin

kendisinin yüksek kıymetini küçültecek bir hâdise olmadığını ifade ederek gönlünü aldı. Yalnız ilâve ederek dedi ki :

Size her zaman söylerim, yalnız kendi başınıza ve kendiniz için çalıştığınız zaman herkes gibi böyle bir netice ile karşılaşmanız mümkündür, hatta sık sık olabilir. Cemiyeti ben bunun için kurdum; buradaki üyeler yurt içinde ve dışında tarihe ait yapılan çalışmalardan ve kendi tetkikleri neticelerinden birbirlerini haberdar ederek, birbirlerini tamamlayarak çalışırlarsa netice daha müsbet olur. Bunu yaparken şahsınıza ait bir buluşun başkaları tarafından kullanılmasından ve mes'ut neticelerin isminize değil, mensup olduğunuz cemiyete ve millete mal edilmesinden endişeniz olmasın; millet bunun kadrini bilir. Millet sevgisi kadar büyük mükâfat yoktur. İstiklâl harbinde benim de milletime ettiğim birtakım hizmetler olmuştur, zannederim. Fakat bunlardan hiçbirini kendime maletmedim. Yapılanın hepsi milletin eseridir dedim; aranacak olursa doğrusu da budur. Mazide sayısız medeniyet kurmuş bir ırkın ve milletin çocukları olduğumuzu ispat etmek için yapmamız lâzım gelen şeylerin hepsini yaptığımızı ileri süremeyiz; bu güne ve yarına bırakılmış daha bir çok büyük işlerimiz vardır. İlmî çalışmalar da bunlar arasındadır. Beni seven arkadaşlarıma tavsiyem budur: şahsımız için değil, fakat mensup olduğumuz millet için el birliğile çalışalım; çalışmaların en yükseği budur.

Ahane-Şartları

Yıllık: 300 kuruş
Altı aylık: 150 "

TÜRK YURDU

Adres:

Ankara
Türk Ocakları
Merkez Heyeti

TÜRK OÇALARININ EİKİRLERİNİ NEŞREDER AYLIK MECMUA

№

Türk Ocakları

Ankara

Türk Tarih Enstitüsü
Enstitüsü
azası

21/14

~~1) İsmail Hakkı Beyefendi~~

~~2) Mehmed Akif Beyefendi~~

~~3) Rüşdi Çelikkaya Beyefendi~~

~~4) Sadık Hakkı Beyefendi~~

~~5) Sami Nafiz Beyefendi~~

~~6) İsmail Hakkı Beyefendi~~

~~7) Mehmed Akif Beyefendi~~

Tarih Kurumunun ilk adı üzerinde Atatürkün bizzat yaptıkları tashihler

TARİH

B.

TARİH

~~Bu inşaatın sonra tarihi tarif edelim.~~
Tarih insan cemiyetlerinin, zaman ve mekân kaydile, sahih olarak, hayatını, harsını tetkik ve nakleden bir ilimdir.

Tarihin, insanlar için ne kadar mühim bir vazifeyi üzerine aldığı meydandadır.

Tarih, bu mühim vazifeyi ifa ederken, yalnız, bugünün insanlarını, tenvir ve irşat etmekle kalmıyor, bundan sonra gelecek insanlara da faydeli bir mürebbi oluyor.

Filhakika, yarının kurucusu olan bizler, bizden evvelki kavimlerin, milletlerin, devlet işlerinde fikri ve iktisadî sahalarda, yaptıklarını ve bunların mükemmel ve noksan cihetlerini, iyi ve fena taraflarını ve bunların sebeplerini, amil ve müessirlerini, tabii veya arızî manileri anladıkça, fikrimizde, filimizde, küşayış olur. Gelecek nesillerin nefretle yadedeceği bir insan, bir millet olarak tarihe geçmekten hazer edeceğiz. Fertçe ye milletçe, medeniyete ~~en~~ yüksek işler görmüş, insanlığın yükselmesine ~~çok~~ çalışmış, gelecek nesillerin istifade edebileceği, kıymetli, ölmez, ilmi ve san'atkarane eserler bırakmış bir varlık olarak, tarihte ~~en muhterem, en~~ şerefli bir yer ~~sağlayacak~~ ^{hakkını} ~~olmaya~~ ^{çalışacağız}. Çocuklarımıza da aynı fikir ve terbiyeyi vereceğiz.

Tarih, vazifesini ~~bu~~ ^{yaparken} muhtaç olduğu ~~ma~~ ^{mal} temin için hemen her ilim ve fenden istifade etmek mecburiyetindedir. Bilhassa, ~~jeoloji,~~ ^{jeoloji,} antropoloji, paleontoloji, arkeoloji, filoloji, etnoloji, iktisadiyat, tabiiyat ilimlerine muhtaç olduğu gibi, coğrafya ile daima yanyana yürümeye mecburdur.

öğrendikçe

Tetkik ettikçe

Biri saygıda

ideali-
miz, ola-
cak bir

bilgileri

BEŞER TARİHİNE METHAL

~~Şerhinden bahsedilmiştir~~ insan cemiyetinin dünya yüzünde, hangi mevkii işgal ettiği, bu mevkiin vaziyeti, avarızı, iklimi, denize yakın veya uzak olması, toprağı, nehirleri; nebat ve hayvan yetiştirme kabiliyeti ile o cemiyetin tarihi arasında sıkı bir münasebet vardır. Kezalik, bir milletin, hangi milletlerle iktisadî, içtimai, siyasi münasebetlerde bulunduğunu bilmek lâzımdır. Bütün bunları, coğrafî vaziyetten anlaşılabilir. Tarih, vak'alarını, zaman sırasile, tertip etmek için bir mebde kabul etmek ve ~~vak'aları~~ ^{vak'aları} o mebdee göre sıralamak lâzımdır. Bu mebde bütün milletlerde bir değildir.

Araplar, Muhammed'in, Mekkedden Medineye hicretini tarihlerine mebde olarak kabul etmişlerdir. Hicret mebde olmak üzere senelerin sayılmasına ~~senel~~ ^{ay} ~~hicriye~~ ^{ay} ~~vekeyi~~ ^{ay} ~~senel~~ ^{ay} ~~kaneriyeye~~ ^{ay} ile hesaplanırsa ~~senel~~ ^{ay} ~~hicriyel~~ ^{ay} ~~kaneriyeye~~ ^{ay} ile hesaplanırsa ~~senel~~ ^{ay} ~~hicriyel~~ ^{ay} ~~şemsiyeye~~ ^{ay} ismini alır. Bütün dünya milletleri, İsa'nın doğduğu günü mebde kabul etmişlerdir, bu senelere ~~senel~~ ^{ay} ~~milâdî~~ ^{ay} denir. Ve yalnız ~~senel~~ ^{ay} ~~şemsiyeye~~ ^{ay} ile hesaplanır.

Türkler, bütün medenî milletlerle beraber, Türk cümhuriyetinin teessüsündenberi mebde olarak milâdî ve ölçü olarak ~~senel~~ ^{ay} ~~şemsiyeye~~ ^{ay} kabul etmişlerdir.

(*) ←
hicri
senesi;
günes
senesi

**İNSANLARIN
GEÇİRDİĞİ
DEVİRLER**

Tarih, yazı ile başlar. İlk insanların, dünya yüzünde, yaşamağa başladıklarından itibaren, tarihin iptidasına kadar geçen çok uzun bir mazi biliyoruz. Bu mazi, tarihten evvele ait kalıyor. Demek ki insan cemiyetlerinin hayatları, bir mebdee nispetle iki zamana ayrılır:

p

İNSANLARIN GEÇİRDİĞİ DEVİRLER

- 1) Tarihten evvel zamanlar;
- 2) Tarih zamanları.

Tarihten evvelki zamanlarda yaşamış olan insanların hayatları hakkında, bize bir fikir veren, onların bıraktıkları eserler olduğunu biliyoruz. Bu zamanlar dört devreye ayrılır:

- 1) Yontma taş devri;
- 2) Cilâlı taş devri;

3) ~~Fanç devri~~; Maden devri: Bakır, tunc, demir sanatları.

4) ~~Demir devri~~.

Bu devirlerin atları insanların hayatlarını müdafaa ve ihtiyaçlarını temin için kullandıkları maddeye ve maddeyi işleyişlerine göre verilmiştir.

Bu devirler, insanların, medenî hayat ve san'ata doğru terakki merhalelerini gösterir. Filhaki-ka, devirden devire daimî terakki vuku bulmuştur. Fakat zannolunmasın ki, dünyanın her muntakasında, aynı zamanda yaşamış olan bütün insan kütleleri, bu terakki merhalelerini, aynı zamanda kat'etmişler ve aynı zamanda müştereken, tarihî devirleri yaşamağa başlamışlardır.

Böyle olmamıştır. Bazı insan cemiyetleri ya daha müstait olduklarından ve yahut muhit ve ahvalin, kendilerine muvafık şerait bahşetmesinden dolayı, diğer insan cemiyetlerinden, daha çabuk terakki etmişlerdir.

Medenileşmiş kavimlerin, tarihten evvelki zamanlarının, ne kadar devam ettiğini kat'i olarak bilmek mümkün değildir. Her halde, hepsinin, vahşilik halinden çıkmak için geçirdikleri zamanlar, pek uzundur.

Bütün insanlar için, ^{/Kaba taş devrini takip eden} yontma taş devri, ~~kaba taş devrini geçirmek~~ en uzun sürmüş bir devirdir.

BEŞER TARİHİNE METHAL

Diğer devirler, daha fazla süratle birbirini takip etmiştir.

Yontma taş devrini, ~~Süslüler~~ ^{orta Asya'da Türkler} milâttan 12,000 sene evvel atlıyabildikleri halde, Avrupalılar bu tarihten 5,000 sene sonraya kadar bu devri yaşamağa devam etmişlerdir; yani Avrupada milâttan ancak 7,000 sene evvel bu devirden çıkılabilmıştır.

Tunç devri ~~en eski medenî~~ ^{örneğin} ülkelerde, ^{örneğin} Sum-
merde milâttan 6:7,000 sene evvel, Mısırdaki ~~bu~~ ^{Türklerde} ~~başlamıştır.~~ ^{başlamıştır.} ~~Bu~~ ^{bu} ~~devirde~~ ^{devirde} demir devri iptidalarında yazı icat edilmiş ve tarih devri açılmıştır. Avrupada yazı bilinmeksizin, dört muayyen devir geçirilmiştir.

I - Yontma Taş Devri

1) Yontma taş devrinde insanlar, taşları taşla yontarak muhtaç oldukları her nevi aletleri yaparlardı.

Bu devirde insanlar, iptidai ve sefilâne bir hayat geçiriyorlardı.

Evvelâ, açık havada yaşadılar, sonra, nehirler yakınlarında ağaç kovuklarına, kaya oyuklarına, mağaralara iltica ettiler. Bunun için bu devre mağara devri de denir. Fakat, daha çok balığı olan su, daha çok avı olan orman aramak üzere sık sık yerlerini değiştiriyorlardı. Çünkü ziraat bilmiyorlardı. Avladıkları balıkları, hayvanları ve tedarik ettikleri nebat köklerini ve yabancı yemişleri yiyorlardı. Bu insanlar elbise yapmasını bilmiyorlardı. Hayvan derilerine sarınıyorlardı.

2) Bugünkü mevcut hayvanlar, daha o devirde yaşamağa başlamışlardı. Büyük geyikler, öküzler, atlar, boz ayılar, aslanlar, sırtlanlar, gergedanlar, filler, şimdi ancak kutuplarda bulunan Ren geyikleri gibi hayvan cinsleri vardı. Bu devirde Ren

İNSANLARIN GEÇİRDİĞİ DEVİRLER

geyikleri okadar çoğalmıştı ki, bu devre Avrupada Ren devri namı verilmiştir.

Fakat o zamanın insanları bunların hiçbirini ehlileştirmemişlerdir. At, onlar için bir avdı. Bundan başka bugün nesilleri kaybolmuş, mamut gibi büyük hayvanlar da vardı.

3) İnsanlar, o devirde ya öldürüp yemek için veya kendilerini muhafaza için hayvanlarla mücadele ederlerdi. İnsanlar birbirleriyle de kavga ediyorlardı. Av hayvanı, balık, bir mağarada bir yer, kavgaya sebep oluyordu.

Biribirlerini öldürüp etini yiyenler olduğu gibi keyif için diğerlerini öldürenler de vardı. Bu insanlar birbirlerinden, hayvanlardan, herşeyden, şimşekten, gökgürültüsünden, fırtınadan, gecenin karanlığından korkuyorlardı. *Korku* insanların ilk ve en kuvvetli hisleri oldu.

4) Bununla beraber bu insanlar, çok korkacak bir şey olmadığı ve çok aç olmadıkları zamanlarda hayvan dişlerinden gerdanlık yapıyorlardı. İçlerinden bazıları bayağı artist olmuşlardı. Bu devrin metrukâtı meyanında, üzerlerine, asıllarına pek benzeyen hayvan resimleri yapılmış taşlar ve kemikler bulundu.

Bazı mağaralarda boyalı hayvan resimleri de bulundu. Bu insanlar hayvan resimlerini oldukça mahirane yaptıkları halde insan resimlerini pek kaba bir surette yapmışlardı. Anlaşıyor ki uzak ecdadımız tabiatı müşahede ve tasvir etmesini biliyorlardı.

5) Yontma taş devri insanları, ateş yakmağı öğrendiler. Ateşte ısınıyorlar ve gıdalarını pişiriyorlardı.

Ateşin kuvvetli parlaklığı geceleri vahşi hay-

BEŞER TARİHİNE METHAL

vanları korkutarak uzaklaştırıyordu. Ateş aynı zamanda insanları, karanlığın verdiği korkulardan da kurtardı.

II - Cilâli Taş devri

6) Cilâli taş devrinde insanlar, taşları cilâliyerek her neviden ve daha çok güzel aletler yaptılar. Bu devirde Avrupada yeni insanlar görülmeğe başladı. ~~Bu insanlar Avrupa'nın vahşi vaziyetini değiştirdiler. Bu insanların menşep elbise ve silahları Asyada ve Akdeniz havzalarında, Asri muhteliflerde yaşayan Türk kökenli idi.~~ Türkler ziraati ve hayvanları ehlileştirmeği çoktan biliyorlardı. Hububat ve bilhassa buğday ziraatini öğrenmişlerdi.

Keten ziraati yapıyorlar ve onun liflerini dokuyarak kumaş ve ondan elbise yapmasını öğrenmişlerdi. Atı ve köpeği ehlilestiren bunlardır. Artık bu devirde koyun, öküz sürüleri yetiştiriyorlardı.

Bu devrin adamları çiftçi ve çoban idiler. Bununla beraber cilâlanmış taşlardan ve kemiklerden muhtelif aletler ve zinet eşyası ve silâhlar yaptılar. Bunları yapmak için adeta imalâthaneler vardı. Başka san'atlar da inkişaf etmişti. Mese-lâ kile şekil vermeği biliyorlar ve onu pişirerek muhtelif şekillerde ve muhtelif süslerle çömlekler, kaplar yapıyorlardı. Bu muhtelif san'atlar gittikçe daha faal bir hale gelen bir ticaret doğurdu. Ziraat ve her türlü yeni san'atlardaki terakkiler ile cilâli taş devrini, ilk idrak eden Türklerdir.

7) Bu devrin insanları abideler diktiler. Bu abideler yere dikilmiş 4-5 metre irtifainde kaba taşlardan, manhirlerden ibaret idi. Bunlar ya bir hat

İNSANLARIN GEÇİRDİĞİ DEVİRLER

üzerinde veya bir daire üzerinde yan yana dikilirdi. Manhirlerin neye delâlet ettiklerini bilmiyoruz. Bundan başka *dolmen* denilen binalar yaptılar.

Dolmenler yere dikilmiş taşların üstünü ufki taşlar koyarak kapatmakla yapılan bir nevi odalardı. Bu tarzda yapılmış kapalı yollar da vardı. Dolmen odalarında insan kemikleri bulunmuştur. Bunlar şüphesiz mezardı. Bir üçüncü nevi binalar da vardı. Bunlar Avrupalıların tümülüs dedikleri tumbalardır. Tumbalar (Kurganlar) dolmen gibi taşlardan yapılmış, fakat üstü toprak yığımla örtülmüştür. Bunlar da tepeciklere benzer mezarlardı. Bu dolmen ve tumbalarda, tunç ve demir şeyler de bulunmuştur. Fakat, en eskilerinde yalnız taştan baltalar, kaba kaplar ve kemikten, fil dişinden, hayvan kabuklarından resimsiz olarak yapılmış zinet eşyaları bulunmuştur. Bu tezyinat bilâhara göl evlerinde bulunmuş olanlara benzerdi.

8) Cilâli taş devrinde insanlar kısmen göçebe hayatı terkederler, şurada burada yerleştiler. Bu mühim bir hâdisedir. İnsanlar yalnız münferit aileler halinde değil, birbirine yakın ailelerden mürekkep gruplar, yani *kabileler* halinde sakin oldular. Sabit hayat, küçük küçük milletler demek olan bu gruplar da tesanüdü takviye etti.

Beraber yaşamak için müşterek kaideler bulmak icap etti. Biz onlara bugün *kanunlar* diyoruz. O eski insanların buldukları kanunların neler olduğunu bilmiyoruz. Yalnız muhakkaktır ki insanların grup halinde birleşmeleri bir terakki oldu; ve insanlar arasında şiddet ve huşuneti azalttı.

9) Bu insan gruplarından bazıları göller üzerinde inşa ettikleri *beldelerde* ikamet etmeğe başladılar.

BEŞER TARİHİNE METHAL

Göl beldeleri şöyle inşa olunurdu: bir gölün içinde, fakat kıyıya yakın olmak üzere kazıklar çakılır; kazıkların üzerine ağaç kütüklerinden bir döşeme yapılırdı. Döşemenin üstünde kulübelere inşa olunurdu. Kulübelerden müteharrik ahşap köprülerle sahile çıkılır ve gelinirdi. Bu köprüler akşamları kaldırılır, şabahları tekrar konulurdu.

40,000 kazık üzerine kurulmuş beldeler bulundu. Kazıkları, ağaç kütüklerini kaba taş bal-talarla kesmek ve düzeltmek için ne kadar uzun ve sabırlı çalışmak lâzım geldiği düşünölsün. Bu beldelerde insanlar kendilerini emniyet içinde hissediyorlardı. Emniyetli hayat, müşterek sarfo-lunan gayretin mükâfatı oldu. ~~Beşeriyetin büyük kümesi cilâli taş devrine, milâdi 1000'den on iki bin sene evvel varmıştır.~~

III- Maden devri.

Hakikî *maden devri* tunç istimalinden sonra başlar. Fakat tunç yapmak için lâzım olan kalay tabiaatte nadir bulunduğundan, tunçtan silâh ve aletler imalâtı mahdut idi. Bu sebeple daha uzun zamanlar yontma ve cilâli taştan yapılmış şeylerin istimaline devam edildi. Bulunmuş olan tunç kaplar üzerinde birtakım sahneler arzeden, karışık resimlerin mahkûk olduğu görülür.

Madenleri keşfeden insanlarca, *demir madeni* de malûm oldu. Demir istimali tunç istimalinden daha çok taammüm etti. Demirden yapılan şeyler tunçtan ve taştan yapılmış şeylerin tamamen yerine kaim oldu. Gerçi demiri eritmek ve onun üzerinde işlemek daha güçtür. Fakat zamanla bu müşkül yenildi. Demir keskin kılıç, balta ve sair

(*) Selçuklu beyleri boer kolla, Aşağı
 no, ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~ ~~...~~
 yapıldılar. Gagnetiler zamanında
 onlara çarpıştılar.
SELCUKLAR

sonra Kara Hanlardan Kaşgari aldı. Fakat bu
~~...~~ devir çok sürmedi. Cengiz hanın kahe
~~...~~ kumandanlarından Cebenoyan Balasagunu
 istilâ etti ve Küçlükü öldürerek Kara Hıfay Devle-
 tine nihayet verdi (1218)

ve Selçuklu
SELCUKLAR
 (Herkes 8A)

~~...~~ Devletinin inkrardan
~~...~~ İrtiş nehri boyunca Seyhan
 nehrinin şimaline kadar uzanan geniş sahada
 yaşıyorlardı. X uncu asır nihayetlerinde Oğuzla-
 rın, Kinik şubesi Reisi Selçuk idi. Selçuk, amım
 Oğuzların başbuğu Biğo Han görünemediğinden
 mensup olduğu Kinik boylarına ve ordunun
 güzide alcağını olarak Seyhan nehrinin sağ
 rafağlarında Cent şehri civarında yerleşti ve Sama-
 nilerin tesirile kabilesile birlikte müslüman oldu.
 Selçuk ve kabilesi Saman Devletinin şimal hudu-
 na gayri-müslim Türklere karşı müdafaa etmek
 üzere Cent nevalisinde yerleşti.

na
Maveatın
nehriyle

Selçuk, Maveatın nehri istilâ etmek isteyen
 Karahanlılardan Buğra Han karşı Samanlere
 hizmet etti. ~~...~~ 107 yaşında ~~...~~ öldü.
~~...~~ üç oğlu ile birçok torunları
 vardı. Selçuklu, Selçukun torunları Tuğrul ve
Çakır Beylerin riyasetlerinde toplanmış.
 Gaznelilerden Horasanı zaptettiler. Bu suretle
 Selçuk Devleti, Selçukun ilk torunlarından ku-
 rulu (1040) Tuğrul, az zaman zarfında Harzemi
 ve bütün İrani zaptetti ve (İsfahan)ı merkez
 yaptı. Büyük Selçukiler veya Horasan Selçukileri
 denilen Türk Devleti bu suretle kuruldu. Bu sure-
 larda Bağdat halifesinin ülkesi büyük bir kısmı

bu istik-
latların
ilom pta
...

Tuğrul Bey *niğayında* *Vicent bil-*
garpırdem *501* *...*
Tanindü.

Selçuk devletinin
tesekkülü

Halifenin mirasenet istemesi heyeti gönderdi. O zamanlar, Irak'ta (Ali-Buveyh) devlet ^{ORTA ASYA} Hakim buluyorlardı.

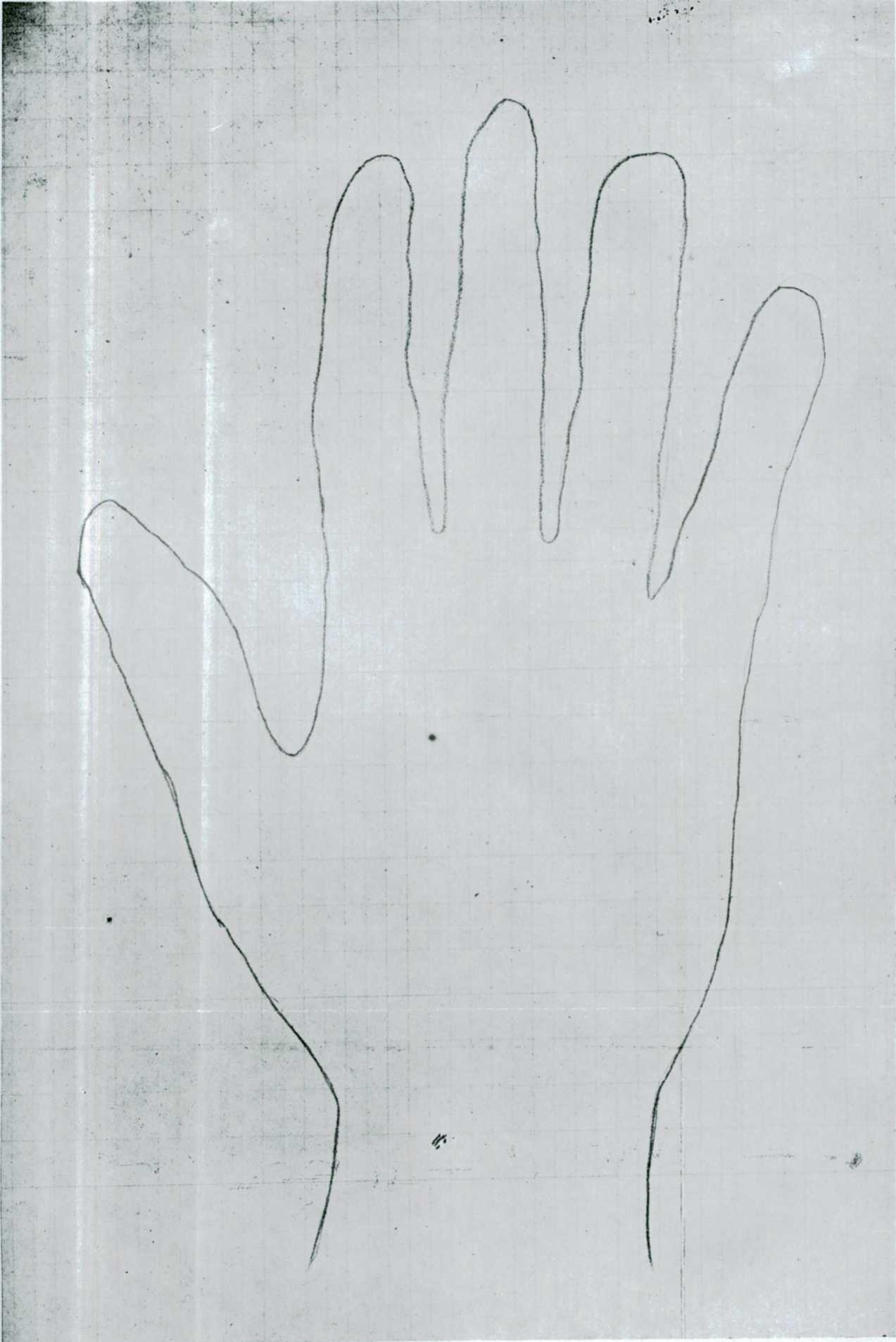
~~İçinde yürüyordu. Mısır'da hükümler olan Fatimî sülâlet, Bağdat Abbâsîlerini yıkmak için bütün gayretine çalışıyordu. Herkes, İslâm ülkesi içinde asayisi temin edecek kuvvetin Selçukîler olabileceğine kanaat getirmişti. Tuğrul'un göndere bütün müslümanlar arasında yayılmıştı. Bu sıralarda, Halife Kaımbiemrillâh Tuğrul Bey'e mektup yazarak Irakı fethetmesini ve kendisini Fatimîlerden ve (Ali-Buveyh) in boyunduruğundan kurtarmasını rica etti. Tuğrul, kuvvetli bir ordu ile (1055) te Bağdada geldi. Ali-Buveyh hükûmetine nihayet vakt ve Halife, Tuğrul Beyi hususî merasimle kabul etti. Halife bir ferman okudu ve Tuğrul'un başına iki taç giydirdi. Bu alâmet iki iklim sultanı olduğuna işaret etti. Tuğrul Bey, bütün müslümanların yükseltiltiklerinden deniyordu. Tuğrul halifenin kızile evlendi. Halifenin Tuğrul'a bu unvanı vermesi, İslâm âleminin idaresi vazifesinin resmen halife tarafından Türklerle verilmesi demektir. Daha evvel çehinşah lakabını kullanan Selçuk padişahları bundan sonra Sultânı İslâm oldu. Bütün müslüman dünyası bir küle addolunuyor, ve halife dini reis tanınıyordu. Sultânı İslâm, dünyevi saltanatı halifeden telâkki eder kabul olunardı. Tuğrul, dini riyaseti kabul etmiyerek lâik bir devlet reisi kaldı.~~

★ Bağdat, Diyarbakır ve Musul'u aldıktan sonra vefat eden Tuğrul'un yerine geçen biraderzadesi Alp Arslan hemen (1063) Anadolu'nun fethine başladı. Az zaman zarfında Güreistanı, Kürdistanı, Suriye'yi, Kudüsu zaptetti. Türklerin bu istilâcını büyük bir ordu ile durdurmak isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diyojen'i (Malazgirt) civarında müthiş bir mağlûbiyete uğretti. (1071 ağustos 26).

— 502 —

(x) Tuğrul Bey Bağdada bir sefir gönderdi ki müslümanları Hülum ve taç sıktan Kartara çağını vadetti. Tuğrul Bey (Ali-Buveyh) in idaresinde cümlü olan Meyarja geldi; Hemedan ile Nev şehirlere aldı. Nev gıyaseti 5

Atatürk'ün sağ eli

T. T. ~~...~~ A. K.

Sinan'ın
Heykelini
yapını

K. Atatürk

2 Ağustos 1935

Saat 22¹/₂

X

T.T.A.K.

Sinanın Heykeli
ni yapınır

K. Atatürk

2/VIII/1935

Sat 22/50

Atatürk Mimar Sinanın heykeli hakkında verdikleri direktifi mürekkeple tekrar yazmışlardı

14.2.1936.

Türk Tarih Kurumu Başkanlığına

Viyana Elçisi Bay Cevat Üstünün kaleme aldığı "Viyana Seferi" atlı etüd ile İstanbul Kumandanı General Halis Bıyıktaş'ın , bunun hakkında yazdığı mütalaanameyi , ilişik olarak gönderiyorum . Her iki eserin , tetkik ve tenkit edilmek üzere , Genel Kurmay Başkanlığına verilmesini ve alınacak karşılığın iletilmesini temenni ederim

*Askerî mütalaalar
Tenkit edilmelidir.*

K. Atatürk

Atatürk'ün Viyana Elçisi Bay Cevat Üstün'ün eseri hakkında Kuruma verdikleri direktif

Türk Tarih Kurumu
Başkanı

Hasan Cemil

Düştündüklerimize
P.Ş. uygundur; Hemen
işe başlanılmasını
öneririm

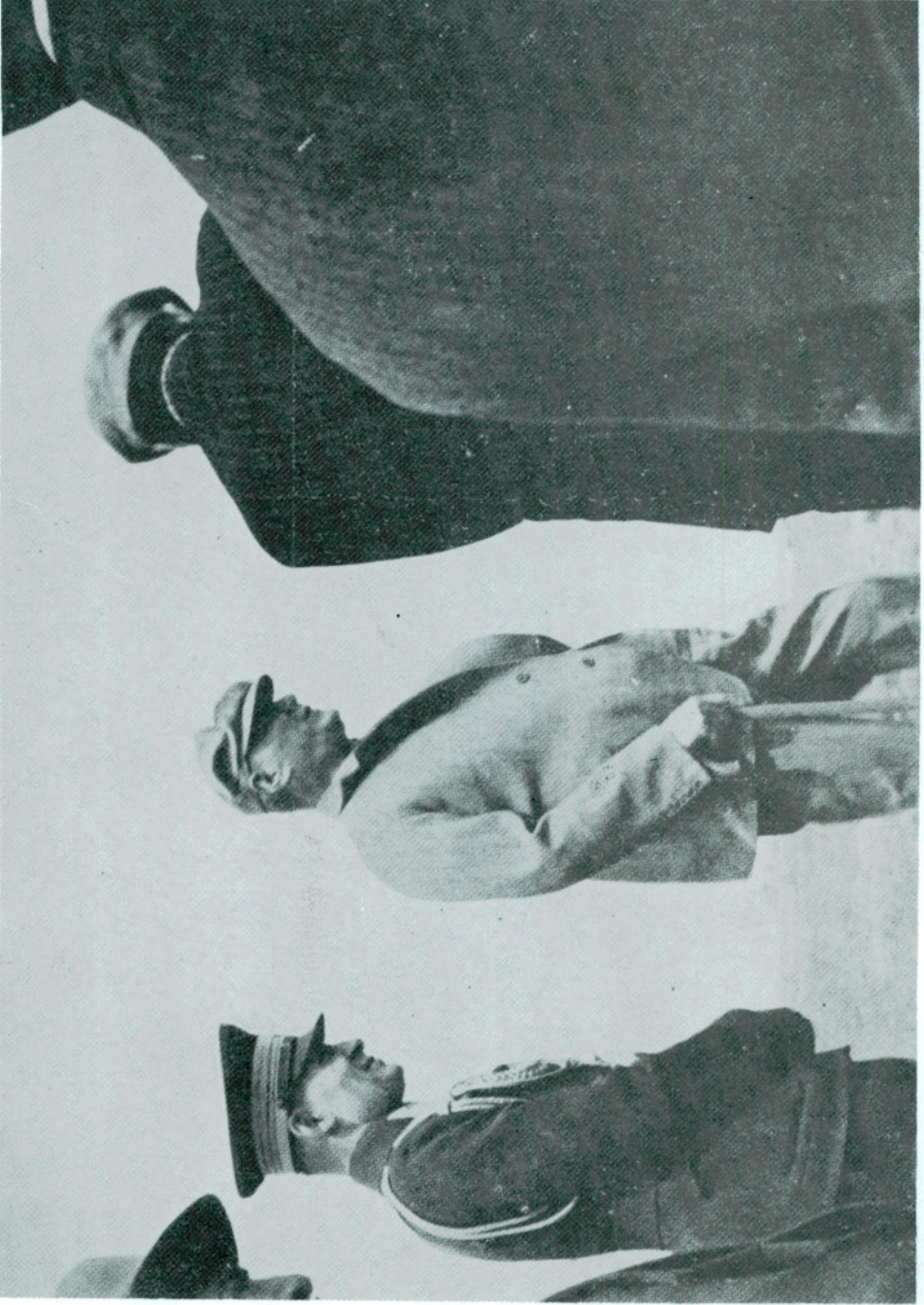
24/5/1937 K. Atatürk

İkinci Türk Tarih Kongresi ve Sergisi hakkında takdim olunan projeyi Atatürk'ün tasvipleri

Atatürk'ün Babasının gönüllü zabıt kıyafeti

Atatürk Ahlatlıbel hafriyatını tetkik ederken

Belleten
"Bulletin"

Atatürk'ün "Bulletin,, mukabili "Belleten,, ismini buldukları zaman bizzat yazdıkları not

İÇİNDEKİLER

	Sahife
<i>İSMET İNÖNÜ</i>	- Atatürk'ün aziz hatırasına 163
»	- A la mémoire vénérée d'Atatürk 165
<i>HASAN - ÂLİ YÜCEL</i>	- Ebedî Şef 167
»	- Le Chef éternel 168
<i>CEMİL BİLSEL</i>	- Atatürk, yaptıkları ile de, anlattıkları ile de büyüktür 169
<i>EUGENE PITTARD</i>	- Hommages à la mémoire d'Atatürk 175
»	- Atatürk'ün hatırasını tazim 183
<i>OSWALD MENGHİN</i>	- Erinnerung an Kemal Atatürk und sein Werk 191
»	- Kemal Atatürk'ten ve eserinden hatıralar 195
<i>K. BİTTEL</i>	- Atatürk und die Urgeschichtsforschung 199
»	- Atatürk ve ilköz tarih araştırmaları 203
<i>B. LANDSBERGER</i>	- Über den Wert künftiger Ausgrabungen in der Türkei 207
»	- Türkiyede müstakbel hafriyatın değeri 225
<i>AFET</i>	- Atatürk ve tarih tezi 243
<i>Y. HİKMET BAYUR</i>	- Atatürk 247
<i>HASAN CEMİL ÇAMBEL</i>	- Atatürk ve tarih 269
<i>ŞEMSETTİN GÜNALTAY</i>	- Atatürk'ün tarihçiliği ve fahri profesörlüğü hakkında bir hatıra 273
<i>ŞEVKET AZİZ KANSU</i>	- Atatürk 275
<i>FUAT KÖPRÜLÜ</i>	- Bir hatıra 277
<i>F. ÖYMEN</i>	- Atatürk, Türk milletinin kalbinde, Türk milletinin ruhunda kendine güvenme kudre- tini yarattı 281
<i>YUSUF ZİYA ÖZER</i>	- Bazı hatıralar ve "Ben ne yaptım,, ... 285
<i>İHSAN SUNGU</i>	- Atatürk'ün babası Ali Efendi 289
<i>İSMAİL HAKKI UZUN- ÇARŞILI</i>	- Türk Tarihi yazılırken 349
<i>ULUĞ İĞDEMİR</i>	- Atatürk ve Belleten 355
<i>R. ÖZDEM</i>	- Almanlarda Türk kanı 357
<i>HÂMİT KOŞAY</i>	- Türkçenin dünya dilleri arasındaki mevkii (Die Stellung des Türkischen unter den Weltsprachen). 363
<i>L. RASONYI</i>	- Selçuk adının menşesine dair 377
<i>MUZAFFER GÖKER</i>	- Atatürk'ün huzurunda 385

BELLETEN

REVUE PUBLIÉE PAR LA
SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

Tome : III

No. 10

1er Avril 1939

LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE DEDIE
LE NUMERO PRESENT DU BELLETEN A LA
MEMOIRE VENEREE DU GRAND ANIMATEUR
ET PROMOTEUR DE L'HISTOIRE, ATATÜRK.

ANKARA—IMPRIMERIE DE LA SOCIÉTÉ TURQUE D'HISTOIRE

1 9 9 4